

RIJEKA BEZ UŠĆA

»3. ožujka 1955.

Draga Jelena Aleksandrovna i dragi Nikolaje Ivanoviču!

Šaljem vam zagonetku: pogodite šta je ovo i gdje je? Na prozorima su rešetke (istina, samo na prvom katu, protiv lopova, a i te su ukrasne – nalik na zrake koje se pružaju iz jednog kuta; nema ni brnjica!). Po sobama su ležajevi s posteljinom. Na svakom ležaju uplašen, jadan čovjek. Izjutra obrok kruha, šećera,, čaja (protupropisno je već i to što imamo doručak). Ujutro je zlokobna tišina, nitko ni s kim ne razgovara, ali zato predveče postaje bučno i naveliko i živahno se raspravlja. Svađamo se oko toga hoćemo li otvoriti ili zatvoriti prozorčić, koga čeka bolja a koga lošija sudbina i koliko ima opeka u samarkandskoj džamiji. Preko dana nas 'vade' jednog po jednog – radi razgovora sa službenim osobama, radi formalnosti ili sastanaka s rodbinom. Šah, knjige. Donose i pakete, a oni koji ih dobiju preprtljavaju ih amo--tamo. Netko dobiva i dopunski obrok, ali to ovaj put nisu cinkaro-ši (to mogu pouzdano tvrditi zato što ga i ja dobivam). Nekada vrše pretrese, oduzimaju osobne stvari, treba ih skrivati, kao što se-treba i boriti, za pravo da se smiješ prošetati. Kupanje je najveći događaj, ali u isto vrijeme i nevolja: hoće li biti voda topla i hoće li je biti dosta? Kakvo ćeš rublje dobiti? Nema ništa sm jesni je nego kad se pojavi neki novajlija i počne postavljati najbesmisle--nija .pitanja i ne sluteći što ga zapravo čeka ...

Onda, jeste li pogodili? ... Naravno, reći ćete da sam pretjerao: otkud u kaznionici posteljina? A ako je istražni zatvor, gdje su onda noćna preslušavanja? Kako slutim da će ovo pismo proučiti na pošti u Uš-Tereku, ne upuštam se u daljnje analogije.

Tako sam vam ja proživotario u Odjelu za rak već pet sedmica. Ponekad mi se čini da sam se vratio nekadašnjem životu, kome više neće biti kraja. Najmučnije je što ću ležati ovdje neodređeno vrijeme, sve do prekomande. (A od uprave sam dobio dozvolu samo na tri sedmice, taj sam rok zapravo već produžio i mogli bi me suditi kao bjegunca.) Uopće mi ne govore kada će me pustiti.

217

i ništa mi ne obećavaju. Po svojim profesionalnim obavezama očito moraju iscijediti iz bolesnika sve što se daje iscijediti i otpustiti ga istom kad mu krv posve presahne.

Da čujete kakav je rezultat: ono poboljšanje, koje ste vi u prošlom pismu nazvali 'euforičkim stanjem', koje me je obuzimalo u prvim danima poslije dvosedmičnog liječenja kada sam se naprosto sav sretan vraćao u život – sve je to sad prošlost, tome više nema ni traga. Silno mi je žao što nisam onda uporno tražio da me puste. Sve što je bilo korisno u mom liječenju sad je gotovo, počinje samo štetno.

Opijaju me rendgenskim zrakama dva puta dnevno, svaki put po dvadeset minuta ili tri stotine 'r' – i sada više ne osjećam bolove u kojima sam napustio Uš-Terek, ali sam upoznao mučninu. Dragi moji, da vi znate kako je gadna mučnina od redngena (a možda je izazivaju injekcije, to ide jedno s drugim)! Razdire mi prsa i traje sate i sate! Prestao sam naravno pušiti – i to je nekako došlo samo od sebe. Osjećam se užasno: ne mogu se šetati, ne mogu sjedjeti, pronašao sam jedan jedini ugodan položaj (u tom položaju vam i pišem ovo pismo i zbog toga pišem olovkom i ovako neravno): nemam jastuka, ležim nauznak, noge sam malo podigao a glava mi čak visi s kreveta. Kad me pozovu na zračenje i kad uđem u kabinet gdje ionako snažan zadah rendgena, naprosto me je strah da ne počnem povraćati. Tu mučninu donekle ublažuju slani krastavci i usoljeni kupus, ali ni u bolnici ni u cijelom bolničkom naselju ne možeš ih naravno dobiti a napolje bolesnike ne puštaju. 'Neka vam', vele, 'donesu rodaci!' Rodaci! ... Naši rodaci "u krasnojarskoj tajgi trče unaokolo na četiri noge, to se bar zna! I što onda preostaje jadnome zatvoreniku? Obujem cipele, stegnem ženski ogrtač vojničkim remenom i odšuljam se do onoga mjesta gdje je bolnički zid napola srušen. Prepentram se, pređeni željezničku prugu – i za pet minuta sam na tržnici. Ni u uličicama okotržnice, ni na samoj tržnici nitko se ne čudi niti smije mojoj

vanjštini. Vidim u tome duhovno zdravlje našeg naroda koji se navikao na sve. Po tržnici neko vrijeme hodam i mrzovoljno se cjen-kam, onako kako to umiju zacijelo samo politički kažnjenici. (Kad vidim masnu bjelkastožutu kokoš, prezirno ću reći: 'I koliko ti tražiš tetiće za to tvoje tuberkulozno pile?' Možete misliti koliko imam rubalja, i kako da dodem do njih ... Djed mi je govorio: 'Kopjejka čuva rubalj, a rubalj čuva glavu.' Imao sam pametna djeda.) Krastavci su mi jedini spas. Tek koji se u početku liječenja odjednom vratio, sad već nestaje. Isprva sam čak i debljao, od rendgena, ali sada mršavim. Glava mi je teška i jednom mi se pošteno vrtjelo. Istina, pola tumora je nestalo, rub mu je mekši, jedva da ga mogu napipati. Ali dotle propada krv, hrane me specijalnim lijekovima koji bi trebalo da povećaju broj leukocita (uz put se mora nešto i pokvariti!) i spremaju se, da bi izazvali 'provokaciju leukocita' (tako to oni zovu, lijepa li jezika!) da mi daju i ... mliječne injekcije! E, to je zbilja pravi barbarluk! Pa onda mi radije dajte šalicu svježeg mlijeka! Ni za živu glavu neću primiti te injekcije.

218

Prijete se još da će mi davati transfuziju krvi. I to ću odbiti. Jedino će me spasiti što mi je grupa krvi broj 1, koju rijetko dobivaju. Uopće su moji odnosi sa šefom Odjela vrlo napeti, posvadimo se pri svakom susretu. Šefica je vrlo zadržta žena. Posljednji put me je pipala po grudima i tvrdila da 'nema reakcije na svnoestro-lum', da izbjegavam injekcije i da je varam. Prirodno je da sam se ražestio (iako je zapravo zbilja i varam). A s liječnicom terapeutom teže mi je biti tako tvrdoglav – znate zašto? Zato što je ona vrlo obazriva. (Vi ste mi, Nikolaje Iva-noviču, jednom pokušali objasniti značenje izraza: 'nježna riječ kosti lomi'. Prisjetite me kad je to bilo, molim vas.) Ne samo što nikada neće podviknuti na mene, nego se ne zna ni pošteno namrštititi. Čim mi prepiše nešto protiv moje volje, odmah obori pogled. I ja onda popuštam. Osim toga o nekim pojedinostima ne mogu s njom ni raspravljati: još je mlada, mlada od mene i nekako mi je neugodno otvoreno ispitivati. Inače je čak i ljepuš-kasta, privlačna žena. Tvrdila mi je da je udata, dobro se sjećam, ali odjednom sam saznao da je toga muža izmislila. To što nije udata očito smatra za poniženje, pa je zato i slagala.

Školnički je opterećena, također nepokolebljivo vjeruje u prihvaćene metode liječenja i ne mogu je natjerati da u njih posumnja. Uopće, nikome ne pada na pamet da o tim metodama poraz-govori sa mnom, nitko me ne smatra za razumna sugovornika. Moram prislušivati razgovore liječnika, naslućivati, shvaćati i ono što nije rečeno, truditi se da se dokopam medicinskih knjiga – i da tako sam sebi objasnim vlastito stanje.

Svejedno nikako da zaključim: šta da radim, šta je za mene najbolje? Često me pipaju ispod ključne kosti, i mene zanima kolika je mogućnost da ondje upravo otkriju metastaze? Zašto me napajaju tim tisućama rendgenskih jedinica? Da li zaista zbog toga da tumor ne počne ponovno rasti? Ili samo onako, za svaki slučaj, iz peterostrukog ili deseterostrukog opreza kao pri gradnji mostova? Ili samo da bi udovoljili bezosjećajnim, ravnodušnim zahtjevima medicinske prakse, kojih se ne mogu odreći da ne ostanu bez posla? Ali ja bih ipak mogao otići. Mogao bih razbiti taj krug, samo kad bi mi rekli istinu! ... Ali oni ništa ne govore.

A ja zapravo i ne tražim dug život! Što bi i mogao od njega poželjeti? ... Ili sam cijelo vrijeme živio pod stražarskom paskom, ili su me neprestano mučili bolovi – sad bih htio da bar malko poživim i bez stražara, i bez bolova, i bez jednog i bez drugog – to je sve o čemu se usuđujem maštati. Nije meni ni do Lenjingra-da, ni do Rio de Janeira, ja hoću naše zabačeno selo, naš kukavni Uš-Terek. Ubrzo će ljeto, hoću da to ljeto spavam pod zvijezdama na drvenom ležaju i da se, probudivši se noću, prema mjestu Labuda i Pegaza, dosjetim koliko je sati. Eto, samo da mi je proživjeti to jedno jedino ljeto gledajući zvijezde i da te zvijezde ne zasjenjuju logorski reflektori – a poslije se više ne moram ni probuditi. Jest, htio bih još, Nikolaje Ivanoviču, da se s vama (i s Žukom, naravno, i s Tobikom), kad oslabi omara, prošetam stepskom stazom sve do rijeke Ču i da na mjestu gdje je voda do ko-

ljena sjednem na pješčano dno, pustim noge u struju i tako dugo, dugo sjedim, natječući se u nepomičnosti s čapljom na drugoj obali.

Naša Ču ne teče ni u kakvo more, ni u jezero, ni u kakvu veliku vodu. Rijeka koja umire u pijesku! Rijeka koja nikamo ne utječe, koja je svoju najbolju vodu i svoju najbolju snagu razdijelila tek onako uz put i slučajno – prijateljima – zar to nije slika i prilika naših zatvoreničkih života u kojima nam nije dano bilo što učiniti, nego nam je suđeno da neslavno usahnemo; sve naše najbolje i jest taj tok gdje još nismo presušili, i sve uspomene na nas mogu se skupiti u dva dlana vode koje smo davali jedan drugome u obliku susreta, razgovora, pomoći.

Rijeka koja nestaje u pijesku! A, eto, liječnici bi mi htjeli oduzeti i tu posljednju tekućicu. Kojim pravom (njima ni ne pada na pamet da se sjete tog prava) oni bez mene, a u moje ime, odlučuju da nastave ili počnu takvo strašno liječenje kao što je, na primjer, hormonoterapija. To je zapravo komadić usijanog željeza kojim te jedanput oprže pa ostaneš invalid cijeloga života. I kako to zvuči svakidašnje u svakidašnjoj kliničkoj praksi!

Već sam se i prije pitao, a sad se osobito često pitam: koja je ipak najviša cijena života? Koliko možemo za nj platiti, a koliko je previše? U školama djecu poučavaju: 'Najvrednije što ima čovjek jest njegov život, dan mu je svega jednom.' Znači da se treba pošto-poto hvatati za taj život ... Mnogima od nas logor je pomogao da zaključe kako su izdaja ili ubistvo dobrih i nemoćnih ljudi previsoka cijena, viša od vrijednosti našeg života. Ali što se tiče dodvoravanja, laskanja i laganja tu je mišljenje u logoru već bilo podijeljeno i mnogi su govorili da je ta cijena prihvatljiva, a možda zbilja i jest. Ali koliko stoji čovjeka ako, da bi sačuvao život, mora žrtvovati sve ono što tom životu daje boju, miris i unosi u njega uzbuđenje? Šta vrijedi živjeti samo s probavnim sustavom, dišnim organima, mišićima i mozgom? Šta vrijedi postati živi stroj? Nije li ta cijena malo previsoka? Ne zvuči li podrugljivo? Treba li to platiti? Nakon sedam godina vojske i sedam godina logora – dva puta po sedam godina, dva puta taj rok iz bajki ili biblije – da se odrekneš čak i sposobnosti razlikovanja muškarca od žene? Nije li ta cijena odviše paprena?

Ne bih ni trenutak oklijevao i već bih se odavno posvadio s njima i otputovao, kad ne bih tako ostao bez njihove potvrde – boginje Potvrde! – a kako je samo ona potrebna kažnjeniku! Možda će sutra upravitelju ili pajkanu pasti na pamet da me pošalje još tri stotine kilometara dublje u pustinju – a ta će me potvrda izvući: potreban mu je stalan liječnički nadzor – 'oprostite, molim vas lijepo, građanine upravitelju!' Kako da se stari kažnjenik odrekne liječničke potvrde? To je nezamislivo.

Znači da se treba ponovo pretvarati, izvlačiti, varati, otezati – a to mi je već dodijalo raditi cijeli život! (Uostalom, od tog silnog lukavstva hvata nas umor i počinjemo griješiti. Sam sam osobno zamutio s onim pismom laborantice iz Omska koje sam tražio da mi ga pošaljete. Predao sam ga, zgrabili su ga, prisili uz povijest bolesti, i kad je već bilo kasno, shvatio sam da me je šefica Odjela nadmudrila: sad ona može mirne duše da mi daje hormonotera-piju, a da nije bilo pisma, možda bi oklijevala.)

220

Da mi se vratiti u Uš-Terek, pa da tumor slučajno ne urodi negdje metastazama, ja bih ga udesio korijenom s Isik-Kula. Ima nešto dobro u snažnom otrovu: otrov nije neki tobožnji nevini lijek, on se ne pretvara: ja sam otrov! Čuvaj se! Ili – ili! I čovjek bar zna u što se upušta.

Posljednjim pismom (putovalo je vrlo brzo, svega pet dana, a sva prijašnja po osam) vi ste me vrlo uzбудili: zar je moguće da se u našem kraju pojavila geodetska ekspedicija? Kakvo bi to bilo veselje za mene da stanem za teodolit, da bar godinicu dana radim kao čovjek! Bi li me uzeli u posao? Svakako bih morao prelaziti određene granice zatvoreničkog područja, a osim toga se ti poslovi obavljaju vrlo tajnovito, uvijek je to bilo tako – a ja sam kompromitiran čovjek.

'Most Waterloo' i 'Rim, otvoreni grad', koje hvalite, ja sigurno nikad neću vidjeti: u UŠ-Tereku drugi put neće igrati, a ovdje, ako hoću u kino, morao bih, kad me otpuste iz bolnice, negdje prenoćiti, ali samo gdje? Uostalom, tko zna da ja neću i otpuzati iz bolnice?

Nudite se da mi dostavite koju paru. Hvala vam. Isprva sam htio odbiti: cijeli život sam izbjegavao (i izbjegao) da budem u dugovima. Ali sam se prisjetio da ću poslije smrti ipak ostaviti neko nasljedstvo: moja bundica u UŠ-Tereku je ipak nekakva stvar od vrijednosti! A ono crno sukno koje je dugačko dva metra i služi kao pokrivač? A pernati jastuk, dar Meljničukova? A tri sanduka od kojih sam slupao krevet? A dvije tave? Logorska porcija? Žlica? I mali kabao! Ostatak ogrjeva! Sjekira! Napokon i petrolejka! Baš sam bio lakouman što nisam sastavio oporuku.

Znači, bit ću vam zahvalan ako mi pošaljete stotinu i pedeset rubalja (ne više!). Vašu narudžbu da pokušam naći hipermangana, sode i cimeta ozbiljno sam shvatio. Prisjetite se i napišite mi što vam još treba? Možda biste ipak ono lagano glačalo? Ne ustručavajte se, ja ću učiniti sve.

Iz vašeg meteorološkog izvještaja, Nikolaje Ivanoviču, razabi-rem da je kod vas još prilično hladno, ni snijeg se nije otopio. A ovdje je već takvo proljeće da je upravo čudno i neshvatljivo.

Kad smo već kod meteorološkog izvještaja, pozdravite Inu Štrem ako je vidite.

Recite joj da ja ovdje često nju ...

A možda je bolje da je i ne pozdravljate ...

Muče me neki neodređeni osjećaji i ne znam pravo što želim? Što ja uopće još imam prava poželjeti? Ali kad se sjetim naše velike utješiteljke, naše velike izreke: 'Bilo je i gore', odmah živnem. Nisam ja taj koji će oboriti glavu! Još se ja mogu promigoljiti!

Jelena Aleksandrovna spominje da je u dvije večeri napisala deset pisama.

Pomislio sam kako se danas rijetko susreće takvo suosjećanje i stalna pažnja prema ljudima. Tko se danas tako sjeća svojih dalekih i žrtvuje im svako veče?

Meni je tako milo pisati vama dugačka pisma upravo zato što znam da ćete ih čitati naglas, da ćete ih prečitavati, da ćete svaku rečenicu proučiti i da ćete na sve odgovoriti.

,

Da ste mi sretni i veseli, dragi moji prijatelji,

vaš

Oleg.«

221

23

ZAŠTO LOŠE ŽIVJETI?

Petog ožujka je osvanuo siv dan, sipila je hladna kišica a u bolesničkoj sobi je bilo burno i promjenljivo: Demka se spremao da prijede u kirurški odjel jer je bio jučer potpisao pristanak na operaciju, a uz to su doveli i dvojicu novajlija.

Prvi je novajlija dobio Demkin ležaj – u kutu, kraj vrata. Bijaše to visok čovjek ali vrlo pogrbljen, izvijenih leđa, starački svenula lica. Oči su mu bile tako otečene, donji kapci su se toliko spustili da mu se okomiti oval, kakav imaju svi ljudi, pretvorio u kružnicu – i u tom krugu bjeloočnica je sjala nezdravom crvenom bojom, a prsten šarenice bio je boje svijetlog duhana i također se činio većim nego što je obično zbog nisko spuštenih kapaka. Reklo bi se da je starac tim velikim okruglim očima promatrao sve nazočne nekako oštro i uporno.

Demka je već cijelu posljednju sedmicu bio izvan sebe: noga ga je bez prestanka trgala i štivala, nije mogao više ni spavati, ničim se nije mogao baviti i jedva se savladavao da ne viče i ne smeta susjede. Toliko ga je stislo da mu se noga više nije činila neophodna za život nego mu je bila nalik na prokleta breme kojega se treba što jednostavnije i brže osloboditi. I ta operacija, koja mu se prije mjesec dana činila kao kraj života, sad mu se prividala kao spas. Tako se, eto, mijenjaju naša mjerila u životu.

Iako se Demka već posavjetovao sa svima u sobi prije nego što je stavio potpis na pristanak, on je i danas, spremajući zavežljaj i opraštajući se, nastojao da ga drugi umiruju i ponovo nagovaraju. Vadim je morao ponavljati sve ono što je već rekao: kako je Demka zapravo sretan što će se tako jeftino izvući i kako> bi se on, Vadim, vrlo rado mijenjao s njim. Demka se ipak odupirao:

– A kost, zamislite, pile pilom! Jednostavno pile, kao gredu. Kažu da to osjećaš pod bilo kakvom narkozom.

Ali Vadim nije znao niti je želio da ga dugo tješi:

– Pa šta smeta, nisi ti prvi, kad su izdržali drugi, izdržat ćeš i ti.

222

U ovome, kad i u svemu, on je bio pravedan i objektivan: nije ni za sebe tražio utjehu, niti bi je prihvatio. U svakoj utjehi. bilo je nešto ljigavo, religiozno.

Vadim je bio jednako pribran, ponosan i uljudan kao i za prvih dana koje je ovdje proveo, samo je nestalo opaljene boje-njegova lica, koju je sad zamijenilo žutilo i nešto češće su mu drhtale usnice od bola a čelo mu se skupljalo od srdžbe ili nedoumice. Dok je još govorio da mu ostaje svega osam mjeseci, a ipak još jahao, letio u Moskvu, sastao se s černogorodcevom, on je zapravo bio uvjeren da će se izvući. Ali sad je već proležao mjesec dana – jedan mjesec od onih osam, i to možda ne prvir nego već treći ili četvrti mjesec. Svakog dana sve ga je više boljelo kad je hodao – već je bilo teško zamisliti da će uzjahati konja i juriti po polju. Boljele su ga već i prepone. Pročitao je tri knjige od onih šest koje je bio donio sa sobom, ali više nije bio onako siguran da se rudača može pronaći ispod vode – odnosno da je to jedino važno na svijetu, pa stoga više nije onako marljivo čitao, ni stavljao upitnike i uskličnike. Vadim je-uvijek smatrao da je život uspješan kad ti je dan prekratak da obaviš posao. Ali sad mu je dan bio nekako podugačak, a život sve kraći. Popustile su opruge njegove radne sposobnosti. Ujutro-se više nije onako često budio da bi u miru čitao nego je, štaviše, ponekad naprosto ležao, pokrivši se preko glave, i padalo mu je na pamet da bi možda bilo jednostavnije predati se i klonuti nego se boriti. Hvatala ga je muka od ovdašnje beznačajne okoline, od glupavih razgovora i, odričući se svog ishitrenog ponašanja, najradije bi poput zvijeri zaurloao na gvozdenu stupicu:, »Slušaj, dosta šale, puštaj mi nogu!«

Vadimova majka obišla je četiri ugledne ličnosti, ali nije uspjela dobiti koloidno zlato. Donijela je iz Rusije brezovu gubu, dogovorila se s bolničkom sestrom da mu donosi rastvor svakoga dana, i opet se vratila u Moskvu da obija pragove uglednika u potrazi za zlatom. Nije se mogla pomiriti s činjenicom da radioaktivno zlato negdje postoji a da će se sinu bez njega raširiti metastaze. Demka priđe Kostogutovu da mu kaže posljednju riječ ili da čuje posljednju riječ. Kostogutov je ležao koso na krevetu podigavši noge na ogradu a glava mu je visila sa strunjače. Tako je bio obrnut u Demkinim očima a i on je Demku vidio naopako. Pružio mu je ruku i tiho ga ispratio (bilo mu je već teško glasno govoriti jer ga je nešto boljelo u plućima):

– Ne trtari, Demka. Vidio sam da je stigao Lav Leonidovič. On će to brzo urediti.

– Je li? – zanimalo je Demku. – Vidio si ga svojim očima?

– Jesam.

– Baš dobro ... Baš dobro što sam dosada otezao.

Eto, tek što bi se u bolničkom hodniku pojavio taj klipan od kirurga, dugačkih ruku, što su mu padale uz tijelo, bolesnicima bi odmah porasla krila kao da im je cijeli mjesec dana samo taj dugajlija nedostajao. Kad bi kirurge najprije pokazivali bolesnicima da ih oni izaberu – svi bi zacijelo išli na operaciju Lavu

223.

-Leonidoviču. Lutao je ori-uvijek klinikom turobna izraza na licu, ali kad bi ga i vidjeli turobna, bolesnici bi to tumačili tako što danas nije dan za operacije.

Iako Demka nije imao ništa protiv Jevgenije Ustinovne, iako je ta krhka Jevgenija Ustinovna bila odličan kirurg, ipak će se Demka drugačije osjećati kad

legne pod one kosmate, majmunske ruke. Kako god ispadne, spasi li ga ili ne spasi, sigurno neće pogriješiti – u to je Demka, tko zna zašto, bio siguran. U jednom kratkom razdoblju bolesnik postane blizak kirurgu, ali mu je tada bliži nego rođenom ocu.

– A je li on dobar kirurg? – potmulo jeknu novajlija s bivšeg Demkinog kreveta, u koga su oči bile onako podbule. Činilo se kao da je nekako zatečen, izgubljen. Bilo mu je hladno i čak je u sobi preko pidžame navukao ogrtač od parheta, koji nije opasao; i taj se starčić ogledavao kao da ga je netko u samotnoj kući iznenada probudio lupom o vrata, usred noći, a on sišao s kreveta ne znajući šta se događa.

– M-m-m-m! – progunda Demka sve zadovoljniji, sve zanosnije kao da je već bar pola operacije preturio. – Lavčina! Majstor i pol! Hoćete li i vi na operaciju? Što vi imate?

– Isto to – kratko odvrati novajlija kao da nije čuo cijelo pitanje. Na njegovu licu nije bilo traga Demkinog olakšanja, njegove krupne okrugle oči koje su netremice motrile oko sebe nisu se promijenile – činilo se da čas prodorno pilje a čas da ništa ne vide.

Demka je izišao, novajliju su smjestili, sjeo je na krevet, naslonio se na zid i opet se šutke zapiljio svojim krupnim očima. Zapravo nije pomicao oči, nego bi ih naprosto upro u pojedinog bolesnika i dugo ga motrio. Tada bi okrenuo cijelu glavu i zagledao se u drugoga. Ili čak mimo njega. Ne bi se pomaknuo ni kad bi što šušnulo ili se pokrenulo u sobi. Nije govorio, nije odgovarao, nije zapitkivao. Prošao je već cio sat a iz njega su jedino iscijedili da je iz Fergane. I od sestre su saznali da se zove Šu-lubin.

Bio je to pravi čuk, tako je – Rusanov je odmah poznao te okrugle oči koje nepomično i uporno bulje u druge. Ne samo što je inače bilo tužno u bolesničkoj sobi, nego je još trebalo da upadne i taj čuk. Turobno je piljio u Rusanova i to tako dugo da je Rusanovu postalo neugodno. Buljio je tako u sve njih redom, baš kao da su mu nešto skrivili. Sada njihov bolesnički život više nije mogao teći onim uhodanim, neusiljenim tokom.

Pavel Nikolajevič bio je dobio jučer dvanaestu injekciju. Već se priviknuo na injekcije, podnosio ih je bez bunila, ali su ga počele mučiti glavobolje i slabost. Što je glavno, postalo je jasno da mu smrt ne prijete – sve je to bila samo obiteljska panika. Tumor se smanjio napola a onaj ostatak na vratu smekšao se i, premda mu je smetao, glava se sada već mnogo lakše okretala. Prema tome, mučila ga je jedino ta slabost. Ali slabost se ipak može podnijeti, ima čak nešto ugodno u tome: ležiš, ležiš, čitaš »Aganjok« i »Krokodil«, piješ sredstva za jačanje, biraš hranu; da mu je još porazgovoriti s ugodnim ljudima i slušati radio – ali to će kad se vrati kući. Ne bi ni pomišljao ni na što osim na tu slabost da ga Doncova nije sve češće i čvršće svakog dana, baš

224

kao da ga pritišće štapom, pipala pod pazuhom. Tražila je nešto, a kako je tu već ležao mjesec dana, pogađao je što traži: drugu, novu oteklinu. Zvala ga je i u kabinet gdje bi ga poglela na stol i opipavala mu prepone isto onako bolno ga pritišćući.

– Da se neće možda preseliti? – zabrinuto je pitao Pavel Nikolajevič. Sve ono veselje zbog smanjenog tumora naglo bi splasnulo.

– Zato vas i liječimo da se to ne dogodi! – stresla bi Doncova glavom. – Samo još morate primiti mnogo injekcija.

– Koliko? – Rusanova je hvatao užas.

– Vidjet ćemo.

(Liječnici nikad ne govore određeno.)

Poslije dvanaeste injekcije već je bio vrlo slab, već su vrtjeli glavom gledajući analizu njegove krvi – a koliko ih je još trebalo izdržati? Ovako ili onako, bolest je uzimala svoje. Otok je postajao manji, ali se svejedno nije mogao radovati kako treba. Pavel Nikolajevič je turobno provodio dane i najviše je ležao. Srećom se smirio i Muktožder, prestao je galamiti i vrijedati, i sad je postalo jasno da se ne pretvara i da je bolest stisnula i njega. Sve češće bi spustio glavu s kreveta i dugo tako ležao stisnutih očiju. A Pavel Nikolajevič

je uzimao praške protiv glavobolje, kvasio čelo mokrom krpom i zatvarao oči zaklanjajući ih od svjetla. Tako su sad ležali jedan pokraj drugoga posve mirni i nisu se svadali – cijele sate i sate.

Dotle su nad širokim odmorištem u stubištu (odakle su odnijeli u mrtvačnicu onoga malog bolesnika koji je cijelo vrijeme cuclao kisik) objesili parolu – pravu parolu ispisanu, kako treba, bijelim slovima na dugačkom crvenom platnu: »Bolesnici! Ne razgovarajte međusobno o svojim bolestima!«

Naravno na takvom crvenom platnu i na tako uočljivom mjestu bilo bi mnogo bolje izvjesiti jednu od onih oktobarskih ili prvomajskih parola, ali u ovom ovdašnjem životu bilo je važno i ovo upozorenje, te je Pavel Nikolajevič, oslanjajući se na njega, već više puta branio bolesnicima da jedan drugoga muče razgovorima. (Zapravo, gledajući s državnih pozicija, bilo bi pravilnije da se svi bolesnici od raka ne stavljaju u istu bolnicu, nego da ih razmjestite u više bolnica, gdje ne bi jedan drugoga plašili i gdje bi im se moglo lakše lagati – to bi bilo mnogo humanije.)

U bolesničkoj sobi su se mijenjali ljudi ali nikada nije bilo veselih; svi su bili utučeni, srvani. Jedino se Ahmadžan, koji je već odbacio štaku i čekao da ga otpuste, cerio svojim bijelim zubima, ali nije uspijevaio nikoga drugoga razveseliti osim što je možda izazivao zavist.

Ali danas, odjednom, dva sata poslije dolaska mrgodnog novajlije, usred sivog, tmurnog dana, kad su svi ležali u posteljama a kroz stakla se jedva probijalo nešto svjetla, tako da su već prije ručka htjeli upaliti električno svjetlo – valjda da što prije dođe večer, tko će znati – u sobu upade, pretičući sestru, brzim, junač-nim korakom onizak i neobično živahan čovjek, čak nije ni ušao, nego je uletio – i to tako brzo kao da su ovdje već bili postrojeni ljudi koji ga dugo čekaju pa su umorni od čekanja. Zastao

15 Odjel za rak

225

je kao da se čudi zašto svi tako klonulo leže po krevetima. Čak je zazviždao. I progovorio je vrlo živo, oštro ih prekor avaj ući:

– Hej, braćo, šta ste se tako snuždili? Što ste noge podvili
– premda oni i nisu bili spremni na susret s njim, on ih je pozdravio poluvojničkom kretnjom, kao da raportira: – Čali, Mak-sim Petrovič! Moje poštovanje! Volj-no!

Na njegovu licu nije bilo ni traga onoj iznurenosti od raka, titrao je siguran smiješak pun životne radosti – tako da su mu neki uzvratili osmijeh, a među njima i Pavel Nikolajevič. Prvi put se, za cijeli mjesec dana, među tim nikogovićima pojavio jedan pravi čovjek.

– Tako dakle – hitro uoči, a da nikog nije pitao, svoj ležaj i snažno zabata prema njemu. Bio je to bivši krevet Mursalimova, kraj kreveta Pavela Nikolajeviča; pridošlica pride ležaju sa strane Pavela Nikolajeviča. Sjede na krevet, zanjise se tako da zaškri-paše opruge. Zaključi: – Opruge vrijede šezdeset posto. Puca prsluk primarijusu.

I htjede da se rastereti iako zapravo nije imao ništa da odloži: u ruci ništa nije donio, u jednom džepu mu je bila britva a u drugoj kutija, ali ne kutija cigareta, nego gotovo posve novih igraćih karata. On izvadi špil, zapucketa njime među prstima i, obješenjački pogledavši Pavela Nikolajeviča, upita:

– Bacate li i vi?

– Ponekad – dobroćudno prizna Pavel Nikolajevič.

– Preferans?

– Rijetko. Češće duraka.

– To nije igra – strogo će Čali. – A stoss? Whind? Poker?

– Ma kakvi! – zbunjeno će Rusanov. – Nisam stigao naučiti.

– Naučit ćete ovdje, gdje ćete ako ne ovdje? – živnu Čali.

– Kao što se kaže: ako ne znaš, naučit ćemo te, ako nećeš, prisi-lit ćemo te.

I nasmije se. Nos mu je bio velik, mekan, rumen. Ali baš zbog toga nosa lice mu se doimalo dobroćudno, srdačno, otvoreno.

– Nema bolje igre od pokera! – autoritativno izjavi on. – Osobito kad se blefira.

I, pošto je u Pavelu Nikolajeviču već vidio partnera, pogledom potraži još kojega. Ali nitko od nazočnih nije mu ulijevao baš nikakve nade.

– Ja hoću, ja hoću da naučim! – prodere se Ahmadžan iza leđa.

– Odlično – pohvali ga Čali. – Potraži nešto što bismo mogli postaviti između kreveta.

Ogledao se još jednom, primijetio obamrli pogled šulubina, zapazio još jednom Uzbeka u ružičastu turbanu, kome su tanani brci visili kao da su načinjeni od srebrne niti; a tada upravo uđe Nela s kabličem i krpom da bi, opet u krivo vrijeme, oprala pod.

– O-ho! – pohvali je odmah Čali. – Kakva djevojka i pol! Čuj, gdje si ti prije bila? Mogli smo se nas dvoje provozati na ljuljački.

Nela napući debele usnice; tako se ona osmjehivala:

– Kao da je i sad kasno. Ali ti si bolestan, šta ti možeš?

226

– Na psu rana na psu i zarasla – raportira Čali. – Da se ti mene možda ne bojiš?

– Glavno da si još muško! – zadirkivala ga je Nela.

– Za tebe ću biti, nemaj brige – odsiječe Čali. – Hajde, hajde malo brže. Počni prati pod da ti vidimo začelje.

!– Samo gledaj, ništa ne košta – dobrodušno će Nela i, uda-rivši mokrom krpom pod prvi krevet, nagnu se da opere pod.

Možda taj čovjek nije uopće bolestan? Izvana nije bilo ni traga bolesti a lice nije odavalo ni unutrašnjih bolova. Ili se on možda samo tako održavao snagom volje pružajući drugima primjer kakva nikad nisu vidjeli u bolesničkoj sobi, ali kakav jedino i smije resiti našeg današnjeg čovjeka? Pavel Nikolajevič je zavidno motrio Čaloga.

– A šta vi imate? – zapitat će on tiho, u četiri oka.

– Ja? – lecnu se Čali. – Polipe!

Što su polipi nitko od bolesnika nije tačno znao ali je te polipe imalo mnogo bolesnika.

– Pa zar vas ne boli?

– Čim me je zaboljelo, odmah sam došao. Hoćete li ih odrezati? Samo izvolite, zašto da otežemo.

– A gdje su vam? – priupita Rusanov osjećajući sve više poštovanja.

– Bit će u želucu – bezbrižno odvrati Čali i opet se nasmiја. – U svakom slučaju, želudac će rasparati. Odrežat će tri četvrtine.

On dlanom ploštimice povuče preko trbuha i zaškilji.

– Pa kako ćete? – zapanji se Rusanov.

– Nema veze, prila-godit-ću-se! Glavno da prima votku!

– Vi se zbilja sjajno držite!

– Dragi prijatelju – zaklima Čali dobroćudnom glavom na kojoj se isticahu iskrene oči i zarumenjeni, krupni nos. – Da izdržiš, ne smiješ gubiti glavu, što manje priča, to manje jada. To i tebi savjetujem.

Ahmadžan je već našao ploču od furnira. Smjestio ju je između kreveta Rusanova i Čaloga i stajala je sasvim dobro.

– Ovako je malo kulturnije – veselio se Ahmadžan.

– Treba upaliti svjetlo – zapovjedi Čali. Upalili su svjetlo. Postalo je još vedrije. –! No, gdje nam je četvrti?

Četvrti nikako da se nađe.

– Ne smeta, prvo vi nama objasnite.

Rusanov se vrlo raspolio. Sjedio je spustivši noge na pod, kao zdrav čovjek. Kad bi okretao glavu bol u vratu bila je mnogo manja nego prije. Kakva god bila ta pločica od furnira, za nj je sad to bio kartaški stolić osvijetljen snažnim, veselim svjetlom sa stropa. Oštri, jasni, veseli znaci crvenih i crnih boja isticali su se na pokošenoj bijeloj površini karata. Možda bi se zaista posve oslobodio bolesti kad bi se prema njoj odnosio kao Čali? Čemu se gristi? čemu se neprestano kinjiti mračnim mislima?

•–! Da pričekamo još? – zapita i Ahmadžan.

– Evo-o ga – Čali je brzinom filmske trake propuštao cijeli špil karata kroz vične prste: nepotrebne je stavljao na stranu, ostale preda se. – Igramo kartama od devetke do asa. Boje su

227

po vrijednosti: trefovi, zatim herc, pa karo, napokon pik. – Pokazao je Ahmadžanu sve boje. – Jesi li shvatio?

– Shvatio sam! – odvrati Ahmadžan neobično sretan. Savijajući špil i pucketajući njime, Maksim Petrovič ga je polako miješao i dalje objašnjavao:

– Dijeli se po pet karata, ostale ostaju u talonu. Sad još da naučite koliko vrijede pojedine kombinacije. Evo ovako idu kombinacije: ovo je par. – On pokaže par. – Dva para. Kenta, to je pet karata u nizu. Evo ga. A ovo, ovo je tris. Ovo ful...

– Tko je tu Čali? – upitaše s vrata.

– Ja sam!

– Dođite na izlaz, došla vam je žena.

– A jeste li vidjeli da li je donijela košaru?... Nema veze, braćo, prekinut ćemo.

I hitro, bezbrižno pođe prema izlazu.

U sobi utihnu. Svjetiljke su gorjele kao da je večer. Ahmadžan se vratio na svoj krevet. Nela se brzo pomicala kroz sobu otirući pod mokrom krpom, i svi su morali podići noge na krevet.

Legao je i Pavel Nikolajevič. Osjećao je kako ga onaj ćuk iz svog kuta napadno promatra; bio je to stalan i prijekoran pritisak na glavu sa strane. I da bi olakšao taj pritisak, on upita:

– A šta je vama, družo?

Ali mrgodni starac čak ni uljudnom kretnjom ne dočeka ovo pitanje, baš kao da se na njega i ne odnosi. Okruglim ogromnim očima boje crvena duhana promatrao ga je negdje mimo glave. Pavel Nikolajevič ne sačeka odgovor nego počne prebirati pokošće-ne karte. I tada istom odjeknu potmulo:

– Isto.

Kako »isto«? Prostak jedan!... Sad ga Pavel Nikolajevič ne pogleda, nego se naprosto izvali na leđa i ostade tako ležati i razmišljati.

Zanio ga je Čali i njegove karte a zapravo je čekao novine. Danas je bio vrlo značajan datum. Neobično važan datum koji može mnogo šta objasniti. – Trebat će zato danas mnogo toga pogoditi iz novina i naslutiti budućnost. A budućnost zemlje je i tvoja budućnost. Hoće li cijele novine biti u žalosnom okviru? Ili samo prva stranica? Hoće li slika biti preko cijelog stupca ili samo na jednoj četvrtini? I kakvi će izrazi biti u naslovima i u uvodniku? Poslije smjenjivanja u veljači sve je ovo neobično važno. U poslu bi Pavel Nikolajevič možda još to i mogao od koga ispipati ali ovdje mu jedino preostaju novine.

Među krevetima se gurala i ritala Nela, ne zastajući ni na jednom mjestu. A posao joj je brzo odmicao, već je bila pri kraju i odmatala sag.

I tako, vraćajući se sa zračenja i oprezno povlačeći bolesnu nogu, prođe Vadim po sagu trzajući usnicom od bolova.

On je nosio novine.

Pavel Nikolajevič ga zovne:

– Vadime! Dođite ovamo, sjednite.

Vadim stane, porazmisli, skrenu prema Rusanovu, sjede pridržavajući nogavicu da ga ne grebe.

Bilo je očito da je Vadim već otvarao novine, vidjelo se po tome kako su složene. Već kad ih je uzimao u ruke, Pavel Niko-

228

lajevič je primijetio da crnog okvira oko stranice nema, kao ni slike na prvom stupcu. Ali kad je brzo počeo prelistavati stranice, odmičući sve dalje i dalje, shvatio je da nema nigdje slike, nigdje crnog okvira – nije moguće da nema čak uopće nikakva članka?

– Nema? Nema ništa? – upita on Vadima uplašeno, ne spominjući zapravo čega nema.

On gotovo nije poznavao Vadima. Iako je Vadim bio član partije, bio je još vrlo mlad. I nije bio na rukovodećem položaju, nego uski specijalist u svojoj struci, šta se sve njemu pomiješalo u glavi, to je bilo nemoguće pogoditi. Ali jednom je silno obradovao Pavela Nikolajeviča: govorili su u sobi o protjeranim narodnostima i Vadim je, dignuvši glavu sa svoje geologije, pogledao Rusanova, slegnuo ramenima i tiho mu rekao: »Znači da je nešto bilo. Kod nas se tek onako nikoga ne protjeruje ... «

U toj vrlo tačnoj opasci Vadim se pokazao kao pametan i nepokolebiv čovjek. Čini se da se Pavel Nikolajevič zbilja nije prevario! Ovaj put nije trebalo Vadimu objašnjavati o čemu je riječ, on je već i sam potražio to u novinama. I pokazao je Rusanovu članak u dnu stranice, koji on u uzbuđenju nije ni primijetio.

Obični članak. Nimalo izdvojen. Bez slike. Naprosto običan članak akademika. I to članak koji uopće ne govori o drugoj obljetnici! Ne spominje tugu cijeloga naroda! Ne spominje onoga koji je »živ i vječno će živjeti!« Naslov je samo: »Staljin i pitanja komunističke izgradnje«.

Zar je to sve? Samo to: »i pitanja«? Samo ta pitanja? Izgradnje? Zašto: izgradnje? Tako se može pisati o zaštitnim šumskim pojasevima! A gdje su ratne pobjede? A gdje je filozofski genije? A gdje je korifej nauka? A gdje je ljubav cijeloga naroda?

Kroz naočale, nabravši čelo, Pavel Nikolajevič se tužno zagleda u crnpuasto Vadimovo lice.

—| Kako je to moguće, je li? — preko ramena oprezno pogleda Kostogutova. Oleg je očito spavao. Oči mu bijahu zatvorene a glava mu je jednako onako visila. — Još prije dva mjeseca, to je bilo prije dva mjeseca, je li tako, vi ćete se sjetiti, bila je to sedamdeset i peta godišnjica... Tada je sve bilo kao nekoć: ogromna slika! Ogroman naslov: »Veliki nastavljač ... « Je li tako? ... Je li tako? Rusanova nije toliko uplašila opasnost, opasnost koja je iz svega toga izbijala za one koji ostaju na životu, njega je zapekla nezahvalnost — baš kao da su pljuvali i gazili po njegovim zaslugama, po njegovu neokaljanom liku. Ako je slava, koja je grmjela vjekovima, žalosno presušila već druge godine, ako su Najvoljenijeg i Najmudrijeg, onoga koga su slušali tvoji najodlučniji rukovodioci i rukovodioci tvojih rukovodilaca, zbacili i zaboravili u nepuna dvadeset i četiri mjeseca — šta onda tebi preostaje? Gdje ti je oslonac? Kako onda da čovjek ozdravi?

— Vidite — vrlo tiho reče Vadim — formalno je nedavno zaključeno da više ne treba obilježavati godišnjice smrti, nego samo godišnjice rođenja. Ali, jasno, sudeći prema ovome članku ...

On tužno zavrta glavom.

I on je bio nekako uvrijeđen. Ponajprije radi svoga oca. Sjećao se koliko je otac volio Staljina — svakako mnogo više nego

229

samoga sebe (za sebe otac u životu nije nikada ništa tražio). Pa čak i više nego Lenjina. A svakako više nego ženu i sinove. O obitelji bi ponekad govorio mirno ili bi se šalio, ali kad bi spomenuo Staljina, glas bi mu zadrhtao. Jedna Staljinova slika visila je u njegovoj sobi, druga u blagovaonici, a treća u dječjoj sobi. Dok su rasli, dječaci su neprestano nad sobom promatrali te guste obrve, guste brkove, nepokolebivo lice na kojemu, čini se, nikada ne bi bilo mjesta za strah ni za lakoumnu radost, lice, čiji se cijeli izražaj usredotočio u bljesku baršunasto crnih očiju. Svaki Stalji-nov govor prvo bi sam pročitao, a onda bi pojedina mjesta čitao i djeci, objašnjavao, pokazivao pojedine duboke misli, odlične izraze i divan ruski jezik. Nešto kasnije, kad je otac već umro a Vadim odrastao, njemu se činilo da je jezik u tim govorima nekako šupalj, da misli nisu nimalo sažete i da bi ih se moglo izreći mnogo kraće, a da bi ih, u ovako dugačku govoru, moglo biti više. Tako mu se činilo, ali to naglas nikada ne bi rekao. Samo mu se to činilo, ali pravi, cjeloviti osjećaj ispunjao bi ga tek kad bi se sjetio ushita koji je upio još u djetinjstvu.

Još je bila svježja uspomena na dan velike smrti. Plakali su i starci, i omladina, i djeca. Djevojke su se gušile u suzama a mladići su brisali oči. Te

suze bijahu tako obilne da se činilo kao da nije umro jedan čovjek nego kao da se zaljuljao cijeli svijet. Činilo se da će se taj dan, sve ako ga čovječanstvo i preživi, zauvijek pamtiti kao najcrnji dan u godini.

A eto, već o drugoj obljetnici nisu čak htjeli potrošiti ni tiskarsku boju za crni okvir. Nisu se sjetili običnih, toplih riječi: »Prije dvije godine je umro ... « Onaj s čijim su imenom na usnama, kao s posljednjom ovozemaljskom riječju, padali i ginuli vojnici u velikom ratu.

Ne samo zbog toga što su tako odgajali Vadima nego i već što je to zahtijevao svaki zdrav razum, njemu je bilo jasno da velikog pokojnika treba štovati. On je bio jasna zvijezda, iz njega je izbijala sigurnost da sutrašnji dan neće sići s današnjeg kolosijeka. On je uzvisio nauku, uzvisio učenjake, oslobodio ih malogradanskih misli o plaći i o stanu. I samoj nauci bila je potrebna Njegova nepokolebivost, Njegova postojanost: da neće doći ni do kakvih potresa, da neće prisiliti učenjake da se rasprše na sve strane, da napuste najkorisnije poslove od općeg interesa kako bi se bavili sitnicama kao što su izgradnja društva, odgoj nerazvijenih ili uvjeravanje glupana.

Tužno je Vadim smjestio bolesnu nogu na ležaj.

U taj čas se vratio Čali vrlo zadovoljan, s punom torbom namirnica. Stavljajući ih na noćni ormarić s druge strane kreveta Rusanova, on se smjerno smješkao:

– Posljednjih dana treba jesti! Jer kad budem imao samo crijeva, tko zna kako će to ići!

Rusanov se nije mogao nagledati Čaloga; kakav je to optimist, čovjek i pol!

– Marinirane rajčice... – redao je Čali. Izvadio je jednu iz boce, pojeo i zaškiljio. – Ah, kako su dobre... i teletina je tu. Sočna je, nije prepečena. – Dotaknuo ju je prstom i liznuo. – Zlatne ženske ruke.

230

I tada šutke, skrivajući je tijelom od ostalog dijela sobe, ali tako da je Rusanov vidio, stavi na noćni ormarić bocu od pola litre. I namigne Rusanovu:

– Znači vi ste iz ovog kraja – reče Pavel Nikolajevič.

– Ni-isam. Dolazim povremeno. Na službena putovanja.

– A žena vam je ovdje?

Ali Čali više nije slušao, nego je odnio praznu torbu.

Kad se vratio, otvorio je ormarić, zaškiljio, naciljao, izvukao još jednu rajčicu, progutao je i opet zatvorio ormarić. Zavrtio je glavom od zadovoljstva.

– Gdje smo ono stali? Nastavljam.

Ahmadžan je dotle pronašao četvrtog partnera, mladog Kaza-ha sa stubišta, i dok mu je vatreno tumačio na ruskom, pomažući se rukama, kako su naši Rusi tukli Turke (on je sinoć svratio u drugi odjel i ondje gledao film »Pad Plevne«), obojica su prišli ovamo, stavili opet ploču između kreveta, i Čali je, još veseliji, brzim spretnim rukama prevrtao karte i pokazivao im vrijednosti:

– Dakle, ovo je ful, je li tako? To je kad imaš tris od jednih, i par od drugih. Jesi li shvatio, Čečmeče?

– Ja nisam Čečmek – otpovrnu Ahmadžan ne uvrijedivši se. – Čečmek sam bio prije vojske.

– U redu-u. Ovo je opet boja, kad imaš svih pet iste boje... Zatim – poker: četiri iste karte, a peta bilo koja. Poker može biti mali, to ti je niz u jednoj boji, od devetke do kralja... Evo ga, ovako ... Ili ovako ... A još vredniji je – veliki poker...

Nije im baš isprva bilo jasno, ali je Maksim Petrovič tvrdio da će u igri već postati jasno. Što je najvažnije, govorio je tako duševnim, vedrim glasom da se Pavlu Nikolajeviču ugrijalo srce. Nije se nadao da će sresti tako simpatična, tako srdačna čovjeka –u običnoj pučkoj bolnici! Sjeli su zajedno, kao prisni drugarski kolektiv, i tako će prolaziti sati za satima, svaki dan bi tako mogli sjediti – i zašto da se onda misli o bolesti? I o drugim nezgodama? Zašto? Ima pravo Maksim Petrovič!

Tek što je Rusanov htio napomenuti da neće igrati za novce dok ne nauče igru kako treba, kad se odjednom s vrata razlegnu:

– Tko je tu Čali?

– Ja sam.

– Na izlaz, žena ti je došla!

– K vragu, kurva jedna! – dobroćudno se naljuti Maksim Petrovič – a lijepo sam joj rekao: ne dolazi u subotu, dođi u nedjelju. Baš je sad navalila! Oprostite, braćo ...

I opet se razvrgla igra, otišao je Maksim Petrovič a Ahmadžan i Kazah su pokupili karte da bi ponavljali i vježbali se.

I opet se Pavel Nikolajevič sjetio tumora i 5. ožujka, i opet je iz kuta piljio u njega uporni, zlokobni ćukov pogled ili, kad bi okrenuo glavu, otvorene Muktožderove oči. Muktožder uopće više nije spavao.

Kostogutov nije spavao ni onda kada su Rusanov i Vadim prelistavali novine i šaputali, čuo je svaku riječ ali namjerno nije otvarao oči. Zanimalo ga je šta će oni reći, šta će reći Vadim. On više nije morao ni otvoriti novine, sve mu je bilo jasno. Opet je unutra tuklo. Tuklo je srce. Udaralo je srce o čelična vrata
231

koja nikada nije trebalo otvoriti – a sad su odjednom škripala! I nekako drhtala! I prva rđa padala je sa šarki.

Kostogutov nikako nije shvaćao ono što je čuo od ljudi na slobodi: da su prije dvije godine onoga dana plakali starci i djevojke i da se činilo kao da je svijet ostao bez oca. On to nije nikako mogao zamisliti zato što se sjećao kako je to bilo kod njih. Jednog dana ih nisu izveli na posao, barake nisu otvarali i držali su ih zaključane. Isključili su i zvučnik koji je uvijek treštao u krugu. Osim toga je bilo očito da su se šefovi izgubili, da ih je pritisla velika nevolja. A kad su šefovi u nevolji – kažnjenici se vesele! Ne ideš na posao, ležiš na ležaju, svoju porciju dobivaš. Najprvo su se naspavali do mile volje, zatim se čudili što li je posrijedi, onda malo svirali na gitari, na banduri, hodali jedan drugome pokušavajući dokučiti što se dogodilo. Ma u ne znam kako zabačeno mjesto da postaviš kažnjenike, istina će se svejedno uvijek onamo probiti! Preko pekare, ložionice, kuhinje... I procurila je, procurila je... Još nije posve sigurno ali, eto, ljudi već govore hodajući po baraci ili sjedajući na ležaje: »Hoj, momci! čini se da je ljudožder otegnuo ...« – »Nije valjda???« – »Ne mogu vjerovati!« – »Ja vjerujem!« – »Već je bilo vrijeme!!« I svi prasnu u smijeh! Glasnije od gitare, glasnije od balalajke! Dvadeset i četiri sata nisu im otvorili barake. Sutra izjutra, kad je u Sibiru još stezao mraz, postrojili su cijeli logor na zbornom mjestu a na okupu su se našli i major, i oba kapetana, i poručnici. A major, siv od tuge, počeo govoriti:

– S dubokim bolom ... jučer u Moskvi...

Svi su se ozarili, samo što otvoreno nisu likovali, uživale su te izrovašene, šiljate, grube, crne kažnjeničke njuške. A major, kad primijeti da bi moglo doći do smijeha, izbezumljeno zapovijedi:

– Skidaj kape!

Na trenutak sve je visilo o jednoj niti, njihalo se na oštrici: nemoguće je bilo ne skinuti kapu, a vrijeđalo ih je da skinu. Ali logorski lakrdijaš, rođeni humorist preduhitri sve, skine kapu »staljinku« od lažna krzna – i baci je u zrak. Izvršio je zapovijest!

I stotine logoraša vidjelo je što je učinio! Svi su pobacali kape.

A major je to progutao ...

I nakon svega toga Kostogutovu sad pričaju kako su plakali starci, kako su plakale djevojke, kako je svijet ostao bez oca ...

Čali se vratio još veseliji – opet s punom torbom namirnica, ali ovaj put s drugom. Netko se osmjehnuo, a Čali se i sam otvoreno smijao.

– Ha, šta možeš sa ženama? Kad to njima čini zadovoljstvo ... Zašto da im ne ugodiš, kome to škodi:

Kakva je cura da je, Najbolje da je ... !

I počeo se smijati zanoseći i ostale slušaoce i mašući rukama kao da bi se izbavio od smijeha. Iskreno se nasmijsao i Rusanov, toliko mu se svidjela dosjetka Maksima Petroviča.

– Dobro, koja ti je zapravo žena? – crkavao je Ahmadžan.

232

– Ne pričaj, brate – uzdahne Maksim Petrovič prebacujući namirnice u noćni ormarić. – Treba provesti zakonodavnu reformu. Kod muslimana je to mnogo humanije. Eto, od kolovoza su dopušteni pobačaji – to je vr-rlo pojednostavnilo život! Zašto da žena živi sama? Bar da joj godišnje jednom netko dođe u posjete. A i onima na službenom putu je ljepše: u svakom gradu imaju sobu i tanjur juhe. Opet se među namirnicama pojavila tamna boca. Čali zatvori vratašca i iznese praznu torbicu. Prema ovoj ženi očito nije bio osobito obazriv – odmah se vratio. Stao je usred onog prolaza među krevetima, baš kao nekoć Jefrem, i, zagledavši se u Rusanova, počeo se po kovrčama na zatiljku (kosa mu je bila gusta, boje negdje između lana i zobi):

– Da nešto prigrizemo, susjede?

Pavel Nikolajevič se nasmiješi s razumijevanjem. Ručak je nekako kasnio, a i nije mu bilo do toga bolničkog ručka kad je vidio kako Maksim Petrovič s užitkom slaže svoje namirnice. Osim toga, u Maksimu Petroviču, u osmijehu njegovih debelih usnica bilo je nešto ugodno, požudno, nešto što te je mamilo da sjedneš s njim za isti stol.

– Dođite – pozove ga Rusanov za svoj ormarić – imam i ja nešto ...

– A čašice? – sagnu se Čali prenoseći već vrlo spretno na ormarić Rusanova svoje boce i zamotuljke.

– To se ne smije! – zavrta Pavel Nikolajevič glavom – ovakvim bolesnicima je to strogo zabranjeno ...

U ovih mjesec dana nitko se u sobi nije ni usudio pomisliti na piće, a Čalome se činilo da se bez njega ne može.

– Kako se zoveš? – već je sjedio u prolazu kraj kreveta Pavla Nikolajeviča i dodirivao ga koljenima.

–| Pavel Nikolajevič.

– Paša! – Čali mu prijateljski stavi ruku na rame. – Nemoj ti slušati liječnike! Oni te liječe, ali te i strpaju u grob. A nama je do života i uživancije!

U prigrupom licu Maksima Čaloga, u tom licu rumena nosa i krupnih vlažnih usnica osjećalo se samopouzdanje i prijateljska naklonost. Danas je bila subota i do ponedjeljka ih neće liječiti. Pred sve sivljim prozorom lijevala je kiša odvajajući Rusanova od njegove rodbine i prijatelja. A u novinama nije bilo slike u crnom okviru, i trpki bijes pritiskao mu je dušu. Jarko su sijale svjetiljke najavljujući nešto prerano beskrajnu večer i sad je bila prilika da se s ovim iskrenim i ugodnim čovjekom nešto popije, prigriže i zaigra poker. (Bit će to novost i za prijatelje Pavla Nikolajeviča kad ih bude učio poker!) A taj obješenjak Čali već je strpao bocu pod jastuk. Čep je izbacio prstom i nalio svakome po pola čaše držeći ih uz koljena. Kucnuše se.

Kao pravi Rus, Pavel Nikolajevič zaboravi na nedavni strah, na zabrane, na zakletve i spopade ga jedino želja da ispere dušu i osjeti toplinu.

– Živjet ćemo! Živjet ćemo, Paša! |– uvjeravao ga je Čali, i njegovo smiješno lice postalo je strogo i čak nekako srdito. – Nek crkava tko hoće, ali nas ćemo dvojica živjeti!

233

I popiše. Rusanov je u tih mjesec dana vrlo oslabio, ništa nije pio osim razvodnjena crvena vina –• i sad ga je odmah uhvatilo, svakim časom sve ga je više ispunjalo uvjerenje da ne treba sagnuti glavu, da i u Odjelu za rak ljudi žive i da i odavde izlaze.

– A je li te jako bole... ti polipi? – pitao je on.

– Malko me bole. Ali ja se ne dam! Paša! Od votke ne može biti gore, shvati! Votka liječi od svih bolesti. Ja ću i prije operacije popiti malo, nego šta... Pogledaj, u toj bočici... taj alkohol, njega odmah upiješ i ne ostane suvišne vode. Kirurg će rasparati želudac i ništa neće naći – sve je čisto! A ja pijan! ... Pa bio si valjda i ti na frontu, znaš: kad se ide u napad, treba votke... Jesi li bio ranjen?

– Nisam.

– Imao si sreće! ... A ja sam dvaput ranjen: ovdje, i evo ovdje. Dotle je već u svaku čašu ulio po novi decilitar.

– Ne smijem više – neodlučno se branio Pavel Nikolajevič. – To je opasno.
– Zašto bi bilo opasno? Tko ti je utuvio u glavu da je opasno? Uzmi malo rajčica! Ah, ala su rajčice!

Zaista, kakva je razlika popiti jedan decilitar ili dva, kad si se već jednom ogriješio? Dva ili dva i pol, sasvim je svejedno kad je umro tako veliki čovjek, a nitko ga ne spominje! Za sjećanje na njega, za sjećanje na velikog šefa Pavel Nikolajevič iskapi i drugu čašu. Iskapi kao da je na karminama. I usne mu se žalosno izviše. Gurao je kroz njih rajčice. I, sjedeći sučelice Maksimu, slušao ga je s mnogo razumijevanja.

– Ah, ala su dobri! – nastavljao je Maksim. – Ovdje kilogram stoji rubalj a da ih odvezeš u Karagandu – trideset rubalja. I kako se samo otimaju za njih! A zabranjeno je prevoziti ih. Neće ti uzeti kao prtljagu. Zašto je zabranjeno? Reci mi, zašto je zabranjeno?

Maksim Petrovič se uzbudio, oči mu se raširile i vidjelo se u njima kako uzalud nastoji dokučiti smisao. Smisao postojanja.

– Dođe šefu stanice bijednik u starom kaputu: »živi li se, tebi, šefe?« Ovaj odmah hvata telefon, misli da su ga došli ubiti... A čovjek njemu na stol tri novčanice. Zašto nije dopušteno? Zašto ne bi bilo dopušteno? Tebi se živi, i meni se živi. Zapovjedi da moje košare prime kao prtljagu! I život pobjeđuje, Paša? Putuje vlak, zove se »putnički«, a zapravo je – paradajzni, na policama košare, pod klupama košare. Koju paru kondukteru, drugu opet kontroloru, iza granice su opet drugi kontrolori, daj i njima nešto ... Rusanovu se malo vrtjelo u glavi, prilično se ugrijao i osjećao se sad jačim od svoje bolesti. Ali čini se da je Maksim govorio nešto što on nije mogao prihvatiti... Nikako ... Nešto što se kosilo ...

– To se kosi... – upade Pavel Nikolajevič. – Zašto tako? To nije u redu ...

– Nije u redu? – začudio se čali. – Samo ti uzmi krastavac! De, uzmi kavijara... U Karagandi su kamenom uklesali u kamen: »Ugalj je kruh«. Naime, to se tiče industrije... A paradajza za ljude nema. I neće ih dovesti prodavači... N-neće ih biti.

234

Razgrabe ih po dvadeset i pet rubalja kilogram i još ti se zahvaljuju. Bar da jednom vide svojim očima paradajz, inače ga nikad ne bi vidjeli. Kakvi su ti mamlazi u Karagandi, ti to ne možeš ni zamisliti! Unajmili su posebne čuvare i, umjesto da te ljude pošalju po jabuke i da dovezu četrdeset vagona, rasporede ih po svim stepskim cestama da zaplijene jabuke ako ih netko pokuša dovesti u Karagandu. Zabranjeno je, i gotovo! A bitange dežuraju i paze ...

– I ti si se time bavio? Ti – razljuti se Pavel Nikolajevič.

– Otkud ja? Ja ti, Paša, ne nosim košare. Ja putujem s aktovkom. S kovčežićem. čak majori i potpukovnici uzalud lupaju po blagajni: završili su službeni put, a karata nema! Nema! Ali ja ne lupam, ja uvijek otputujem. Ja znam na svakoj stanici šta treba: negdje treba prići prodavaču tople vode, negdje svratiti u garderobu. Upamti, Paša, život uvijek pobjeđuje!

–| Dobro, čime se ti zapravo baviš?

– Ja sam ti, Paša, tehničar. Iako tehnikum nisam završio. A radim i kao agent. Radim tako da mi je uvijek džep pun. Kad negdje više ne plaćaju ja odande odlazim. Jesi li shvatio?

Pavel Nikolajevič je nekako osjećao da razgovor ne ide u pravom smjeru, nego čak skreće ukrivo. Ali ovaj čovjek je bio tako dobar, tako veseo, prijazan – prvi takav u ovih mjesec dana. Nije imao srca da ga vrijeđa.

– A je li to u redu? – on se samo raspita.

– Dobro je, dobro! – umirivao ga je Maksim. – Uzmi i teletine. Daj da maznemo tvoga kompotu. Paša! Jednom živimo na svijetu, pa zašto da živimo loše? Treba živjeti dobro, Paša!

S time se Pavel Nikolajevič morao složiti, istini za volju: jednom živimo na svijetu, pa zašto da živimo loše? Samo ipak...

– Znaš, Maksime, to mi osuđujemo... – oprezno pripomenu on.

–| Znaš kako je, Paša – jednako srdačno odgovori Maksim hvatajući ga za rame. – Znaš kako je, sve je to kako se uzme. Kako gdje.

U oku trunka
Pa te grebe,
A drugdje balvan,
I tko te...

|- kikotao je Čali i kuckao Rusanova po koljenu, a Rusanov također nije mogao izdržati nego se tresao od smijeha:

-- E zbilja ti znaš tih pjesmica! Ti si pravi pjesnik, Maksime!

- A što si ti? Kojim se ti poslom baviš? - zapitat će novi prijatelj.

Ma koliko da su već prisno razgovarali, ipak se Pavel Nikolajevič i nehotice dostojanstveno ukruti: na to ga je obavezivao njegov položaj.

- Pa tako, radim u kadrovskoj službi...

* Bio je odviše skroman. Bio je, naravno, na višem položaju.

- A gdje?

Pavel Nikolajevič spomenu ime poduzeća.

235

- Čuj-der! - obveseli se Maksim. - Trebalo bi namjestiti jednog sjajnog čovjeka! Pristupninu ćeš dobiti kako spada, ne boj se!

- Šta ti pada na pamet! Kako si mogao i pomisliti! - uvrijedi se Pavel Nikolajevič.

- Šta sam pomislio? - zaprepasti se Čali i u njegovim očima opet zadrhta onaj isti izraz - traženje životnog smisla, iako je sad bio malo mutniji od alkohola.

- Pa kad kadrovici ne bi uzimali pristupninu od čega bi živjeli? Kako bi djecu podigli? Koliko imaš djece?

- Jesu li novine slobodne? - začu se iznad njih potmuo i neugodan glas.

To se ćuk došuljao iz kuta, onako zlih i podbulih očiju, rastvorena ogrtača.

Čini se, eto, da je Pavel Nikolajevič sjedio na novinama i zgužvao ih.

- Izvoli, izvoli! - prihvati Čali izvlačeći novine ispod Rusa-nova. -• Daj mu ih, Paša! Uzmi, tata, baš mi je stalo do njih...

Šulubin mrko uze novine i htjede poći ali ga zadrža Kosto-gutov. Kako je Šulubin netremice i šutke promatrao sve njih, tako se sad i Kostogutov zagledao u njega kad mu se približio i kad ga je mogao dobro vidjeti.

Tko je mogao biti taj čovjek? Tako nesvakidašnja lica? Bio je nalik na umorna glumca poslije predstave, koji je upravo skinuo šminku. Neusiljeno, kao na slučajnim robijaškim susretima gdje već prvog trenutka možeš svakoga upitati što god hoćeš, Kostogutov iznenada upita iz svog ležećeg, poluvisećeg položaja:

- A gdje vi radite, tatice, je li?

Šulubin okrenu prema Kostogutovu ne samo oči nego cijelu glavu. Zabuljio se u njega ne trepćući. Gledajući ga i dalje, nekako neobično zavrta vratom kao da ga stišće ovratnik, iako mu nikakav ovratnik nije smetao jer je bluza bila vrlo široka. Ali ipak ne uskrati odgovor:

- Kao knjižničar.

- A gdje? - Kostogutov spremno postavi i drugo pitanje.

- U agronomskom tehnikumu.

Tko zna zašto, vjerojatno zbog njegova upornog pogleda, zbog te ćukovske šutnje u kutu, Rusanov poželi da ga nekako ponizi i opomene. A možda se u njemu javljala i votka, tako da on vrlo glasno, glasnije nego što je trebalo i lakoumnije nego što je trebalo, podvikne:

- Vanpartijac, naravno?

Ćuk ga pogleda svojim duhanskim očima. Trepnu kao da ne vjeruje u takvo pitanje. Trepnu još jednom. I tada zinu:

- Naprotiv.

I uputi se kroz sobu.

Hodao je nekako neprirodno. Negdje ga je nešto pritiskalo ili bolo. Prije bi se moglo reći da je teturao široko raskrilivši skute ogrtača, nespretno se nagnuo pomalo nalik na veliku pticu - pticu kojoj su nejednako podrezali krila tako da ne bi mogla uzletjeti.

236

24

UZ TRANSFUZIJU

Na vrelu sudcu, na kamenu, podno vrtne klupe sjedio je Kostogutov nespretno podvivši noge obuvane u cipele i sljubivši koljena uza zemlju. A ruke su mu visile do zemlje. Bio je golo-glav i oborio je glavu. Sjedio je i grijao se u svom sivom ogrtaču, široko otvorenom – bio je jednako nepomičan i jednako kvrgavih oblika kao taj sivi kamen. Crnokosa glava mu se usijala, pekla su ga leđa, a on je sjedio ne mičući se, prihvaćajući tu ožujsku toplinu, ništa ne radeći, ni o čemu ne razmišljajući. Mogao bi tako sjediti besmisleno dugo upijajući iz sunčane topline ono što nekoć nije dobio u kruhu ili juhi. Sa strane se ne bi uopće vidjelo da mu se ramena dižu i spuštaju pri disanju. Međutim, ipak se nije naginjao na stranu, nekako se držao.

Debela bolničarka iz prizemlja, gojazna žena koja ga je jednom htjela otjerati iz hodnika da ga ne bi inficirao, koja je inače vrlo voljela sjemenke i sad ih je krčkala približujući se stazicom, pride mu i vašarski dobroćudnim glasom zovnu ga:

– Čuj, čovječe! Hej, čovječe!

Kostogutov podiže glavu i, namrštivši se zbog sunca, zagleda se u nju nakazno žmireći.

– Dođi u sobu za previjanje, zove te doTctorica.

On se tako usjedio i okamenio u ovoj toplini, tako mu se nije dalo pokrenuti, ustati – baš kao da ga čeka neki mrzak posao!

– Koja doktorica? – obrecnu se on.

– Zove te ona koja te treba! – bolničarka povisi glas. – Nije moj posao da vas skupljam po vrtu. Hajde, jesi li razumio?

– Ali meni nemaju šta previjati. Sigurno ne zovu mene – tvrdoglavo će Kostogutov.

– Baš tebe! – bolničarka je uz put pijuckala sjemenke. – Kao da tebe, krakatog ždrala, možeš zamijeniti za nekoga drugoga? Samo jednog takvog imamo ovdje.

Kostogutov uzdahne, ispruži noge i stenjući i oslanjajući se poče ustajati. Bolničarka ga je srdito promatrala:

237

– Previše si hodao pa sad nemaš snage. A trebalo je da ležiš.

– On, sestro – uzdahnu Kostogutov. – Što ćeš, mlado-lu-do ...

I odgega se stazicom. Nije se više opasivao remenom, vojničko držanje je nestalo, leđa se povila.

Išao je u sobu za previjanje u susret novim neugodnostima, spreman da se odupire ne znajući još ni sam čemu.

U sobi za previjanje nije ga dočekala Ela Rafailovna, koja je već deset dana zamjenjivala Veru Korniljevnu, nego mlada punašna ženica za koju bi malo bilo reći da je rumena – obrazi su joj od zdravlja bili naprosto grimizni. Vidio ju je prvi put.

– Kako se zovete? – opali ona čim je ušao.

Iako mu sunce više nije udaralo u oči Kostogutov je i dalje nezadovoljno žmirkao. Pokušavao je ocijeniti i shvatiti što mu se sprema, pa se nije žurio da odgovori. Nekad je bolje zatajiti prezime, nekada reći krivo. Nije znao što je sada najbolje učiniti.

– Dakle? Prezime? – ispitivala je liječnica gojaznih ruku.

– Kostogutov – prizna on na silu.

– Pa gdje ste tako dugo? Brzo se skinite! Ovamo, legnite na stol.

Sad je Kostogutov vidio, shvatio i sjetio se odjednom svega: transfuzija!

Zaboravio je da transfuzije daju u sobi za previjanje. Ali, ponajprije, on je i dalje bio čvrsto za svoj princip: tuđe krvi neću, svoje ne dam! Nadalje, ova žustra ženica, za koju bi se reklo da se i sama napila tuđe krvi, nije mu ulijevala povjerenje. Vega je bila otputovala. Opet nova liječnica, nove navike, nove greške – i zašto da se vrti, do đavola, na tom kolu, kad u njemu nema ničega stalnoga?

Mrko skine ogrtač tražeći kamo da ga objesi – sestra mu je pokazala mjesto – a dotle je razmišljao za što bi se zakvačio i kako bi se odupro. Objesi ogrtač. Skine bluzu i objesi je. Odbaci cipele u kut. Krenu bos čistim linoleumom da bi legao na visok, presvučen stol. Nikako da smisli neki povod.

Na blistavu, čeličnu stalku kraj stola visila je naprava za transfuziju: gumene cijevi i staklene posude – u jednoj je bila voda. Na istom stalku nalazilo se i nekoliko igala za ampule različitih veličina: od pola litre, četvrt litre ili jedne osmine. Pripremljena je bila ampula s osminom litre. Mrka krv u njoj nije se djelomično vidjela od naljepnice na kojoj je bila ispisana krvna grupa, prezime davaoca i datum kada je krv uzeta.

Iz navike da gleda i ono što ne treba, Kostogutov je, još dok se namještao na stolu, već bio pročitao što piše i odmah, ne položivši glavu na uzglavlje, izjavio:

– Oho! Dvadeset i osmi veljače! Krv je stara. Nema ništa od transfuzije.

– Kakva je to ideja! – razljuti se liječnica. – Stara ili nova, vi sigurno nemate pojma o konzervaciji! Krv se može čuvati duže od mjesec dana.

Na njenu grimiznu licu ljutnja postade boje maline. Ruke, gole do lakata, bile su pune, ružičaste a koža naježurena, ali ne od hladnoće nego od prištića. I baš su ti prištići potpuno uvjerali Kostogutova da ne smije popustiti.

238

– Zavrnite rukav i slobodno pustite ruku! – zapovijedila je liječnica.

Već je drugu godinu radila na transfuziji i nije se sjećala ni jednog pacijenta koji ne bi bio sumnjičav: svaki se ponašao kao da u njem teče grofovska krv, pa se boji mješavine. Bolesnici su obično tvrdili da boja nije kako treba, da grupa nije prava, da je datum zastario, da je krv pretopla ili prehladna, ili se, opet, ugru-šala; i tvrdoglavo su pitali: »Znači, dajete nam lošu krv?« – »Zašto lošu?!« – »Pa na njoj piše: ne diraj.« – »To je zato što smo bili odredili za koga je ta krv, ali nam nije trebala.« I napokon bolesnik pristaje na transfuziju ali gunda sebi u bradu: »Dakle, zbilja krv nije u redu.« Te glupe sumnje moguće je bilo slomiti jedino odlučnošću. Osim toga, ona se uvijek žurila jer je broj propisanih transfuzija, koje je morala svakog dana obaviti na mnogim mjestima, bio prilično velik.

Kostogutov je već ovdje u bolnici imao prilike vidjeti i krvave otekline – hematom, koji nastaje kad igla proburazi venu ili kad je promaši; vidio je kako bolesnici dobivaju vrućicu i groznicu zato što su se liječnici žurili i nisu prije obavili probu. Zato on sada nikako nije htio vjerovati tim ružičastim, punačkim rukama s prištićima. Njegova krv iskvarena od zračenja, njegova jadona bolesna krv bila mu je ipak draža od ovog svježeg dodatka. Njegova krv će se već nekako popraviti. A, osim toga, ako je krv loša, prije će te prestati liječiti – utoliko bolje.

– Neću – mrko se on usprotivi, ne zasuče rukav i ne prepusti ruku. – Vaša je krv stara, a i ja se danas loše osjećam.

Znao je da nikada ne treba spominjati odjednom dva razloga, ali mu se nekako omaklo s jezika.

– Ispitat ćemo krvni tlak – nije se zbunjivala liječnica –• i sestra joj odmah doda spravu.

Liječnica je bila posve nova a sestra je već odavno radila u sobi za previjanje, samo što Oleg dosada nije s njom imao nikakva posla. Bila je još posve mlada djevojka, ali prilično visoka, crnputa i japanskog oblika očiju. Na glavi je imala takvu složenu građevinu od kose da je ni šeširić, pa čak ni rubac ne bi mogli pokriti – svaki čuperak te vlasate kule i svaki uvojak strpljivo-je umatala u vrpce, što znači da je morala dolaziti na posao bar petnaest minuta ranije da bi umotala cijelu kosu.

Sve to zapravo nije zanimalo Olega, ali on je ipak radoznalo motrio tu njenu bijelu krunu pokušavajući zamisliti kakva bi bila djevojčina frizura ispod tih zavoja. Glavna osoba bijaše ovdje liječnica i trebalo se boriti protiv nje, bez zatezanja, usprotiviti joj se i odbijati transfuziju, a on je gubio tempo promatrajući djevojku japanskih očiju. Kao i svaka mlada djevojka, već zato što je mlada, skrivala je u sebi neku zagonetku, nosila ju je u svakom koračaju i isticala je svakim pokretom glave.

Dotle su već Kostogutovu stegle ruku crnom zmijom i zaključile da je tlak u redu. On otvori usta da doda još neki razlog zbog kojega ne pristaje na transfuziju, ali s vrata pozvaše liječnicu na telefon.

Trgla se i izišla, sestra je odlagala crne cijevi u kutiju, a Oleg je jednako ležao na leđima.

239

– Odakle je ova liječnica, je l'te? – zapita on.

Zvuk i melodija glasa također su u vezi s unutrašnjom zagonetkom djevojke, i ona je to osjećala te je govorila pažljivo slušajući svoj glas:

– Iz stanice za transfuziju.

– A zašto donosi staru krv? – htjede Oleg okušati svoje pitanje i na djevojci.

– Krv nije stara – jednomjerno zavrti djevojka glavom i ponese svoju krunu kroz sobu.

Ta je djevojka bila potpuno sigurna da zna sve što joj je potrebno.

A možda je i znala.

Sunce je već obasjavalo sobu za previjanje. Nije zapravo pro-diralo pravo u nju, ali su dva prozora bila jarko obasjana a na jednom dijelu stropa nalazila se velika svijetla pjega, odraz nekog predmeta. Bilo je vrlo svijetlo i osim toga nekako čisto, mirno.

Bilo je ugodno u sobi.

Otvorila su se vrata, koja Oleg nije mogao vidjeti, i ušla je neka druga žena, ne ona ista liječnica. Ušla je gotovo i ne udarajući cipelama, ne zveckajući potpeticama svoga »ja«.

I Oleg pogodi.

Nitko drugi nije tako hodao. Baš je ona nedostajala u ovoj sobi, samo ona.

Vega!

Da, to je bila ona. Našla se u njegovu vidokrugu. Ušla je tako jednostavno kao da je maloprije bila izišla.

– Ama gdje ste bili, Vera Korniljevna? – smješкао se Oleg. Nije to zaviknuo, zapitao je tiho, sretno. Nije ni pokušao sjesti iako nije bio privezan za stol. U sobi je sad postalo posve mirno, svijetlo i udobno. A i Vega je, također sa smiješkom, imala spremno pitanje:

– Bunite se?

Ali Oleg više nije bio čvrst u svojoj odluci da se protivi i već je pomalo uživao u tome što leži na stolu i što ga s njega neće tako lako otjerati:

– Ja? Ni govora, ja sam se već odbunio... Ali gdje ste vi bili? Više od sedam dana ...

Odmjerenom, kao da nekom ograničenom stvorenju diktira nove riječi koje ono ne pozna, ona odgovori:

– Putovala sam da osnujem neke onkološke ambulante. I da vodim propagandu protiv raka.

– Nekamo daleko?

– Da.

– Ali više nećete putovati?

– Zasada neću. A kako ste vi, je li vam loše?

Šta su kazivale te oči? Sporost. Pažnju. Prvu, još neprovjerenu zabrinutost. Prave liječničke oči.

Ali, osim toga, one su bile boje bijele kave. Kao kad se u šalicu crne kave uliju dva prsta mlijeka. Inače zapravo Oleg već odavno nije pio kavu i zaboravio joj je boju, ali za te oči je znao da su prijateljske, dobre, stare prijateljske oči!

– Ni govora, nema veze. Sigurno sam previše sjedio na suncu. Sjedio sam, sjedio i skoro zaspao.'

240

r

– A vi uopće ne smijete na sunce! Zar niste ovdje shvatili da se tumori ne smiju grijati?

– Mislio sam da to vrijedi samo za grijalice.

– Sunce je još gore.

– Onda ja ne bih smio na crnomorsku plažu? Ona potvrdi glavom.

– To ti je neki život! Kao da robiju zamijeniš za Norilsk na dalekom Sjeveru.

Ona odignu ramena. Spusti ih. To ne samo što je prelazilo njenu snagu nego uopće nije mogla shvatiti.

– Zašto ste izdali?

– Što?

– Naš dogovor. Obećali ste da ćete mi vi osobno davati transfuzije, da me nećete prepustiti nekom stažistu.

– Ona nije stažist, naprotiv, baš je ona specijalist. Kad ona stigne, imi nemamo prava da dajemo transfuziju. Ali sad je otputovala.

– Kako: otputovala?

– Pozvali su je!

O, to je ono kolo koje se okreće! U samom tom kolu skrivao se i spas od kola.

– Znači da ćete to vi uraditi.

– Hoću. A gdje vam je ta stara krv? On pokaže glavom.

– Nije stara. Ali nije ni za vas. Vi ćete dobiti dvije stotine i pedeset.

Vidite. – Vera Korniljevna donese ampulu s drugog stolića i pokaže mu. – Čitajte, uvjerite se sami.

– Tako je, Vera Korniljevna, moj je život proklet: nikome ne možeš vjerovati, sve treba provjeriti. Mislite li da meni ne bi bilo drago kad ne bih morao provjeravati.

Rekao je to tako umorno kao da izdiše. Ali oči su mu bile naviknute da provjerava, i on se toga nije mogao odreći. Pročitale su: »I grupa, I. L. Jaroslavceva, 5. ožujka.«

– Oh! 5. ožujka, to mi odgovara! – živnu Oleg. – To će mi koristiti.

– Napokon ste shvatili da će vam to koristiti. A koliko ste se svadali!

Zapravo – ona nije shvatila. Ali svejedno.

I on zasuče bluzu iznad lakta i slobodno opusti desnicu niz tijelo.

Zaista, najveći užitak za njegovu vječnu sumnjičavost bilo je – vjerovati i prepustiti se povjerenju. Sada je znao da ta prijazna žena, tako lagana kao da je jedva kondenzirana iz zraka, tiho se krećući i odmjeravajući svaki pokret neće ni u čemu pogriješiti.

Ležao je kao da se odmara.

Velika blijeda, čipkasta sunčeva pjega na stropu opisivala je nejednaki krug. I ta pjega, za koju nije znao što je odražava, bila mu je sad također vrlo draga, jer je krasila ovu čistu i mirnu sobu.

A Vera Korniljevna mu je krišom izvukla iz vene nešto krvi, zavrtjela centrifugu i na tanjuriću podijelila krv na četiri dijela.

16 Odjel za rak

241

li I

– Zašto četiri? – pitao je on samo zato što je cijela života naviknuo da pita. Sad je čak bio i lijen da uopće zapitkuje.

– U jednom dijelu ispituje se podudarnost grupa a u ostala tri provjerava se broj grupe. Za svaki slučaj.

– Pa kad su grupe već iste, što se onda još treba podudarati?

– Treba provjeriti da krv davaoca ne zgrušava bolesnikov serum. To je rijetko, ali se događa.

– Tako. A zašto vrtite?

– Odvajamo eritrocite. Vi baš morate sve znati.

Nije morao sve znati. Oleg je promatrao pjegu na stropu koja je postajala sve mutnija. Sve na svijetu ionako ne možeš saznati. Ionako ćeš umrijeti kao budala. Sestra s bijelom krunom stavila je u držače stalka ampulu od 5. ožujka, okrenuvši je naopako. Zatim mu je gurnula jastučić pod lakat. Crvenim gumenim zavojem stegnula mu je ruku iznad lakta i polako ga stezala prateći japanskim očima i provjeravajući koliko treba zategnuti.

Čudno je da je u toj djevojci primijetio nešto zagonetno. Nema zagonetke.

Djevojka kao i sve druge.

Priđe doktorica Ganhart sa štrcaljkom. Bila je to obična štrcaljka puna prozirne tekućine, ali je igla bila neobična: zapravo cjevčica a ne igla, cjevčica sa

trokutnim vrškom. Sama po sebi cjevčica nije bila strašna kad je ne bi utjerivali u žilu.

– Vena vam se jasno vidi – tješila ga je Vera Korniljevna a sama je pomicala jednu obrvu tražeći venu. I napokon je s naporom uz, kako se činilo, prasak razderane kože utjerala gorostasnu iglu. – Gotovo!

Još mnogo toga bilo mu je nejasno: zašto su ga stezali gumom iznad lakta? Zašto je u štrcaljki tekućina nalik na vodu? Mogao je to i zapitati, a mogao je i sam mućnuti glavom: zacijelo zato da zrak ne prodre u venu i da krv ne ispuni štrcaljku.

Dotle mu je igla stajala u veni, gumu su otpustili, skinuli, štrcaljku spretno odvrtjeli, a sestra je otresla nad zdjelicom vrh cijevi iz koje su kapnule prve kapi krvi – idućeg trenutka Ganhartova je taj vrh cijevi mjesto štrcaljke prinijela k igli i zadržala ga u tom položaju odvrnuvši zavrtanj na vrhu ampule. U staklenoj cijevi počeli su se polako, jedan po jedan, kroz providnu tekućinu uspinjati providni mjehurići.

Jednako kao mjehurići navirala su i pitanja: čemu tako široka igla? čemu treba stresati krv? odakle ti mjehurići? Ali jedna budala može postaviti toliko pitanja da sto mudraca neće moći odgovoriti.

Kad je već riječ o pitanjima, bit će bolje pitati nešto drugo.

Sve je u sobi bilo nekako svečano, a osobito ona bjeličasta sunčana pjega na stropu.

Igla će još dugo stajati u veni. Razina krvi u ampuli gotovo uopće nije padala. Uopće nije padala.

– Trebam li vam još, Vera Korniljevna? – oprezno upita sestra Jpanka osluškujući svoj glas.

– Ne, ne trebam vas – mirno odgovori Ganhartova.

– Ja bih skočila na jedno mjesto ... Na pola sata, mogu li?

– Meni niste potrebni...

242

Sestra gotovo istrča odnoseći svoju bijelu krunu. Ostali su sami.

Mjehurići su polako navirali. A Vera Korniljevna okrenu zavr-tanj i mjehurića nestade. Više nije bilo ni jednog jedinog.

– Zatvorili ste?

– Jesam.

– A zašto?

– Opet vi morate znati? – osmjehnu se ona. Ali strogo.

U sobi za previjanje bilo je posve mirno: stari zidovi, čvrsta vrata. Mogli su razgovarati posve tiho, gotovo šaptom, naprosto disati bez napora i tako razgovarati. To bi najviše i želio.

– Narav mi je prokleta. Uvijek želim znati više. nego što je dopušteno.

– Dobro je da želite... – napomenu ona. Njene usnice nikad nisu pokazivale ravnodušnost prema onome što izgovaraju. Sitnim pokretima, krećući se nepravilno, čas lijevo čas desno, lagano se izvijajući i trzajući, one su pratile misao i objašnjavale je. – Poslije prvih dvadeset i pet kubika treba neko vrijeme pričekati da se vidi kako se bolesnik osjeća. – Ona je i dalje jednom rukom držala vrh igle. Lagano se osmjehujući, prijatno i sa zanimanjem, motrila je Olegu u oči nadnjevši se nad njega: – Kako se osjećate?

– U ovom trenutku predivno.

– Nije li malo pretjerano reći: »predivno«?

– Nije, zbilja se osjećam predivno. Više nego »dobro«.

– Ne trese vas groznica, nemate neugodan okus u ustima?

– Ne.

Ampula, igla i transfuzija – to bijaše njihov zajednički posao koji ih je spajao iznad nekog trećeg bolesnika koga su njih dvoje liječili i nastojali izliječiti.

– A u nekom drugom trenutku?

– U nekom drugom trenutku? – Divno je tako dugo, dugo gledati jedno drugome u oči kad imaš zakonsko pravo da gledaš i ne moraš svrnuti pogled. – Općenito se osjećam vrlo loše.

– Kako? U kojem smislu?

Pitala ga je s mnogo sućuti, brižljivo, kao prijatelj. Ali je zaslužila da primi udarac. I Oleg je osjećao da će joj on sad nanijeti taj udarac. Ma koliko da su bile blage te oči boje bijele kave, udarac je neće mimoići.

– Vrlo loše – u moralnom smislu. Vrlo loše jer shvaćam da odviše plaćam za svoj život. Jer shvaćam da vi sudjelujete u tome i da me varate.

– Ja?

Kad oči netremice gledaju jedne u druge javlja se nešto sasvim novo: vidjet ćeš i ono što ne vidiš pri letimičnom pogledu. Kao da oči izgube zaštitni šareni omot i cijelu istinu naprosto sipaju iz sebe, bez suvišnih riječi, jer je ne mogu zadržati.

– Kako ste me mogli onako gorljivo uvjeravati da su injekcije potrebne ali da ja neću shvatiti njihovo značenje? što je tu trebalo shvatiti? Kao da se ne zna što je hormonoterapija?

Naravno da to nije bilo časno: tako ošinuti nemoćne oči boje kave. Ali jedino je tako bilo moguće postaviti pravo pitanje. U tim očima nešto je zaigralo, raspršilo se.

243

I doktorica Ganhart – ne doktorica, nego Vega – povukla je pogled.

Kao što s bojnog polja povlače četvu koja još nije posve razbijena.

Pogledala je ampulu – ali nije bilo nikakva razloga da je gleda jer je zavrtnanj bio zatvoren. Pogledala je mjehuriće – ali ni mjehurića nije bilo.

Otvorila je zavrtnanj. Pojavili su se mjehurići. Vjerojatno je bilo vrijeme da to učini.

Prešla je prstima po gumenoj cijevi koja je spravu povezivala s iglom, kao da želi spriječiti bilo kakav zastoj u cijevi. Zatim je još stavila vate pod vrh cijevi da se ona nimalo ne savije. U ruci joj se nađe i flaster te ona vrh cijevi pričvrsti flasterom uz njegovu ruku. Tada gumenu cijev stavi među njegove prste koji su slobodno stršali uvis, kao neke sponse, i tako je cijev bila posve učvršćena.

Sad Vega više nije morala ništa držati, nije morala stajati kraj njega, niti mu gledati u oči.

Mrka i stroga lica ona je malo povećala broj mjehurića i rekla:

– Eto tako, sad se ne mičite. I izišla je.

Nije izišla iz sobe, samo iz kadra koji je on obuhvaćao svojim pogledom. Ali kako se nije smio pomicati, u vidokrugu su mu ostali samo stalak, ampula s tamnom krvlju, svijetli mjehurići, gornji dio osunčanih prozora, odraz šesterostrukih prozora u mlječnoj kugli svjetiljke i cijeli široki strop s onom treperavom, blijedom sunčanom pjegom.

A Vega više nije bilo.

Ali on je svejedno već izrekao pitanje, i ono je palo kao nespretno i nepažljivo uručen predmet.

Ona ga nije prihvatila.

Oleg će se i dalje mučiti s njim.

Zagledavši se u strop, razmišljao je naglas:

– Ako mi je ionako propao cijeli život, ako mi je do koštane srži jasno da sam ja vječni kažnjenik, vječni politički robijaš, ako mi sudbina ne obećava ništa bolje, treba li još onda svjesno, umjetno ubiti u meni i onu jedinu mogućnost? Čemu spašavati život kao što je moj? U ime čega?

Vega ga je čula ali je bila izvan kadra. Možda je tako i bolje: lakše će govoriti.

– Prvo su mi oduzeli život. Sad će mi oduzeti i pravo... da produžim svoj rod. Tko ću ja sad biti i šta? Najgora nakaza od nakaze! Da živim od milosti? ... Od milostinje? ...

Vega je šutjela.

Tko zna zašto je ona pjega na stropu ponekad drhtala; krajevi su joj poigravali ili se nekako mrštila, baš kao da i ona razmišlja i ne shvaća. A onda bi se opet umirila.

Žuborili su prozirni, veseli mjehurići. Krv se spuštala u am-puli. Već je istekla četvrtina. Ženska krv. Krv Irine Jaroslavceve. Je li djevojka? Starica? Studentica? Prodavačica?

– Od milostinje ...

244

I odjednom Vega, ne pokazavši se u kadru, ne da odgovori nego naprosto nekako nasrnu:

– To nije istina! Zar v i doista tako mislite? Ne vjerujem da to vi mislite! ... Ispitajte, sebe samoga! To je nešto posuđeno, to je tuđa misao! Govorila je energično kako je još nikada nije čuo govoriti. Osjećalo se ogorčenje kakvome se nikada od nje ne bi nadao. A onda je odjednom zašutjela. – A kako to drugačije shvatiti? – oprezno ubaci Oleg. Uh, kako je bilo tiho u sobi! Čuli su se lagani mjehurići iz zatvorene boce.

Teško joj je bilo govoriti. Srvana glasa, na kraju snaga, ona je puzala preko rova.

– Netko mora i drugačije misliti! Makar to bila šačica, svega nekoliko ljudi – glavno je da misle drugačije! A ako svi misle isto, s kime ćemo onda živjeti? I zašto? Nemoguće bi bilo živjeti. Posljednje riječi opet je uzviknula krajnjim naporom, očajnički. Kosnula ga je svojim uzvikom. Nastojala je iz sve snage da se spusti i doleti, onako slomljen i težak, na ono jedino mjesto gdje će naći spas. I kao kamen iz spretne dječачke praćke, načinjene od suncokretova izdanka, koja produžuje ruku, ili čak kao tane iz onih dugocjernih topova u posljednjoj godini rata – tane koje bi jeknulo, zviždalo i sada šištalo i šištalo negdje visoko u zraku – Oleg se otkinuo i poletio po luđačkoj paraboli otimajući se svemu onome što je naučio, uklanjajući sve prihvaćene ideje, preletio jednu pustinju u svom životu, preletio drugu pustinju – i vratio se u neku daleku zemlju iz davne prošlosti.

To je zemlja djetinjstva! Odmah ju je poznao. Ali čim ju je poznao, čim ju je ugledao očima koje su zatreptale i jedva se otvorile, već se morao zastidjeti zbog toga što je i on kao dijete upravo tako mislio a sad je doživio da mu ona to kaže prva, kao neko otkriće, mjesto da on kaže njoj.

I još se nešto izvlačilo, izvlačilo iz sjećanja, stizalo ovamo, za ovu priliku, trebalo se što brže sjetiti što je to – i on se sjetio!

Sjetio se brzo ali je progovorio razložno i odmjereno:

– Dvadesetih godina su kod nas bile vrlo popularne knjige nekog doktora Friedlanda, venerologa. Onda se smatralo da je vrlo korisno sve tumačiti, i to cijelom narodu, i mladeži. Bila je to neko vrst medicinske propagande koja je govorila o najintimnijim pitanjima. Sigurno je to potrebno, to je bolje nego licemjerno šutjeti. Jedna se knjiga zvala »Iza zatvorenih vrata«, a druga »O ljubavnim patnjama«. Da ih niste i vi čitali? Mislim ... bar kao liječnik? Šumorili su rijetki mjehurići. Kao da se i disanje izvan kadra ipak čulo.

– Ja sam ih čitao, priznajem, vrlo rano, kad mi je bilo, čini mi se, dvanaest godina. Krišom od roditelja, naravno. Bilo je to uzbudljivo štivo, ali me dotuklo ... Imao sam osjećaj ... da nema smisla dalje živjeti...

– Čitala sam – odgovori ona iznenada bez izraza u glasu.

– Je li, je li, i vi? – obradova se Oleg. Rekao je >-i vi«, kao da se baš on i sada prvi za nešto zalagao. – Takav dosljedni,

245

logički, neborivi materijalizam... Nakon toga, zapravo, kakva smisla ima živjeti? Svi ti precizni proračuni, u postocima: koliko žena ništa ne osjeća, koliko doživljava ushit. Priče o tome kako žene ... tražeći same sebe ... prelaze iz jedne kategorije u drugu... – Sjećajući se svega iznova, udahnuo je kao da se udario ili opekao. – Ta hladna konstatacija da je bilo kakva psihologija u braku posve sporedna i da se, kako tvrdi autor, golom fiziologijom može objasniti svako »neslaganje karaktera«. Sigurno se svega toga sjećate. Kada ste to čitali?

Nije odgovarala.

Bit će bolje da je više ne zapitkuje. I, uopće, očito je da je on sve to istresao odviše grubo i otvoreno. Nije imao nikakva iskustva u razgovoru sa ženama.

Neobična blijeda sunčana pjega na stropu odjednom je za-treperila, ponegdje su se na njoj zaiskrile svijetlosrebrne tačkice i počele se premještati ovamo-onamo. I vidjevši to mreškanje, te sitne valove, Oleg napokon shvati da je ta zagonetna, čudesna pjega na stropu zapravo obični odraz bare koja se nalazi negdje kraj plota i koja nije presahnula. Preobrazba najobičnije bare. Sad je zacijelo puhnuo vjetrović.

Vega je šutjela.

– Oprostite mi, molim vas! – pokajao se Oleg. Bilo mu je milo, čak i slatko kajati se pred njom. – Nekako sam to krivo rekao ... – pokušao je okrenuti glavu prema njoj, ali je nikako nije mogao vidjeti. – To može uništiti cijelo čovječanstvo. Ako sve to prihvatimo, ako se tome predamo... – on se sad veselo prepuštao svom nekadašnjem uvjerenju i počeo uvjeravati – nju!

I Vega se vratila! Opet je ušla u kadar – nije više bilo u nje onog očajanja, one oštine koju je malo prije primjećivao, na njenu licu sjao je uobičajeni, dobronamjerni smiješak.

– Ja i želim da vi to ne prihvatite. Bila sam uvjerena da vi to ne prihvaćate.

Sijala je od sreće.

Ta to je bila djevojčica iz njegova djetinjstva, njegova školska drugarica – kako je samo nije prepoznao!

Nešto prijateljsko, nešto vrlo jednostavno želio joj je reći, nešto nalik na ono: »daj šapu!«. I stisnuti joj ruku: eh, kako je lijepo što smo porazgovorili. Ali u njenoj desnoj ruci bila je igla.

Najradije bi je zvao po imenu: Vega! Ili Vera!

Ali to nije mogao.

Dotle je iz ampule već bila istekla polovica krvi. U nekom drugom tijelu, koje ima drugačiju, svoju narav, ona je tekla još nedavno. A sad je utjecala u njega kao tamnocrveno zdravlje. I zar ipak ništa drugo nije donosila u sebi?

Oleg je promatrao lepršave Vegine ruke: popravila je jastučić pod njegovim laktom, vatu pod iglom, prešla je prstima po gumenoj cijevi i malčko podigla gornji pomični dio stalka zajedno s ampulom.

Želio je ne samo stisnuti tu ruku – nego je poljubiti. Makar bi to protivurječilo onome što je rekao.

2*6

25

VEGA

Izišla je iz klinike svečano raspoložena i, zatvorenih usta, tiho, je pjevušila, tako da je samo ona mogla čuti. U svijetlo-sivom proljetnom ogrtaču, bez čizmica, jer su već sve ulice bile suhe, osjećala se osobito lagano, osjećala je da joj je lagano tijelo a osobito noge – naprosto je lepršala i mogla bi tako protrčati cijeli grad.

Veče je bilo sunčano kao i cijeli dan. Iako je bilo prilično svježije, već se osjećalo proljeće. Bilo bi strašno ući u autobus i u njemu se gušiti, željela je jedino pješićiti.

I pošla je pješice.

U gradu nije bilo ništa ljepše od rascvalih marelica. Poželjela je sad odjednom preduhitriti proljeće, pronaći gdje god bar jednu rascvjetanu marelicu – koja bi joj donijela sreću – negdje iza plota, iza zemljanog zida, bar da izdaleka vidi tu prozračnu ružičastu boju koja se ne može ni s čim uporediti.

Ali je za cvat još bilo prerano. Drveće je tek počelo zelenjeti: bilo je to razdoblje kad se zelena boja već primjećuje u kroš-'nji, ali je sive mnogo više. I ondje gdje bi iza zida (ugledala komadić vrta, koji nije osvojio gradski kamen, protezala se jedino suha, rida zemlja prekopana prvim motikama.

Bilo je još prerano.

Vera je obično brzo ulazila u autobus, smještala se na starim oprugama sjedišta ili se hvatala prstima za ručke, držala se tako i razmišljala: ništa joj se ne

da raditi, cijelo je veče pred njom ali joj se ništa ne da raditi. I usprkos glasu razuma večernje sate treba naprosto utuci, a ujutro se tim istim autobusom opet žuriti na posao.

Danas je koračala polako i imala je želju da puno, puno toga učini! Palo joj je na pamet mnogo poslova – ili kod kuće, ili u trgovini, a možda će trebati nešto sašiti, svratiti u knjižnicu – sve su to bile ugodne obaveze koje njoj nisu bile zabranjene ili nedostupne, a ona ih je do sada, tko zna zašto, izbjegavala. Sad je poželjela da sve to obavi, i to odmah! Međutim, nije se

247

nimalo žurila da bi se što prije latila posla, bilo kojega od njih, nego je koračala polako, uživajući pri svakom koračaju cipelicom po suhome asfaltu. Prolazila je mimo trgovina koje još nisu bile zatvorene, ali nije svratila ni u jednu da kupi nešto za jelo ili kakvu potrepštinu. Prolazila je mimo plakata, ali ni na jedan se nije osvrnula jako bi baš njih sad najradije čitala.

Naprosto je išla i išla, i u toj šetnji bio je cijeli užitak.

Ponekad se smješkala.

Željela je gdjegod vidjeti rascvjetanu marelicu, ali nje nije bilo, još je prerano.

Jučer je bio blagdan, ali se ona osjećala utučena i prezrena. A danas je radni dan – i ona je sretna i dobro raspoložena.

Blagdan je kad osjetiš kako imaš pravo. Tvoji pritajeni, tvoji trajni razlozi, kojima su se rugali i koje nisu priznavali, tvoja nit koje se ti još jedino držiš – odjednom sve to postaje čelično uže i njegovu čvrstinu priznaje i spremno se prihvati za nj jedan tako nepovjerljivi i neuhvatljivi čovjek koji je mnogo proživio u životu.

I kao u vagončiću žičare iznad neshvatljivo dubokog bezdana ljudskog nerazumijevanja, oni se spokojno voze, vjerujući jedno drugome.

To ju je naprosto oduševilo! Nije dovoljno što znaš da si ti normalna, da nisi luda, nego i da od drugog čuješ da si normalna i da nisi luda – i to od koga!

Naprosto mu se željela zahvaliti na onome što je rekao, što je tako mislio, što je uspio* ostati takav, prešavši tolike životne nedaće.

Zaslужio je da mu bude zahvalna a trebalo bi da se zapravo i opravda pred njim – da se opravda zbog hormonoterapije. On je odbacivao Friedlanda, ali isto tako i hormonoterapiju. U tome je bilo logičke proturječnosti, ali logiku ne treba zahtijevati od bolesnika nego od liječnika.

Bilo u tome iproturječnosti ili ne bilo, najvažnije ga je uvjeriti da pristane na takvo liječenje! Ne bi se smjelo prepustiti toga čovjeka raku! Sve se jače zanosila željom da ga razuvjeri, da mu izbije tvrdoglavost, da izliječi upravo njega! Ali da bi takva zajedljivog tvrdoglavca mogla toliko puta uvjeravati u jedno te isto, morala je u to i sama vjerovati. Međutim, kad joj je prigovorio odjednom joj je postalo jasno da su hormonoterapiju počeli primjenjivati u klinici poslije svesavezne upute, koja se odnosila na široki dijapazon tumora i koja je bila preporučena sasvim općenito. Nije se mogla sjetiti ni jednog jedinog naučnog članka koji bi posebno tumačio udio hormonoterapije u borbi sa seminomom, a takvih članaka je sigurno bilo, pa čak i inozemnih. Ako mu želi dokazati, morat će ih sve pročitati. Ona ih je uopće dosada malo stigla pročitati...

Ali sada, sada će stići na sve! Sada će ih sigurno pročitati.

Kostogutov joj je jednom dobacio da on ne shvaća zašto bi njegov vrač, koji liječi korijenom, bio manje vrijedan od liječnika jer i u medicini zapravo nema matematički tačnih proračuna. Vera se tom prilikom gotovo uvrijedila. Ali je poslije porazmislila: djelomično on ima pravo. Zar oni makar i približno znaju, kad uništavaju ćelije rendgenskim zrakama, koliki procent uniš-

248

tenja otpada na zdrave ćelije, a koliki na bolesne? I koliko je to pouzdanije nego kad vrač odvagne osušeni korijen na dlanu, bez ikakve vage? Ili: svi su počeli liječiti penicilinom, jer penicilin pomaže! Međutim, tko je u medicini istinski objasnio kakvo je zapravo djelovanje penicilina? Zar i to nije mutno? Koliko bi trebalo čitati, razmišljati, pratiti novine i časopise!

Ali ona mora stići na sve!

Nije ni primijetila kako se brzo našla u dvorištu svoje kuće. Uspevši se na veliku zajedničku verandu s ogradom, pošto je prešla svega nekoliko stepenica, uputila se između nečijih izvješanih sagova i prostirki i, prešavši betonski pod i kocke, živahno je otvorila zajednička ulazna vrata koja su na mnogim mjestima bila oštećena i uputila se mračnim hodnikom u kojem nije bilo moguće upaliti sve svjetiljke, zato što su bile priključene na različita brojila.

Drugim patentnim ključem otvorila je vrata svoje sobice.

Sad joj se ta ćelijica nije učinila tako turobna: na prozorima, kao i u svakom prizemlju u gradu, nalazile su se rešetke, zbog lopova, unutra se već hvatao sumrak a sunce je ovamo zavirivalo jedino izjutra. Vera je zastala na vratima ne skidajući ogrtač i u čudu se zagledala u svoju sobu, kao da je nova. Ovdje se može živjeti lijepo i veselo! Trebalo bi možda jedino promijeniti stolnjak. Ovdje-ondje obrisati prašinu i možda na zidu izmijeniti mjesto dviju slika od kojih je jedna predstavljala Petro-pavlovsku tvrđavu za bijelih noći, a druga crne čemprese Alupke.

Međutim, pošto je skinula ogrtač i privezala pregaču, ona je prvo pošla u kuhinju. Nejasno joj se činilo da prvo treba obaviti neki posao u kuhinji. Tako je! Trebalo je upaliti primus i što god skuhati za jelo.

Na žalost ona momčina, susjedov sin, koji je napustio školu, zagradio je cijelu kuhinju svojim motociklom i, zviždučući rastavljao ga na komade, redao ih po podu i podmazivao. Ovamo se zavlačilo sunce na zalazu i još je bilo svijetlo. Zapravo se ona mogla probiti do svoga stola. Ali se Veri odjednom više nije dalo gnjaviti ovdje nego je poželjela da bude sama u svojoj sobi.

A i nije bila gladna, nimalo!

Vratila se u svoju sobu i zadovoljno okrenula patentnu bravu.

Nije bilo nikakva razloga da danas izlazi iz sobe. U posudici je bilo čokoladnih bombona, pa ih može polako grickati... Vera je čučnula pred maminu komodu i izvukla tešku ladicu u kojoj se nalazio drugi stolnjak.

Ne, prije treba obrisati prašinu!

Ali prije toga se treba presvući!

I svake te mijene Vera se zadovoljno laćala, kao da mijenja korak u plesu. Svaka promjena donosila je zadovoljstvo, baš kao u plesu.

A možda bi prvo trebalo zamijeniti mjesta tvrđavi i čempresima? Ne, trebao bi joj čekić, čavli, a i nije nikako voljela raditi muški posao. Neka još malo vise tako kako vise.

Uzela je krpu i ushodala se po sobi lagano pjevušeći.

Gotovo istog časa primijetila je šarenu razglednicu koju je bila dobila jučer i naslonila je na široku bocu. Na razglednici

249

su bile crvene ruže, zelene vrpce i plava osmica. Na poledini crnim slovima pisaćeg stroja bila je ispisana čestitka. Gradski komitet čestitao joj je međunarodni dan žena.

Svaki je zajednički blagdan težak usamljenu čovjeku. A nepodnošljiv je usamljenoj ženi kojoj prolaze godine – nekakav ženski blagdan! Udovice, koje su ostale bez muževa, spremne su da iskape nešto rakije i zapjevaju, kao da se vesele. Jučer je takvo jedno društvanje orgijalo u dvorištu. Među njima bio je i jedan muškarac, nečiji muž; kad su se napile, sve su se po redu ljubile s njim. U čestitki gradskog komiteta nije bilo ništa podrugljivo: želimo vam mnogo uspjeha u poslu i sreću u privatnom životu.

Privatni život! Zvuči kao – prikraćeni život! Kao prihvaćena smrt.

Razderala je dopisnicu na četiri komada i bacila je u košaru.

Hodala je i dalje po sobi, otirući čas boce, čas staklenu pi-ramidicu s vedutama Krima, čas kutiju s pločama kraj radija, čas plastični kovčežić gramofona.

Sad je mogla bezbolno slušati bilo koju svoju ploču, mogla je staviti čak i onu najnepodnošljiviju:

»I sada, i danas, Kao i uvijek sam ...«

Ali je potražila jednu drugu, stavila je, uključila radio na gramofon, spustila se u duboki mamin naslonjač podavivši noge u čarapama poda se.

Krpa za prašinu ostala joj je u ruci i ona ju je rastreseno držala za vrh kao neku zastavicu.

U sobi je već bilo prilično mračno i zelena skala radio-apa-lata jasno je svijetljela.

Bila je to suita iz »Trnoružice«. Svirali su adato, zatim »Dolazak vila«. Vega je slušala, ali ne zbog sebe. Pokušavala je zamisliti kako je taj adato slušao s balkona opere onaj čovjek koji je bio mokar od kiše, koga su raspinjali bolovi, koji je bio osuđen na smrt a da nikad nije upoznao sreću.

Još je jednom stavila istu ploču.

Pa još jednom.

I počela je razgovarati – ali ne naglas. U mislima je razgovarala s njim, kao da sjedi kraj nje, za okruglim stolom, uz isto ovo zelenkasto svjetlo. Govorila mu je ono što mu je željela reći ali je i njega slušala: napinjala je uši nastojeći da čuje njegov odgovor. Bilo je vrlo teško predvidjeti što će on reći, što izvrnuti, ali se pomalo, čini se, navikavala.

Dovršavala je današnji razgovor spominjući ono što oni, u odnosima kakvi su bili među njima, nisu nikako mogli jedno drugome reći, a sada je to bilo moguće.

Razvijala je svoju teoriju o muškarcima i ženama. Hemingvejevski super-muškarci su bića koja nisu dorasla do stupnja čovjeka; Hemingway klizi po površini. (Oleg će svakako odbrusiti da on nikakvog Hemingwaya nije čitao i još će se s time hvaliti: u vojsci ga nije bilo, niti ga

250

je na robiji bilo.) Ne traži to žena od muškarca: treba joj uvidavna nježnost i osjećaj sigurnosti u njega – utočište i zaštita.

(I baš uz Olega, bespravnog čovjeka lišenog svakog građanskog značaja, Vega se osjećala zaštićenom.)

Sa ženama su napravili još veću zbrku. Najženstvenijom pro-glasiše Carmen.

Najženstvenijom su proglasili ženu koja otvoreno traži užitke. Ali ta je žena lažna žena – ona je zapravo pre-rušeni muškarac.

Trebalo je još mnogo što objasniti. Međutim, on očito nije spreman na te misli i čini se da ga je zaskočila. Razmišljao je.

Stavila je istu onu ploču.

Posve se već bilo smrklo i zaboravila je da treba dalje brisati prašinu. Sve jače i sve nametljivije zelenjela se u sobi osvijetljena skala.

Nipošto joj se nije dalo paliti svjetlo, a svakako je željela pogledati.

Srećom ona je taj okvir vičnom rukom pronašla na zidu i u polumraku, nježno ga skinula i prinijela skali. Sve kad skala čak ne bi isijavala svoje zvjezdano zelenilo i kad bi se odmah ugasila, Vera bi i dalje vidjela sve ono što je bilo na slici: ono dječaćko, nevino lišće, nemoćnu svjetlost očiju koje još ništa nisu vidjele, prvu kravatu u životu zavezanu na bijeloj košulji, prvo odijelo u životu na kojem je, bez straha da će se zaparati rever, bila utaknuta ozbiljna značka: bijeli krug a u njemu crni profil. Slika je velika šest na devet i značka je sasvim sitna a ipak se po danu sasvim jasno vidi, a po sjećanju je vidjela i sad da je taj profil – Lenjin.

»Ne treba meni drugih odlikovanja«, smiješio se dječak.

Taj dječak je nju i prozvao Vegom.

Agava cvate samo jednom u životu i ubrzo zatim umire.

Tako je voljela i Vera Ganhart. Još kao djevojčica, još u klupi.

A on je poginuo na fronti.

Kasnije je taj rat mogao biti, ako baš hoćete, pravedan, herojski, domovinski, sveti – ali za Veru Ganhartovu bio je posljednji rat. Rat u kojemu je, zajedno sa svojim zaručnikom, poginula i ona.

Toliko je željela da i nju ubiju! Odmah je napustila fakultet i htjela na frontu. Ali, kao Njemicu, nisu je primili.

Dva-tri prva mjeseca u prvoj godini rata još su bili zajedno. I bilo je sigurno da će on vrlo brzo u vojsku. Danas, jedno pokoljenje kasnije, nikome ne bi bilo moguće objasniti zašto se oni nisu vjenčali? Kako su, ne vjenčavši se, mogli upropastiti te posljednje, jedine mjesece? Zar je još među njima bila neka zapreka u trenucima kad se sve kršilo i pucalo?

Jest, bila je.

Danas to više nikome ne bi mogla objasniti. Čak ni samoj sebi.

»Vega, Vega moja!«, dovikivao je on s fronta. »Ne smijem umrijeti i ostaviti te nekome drugome. Sad mi se čini: kad bih se samo iščupao na tri dana, na dopust ili u bolnicu, odmah bi se vjenčali! Je li? Je li?«

251

»Neka te to ne muči. Nikada neću biti ničija. Ja sam tvoja.«

Pisala je to vrlo odlučno. Ali živome čovjeku.

I njega nisu ranili, nije dospio ni u bolnicu ni na dopust. Na mjestu su ga ubili.

On je umro a njegova zvijezda je sjala. Neprestano je sjala...

Ali sjala je u prazno.

Nije to bila zvijezda koja isijava svjetlost kad se već ugasi. Bila je to zvijezda koja je još sjala punim sjajem, ali to svjetlo više nitko nije vidio, nikome nije bilo potrebno.

Nju nisu uzeli da pogine. I morala je živjeti. Studirati. Na fakultetu je čak bila načelnik odjela. Prva je bila u svim radnim akcijama – od žetve, spremanja, pa do nedjeljnih radova. I šta joj je drugo preostajalo?

Diplomirala je s odličnim uspjehom, i doktor Oreščenkov, kod koga je bila na praksi, bio je vrlo zadovoljan njome (on ju je i preporučio Doncovoju). Jedino što joj je preostalo bilo je da liječi bolesnike. U tome je nalazila spas.

Naravno, ako se razmišlja na Friedlandov način onda je to glupost, anomalija, ludilo: sjećati se nekoga mrtvaca i ne potražiti živoga čovjeka. To je nedopustivo zato što su zakoni tkiva, zakoni hormona, zakoni produženja vrsti – neuništivi.

Usprkos svemu, Vega je ipak znala da ih je ona narušila.

Nije riječ o tome što bi se ona smatrala vječno vezanom obećanjem: »Bit ću uvijek tvoja.« Bilo je tu i nešto drugo: čovjek koji ti je toliko blizak ne može posve umrijeti, nego, to će reći, da bar donekle još gleda, još donekle čuje, tu je, postoji. I on će, nemoćan i nijem, vidjeti kako ga varaš.

Šta vrijede svi zakoni razvitka ćelija, reakcija i sekrecija, šta svi oni vrijede kada drugoga takvoga čovjeka više nema! Nema još drugoga takvog! šta ti onda vrijede stanice? šta će ti reakcije?

Međutim, kako godine prolaze čovjek otupi. Umori se, nema osobitog dara ni za tugu, ni za vjernost, prepušta ih vremenu. Neumoran je u tome da svakog dana guta hranu i oblizuje prste. Kad dva dana nema što jesti, izbezumljen je, prevrnut će kuću naglavce.

Nisko je palo to čovječanstvo!

Vega se nije promijenila, ali je klonula. Umrla joj je i majka, a s majkom je zajedno stanovala. Umrla je majka, i to zato što je i ona naprosto klonula: njena sina, starijeg Verinog brata, inženjera, uhapsili su četrdesete godine. Nekoliko godina se još javljao. Nekoliko godina su mu slali pakete nekamo u Burjat--Mongoliju. Ali jednom dođe nerazumljiva obavijest s pošte, i majci vratiše paket s nekoliko žigova i s precrtanom adresom. Donijela je paket kući kao mali lijes. Kad se on rodio, gotovo da je mogao stati u tu kutijicu.

To je skršilo majku. A i to što se njegova zaručnica vrlo brzo udala. Majka to nije nikako shvaćala. Ona je shvaćala Veru.

I Vera ostade sama.

Nije naravno bila sama, jer nije bila jedina, nego jedna od milijuna takvih. U državi je bilo usamljenih žena da ju je čak spopadala želja da na trenutak prebroji svoje znanice: nema li više usam-

252

ljenih nego udatih? I sve te usamljene žene bijahu njene vršnjakinje, isto desetljeće. Vršnjakinje onih koji su pali u ratu.

Rat je bio milostiv prema muškarcima, jer ih je pokopao. A žene je ostavio da se muče do smrti.

Ako bi se tko ispod ratnih ruševina i izvukao i dovukao kući, neoženjen, više nije tražio vršnjakinje, nego mlađe od sebe. A oni koji su bili mladi nekoliko

godina, bili su mladi za cijeli jedan naraštaj; bili su još djeca: preko njih nije prešao rat.

I tako su, nikada ne okupljene u diviziju, živjeli milijuni žena koje su bez ikakva razloga došle na svijet. Naprosto omaška povijesti.

Međutim, među njima nisu stradavale one koje su bile sposobne prihvatiti život auf die leichte Schulter.

Protjecale su dugačke godine, svakidašnjeg, mirnodopskog života, a Vega je živjela i hodala kao da neprestano nosi plinsku masku, kao da joj neprestano lice steže neugodna guma. U njoj je naprosto ružnjela, kopnjela – i napokon je skinula masku.

Počela je ljudski živjeti; dopustila je sebi ljepše obličje, pažljivo se odijevala, nije izbjegavala susrete s ljudima.

U vjernosti se skriva veliki užitak. Možda i najveći. I još je bolje ako za tvoju vjernost nitko ne zna. Ako je i ne cijeni.

Glavno je da te vjernost na nešto pokreće! A ako ne pokreće? Ako nikome nije potrebna? Ma koliko da su velike oči na plinskoj maski, kroz njih se vidi loše i malo. Kad je skinula stakla plinske maske, Vega je bolje vidjela.

Ali nije vidjela dovoljno jasno. Kako je bila bez iskustva, bolno se ozlijedila. Bila je neoprezna i spotakla se. Ona kratka, nedostojna veza ne samo što nije olakšala i osvijetlila njen život nego ga je ukaljala, ponizila, oskvrnila njen lik, njegovo jedinstvo.

I to je bilo nemoguće zaboraviti. Nemoguće oprati. Ne, njoj nije bilo suđeno da život prihvaća olako. Što čovjek ispadne osjetljiviji to je potrebnije više desetaka, pa čak i stotina podudarnosti da bi se mogao sprijateljiti s nekim koji je nalik na njega. Svaka podudarnost tek malco povećava takvo prijateljstvo. Ali jedna jedina razlika može sve srušiti. A ta razlika uvijek se vrlo brzo uoči, vrlo rano iziđe na vidjelo. Nije bilo nikoga od koga bi mogla saznati: šta da se radi i kako da se živi? Koliko ljudi, toliko putova.

Često su je savjetovali da posvoji dijete. Dugo i potanko razgovarala je o tome s mnogim ženama, već su je bile nagovorile, već se zagrijala, već je navraćala u dječja prihvatilišta.

Ali je ipak odustala. Nije mogla samo tako zavoljeti dijete – jednostavno se odlučivši, jednostavno iz očaja. Vrebala je još jedna opasnost: kasnije ga možda više neće voljeti. Ili je, što je još opasnije, moglo odrasti kao potpuni stranac.

Kad bi samo imala svoju, pravu kćer! (Kćer – zato što nju može odgojiti po svom uzoru, za razliku od dječaka.)

Ali nije mogla još jednom proći taj kliski put s nekim stranim čovjekom.

253

Sjedila je tako u naslonjaču sve do ponoći ne obavivši ništa od onoga što je večeras trebalo obaviti, pa čak ni svjetla nije zapalila. Činilo joj se da je svjetlo radio-skale posve dovoljno – i mirno je razmišljala promatrajući to lagano zelenilo i crne pruge.

Slušala je mnoge ploče i najdirljivije među njima nisu je se teško kosnule. Slušala je i marševe. I ti marševi bili su nalik na pobjede što kroz mrak u mimohodu prolaze pred njom. A ona je, skupivši poda se, nekako ukoso, svoje sitne nožice, poput pobjednice sjedila u starom naslonjaču s visokim, svečanim naslonom.

Prošla je četrnaest pustinja i, eto, stigla je na cilj. Prošla je četrnaest bezumnih godina – i sad je bilo jasno da je imala pravo!

Upravo danas je njena dugogodišnja vjernost dobila novi i konačni smisao.

Gotovo potpuna vjernost. Moglo bi se reći da je to bila potpuna vjernost. Gotovo potpuna.

Ali upravo danas sjećala se poginulog čovjeka kao dječaka, ne kao svog današnjeg vršnjaka, ne kao muškarca punog one nepokretne muške težine koja i jeste utočište za žene. On nije vidio cijeli rat, ni svršetak rata, ni mnoge kasnije teške godine, nego je ostao momčić nemoćnih i nevinih očiju.

Legla je i nije odmah zaspala, ali se nije uzrujavala što danas neće mnogo spavati. A kad je zaspala, često se budila, mnogo sanjala, previše za jednu

jedinu noć. Neki od snova bili su beznačajni a neke je pokušavala zapamtiti do jutra.

Kad se ujutro probudila, smješkala se.

U autobusu su je gurali, pritiskali, gnječili, gazili po nogama, ali je ona sve strpljivo podnosila.

Kad je obukla bijeli ogrtač i uputila se na redovni sastanak, zadovoljno je još izdaleka primijetila u hodniku prizemlja krupnu, snažnu i smiješno-dragu pojavu goriloida Lava Leonidoviča koga još nije vidjela otkako se vratio iz Moskve.

Njegove pretjerano teške, prevelike ruke visile su mu uz tijelo, gotovo povlačeći iz ramena, i bile su kao neka greška na njegovu liku, iako su ga zapravo uljepšavale. Na njegovoj slojevitoj glavi zaturena tjemena i vrlo kvrgavoj nalazila se bijela vojnička kapa – kao i uvijek stavlja ju je pažljivo, nekako besmisleno, poklopčići str-šali su odostrag, a gornji dio bio je posve zgužvan. Prsa su mu bila stegnuta u ogrtač koji se sprijeda nije otvarao i bila su nalik na prsa tenka koji je obojen u boju snijega. Kao i uvijek, škiljio je a na licu mu je bio prijeteći i strog izraz, ali je Vega znala da će mu se svakog časa crte lica opustiti – i onda će to biti osmijeh. I zbilja su se opustile kad su Vera i Lav Leonidovič u isti čas naišli iz susjednih hodnika i susreli se ispod stepeništa.

– Kako mi je drago što si se vratio! Naprosto si ovdje nedostajao! – reče Vera prva.

On se određenije nasmiješi i, spustivši ruku nekamo duboko, prihvati je za lakat i povede uza stepenice.

– Što si tako vesela? Daj da se i ja razveselim.

254

– Ništa, naprosto tako. Kako je bilo na putu? Lav Leonidovič uzdahnu:

– I ugodno i teško... Moskva te izmuči.

– E, moraš mi potanje pričati.

– Donio sam ti ploče. Tri komada.

– Ma nemoj! Koje?

– Ti ćeš bolje znati, meni se taj Saint-Saens brka... Nego, u Gumu sad postoji odjel za long-plej ploče, pa sam ondje dao tvoj spisak i prodavačica mi je zamotala tri ploče. Donijet ću ti ih sutra. Čuj, Veročka, idemo danas na sud.

– Kakav sud?

– Ne znaš? Sudit će kirurga iz susjedne bolnice.

– Pravi sud?

– Zasad još samo drgarski... Ali je istraga trajala osam mjeseci.

– A što je bilo?

Sestra Zoja, koja je napuštala noćno dežurstvo, silazila je niza stepenice i pozdravila ih oboje napadno bljesnuvši plavim trepavicama.

– Neko dijete je umrlo poslije operacije... Ja sam još u moskovskom zaletu pa ću svakako poći i dignuti galamu. Čim ovdje provedeš sedam dana, odmah podviješ rep. Hoćeš li i ti poći?

Ali Vera nije stigla ni da odgovori, ni da se odluči: već su ulazili u sobu za sastanke u kojoj su se nalazile stolice s presvlakama i svijetloplavi stolnjak. Vera je mnogo držala do svog prijateljstva s Lavom. Uz Ljud-milu Afanasjevnu, bio joj je on ovdje najbliži čovjek. U njihovim odnosima bilo je ono nešto dragocjeno što se rijetko susreće između neženje i neudate žene: Lav je nikada nije napadno pogledao, nikada ništa natuknuo, nikada nije pretjeravao, ni pokazivao neku želju – a ona pogotovo nije. Njihovi odnosi bijahu bezopasni i prijateljski, bez ikakve napetosti; uvijek su izbjegavali da spominju ljubav, brak i sve ostalo oko toga i nikada ni-'su o tome raspravljali kao da to i ne postoji na svijetu. Lav Leonidovič je očito pogadao da Vegi upravo treba takav odnos. On je bio nekoć oženjen, zatim se rastao, onda se »družio« s ponekom, a žensko osoblje dispanzera (to će reći, cijeli dispanzer) rado je raspravljalo o njemu a sad su baš, čini se, sumnjale na njegovu vezu s operaterkom. Mlada liječnica Anželina, kirurg, tvrdila je to pouzdano, ali se opet sumnjalo da ona nastoji pridobiti Lava.

Ljudmila Afanasjevna je za cijelog sastanka šarala neke ugla-te crteže po papiru i čak ga probijala perom. Vera je, naprotiv, sjedila danas mirnije nego ikada. Osjećala je u sebi nevjerojatnu uravnoteženost.

Čim se sastanak završio, krenula je u vizitu počevši od velike ženske sobe. Ondje je imala mnogo bolesnica, i Vera Korniljevna ih je uvijek dugo obilazila. Svakoj bi sjela na krevet, pregledala je ili tiho ispitivala, ne utvarajući sebi da će soba dotle šutjeti, zato što bi to bilo odviše nategnuto – a i inače nije bilo moguće obuzdati žene. (U ženskim sobama morala je biti još taktičnija i još pažljivija nego u muškim. Ovdje njena liječnička

255

važnost i ugled nisu bili tako neprijeporni. Tek što bi došla malo bolje raspoložena ili tek što bi počela malo napadnije tvrditi da će sve krenuti nabolje – jer je to zahtijevala psihoterapija – već bi osjetila na sebi neki oštar pogled ili prikrivenu sjenu zavisti: »Baš tebe briga! Ti si zdrava. Ne shvaćaš ti to.« Držeći se iste te psihoterapije, ona je savjetovala zapuštenim bolesnicama da se ne prestaju u bolnici brinuti za sebe, da se češljaju, dotjeravaju – ali bi je neprijateljski dočekale, ako bi ona malo više pripazila na samu sebe.)

I danas je isto tako hodala od kreveta do kreveta što je mogla skrušenije i pribranije i, kako je bila već naviknuta, nije čula opću galamu nego je slušala samo svoju pacijenticu. Odjednom se neki osobito prost, nepristojan glas javi sa suprotnog zida:

– Kakvih sve ima bolesnika! Ima takvih bolesnika, draga moja, koji i ovdje tjeraju kera! Na primjer, čupavac što se opasuje remenom, on ti uvijek za noćnog dežurstva pritisne onu sestru Zojku ...

– Što? Kako? – priupita Ganhartova svoju pacijenticu. – Ponovite, molim vas ... I bolesnica ponovi.

(A Zoja je noćas dežurala! Noćas, dok je svijetljela zelena skala...)

– Oprostite, molim vas, još jednom, od početka, i to potanko!

256

26

DOBAR POČETAK

Kad se uzbuđuje kirurg koji nije novajlija u poslu? Ne uzbuđuje se za vrijeme operacije. Za operacije on obavlja jasan, častan posao, zna šta je šta, i treba samo paziti da sve ono što se reže odreže pošteno pa da mu poslije ne bude krivo što nije dovršio posao. Međutim, ponekad izbiju komplikacije, navali krv, i kirurg se prisjeti da je Rezerford umro kod operacije kile, ali kirurgovo uzbuđenje počinje najčešće nakon operacije kad se temperatura visoko podigne, trbuh neće da splasne i kad se treba boriti s vremenom, bez noža, po sjećanju ponovo otvoriti tijelo, pregledati ga, shvatiti i u mislima ispraviti grešku. Zato je Lav Leonidovič uobičajio da prije dnevnog sastanka svrati pacijentima koje je upravo bio operirao i da ih bar malo pogleda. Kako ga je još čekala dugačka, zajednička vizita uoči operacionog dana, on nije mogao podnijeti da još sat i po ne sazna kako je želučanom bolesniku i kako je Demki. Svratio je želučanom pacijentu – sve je bilo u redu; rekao je sestri što da mu daje i koliko. Zatim je svrnuo Demki u malu, uzanu sobicu sa svega dva kreveta. Drugi bolesnik je već prizdravljao i spremao se da ode, a Demka je ležao siv u licu, pokriven do brade. Buljio je u strop, ali nimalo mirno nego uzbuđeno, napregnuvši sve mišiće oko očiju kao da nastoji primijetiti neku sitnicu na stropu, ali nikako da je ugleda.

Lav Leonidovič šutke zastade, malko razmaknu noge, stade porebarke do Demke i, objesivši dugačke ruke i odmaknuvši desnicu čak malko od tijela, zagleda se ispod oka kao da se sprema da Demku odjednom udari desnom šakom u čeljust – da vidi što će biti.

Demka okrene glavu, primijeti ga i nasmije se.

Tada se i prijeteći, strogi izraz kirurgova lica također razvuče u osmijeh. Lav Leonidovič namignu Demki jednim okom kao drugaru koji ga dobro shvaća:

– Znači sve je u redu? Normalno.

– Kako može biti normalno? – Demka bi imao na što da se požali. Ali ovako, oči u oči s muškarcem, pravi muškarac nije mogao da se žali.

17 Odjel za rak

257

– Trga li?

– Aha.

– Na istom mjestu?

– Aha.

– Još će te dugo trgati, Demka. Još ćeš se i dogodine hvatati za mjesto gdje je više nema. Ali kada te trga, ti svejedno ne zaboravi: nema je! I bit će ti lakše. Najvažnije je da ćeš sada živjeti, je li ti jasno? A noga – neka ide.

Lav Leonidovič je to rekao tako jednostavno! Zaista neka ide k vragu ta mučna napast! Lakše je bez nje.

– Doći ću ti ja još!

I on krenu na sastanak i dođe posljednji, zakasnivši (Niza-mutdin nije volio da se zakašnjava), i uleti razmičući rukama zrak pred sobom. Ogrtač mu je sprijeda bio zatvoren i posve je obuhvaćao prsa, ali odostraga obje polovice nikako se nisu sas-tajale i prelazile su jedna preko druge. Kad je sam koračao kroz kliniku, onda je uvijek išao brzo i preskakivao stepenice dugačkim koracima mašući uz put rukama – i te njegove široke kretnje upravo su uvjeravale bolesnike da on ne dangubi i da ne troši vrijeme na sebe samoga. Sastanak je trajao pola sata. Nizamutdin je ušao dostojanstveno (prema svome mišljenju), pozdravio i počeo na svoj ugodan način (prema svome mišljenju) polako voditi sastanak. Bilo je očito da osluškuje svoj glas i da pri svakoj kretnji i okretu glave promatra samoga sebe sa strane – kako je savjestan, autoritativan, inteligentan i pametan čovjek. U njegovu rodnom selu o njemu su kružile legende, znali su za njega i u gradu i čak su ga ponekad spominjali u novinama.

Lav Leonidovič sjedio je podalje od stola, prekriživši dugačke noge jednu preko druge, a raširene prste gurnuo pod svitak bijeloga pojasa koji je bio zavezao oko trbuha. Škiljio je ispod svoje vojničke kapice, ali kako se on i inače držao kiselu pred šefovima, primarijus nije mogao ni pomisliti da se njemu pod-ruguje. Primarijus nije shvaćao svoj položaj kao stalnu, neodloživu i zamornu obavezu, nego kao stalnu priliku da se istakne, da bude nagrađen i da upotrijebi cijelu klavijaturu svojih prava. Bio je primarijus i mislio je da mu ta titula zaista daje primarno značenje u bolnici, da on sve shvaća bolje od ostalih liječnika, no, recimo, ne baš možda do u svaku sitnicu, da on jasno sagledava kako su njegovi podređeni sposobni u poslu i, upozoravajući ih i upravljajući njima, čuva ih od grešaka. Zato je i morao tako dugo voditi sastanak koji je uostalom očito svima ugodan. I budući da su prava primarijusa toliko značajna i da tako obilato prelaze njegove obaveze, on je na posao u kliniku vrlo lako primao činovnike, liječnike ili sestre: one o kojima su mu telefonirali ili za koje su iz ministarstva tražili da ih namjesti (ili iz gradskog komiteta, ili s fakulteta – ondje se on, uostalom, spremio uskoro brantati dizertaciju); ili kojima je u dobar čas, uz večeru, obećao da će ih primiti; ili ako su možda pripada!: istoj grani starog roda, iz koje je potjecao i on. A ako su mu šefovi odjela prigovarali da nova osoba ništa ne zna o poslu, Niza-

258

mutdin Bahramovič čudio bi se više od njih: »Pa naučite ih, drugovi! Zašto ste vi ovdje?«

Ukrašen sjedinama koje u određenim godinama rese, kao neki ravnodušni i plemeniti nimbus, podjednako glave genija i budala, požrtvovnih ljudi i laktaša, radnika i lijenčina, onako dostojanstven i miran kao da ga je priroda nagradila zbog toga što se nije mnogo mučio razmišljanjem, onako ravnomojerno zagasite puti koja odlično pristaje uz sjedine. Nizamutdin Babrimo->7, ? je tumačio svojim medicinskim suradnicima što ne valja .• njihovu poslu i kako će se uspješnije boriti za dragocjene Iju \e. živote. I dok je tako sjedio na državnim divanima ravnih naslona, po naslonjačima i stolicama, uza stolnjak koji je bio plav kao

paunovo perje, Nizamutdina su neobično pažljivo slušali oni koje još nije kanio otpustiti, kao i oni koje je upravo primio u posao.

Lav Leonidovič je dobro imao na oku kovrčavog Halmuhame dova. On je bio nalik na osobu iz ilustracija u »Putovanjima kapetana Cooka« i činilo se kao da je tek izišao iz džungle: prava prašuma rasla mu je na glavi, crne mrlje bile rasute po brončanu licu, a divljački, radostan osmijeh otkrivao je velike bijele zube i jedino mu je nedostajao kolut u nosu – koji bi mu veoma pristajao. Međutim, nije bilo važno kakvo mu je obličje, pa čak ni to što ima pravu pravcatu fakultetsku diplomu, nego to što nije mogao obaviti ni jednu jedinu operaciju a da pacijenta ne pošalje na drugi svijet. Lav Leonidovič mu je svega dva puta dopustio da operira i oba puta se pokajao. A otpustiti ga nije mogao, jer bi to bio napad na nacionalne kadrove. I tako je Halmuhamedov već četvrtu godinu vodio brigu o jednostavnijim povijestima bolesti, važno se držao na vizitama, pri previ-
janju, dežurao (spavao) noću i čak u posljednje vrijeme primao plaću i pol, premda je često odlazio s posla prije završetka radnog vremena.

Bile su tu još dvije žene koje su specijalizirale kirurgiju. Jedna se zvala Pantehina, neobično puna žena četrdesetih godina, uvijek silno zabrinuta, zabrinuta zbog toga što ima šestero djece, od dva muža, a nema novaca, ni bilo koga tko bi pripazio na djecu. Ta zabrinutost nije joj nikad nestajala s lica, čak ni za radnog vremena, koje je radi plaće morala provoditi u zgradi dispanzera. Druga, Anželina, bila je mlada, tek prije dvije godine završila je fakultet; ta sitna rida Ijepuška žena zamrzila je Lava Leonidoviča zbog toga što nije obraćao pažnju na nju i sad je u kirurškom odjelu najviše intrigirala protiv njega. Ni jedna ni druga nisu mogle obavljati ništa drugo osim ambulantnih pregleda, nitko im ne bi smio povjeriti skalpel – ali i tu su postojali važni razlozi zbog kojih ih primarijus nikada ne bi mogao otpustiti. Na broju je u odjelu bilo pet kirurga i računalo se da svih petero operiraju, a zapravo je radilo samo dvoje.

Na okupu su bile još i bolničarke od kojih su neke bile iste kao i spomenute liječnice, ali je i njih primio i branio Nizamutdin Bahramovič.

Ponekad bi se sve to tako smučilo Lavu Leonidoviču da je mislio kako više neće ni jedan dan izdržati na poslu, nego će se

259

otrgnuti i otići! Ali kamo da ode? U svakom drugom mjestu bit će opet jedan primarijus, možda i gori od ovoga, i opet će biti razmetljivih neznalica a radnici će raditi mjesto neradnika. Drugo bi bilo kad bi sam vodio kliniku i, originalnosti radi, sve postavio na poslovnu osnovu: svi koji su na popisu morali bi raditi, a radili bi samo oni koji su potrebni. Ali Lav Leonidovič nije bio taj kome bi dali kliniku ili bi mu je dali negdje vrlo daleko, a i ovako je već i te kako daleko od Moskve.

Osim toga, njemu samome nije bilo do šefovanja. Znao je da upraviteljski, činovnički položaj ne ostavlja slobodne ruke u poslu. Uz to je već jednom upoznao one koji su pali s položaja i tako spoznao prolaznost vlasti: upoznao je komandante divizija koji su sanjarili o tome da postanu ordonansi, a svoga prvoga učitelja u praksi, kirurga Korjakova, izvukao je iz smetljišta.

Gdjekad bi se sve smirilo, utihnulo, i Lavu Leonidoviču se činilo da može izdržati, da ne treba otići. Tada bi se, naprotiv, pribojavao da će istjerati i njega, i Doncovu, i Ganhartovu, da sve okolnosti govore tome u prilog, da će svake godine stanje biti sve teže i složenije. A on više nije lako podnosio životne peripetije: bližila se četrdeseta i tijelu je već trebalo udobnosti i reda.

Inače, često se dvoumio kad je trebalo donijeti neku presudnu odluku. Nije znao treba li se odvažiti na junački gest ili spokojno ploviti, kako većina plovi.

Njegova ozbiljna karijera nije počela ovdje, ni na ovakav način – počela je naglo i blistavo. Jedne godine za vlas je dobio Staljinovu nagradu. Ali su toliko forsirali i žurili se, da je cijeli fakultet krahirao i čak je i disertacija došla u pitanje. Zapravo ga je i Korjakov tako poučavao: »Samo vi radite, radite! A pisati ćete još dospjeti.« – Samo kada će »dospjeti«?

Ili možda treba poslati do đavola i tu disertaciju?

Lav Leonidovič ipak nije odavao kako ne trpi primarijusa, nego se činilo, premda je škiljio, da ipak sluša. Morao je slušati već i zbog toga što će idućeg mjeseca imati priliku da izvrši operaciju grudnog koša.

Ali sve jednom završi, pa je završio i sastanak! I, izlazeći jedno po jedno iz sobe za sastanke, kirurško osoblje se skupi na odmorištu gornjeg hodnika. I, ne izvlačeći prstiju iz pojasa na trbuhu, Lav Leonidovič, kao mrzovoljni rastreseni vojskovođa, povede za sobom na veliku vizitu sijedu i štrkljastu Jevgeniju Ustinovnu, gusto obraslog Halmuhamedova, debelu Pantehinu, riđu Anželinu i još dvije sestre.

Ponekad su vizite bile posve kratkotrajne, jer je trebalo požuriti na posao. I danas bi trebalo žuriti, ali je po propisu bila određena velika opća vizita za koje se ne smije mimoći ni jedan ležaj kirurškog odjela. Sve sedmero su polako ulazili u svaku sobu, uranjajući u zrak učmao od zagušljivih farmaceutskih smjesa, od toga što se sobe malokad zrače i zadaha samih bolesnika, gurali se i izmicali u uskim prolazima između kreveta, propuštajući jedno drugo i gledajući jedno drugome preko ramena. Okruživši svaki krevet, morali su za jednu, tri ili za pet minuta proniknuti u patnje toga bolesnika jednako kao što su uronili

II

260

u teški zrak sobe – u njegove boli, njegove osjećaje, anamnezu, povijest bolesti, tok liječenja, njegovo današnje stanje i u sve ono što im teorija i praksa dopuštaju da učine u budućnosti.

I da ih je bilo manje, i da je svatko od njih najbolji u svom poslu a ne samo na platnom spisku, i da ne otpada po trideset pacijenata na svakog liječnika, i da ne razbijaju sebi glavu kako će najlakše ispuniti povijest bolesti, tu svojevrsnu optužbu, i kad oni ne bi bili ljudi, to jest obični pojedinci sa svojom kožom i kostima, svojim sjećanjem i nakanama, koji osjećaju olakšanje pri spoznaji da njih ne muče isti bolovi – onda možda i ne bi bilo lako smisliti bolji izum nego što je takva jedna vizita.

Ali ti uvjeti nisu postojali, kao što je dobro znao Lav Leonidovič, a vizitu ipak nisu smjeli ni odbaciti ni izmijeniti. Zato ih je on, po propisu, vodio uokolo i, žmireći više na jedno oko, skrušeno slušao priču svakog terapeuta o pojedinom pacijentu (i to ne napamet, nego iz liste): odakle je, kada je došao u bolnicu (o starim pacijentima to su svi već znali), zašto je došao u bolnicu, kakva je terapija, koje su doze, kakva mu je krv, je li već određena operacija ili zašto nije operiran, ili zašto još nisu odlučili što će s njim. Sve bi to saslušao, mnogima bi sjeo na krevet, neke bi zamolio da pokažu bolesno mjesto, pregledavao je, pipao, a zatim bi sam prebacivao pokrivač na bolesnika ili bi pozvao ostale liječnike da i oni opipaju.

One najteže slučajeve na ovakvoj viziti nisu mogli rješavati; trebalo je pojedinca posebno pozvati i posebno se njime pozabaviti. Na viziti se nije moglo otvoreno reći kakvo je stanje i jasno se međusobno dogovoriti. Ovdje čak nije mogao ni za koga reći da mu se stanje pogoršalo, nego bi samo napomenuo da se »proces malo zaoštrio«. Sve je trebalo govoriti uvijeno, u sinonimima (čak i dvostrukim) ili obratno od onoga kako je zaista bilo. Ne samo što nitko nije spominjao rak ili sarkom, nego čak nisu spominjali ni sinonime koje su stari bolesnici prilično dobro razumijevali: »kancer«, »kancerom«, »c-r«, »s«. Umjesto toga spomenuli bi nešto bezazleno: čir, gastritis, upala ili polip, a što je tko od njih podrazumijevao pod tim nazivom, objasnili bi potanko istom nakon vizite. Da bi ipak razumijevali jedno drugo, dopušteno je bilo reći: »proširena je mediastijalna sjena«, »tim-ponit«, slučaj nije resektabilan«, »nije isključen letalni ishod« (što je značilo: mogao bi umrijeti na stolu). Kad ne bi mogao naći pravi izraz, Lav Leonidovič bi rekao:

– Ostavite povijest bolesti.

I pošli bi dalje. Što su za vrijeme takve vizite manje mogli proniknuti u bolest, shvatiti jedno drugo ili dogovoriti se, to je Lav Leonidovič držao da je važnije osokoliti bolesnike. U tome je čak sve više vidio glavnu svrhu ovakve vizite.

– Status idem – rekli bi mu. (To je značilo: sve je po starome.)

– Je li? – obradovao bi se on. I kao da bi potvrdu toga htio čuti iz usta same bolesnice, brzo bi upitao: – Nije li vam malo lakše.

– Mislim da jest – složila bi se i bolesnica malo začuđeno. Ona, istina, nije primijetila poboljšanje, ali, ako su ga primijetili liječnici, onda joj je zbilja bolje.

261

– Eto vidite! Još malo i ozdravit ćete. Druga se bolesnica brinula:

– Čujte, zašto me tako boli kičma? Možda i ondje imam tumor?

– Ni go-ovora – otegnuo bi Lav Leonidovič nasmiješivši se. – To je sekundarna pojava.

(Rekao je istinu: metastaze i jesu sekundarna pojava.) Nad strašnim starcem, koji se sav ušiljio i mrtvački posivio i koji je jedva micao usnama, odgovarali su mu na njegovo pitanje:

– Bolesnik dobiva sredstva za jačanje i umirenje.

To znači: tu je kraj, kasno je da se liječi, lijeka i nema i glavno je da što manje pati.

Tada, skupivši guste obrve kao da nešto nastoji teškom mukom objasniti, Lav Leonidovič je tumačio:

– Hajde, tatiće, da govorimo otvoreno, bez uvijanja. To što vi osjećate nije ništa drugo nego reakcija na liječenje. Samo nas nemojte požurivati, ležite mirno, i mi ćemo vas izliječiti. Ležite, vama se čini da ništa naročito ne poduzimamo, ali uz našu pomoć vaš organizam jača. I samrtnik bi kimao glavom. Shvatio je da ta liječnikova otvorenost nije nimalo ubitačna – štaviše, davala je nade.

– U zdjeličnoj oblasti se vidi tumorozna izraslina ovakve vrsti – raportirali su Lavu Leonidoviču i pokazivali mu rendgensku snimku. Promatrao je tamnu, mutnu, prozirnu rendgensku sliku prema svjetlu i zadovoljno kimao glavom:

– Vr-rla dobra snimka! Odlična.

Bolesnica bi se obveselila: ne samo da je njoj dobro, nego čak i odlično.

A snimka je bila odlična zato što je nije trebalo ponavljati ona je jasno pokazivala veličinu i granice tumora. Tako, cio taj sat i po, koliko je trajala velika vizita, šef kirurškog odjela nije govorio ono što misli, trudio se da njegov glas ne odražava njegove osjećaje, a da u isto vrijeme liječnici u povijest bolesti pri-bilježe ono što treba, u tu bilježnicu polutvrđih listova, koja se ispisuje rukom i u kojoj često zapinje pero i na osnovu koje će svakome od njih jednog dana moći suditi. Nijednom nije naglo okretao glavu, nijednom nije zabrinuto pogledao, i po tom dobroćudnom i dosadnom izrazu na licu Lava Leonidoviča, bolesnici su zaključivali da su njihove bolesti vrlo jednostavne, dobro proučene i da nisu nimalo ozbiljne.

Lav Leonidovič se umorio od te dugačke glume koja je bila isprepletana sa stručnim prosuđivanjem i sad je ovamo-onamo pomicao kožu na čelu.

Jedna starica se žalila da je već dugo nisu kuckali – i on to učini.

A neki starac se javi:

– Čekajte da vam nešto kažem!

I poče zbrkano tumačiti kako se, po njegovu mišljenju, pojavila i razvijala njegova bolest. Lav Leonidovič je strpljivo slušao i čak kimao glavom.

262

– Sad vi meni recite nešto – dopusti mu starac. Kirurg se nasmiješi:

– Šta da vam kažem? Naši se interesi podudaraju... Vi želite biti zdrav, i mi želimo da budete zdrav. Najbolje je da i dalje zajednički na tome radimo.

S Uzbekima znao je, bar o onome najjednostavnijem, govoriti i na njihovu jeziku. Onu ženu s naočalima, koja je očito bila prava intelektualka i koju je čak neugodno bilo vidjeti ovdje na krevetu i u onom ogrtaču, nije uopće htio javno pregledati. Malom dječaku, koji je bio s majkom, ozbiljno je pružio ruku. Sedmogodišnjaka je kvrcnuo prstom po trbuhu, i obadvojica su se nasmijali.

Jedino učiteljici, koja je tražila da konzultiraju i neuropatolozi, nije baš ljubezno odgovorio.

Napokon su izišli i iz posljednje sobe. Bio je umoran kao poslije teške operacije. Rekao je:

– Čik-pauza pet minuta.

On i Jevgenija Ustinovna pohlepno su povukli dim, kao da su za cijele vizite samo na to i čekali (a bolesnicima su strogo govorili kako je duhan kancerogen i apsolutno kontraindikativan).

Svi su posjedali, nešto kasnije, za zajednički stol i ponovo su došla na red ista prezimena, koja su spominjali na viziti, ali ona slika općeg poboljšanja i ozdravljenja kakva bi se mogla na viziti pričiniti nekome promatraču sa strane, sad je izbljedjela i nestala. Kod one status idem bolesnice slučaj je bio neoperabilan, i rendgensku terapiju davali su joj tek da bi ublažili neposredne bolove, bez ikakve nade da bi je mogli izliječiti. Onaj dječčić, kome je Lav Leonidovič pružio ruku, bio je neizlječivi slučaj s procesom metastaza, i jedino zbog toga što su to zahtijevali roditelji, zadržali su ga još neko vrijeme u bolnici. Za onu staricu koja je tražila da je prekucka Lav Leonidovič je rekao: – Njoj je šezdeset i osam godina. Ako je budemo zračili, možda će doživjeti i sedamdeset. A ako je operiramo, neće živjeti ni godinu dana. Šta velite, Jevgenija Ustinovna?

Kad na nož nije pomišljao toliki njegov pobornik koliki je bio Lav Leonidovič, Jevgenija Ustinovna je pogotovo bila protiv operacije.

On zapravo nije bio pobornik noža. Ali je bio skeptik. Znao je da se nikakvim spravama ne može tako dobro vidjeti kao prostim okom. I ničim se ne može tako temeljito očistiti kao nožem.

Za onoga bolesnika, koji se nije mogao sam odlučiti da pristane na operaciju, nego je tražio da se posavjetuje sa njegovom obitelji, Lav Leonidovič sada je rekao:

– Obitelj mu je tko zna gdje. Dok mi uspostavimo vezu s njima, dok oni stignu i dok smisle što će i kako će – on će umrijeti. Treba ga nagovoriti i staviti na stol, ne baš sutra, ali idući put. Veliki rizik tu postoji, naravno. Otvorit ćemo, pogledati i možda odmah zatvoriti.

– A ako umre na stolu? – značajno upita Halmuhamedov, tako značajno baš kao da je to njegov rizik.

263

Lav Leonidovič pomaknu duge, srasle obrve neobičnog oblika.

»To je još uvijek samo 'ako', ali ako ništa ne učinimo, onda je sigurno«, pomisli on. »Kod nas je mali postotak smrtnosti, mi možemo i riskirati.« Svaki put bi zapitao:

– Misli li tko drugačije? –

Ali bilo mu je važno jedino mišljenje Jevgenije Ustinovne. Premda su bili različiti po iskustvu, godinama i pristupu poslu, njihovi su se sudovi obično podudarali, što je najbolji dokaz da se razumni ljudi lako sporazumijevaju.

– Zar zbilja ne možemo – upita Lav Leonidovič – ničim pomoći onoj žutokosoj, Jevgenija Ustinovna? Moramo li zbilja rezati?

– Svakako, moramo – pomaknu Jevgenija Ustinovna svue izvijene i nacrvenjene usne. – I još ćemo morati poslije toga dobro zračiti.

– Šteta! – uzdahnu Lav Leonidovič i spusti svoju slojevitou glavu pomaknuta tjemena, sa smiješnom kopicom na vrhu. Kao da pregledava svoje nokte, prelazeći velikim, vrlo velikim palcem preko četiri ostala prsta, on progunda: – Sama je ruka protiv toga da reže tako mlade. Imaš osjećaj da radiš protiv prirode. Još jednom vrhom kažiprsta pređe obline velikog nokta. Zbilja nije bilo druge. On podiže glavu:

– Tako je, drugovi, sigurno vam je jasno šta ima Šulubin?

– Cancer recti? – reče Pantehina.

– Jest, c-r recti, ali kako je to otkriveno? Po tome se vidi koliko vrijedi naša onkološka preventiva i naše onkološke stanice. Dobro je rekao jednom Oreščenkov na konferenciji: onaj liječnik kojemu se gadi da stavi prst bolesniku u debelo crijevo, nije uopće liječnik! Kakav nemar vlada kod

nas! šulubin se potezao po različitim ambulantomama i žalio se na učestalu stolicu, na krvarenje, kasnije na bolove i na njemu su vršili svakakve pretrage, osim one najjednostavnije – da opipaju prstom! Liječili su ga od dizenterije, od hemoroida – sve uzalud. Tek u jednoj ambulanti na plakatu s temom borbe protiv raka on je, kao pismen čovjek, pročitao što treba – i shvatio! Sam je sebi prstom napipao tumor! Nisu li to liječnici mogli učiniti pola godine prije?

– Je li duboko?

– Nalazi se svega sedam centimetara duboko, odmah iza sfingtera. Mogao se još posve sačuvati mišić, i čovjek bi ostao normalan čovjek! Sad je već zahvatio sfingter, amputacija je zakašnjela, to će reći da će stolice biti nekontrolirane, anus ćemo mu otvoriti sa strane – i kakav je to onda život?... A tako je zgodan čovo ...

Počeli su sastavljati popis sutrašnjih operacija. Određivali su koga bolesnika treba ojačati lijekovima, koga treba okupati, koga kako pripremiti.

– Čaloga gotovo uopće ne treba ojačati – reče Lav Leonidovič – ima rak želuca a tako je dobro raspoložen da je to pravo čudo.

(Kad bi on znao da će Čali sam sebe ujutro ojačati iz boce!)

264

Odredili su tko će kome asistirati, tko će se brinuti za krv. Opet je ispalo da Lavu Leonidoviču asistira Anželina. Onda će opet sutra stajati sučelice njemu, a sa strane će se motati ope-raterka, i, mjesto da se bavi svojim poslom, Anželina će cijelo vrijeme motriti kakvi su njegovi odnosi s operaterkom. A i ona je psihopat, ne smiješ je ni zapitati jesu li konci zaista sterilni ili nisu – a tko drugi da to provjeri? Možda od toga zavisi cijela operacija... Proklete žene! Ne znaju najobičnije muško pravilo: posao je posao ...

Tupavi roditelji nazvali su djevojku Anželinom i ne pomišljajući u kakva će se ona demona pretvoriti. Lav Leonidovič promatrao je ispod oka njenu zamamnu ali lisičju njuškicu i htio joj je najradije pomirljivo reći:

– Čujte, Anželina ili Anžela, kako hoćete! Vi niste nadareni. Kad ne biste sav svoj dar trošili u potrazi za mužem, nego kad biste ga upotrijebili u kirurgiji – vi biste već bili dobri u poslu, čujte, ne smijemo se svadati, nas dvoje stojimo za istim operacionim stolom...

Ali ona b.i protumačila da ga je izmorila njena upornost i da se predaje.

Još je h io malo potanje porazgovoriti o jučerašnjoj raspravi A Jevgeniji Ustinovnoj tek je nešto natuknuo dok su zajedno p.-šili, dok ostalim kolegicama čak nije ni htio o tome pričati.

Tek što su isplanirali sutrašnje operacije, Lav Leonidovič ustade, zapali i, snažno mašući golemim rukama i razmičući zrak zalivenim, '-»ijelim grudima, brzim koracima skrenu u hodnik radiologa, HLio je sve to ispričati upravo Veri Ganhart. U laboratoriju s aparatima za zračenje zatekao je Doncovu i nju za istim stolom kako pregledavaju papire.

– Vrijeme je da prekinete radi ručka! – reče on. – Dajte mi | olicu.

|'nmaknuvši stolicu, on sjede. Bio je veselo raspoložen i želio je drugarski porazgovoriti, ali odjednom napomenu:

– Zašto ste tako neprijazne prema meni?

Doncova se nasmiješi vrteći na prstu velike naočale od roga:

– Naprotiv, ne znam kako bih vam se umilila. Hoćete li me operirati?

– Vas? Ni za živu glavu!

– Zašto?

–| Zato što će svi reći, ako vas otpremim na drugi svijet, da sam to učinio iz zavisti: jer je vaš odjel bio uspješniji od moga.

– Nemojte se šaliti, Lave Leonidoviču, ozbiljno vas pitam. Istina, teško je bilo zamisliti da se Ljudmila Afanasjevna šalila.

Vera je sjedila tužna i utučena, skupivši ramena, kao da joj je malo hladno.

– Treba što prije pregledati Ljudmilu Afanasjevnu, Lave Leonidoviču. Eto, već je odavno boli želudac, a ona šuti. To mi je neki onkolog!

– I vi ste, jasno, izvukli iz toga već sve dokaze da je posrijedi karcinom, je li tako? – Lav Leonidovič izvije svoje čupave obrve koje su se protezale od jedne sljepoočice do druge. U naj-

265

običnijem razgovoru, u kome nije bilo ništa smiješno, njegov najčešći izraz bio je podrugljiv, iako se nije znalo kome se ruga.

– Nisam još sve – odvrati Doncova.

– Dobro, koje, na primjer? Ona mu reče.

– Malo ih je! – zaključi Lav Leonidovič. – Neka Veročka napiše dijagnozu, onda možemo razgovarati. Uskoro ću dobiti svoju kliniku i onda ću uzeti Veročku za dijagnostičara. Hoćete li mi je dati?

– Veročku ne dam nipošto! Uzmite neku drugu!

– Neću nijednu drugu, osim Veročke. Ne bih vas inače operirao ...

Činilo se da se šali dok ovako veselo čavrlja i puši cigaretu dokraja, ali se zapravo nije šalio. Kako mu je uvijek govorio onaj Korjakov: dok si mlad nemaš iskustva, kad si star nemaš snage. A Ganhartova je sad bila (baš kao i on) u onoj vrhunskoj dobi kada se iskustvo već pretvorilo u klas i kada je stabiljika snage još uvijek čvrsta. Naočigled se djevojka, internist, pretvorila u pronicljiva dijagnostičara, tako da joj je vjerovao jednako kao i Doncovoj. Za kirurga je božja blagodat, makar on bio i skeptik, imati takva dijagnostičara. Samo kod žena to doba vrhunskog napona traje još kraće nego u muškaraca.

– Imaš li doručak? – upita Veru. – Ionako nećeš pojesti, odnijet ćeš kući. Daj da ja pojedem.

I zaista, šala ovamo šala onamo, ali iskrснуše sendviči sa sirom, i on poče jesti nudeći i njih:

– Uzmite i vi! ... Eto, znate, jučer sam bio na sudu, na raspravi, šteta što niste bili, vrlo je poučno! U školskoj zgradi. Skupilo se oko četiri stotine ljudi, vrlo zanimljivo! ... Okolnosti su ove: dijete su operirali zbog kompliciranog zapletaja crijeva. Operacija je uspjela. Dijete je živjelo nekoliko dana, čak se i igralo. To je dokazano. Onda odjednom nastupa djelomični zatvor i – smrt. Osam mjeseci su nesretnome kirurgu prijetili istragom – možete misliti kako je on za to vrijeme operirao! I na sud vam dođu iz zdravstvene uprave, dođe i glavni gradski kirurg, društveni tužilac s medicinskog fakulteta, razumijete li? I udri on: zločinački nehat, kaže! Kao svjedoke doveli su roditelje ... E, to su lijepi svjedoci! Lupetali su o nekakvom pokrivaču koji nije stajao na krevetu kako treba... I takve slične gluposti! A masa, naši građani, sjede i bulje, oči im ispale: pogledaj kakve su životinje ti liječnici! Među publikom smo i mi liječnici, i mi shvaćamo kako je to glupo i osjećamo da su te optužbe neizbježne: ta to optužuju i nas osobno, danas tebe, a sutra će mene! I mi šutimo, da nisam upravo došao iz Moskve, šutio bih i ja. Ali kako su mi još u sjećanju ta dva mjeseca u Moskvi, drugačije gledam na te odnose, čelične rešetke čine mi se sad drvene i gnjile. I ja sam progovorio.

– Dakle moglo se govoriti.

– Pa, recimo da je to bila diskusija. Rekao sam: kako vas nije stid prirediti ovakvu predstavu? (Jednostavno sam tresnuo! Prekidali su me: »Oduzet ćemo mu riječ!«) Mislite li vi da se na sudu ne može isto tako lako pogriješiti kao i u medicini? O ovom

266

slučaju treba naučno raspravljati, a ne sudski! Trebalo je okupiti samo liječnike i povesti kvalificiranu naučnu diskusiju. Mi kirurzi svakog utorka i petka hrabro riskiramo, izlazimo na minsko polje! I cio naš posao počiva na povjerenju, majka nama mora povjeriti svoje dijete a ne nastupiti kao svjedok na sudskoj raspravi!

Lav Leonidovič se i sada uzrujao i glas mu je drhtao. Zaboravio je sendvič koji je bio naćeo i, kidajući polupraznu kutiju, izvuče cigaretu i zapali je:

– Ovdje je još riječ o – ruskom kirurgu! A šta bi bilo da je Nijemac ili recimo Ž-židov – otegnu on mekano i dugo »ž« napućivši pri tome usne – trebalo bi ga odmah objesiti, čemu čekati?... Pljeskali su mi. Kako bi čovjek mogao šutjeti?

Ako nam već stežu omču oko vrata, treba se otrgnuti, zašto da čekamo?

Vera je pratila cijelu priču žalosno njišući glavom. Oči su joj bile usredotočene i pametne, pune razumijevanja, i baš zato je Lav Leonidovič i želio njoj sve ispričati. A Ljudmila Afanasjev-na je zbunjeno saslušala i stresla velikom glavom s pepeljastom, potkresanom kosom.

– Ja mislim drugačije! Kako se s nama, liječnicima, može drugačije razgovarati? Jednom zašiju ubrus u trbuh, naprosto ga zaborave! Nekome dadnu fiziološki serum mjesto novokaina! Drugi put bolesniku obamre noga od gipsa. Dadnu desetorostru-ko jaču dozu. Koliko puta dajemo krivu krvnu grupu! Izazivamo opekotine! Kako da se onda s nama razgovara? Treba nas vući za kosu kao djecu.

– Pa vi me ubijate u pojam, Ljudmila Afanasjevna! – podiže Lav Leonidovič svoju šačtinu kao da se želi zaštititi. – Kako možete tako govoriti – i to vi? Ovdje je riječ o nečemu što je izvan medicine! Vodi se borba za moralni lik cijelog društva.

– Prestanite! Samo još treba da se vi svađate! – mirila ih je Ganhartova, hvatajući oboje za ruke kojima su mahali. – Treba, naravno, povećati odgovornost liječnika, ali im u isto vrijeme treba sniziti norme – dva puta, tri puta! Devet bolesnika u jedan sat ambulantsnog pregleda – tko to može sve držati u glavi? Treba dati priliku da u miru razgovaramo s bolesnicima, da u miru razmišljamo. Kad se već operira, onda kirurg treba samo jednom dnevno operirati, a ne tri puta!

Ali Ljudmila Afanasjevna i Lav Leonidovič i dalje su vikali jedno na drugo i nikako se nisu mogli složiti. Ipak ih je Vera smirila i napokon zapitala:

– A kako je završilo?

Lav Leonidovič razmaknu obrve i nasmiješi se:

– Uspjeli smo! Osuda je pala u vodu, zaključeno je jedino da je neuredno vođena povijest bolesti. Ali, čekajte, to još nije sve! Poslije presude javio se načelnik za zdravstvo; kaže on: loše odgajamo liječnike, loše odgajamo bolesnike, premalo imamo sindikalnih sastanaka. A na kraju je uzeo riječ glavni gradski kirurg! šta mislite kakvi su bili njegovi zaključci? Kako je on sve to shvatio? Veli on: dobar je početak to, drugovi, vrlo dobar početak što smo počeli suditi liječnicima...

267

27

ŠTO KOGA ZANIMA

Bio je običan radni dan i obična vizita: Vera Korniljevna je sama obilazila svoje rendgenaše a u gornjem hodniku priključila joj se i sestra bolničarka. Ta je sestra bila – Zoja.

Zadržale su se malo kod Sigbatova, ali kako je o svakoj novoj mjeri tu mogla odlučiti samo Ljudmila Afanasjevna, nisu se dugo zadržale nego su odmah ušle u sobu.

Kao da su bile upravo jednake visine: na istoj visini bila su im usta, i oči, i kapice. Ali kako je Zoja bila mnogo punija, činilo se da je i viša. Moglo se naslutiti da će ona za dvije godine, kad i sama postane liječnica, djelovati autoritativni je od Vere Korniljevne.

Prošle su ispred drugog reda, i Oleg je cijelo vrijeme gledao jedino njihova leđa i tamnu pundicu ispod kapice Vere Korniljevne i zlaćane uvojke ispod Zojine kape.

Cijeli taj red bio je danas na zračenju i zato su one polako napredovale. Vera Korniljevna sjela bi kraj svakog bolesnika, pregledala ga, razgovarala.

Ahmadžanu je, pošto mu je pogledala kožu i proučila sve podatke u povijesti bolesti, osobito posljednju analizu krvi, Vera Korniljevna rekla:

– Dobro, skoro je gotovo sa zračenjem! Ideš kući! Ahmadžan bijesnu zubima.

– A gdje ti živiš?

– U Karabairu.

– Onda, ti ćeš na put...

– Jesam li ozdravio? – sijao je Ahmadžan od zadovoljstva.

- Ozdravio si.
- Posve?
- ' |' - Za sada posve.
- Onda se više ne vraćam?
- Svratiti ćeš za pola godine.
- Zašto ako sam posve ozdravio?
- Radi pregleda.

268

Prošla je tako cijeli red nijednom se ne okrenuvši prema Olegu. A i Zoja je samo jednom pogledala prema njegovu kutu. Kod Vadima se Vera Korniljevna dugo zadržala. Gledala mu je nogu, pipala prepone s obje strane, zatim trbuh, predio zdjelice i cijelo vrijeme ga zapitkiivala kako se osjeća; iznenadila ga je i novim pitanjem: kako se osjeća poslije jela, poslije različitih vrsti jela. Vadim je bio sabran, ona je tiho ispitivala, a on je tiho odgovarao. Kad ga je počela neočekivano pipati u desnom predjelu zdjelice i zapitkiivati o jelu, upitao je:

- Gledate li kako je s jetrom?

Sjećao se da ga je mama, prije nego što je krenuo na put, kao tobože slučajno, opipala na tom istom mjestu.

- Sve on mora znati - zavrti glavom Vera Korniljevna - bolesnici su postali tako učeni da je najbolje da vam odmah dademo bijele ogrtače.

S bijeloga jastuka, onako crnokos, žučkasto-crnpurast, ravno položene glave, Vadim je motrio liječnicu ozbiljno i prodorno kao djetence s ikone.

- Znaate, ja se razumijem - tiho će on. - Čitao sam, znam

0 čemu je riječ.

Rekao je to tako neusiljeno, bez želje da se Ganhartova s njime složi ili da mu odmah sve objasni, tako da se ona zbunila i, ne našavši prave riječi, sjela na krevet kao da mu je nešto skrivila. Bio je prilično zgodan i mlad, očito vrlo sposoban i podsjećao ju je na jednog mladića iz obitelji koju su poznavali, mladića koji je dugo umirao, svjestan da umire, i liječnici mu nikako nisu mogli pomoći, pa je Vera baš zbog njega, još dok je bila u osmom razredu, odlučila da ne postane inženjer, nego - liječnik.

Ali, eto, ni ona mu nije mogla pomoći.

U posudi na Vadimovom prozoru stajala je mrka tekućina, rastvor brezove gube, koju su drugi bolesnici promatrali neobično zavidno.

- Pijete li ga?

- Pijem.

Ganhartova zapravo nije vjerovala u tu gubu, naprosto o njoj nikada prije nije bilo ni riječi, ali svakako je ona, za razliku od korijena sa Isik-Kula, bar bila neškodljiva. A ako već bolesnik vjeruje u nju, onda je čak i korisna.

- Kako je s radioaktivnim zlatom? - upitat će ona.

- I dalje obećavaju. Možda uskoro dadnu - jednako pribrano i sumorno odgovori on. - Ali ni onda ga, čini se, neće uručiti direktno, nego će ga poslati službenim putem. Recite - on se uporno zagleda u oči doktorice Ganhart - ako pošalju za... za dvije sedmice ... hoće li već metastaze biti u jeku?

- Ni govora, šta je vama! Naravno da neće! - posve sigurno

1 spremno slaže Ganhartova pa ga čak, čini se, i uvjeri. - Ako baš hoćete znati, to traje mjesece i mjesece.

(Ali zašto mu je onda opipavala zdjelično područje? Zašto ga je ispitivala kako podnosi hranu?)

Vadim je bio spreman da joj vjeruje.

Tko povjeruje, lakše mu je ...

Za to vrijeme, dok je Ganhartova sjedila na Vadimovu ležaju, Zoja, kako nije imala drugog posla, okrenula je glavu i pogledala

269

ispod oka Olegovu knjižicu na prozoru, zatim i njega i upitala ga nešto očima.

Ali nije se znalo što. Njene upitne oči uzdignutih obrva gledale su vrlo milo, a Oleg je piljio bez ikakva izraza, ne uzvraćajući pogled. Na svakoj viziti ona bi izabrala jedan takav trenutak, kad bi joj jedino on vidio oči, i tada mu je

slala, poput Morzeovih signala, kratke vesele titraje iz očiju, pozdrave u titra-jima. Ali u posljednje vrijeme kao da titraja-crtica uopće nije bilo, a titraja-tačkica bivalo je sve manje.

Oleg se ljutio na Zoju, ljutio se zbog onih nekoliko dana kad je toliko navaljivao na nju i zaklinjao je da popusti, a ona nikako nije popuštala. Za idućih njenih noćnih dežurstava, on je usnama i rukama ponavljao jedno te isto, ali više nije osjećao ono što je osjećao tih dana i njegovo vladanje je bilo namješteno. Onda je prestao odlaziti k njoj kad je dežurala i ostao je da spava. Sada nije mogao shvatiti čemu je bila potrebna ta igra očima kad je sve prošlo. Svojim mirnim pogledom upravo joj je htio pokazati da ne shvaća. Kako bilo da bilo, smatrao je da je on prestar za takvu igru.

Vidio je da je danas pregled vrlo temeljit pa se pripravio, skinuvši gornji dio pidžame i spremajući se da skinje majicu.

Ali Vera Korniljevna kad je završila sa Zacirkom obrisala je ruke, okrenula se licem prema njemu, ali ne samo da mu se nije nasmiješila, ne samo da nije zatražila da joj potanko priča o svom stanju nego mu čak nije ni sjela na krevet, niti ga je pogledala, osim na časak, tek toliko koliko je bilo potrebno da bi najavila kako će se sada baviti njime. Međutim, i u tom kratkom pogledu njenih očiju, Kostogutov je razabrao kako ga one gledaju strano. Ona naročita svjetlost i radost koje su izbijale iz njih na dan transfuzije, pa čak i ona nekadašnja prijazna naklonost ili još predašnja brižna sućut – sve je to sad nestalo iz njih. Oči su se ispraznile.

– Kostogutove – počeo Ganhartova gotovo više promatrajući Rusanova – liječenje ostaje isto. Čudno je – i ona pogleda Zoju – da je slabo izražena reakcija na hormonoterapiju.

Zoja slegnu ramenima.

– Možda je to osobitost organizma?

Očito joj se učinilo da se doktorica Ganhart konzultira s njom kao da joj je kolegica a ne studentica prethodne godine.

Ne saslušavši pravo Zojinu napomenu, Ganhartova je upita, očito pokazujući da o konzultaciji nema ni govora:

– Prima li on redovno injekcije?

Zoja, koja je brzo shvaćala, malko zabaci glavu, ponešto raširi oči i zagleda se tim žuto-smeđim očima, malo izbuljenim ali iskreno začuđenim, netremice i otvoreno pravo u liječnicu:

– Kako možete sumnjati? Terapije se držim kako je propisano – uvijek... – Još malo i ona bi se posve ozbiljno uvrijedila. – U svakom slučaju to se odnosi na moja dežurstva...

Jasno je da je nitko nije ni mogao pitati za tuđa dežurstva. Ono »u svakom slučaju« izgovorila je u jednom jedinom zvižduku, i upravo ti brzi spojeni zvukovi uvjerali su Ganhartovu da Zoja laže. Čim injekcije ne djeluju kako treba, znači da ih netko možda i ne daje! Marija to sigurnome bi učinila. Ne bi ni Olimpijada Vladislavnovna. A noću, kao što se zna, dežura Zoja ...

270

Ali po drskom pogledu Zoje, koji je bio spreman da se usprotivi, Vera Korniljevna je uvidjela da neće moći ništa dokazati, jer je Zoja već odlučila: ništa joj neće dokazati! I Zojina odlučnost da poriče bila je tako snažna, da Vera Korniljevna ne izdrži nego obori oči.

Ona bi uvijek oborila oči kad bi o nekome nešto neugodno mislila.

Oborila je oči kao da je kriva, a Zoja ju je, pošto je pobijedila, još i dalje promatrala uvrijeđenim, otvorenim pogledom.

Zoja je pobijedila, ali je isto tako shvatila da više ne može riskirati: šta će biti ako Doncova pokrene istragu, a netko od bolesnika, recimo Rusanov, potvrdi da ona ne daje nikakve injekcije Kostogutovu – mogli bi je otpustiti s klinike i prijaviti na fakultet.

A zašto bi i riskirala? Zar zbog igre, koja je sama sebi bila svrhom i u kojoj više nije bilo novih poteza, jer se kolo nije moglo dalje vrtjeti. A kad bi krenula dalje od zakona u igri, kad bi pristala da ode u taj smiješni Uš-Terek, da veže svoj život uz čovjeka koji... To je zvučalo odviše besmisleno da bi Zoji

moglo pasti na pamet. I Zoja pogleda Olega pogledom koji je raskinuo njihov dogovor da mu ne daje injekcije.

Oleg je već dugo primjećivao da ga Vega čak ne želi ni pogledati, ali nikako nije mogao shvatiti kako i zašto, zašto tako iznenada? Činilo mu se da se ništa nije dogodilo. Nikakva prijelaza nije bilo. Jučer mu je, istina, već okrenula leđa u hodniku, ali je on mislio da je to slučajno.

To su te ženske naravi, on ih je sasvim zaboravio! Uvijek je to tako kod njih: puhneš – i nestane. – Samo s momcima mogu potrajati dugački jednolični normalni odnosi.

Eto, i Zoja je, zatitravši trepavicama, očito nešto zamjeravala. Uplašila se. A ako mu bude davala injekcije, šta će onda još ostati među njima, kakva tajna? Ali što zapravo želi Ganhartova? Da on pošto-poto prima te injekcije? Ma što je toliko navalila s njima? Nije li to prevelika cijena za njenu naklonost? ... Nek ide kamo hoće!

A Vera Korniljevna je dotle vrlo brižno i srdačno razgovarala s Rusanovom. Ta srdačnost je najbolje pokazivala kako je bila otresita prema Olegu.

– Već ste se lijepo privikli na injekcije. Podnosite ih posve mirno i ne želite valjda da ih prestanemo davati – šalila se ona.

(Zamisli kako se preremaže!)

Očekujući da mu liječnica priđe, Rusanov je vidio i čuo sukob Ganhartove i Zoje. On je, jer je ležao na susjednom krevetu, dobro znao da djevojka laže i da se bila tako dogovorila s Mukto-žderom. Da je tu samo bio Muktožder posrijedi, Pavel Nikolajevič bi vjerojatno došapnuo liječnicima – dobro, ne baš otvoreno na viziti, ali, vjerojatno, u njihovu kabinetu. Međutim, čudno je kako se nije usuđivao napakostiti Zojki: pošto je proveo mjesec dana u bolnici, shvatio je da i posljednja bolničarka može i te kako nauditi i osvetiti se. Ovdje u bolnici postojao je posebni sistem hijerarhije, i dok je on u njoj ležao, nije bilo pametno zakvačiti se čak ni s bolničarkom zbog neke gluposti koja ga se ne tiče.

271

A ako je Muktožder,, zbog svoje gluposti, odbijao injekcije – neka mu bude gore. Meće i crknuti što se njega tiče.

Za sebe je Rusanov sada bio uvjeren da neće umrijeti. Oteklina je brzo opadala, i on je zadovoljno svaki dan očekivao vizitu da bi mu to ponovili i liječnici. I danas je Vera Korniljevna potvrdila da oteklina i dalje opada, da liječenje dobro napreduje a da će slabost i glavobolju on već malo-pomalo savladati. Dat će mu i transfuziju krvi.

Pavel Nikolajevič je sad neobično cijenio svjedoke, one bolesnike koji su njegov tumor poznavali od samog početka. Ako preskoči Muktoždera, poznavao ga je i Ahmadžan pa i Federau, koji se upravo vratio s kirurškog odjela. Njemu je rana dobro zacije-Ijivala za razliku od rane Podueva i, poslije svakog previjanja, zavoji su postajali sve tanji i tanji. Federau se doselio na ležaj Čaloga i sad je bio drugi susjed Pavela Nikolajeviča.

U suštini je to, naravno, bilo poniženje i podvala sudbine: da Rusanov leži između dva robijaša. Da je Pavel Nikolajevič onakav kakav je bio prije dolaska u bolnicu, odmah bi na pravom mjestu postavio principijelno pitanje: da li je dopustivo miješati rukovodioce i mračne, društveno-štetne elemente. Ali u ovih pet sedmica, kroz koje ga je provukao tumor kao neka udica, Pavel Nikolajevič je postao nekako bolji ili prostodušniji. Mukto-žderu je mogao okrenuti leđa, a osim toga je on sad utihnuo i malo se kretao, neprestano je ležao. A Federau, kad bi čovjek bio trpeljiv prema njemu, vladao se podnošljivo. Ponajprije, oduševljavao se time koliko se smanjila oteklina Pavela Nikolajeviča – na jednu trećinu od prijašnje veličine – i na zahtjev Pavela Nikolajeviča, on ju je opetovano morao gledati i ponovo pričati o njenoj nekadašnjoj veličini. Bio je miran, nije bio drzak i nikada nije proturječio, nego je spremno slušao sve što mu je Pavel Nikolajevič pričao. Zbog razumljivih razloga, Pavel Nikolajevič 0 svom poslu baš nije mogao mnogo govoriti, ali zato je mogao potanko pričati o svom stanu, koji je Pavel Nikolajevič obožavao

1 u koji će se ubrzo vratiti. Tu nije bilo nikakvih tajni, i Federau je, naravno, rado slušao o tome kako neki ljudi dobro žive (kao što će jednom i svi

živjeti). Kad čovjeku prođe četrdeset godina, onda se njegov značaj može potpuno ocijeniti prema njegovu stanu. I Pavel Nikolajevič je u više navrata pričao kakav mu je raspored stana, kakav je namještaj u jednoj, drugoj i trećoj sobi i kako je uređen balkon.

Pavel Nikolajevič je imao dobro pamćenje, znao je za svaki ormar i divan gdje i kada je kupljen, koliko je stajao i kakve su njegove značajke. Još je potanje pričao susjedu o svojoj kupaonici: kakve su pločice stavili na pod, kakve na zidove, kakvo je keramičko podnožje kade, kakva je posuda za sapun, udubina za glavu, zatim o toploj vodi, mješalici za tuš i o spravi na kojoj vise ručnici. To nisu bile baš samo sitnice, jer one su sačinjavale svakidašnji život, a taj život utječe i na svijest, i zato on mora biti ugodan i lijep pa će se i svijest pravilno razvijati. Kao što je rekao Gorki: u zdravu tijelu, zdrav duh. I taj je plavi ili bezbojni Federau razjapljenih usta slušao priče Rusanova, nikada ne proturječivši i čak, koliko mu je dopuštao zavoj na vratu, kimao glavom.

272

Premda je bio Nijemac i robijaš, taj povučeni čovjek bio je, treba reći, posve pristojan, nije bilo teško ležati u njegovu susjedstvu, moglo se čak s njime i složiti. Formalno je on čak bio komunist. Otvoreno, kao i uvijek, Pavel Nikolajevič mu dobaci:

– Vas su poslali na robiju, Federau, zato što je to bila društvena nužnost. Shvaćate li?

– Shvaćam, shvaćam – kimao je Federau nepokretnim vratom.

– Inače se tako ne bi postupilo.

– Naravno, naravno.

– Sve poduzete mjere treba pravilno tumačiti, pa, prema tome, i progon na robiju. Osim toga, prosudite i sami: vas su tako reći zadržali u partiji.

– Pa da, naravno ...

– A ni prije niste imali partijskih zaduženja?

– Ne, nisam.

– Uvijek ste bili obični radnik?

– Uvijek sam bio mehaničar.

– I ja sam nekoć bio običan radnik, ali vidite koliko sam napredovao.

Govorili su potanko i o djeci te se ispostavilo da se kćerka Federaua, Henrieta, već nalazi na drugoj godini pedagoške akademije.

– Eto, vidite! •– uzviknu Pavel Nikolajevič naprosto dirnut. – To treba dobro upamtiti: vi ste robijaš, a ona završava pedagošku školu! Tko bi o tome mogao sanjati u carskoj Rusiji! Nikakvih zapreka, nikakvih ograničenja više nema! Fridrih Jakobovič se ovaj put ipak usprotivio:

– Tek ove godine su prestala ograničenja. Ali je trebala dozvolu moje kaznioničke uprave ... Sve su škole vraćale svjedodžbe: nije, kažu, prošla na ispitu. A ti provjeri ako možeš ...

– Ali, ipak, vidite da je vaša kći na drugoj godini!

– Znače, ona vam dobro igra košarku. Zato su je uzeli.

– Svejedno je zašto su je uzeli, ali treba biti pravedan, Federau. Vidite, od ove godine nema uopće nikakvih ograničenja.

Federau je, napokon, bio poljoprivredni radnik, i Rusanovu, koji je radio u industriji, bilo je prirodno da pred njim šefuje.

– A sada, poslije zaključaka siječanjskog plenuma, sve će u nas krenuti nabolje – dobronamjerno mu je objašnjavao Pavel Nikolajevič.

– Naravno, naravno ...

– Zato što su obrazovane grupe instruktora pri auto-traktor-skim stanicama – to je garancija uspjeha. To će nas dići na noge.

– Tako je, tako je.

Nije dosta reći »tako je«, treba to i shvatiti, i Pavel Nikolajevič je potanko objašnjavao razboritom susjedu kako će se auto--traktorske stanice, pošto su osnovane instruktorske grupe, pretvoriti u prave tvrdave. Razglabao je s njim i o pozivu centralnog komiteta Komsomola da se sadi kukuruz i o tome kako će se ove godine omladina prihvatiti kukuruza, što će temeljito promijeniti sliku

poljoprivrede. U jučerašnjim novinama pročitali su kako se mijenja i praksa u poljoprivrednom planiranju. I sad su, uopće, imali još o mnogočemu razgovarati.

18 Odjel za rak

273

Sve u svemu, Federau se pokazao kao pozitivan susjed, i Pavel Nikolajevič mu je ponekad čak čitao naglas iz novina – zanimajući se i za ono što možda i sam da nije ove bolničke dokolice ne bi stigao proučiti: obavijest o tome zašto se ne može zaključiti mirovni ugovor s Austrijom prije nego se riješi njemačko pitanje; govor Rakocija u Budimpešti; o tome kako se razbukovala borba protiv sramotnih pariških dogovora; o tome kako malokad i blago u Zapadnoj Njemačkoj sude onima koji su odgovorni za koncentracione logore. Ponekad je častio Federaua – jer Rusanov je uvijek imao dosta svojih namirnica – jednim dijelom svojih bolničkih obroka.

Ali, ma koliko da su tiho razgovarali, smetalo je to što njihov razgovor uvijek prisluškuje Šulubin – taj ćuk koji se nepomično i šutke smjestio na trećem krevetu. Otkako se taj čovjek pojavio u sobi, nitko nije mogao zaboraviti da je on tu, da promatra podbulim očima i da, očito, sve čuje, a kad trepće, možda je i protiv onoga što čuje. Njegova nazočnost sve je više mučila Pavla Nikolajeviča. Pavel Nikolajevič je pokušao od njega izmamiti što ga kinji ili bar od čega boluje, ali bi šulubin izrekao svega nekoliko mrzovoljnih riječi i čak nije držao da je važno spominjati svoj tumor.

Čak kad je i sjedio, sjedio je u nekakvu napetu položaju, za razliku od ostalih, i nije se odmarao, nego se čak i tom prilikom mučio – a ta napeta sjedeća poza Šulubina također je podsjećala na njegovu budnost. Nekad bi mu dodijalo da sjedi i ustao bi – ali ga je očito boljelo dok je hodao, teturao je i morao je zastati; i stajao bi tako pola sata, ili čak sat, posve nepomično, što je također bilo neobično i mučno. Osim toga Šulubin nije mogao stajati kraj svoga kreveta jer bi zakrčio vrata, a nije mogao stajati ni u prolazu između kreveta, i on je stoga izmislio i zavolio komadić zida između Kostogutovljeva i Zacirkova prozora. Odatle je on, kao neprijateljski stražar, bdio nad svim onim što je Pavel Nikolajevič jeo, radio ili govorio. Jedva bi se malo naslonio leđima na zid i tako beskonačno stajao.

I danas je poslije vizite ovdje stajao. Stajao je izložen oštrim pogledima Olega i Vadima i stršao iz zida kao neki reljef.

Oleg i Vadim, zbog položaja svojih kreveta, često bi pogledali jedan drugoga, ali su malo razgovarali. U prvom redu, jednom i drugom je bilo mučno i nije im se dalo suvišno govoriti; a u drugom redu, Vadim ih je već odavno sve obuzdao svojom napomenom:

– Drugovi, da bismo zagrijali čašu vode govorom, trebalo bi tiho govoriti dvije tisuće godina, a kad bismo glasno vikali – sedamdeset i pet godina. Naravno pod uvjetom da toplina ne izlazi iz čaše. E, pa sad, vidite kakva je korist od brbljanja ...

Osim toga, i jedan i drugi su se koji put međusobno peckali, možda čak i nehotice. Vadim je rekao Olegu: »Trebalo se b o-riti! Ne shvaćam zašto se vi niste borili.«

(To je bilo istina. Ali se Oleg nije usudio otvoriti usta i reći da se oni i jesu borili.) Mjesto toga je Oleg rekao Vadimu: »Za koga oni čuvaju to zlato? Tvoj je otac dao život za domovinu pa zašto tebi ne daju zlato?«

274

I to je bilo tačno, a Vadim je sam isto tako sve češće o tome razmišljao i jednako se zapitkivao. Ali ga je vrijeđalo kad je čuo isto pitanje sa strane. Još prije mjesec dana možda je smatrao majčinu brigu za suvišnu, a pogotovo mu se činilo da je nezgodno služiti se očevom uspoménom. Ali sada, kad mu je noga bila u klopki, koprcao se, čekajući da mu mama pošalje telegram s radosnom vijesti i priželjkivao je: samo da mami uspije. Činilo mu se da ne bi bilo pošteno kad bi mu pružili taj spas u ime očevih zasluga – ali zato bi bilo tripot pravednije da ga spase u ime-njegove nadarenosti, o kojoj, na žalost, oni koji dijele zlato ništa ne znaju. Nositi u sebi taj dar koji se još nije objavio a koji te razapinje – to je velika muka i obaveza, a umrijeti s njime, prije

nego što je buknuo i došao do izražaja, mnogo je tragičnije za nj nego za običnog jednostavnog čovjeka, nego za bilo kojeg u ovoj sobi.

Vadima je grzničavo uznemirivala samoća, ne zato što je bio daleko od mame i Gale i što ga nitko nije posjećivao, nego zato što nitko od onih koji su oko njega, nitko od onih koji ga liječe ili drže u rukama ključ njegova spasa 'ne znaju koliko je važnije da on ostane na životu nego svi ostali!

I to mu je neprestano udaralo u glavu, a on je zapadao čas u nadu, čas u očajanje, te više nije razumijevao što čita. Pročitao bi cijelu stranicu i primijetio da ništa nije shvatio; nekako je otežao, nije više mogao skakati po tuđim mislima kao divokoza po brdima. Obamro bi nad knjigom i neupućenom se činilo kao da čita, a zapravo nije čitao.

Noga je bila u gvozdenoj zamci |- i cijeli život s nogom.

Sjedio je tako a iznad njega, kraj zida, stajao je Šulubin ispunjen svojom boli, svojom šutnjom. I Kostogutov je ležao šutke, objesivši glavu s kreveta.

Tako su njih trojica, kao tri čaplje iz bajke, mogli dugo šutjeti.

I bilo je čudno da je upravo Šulubin, najšutljiviji od sve trojice, odjednom zapitao Vadima:

- Jeste li sigurni da vi ne upropaštavate samoga sebe? šta će vam sve to?

Upravo to?

Vadim podiže glavu. Mračnim, tamnim, gotovo crnim očima pogleda starca kao da ne vjeruje da je on izgovorio tako dugo pitanje, a vjerojatno se i čudio sadržaju pitanja.

Ali, po svemu sudeći, neobično pitanje izišlo je iz starčevih usta. Podbule crvene oči starac je radoznalo svrnulo na Vadima.

Trebalo je odgovoriti. Znao je što treba reći, ali nekako nije osjećao onog uobičajenog elastičnog impulsa da odgovori. Odgovorio je kao da je neka opruga u njemu popustila. Tiho, značajno:

- Ovo ovdje je zanimljivo. Ne znam ništa zanimljivije na svijetu.

Ma koliko da se u sebi mučio, ma koliko da ga je noga grizla, ma kako da je osjećao protjecanje kobnih osam mjeseci, Vadim je svejedno uživao u tome da se savladava kao da mu ne prijeti nikakva nevolja, ni njemu ni drugima, i kao da su svi oni u sanatoriju, a ne u Odjelu za rak.

275

Šulubin je oborene glave piljio u pod. Zatim je, ne pomak-nuvši tijelo, neobično zavrtio glavom u krugu a vratom u spirali kao da želi osloboditi glavu - a ne može. Tada reče:

- To »zanimljivo« nije nikakav argument. I trgovina je zanimljiva. Gomilati novce, brojati ih, stvarati imutak, bogatiti se, živjeti u komforu - sve je to zanimljivo. Ali na taj način nauka se ne može izdići iznad cijelog niza egoističnih i posve nemoralnih poslova.

Čudno gledište. Vadim slegnu ramenima:

- Ali ako je to meni zbilja zanimljivo? Ako mi ništa nije zanimljivije od ovoga?

- Ovdje, u bolnici? Ili općenito?

- Općenito.

Šulubin raširi prste na jednoj ruci, i oni pucnuše sami od sebe.

- Uz takva načela nikada nećete stvoriti ništa moralno. To je već bila posve čudovišna napomena.

- Pa nauka i ne treba stvarati moralne vrijednosti - napomene Vadim. - Nauka stvara materijalne vrijednosti, zato ona i postoji. A što vi zapravo smatrate moralnim vrijednostima?

Šulubin poduže zaškilji na jedno oko. Pa onda još jednom. Javi se polagano:

- One koje su usmjerene na to da osvijetle ljudske duše.

- I nauka ih osvjetljava - nasmiješi se Vadim.

- Ne osvjetljava duše! - mahnu Šulubin prstom. - Vi kažete »zanimljivo«, a jeste li kada na pet minuta svratili u peradarnik?

- Nisam.

- Zamislite dugačku nisku šupu. Mračna je zato što su prozori uski kao pukotine i prekriveni mrežama da kokoši ne izlaze napolje. Na jednu radnicu otpada dvije

tisuće i pet stotina kokoši. Pod je zemljan, kokoši neprestano čeprkaju i u zraku je takva prašina da ti treba plinska maska. Osim toga su tu još u otvorenu kotliću i smrdljive srdele. Možete misliti kakav je to zadah. Smjene nema. Radni dan ljeti traje od tri ujutro do mraka. Sa trideset godina ta se žena doima kao da joj je pedeset. Šta mislite, je li toj radnici zanimljivo?

Vadim se iznenadi i diže obrve:

– A zašto bih ja mučio sebe tim pitanjem? Šulubin uperi prst u Vadima:

– Isto tako razmišlja i trgovac.

– Radnica stradava upravo zbog toga što nauka nije razvijena – pronade Vadim snažan dokaz. – Čim se razvije nauka, svi će peradarnici biti u redu ...

– Ali dok se ne razvije, vi svejedno svako jutro razbijete u tavi po tri jaja, je li tako? – šulubin zatvori jedno oko ali zato još neugodnije gledaše onim otvorenim. – Dok se razvije, ne biste li vi možda malco radili u peradarniku?

– Njemu to nije zanimljivo! – javi se Kostogutov iz svog visećeg položaja grubim glasom.

276

Rusanov je već prije primijetio da Šulubin vrlo samouvjereno raspravlja o poljoprivredi; Pavel Nikolajevic je nešto tumačio o žitaricama, a šulubin se umiješao i ispravio ga. Zato sad Pavel Nikolajevic bočnu šulubina:

– Da vi niste možda diplomirali na Timirjazevoj akademiji? Šulubin zadrhta i okrene glavu prema Rusanovu.

– Jesam, baš na toj akademiji – začuđeno potvrdi on.

I odjednom se nakostriješi, nadme, presavi i onim istim nespretnim pokretima, kao u ptice kojoj su podrezali krila otetura na svoj ležaj.

– A zašto onda radite kao knjižničar? – slavodobitno do-viknu za njim Rusanov. Ali šulubin kad bi jednom zašutio, onda bi šutio. Kao zaliven. Pavel Nikolajevic nije cijenio takve ljude koji se u životu ne uspinju, nego padaju.

277

28

BEZ SVOGA PARA

čim se Lav Leonidovič pojavio u klinici, Kostogutov je odmah zaključio da je to čovjek koji se razumije u svoj posao. U dokolici bi ga Oleg promatrao za vrijeme vizite. Bilo je očito da onu kapicu na glavi nije nikada stavljao pred ogledalom; zatim one podugačke ruke, šake koje ponekad strpa u prednje džepove zatvorena ogrtača; onaj pokret u kutu usnica kao da se sprema da zazviždi; onaj njegov običaj, usprkos snazi i strogosti, da se šali s bolesnicima – sve je to privlačilo Kostogutova i htio je porazgovoriti s njim i ponešto ga zapitati da bi saznao ono što mu ženski doktori nisu mogli ili nisu htjeli odgovoriti. Ali nije stigao nikada da ga upita: na viziti Lav Leonidovič nije nikoga primjećivao osim svojih pacijenata s kirurškog odjela, pokraj rendgenaša je prolazio kao da ih nema; u hodnicima i na stepeništu on je lagano otpozdravljao onima koji su ga pozdravljali, ali mu je lice uvijek bilo zabrinuto i vječito se žurio.

Međutim, jednom prilikom, kad se govorilo o nekom bolesniku koji je nešto nijekao a zatim priznao, Lav Leonidovič se nasmijao i rekao: »Ipak se odriješi o!« – što se je još jače dojmilo Olega. Zato što tu riječ u tom smislu nije znao, niti mogao upotrijebiti bilo tko.

Posljednje vrijeme Kostogutov nije tako često lutao klinikom, pa je imao još manje prilike da susretne glavnoga kirurga. Ipak jednom je primijetio kako Lav Leonidovič otključava vrata sobice pokraj operacione dvorane i ulazi u nju, što je značilo da će sigurno unutra biti sam. Kostogutov je pokucao na staklena, mutna vrata i otvorio ih.

Lav Leonidovič sjedio je samo na krajičku stolice, kao ljudi koji ne namjeravaju dugo sjediti, ali je već nešto pisao.

– Molim? – podiže on glavu kao da se i nije začudio, ali je bilo očito da razmišlja jedino o onome što piše.

Nikada nitko nema vremena! Sudbinu cijeloga života uvijek treba odlučiti u jednom jedinom trenutku.

– Oprostite, Lave Leonidoviču – Kostogutov se trudio da bude uljudan koliko god on to zna i umije. – Znam da nemate

278

vremena, ali nemam koga drugoga pitati osim vas ... Hoćete li mi udijeliti dvije minute?

Kirurg kimnu glavom. Nema sumnje da je on mislio svoje misli.

– Eto, meni daju hormonoterapiju zbog... zbog intramuskularnih injekcija svnoestroluma, u dozi od... (Kostogutov se ponosio svojom sposobnošću da s liječnicima razgovara njihovim jezikom i njihovom preciznošću, nadajući se zbog toga da će i oni biti iskreniji prema njemu.) A mene ovo zanima: je li djelovanje hormonoterapije trajno ili nije?

Na cijeli taj uvod potrošio je svega dvadeset sekundi od onih stotinu i dvadeset koliko je zatražio. Preostale sekunde više nisu o njemu ovisile, i on je stajao šutke, složivši ruke na leđima i gledajući odozgor na kirurga i nekako se pogrblivši zbog svoje visine.

Lav Leonidovič nabra čelo, nastojeći se unijeti u ovo pitanje.

– Ne mora biti, smatra se da ne mora biti – odvrati on. Ali to nije zvučalo kao definitivni odgovor.

– A ja nekako osjećam da je trajno – nastojao je Kostogutov što više saznati a i zbog toga što nije posve vjerovao Lavu Leonidoviču.

– Ne, ne mora biti – odgovori kirurg jednako kategorički, možda zbog toga što to nije bilo njegovo područje, ili zbog toga što se još nije uspio uključiti u razgovor.

– Za mene je to vrlo važno – Kostogutov ga je gledao i govorio kao da prijeti – hoću li ja poslije te terapije postati posve nemoćan ... mislim ... što se tiče žena? ... Ili je to samo za određeno razdoblje? Hoće li nestati iz mog tijela ti hormoni? Ili će zauvijek ostati? Ili se možda može, poslije nekog vremena, tu hormonoterapiju poništiti injekcijama suprotnog djelovanja?

– E, to ne bih savjetovao. Ne bi valjalo ... – Lav Leonidovič je promatrao crnog, čupavog bolesnika, ali je zapravo na njemu vidio jedino brazgotinu. Zamišljao je tu ranu dok je bila svježja kad su ga doveli u kirurški odjel i domišljao se što bi trebalo učiniti. – što vas to zanima? Ne shvaćam.

– Kako ne shvaćate? – Kostogutov nije shvaćao kako je moguće da netko to ne shvaća. Ili on možda samo, dosljedan svom liječničkom pozivu, pokušava kao pravi poslovan čovjek umiriti bolesnika? – Ne shvaćate?

Ovo je već prelazilo i dvije minute i granice u odnosima između bolesnika i liječnika, ali Lav Leonidovič upravo onako smireno – tu je smirenost Kostogutov i bio zapazio u njemu i divio joj se – odjednom reče kao starome drugu, spustivši glas toliko da nije zvučao službeno:

– Čujte, zar su te ženske jedino što vrijedi u životu?... To vam užasno dosadi... A samo smeta čovjeku da napravi nešto ozbiljno.

Izgovorio je to potpuno iskreno, čak umorno. Sjećao se da mu je u najvažnijem trenutku života ponestalo upornosti možda baš zato što je potrošio toliko snage na žene.

Ali sad njega nije mogao shvatiti Kostogutov! Oleg sad nikako nije mogao zamisliti da bi mu to moglo dodijati! Glava mu se njihala bezvezno slijeva nadesno, a i oči su mu bezvezno piljile:

279

JI

– Ali ja u životu nemam ništa ozbiljnije.

Ovakav razgovor zbilja nisu predvidjeli propisi onkološke klinike! Nije bilo predviđeno da se dijele savjeti o smislu života i da se još konzultira liječnika iz drugog odjela! Unutra zaviri i odmah, bez pitanja, uđe sitna krhka liječnica kirurg, na visokim potpeticama, koja se cijela lagano njihala u hodu. Ne zaustavivši se, pošla je prema Lavu Leonidoviču, sasvim mu se primakla, položila pred njega na stol laboratorijski izvještaj i nadnijela se nad stol (Olegu se izdaleka učinilo da je gotovo dotakla Lava Leoni-doviča) te, ne spominjući ni imena ni titule, rekla:

– Zamislite, Ovdijenko ima deset tisuća leukocita. Lepršavi ridi oblačak njene ispale kose lebdio je tik pred licem Lava Leonidoviča.

– Pa šta onda? – slegnu ramenima Lav Leonidovic – to još ne pokazuje da je leukocitoza dobra. Ima naprosto neki upalni proces i to će trebati zaustaviti rendgenoterapijom.

A ona je nastavila govoriti (i zaista se već ramenom naprosto naslanjala na ruku Lava Leonidoviča). Lav Leonidovic više nije ni doticao papir a pero kojim je počeo pisati sada se besposleno nakrivilo u ruci.

Bilo je očito da bi Oleg morao izići. To bi značilo prekinuti na najzanimljivijem mjestu razgovor za kojim je odavno žudio.

Anželina se okrenula, čudeći se zašto je Kostogutov još tu, ali iznad njene glave pogleda ga i Lav Leonidovic – i to nekako šaljivo. Njegovo lice imalo je neki neopisivi izražaj, što je Kosto-gutova nagnalo da se usudi nastaviti:

– Htio sam vas još zapitati, Lave Leonidoviču: jeste li vi čuli što o brezovoj gubi?

– Jesam – potvrdi liječnik prilično spremno.

– I što vi mislite o njoj?

– Teško je reći. Dopuštam da neki lokalni oblici tumora reagiraju na nju. Na primjer, želučani. U Moskvi su sad ljudi za njom. Kažu da su u promjeru od dvije stotine kilometara pokupili gljive po svim šumama.

Anželina se odmakla od stola, uzela izvještaj i s izrazom prezira, jednako suvereno (ali vrlo privlačno), izišla njišući se u hodu.

Ona je izišla, ali je, na žalost, njihov razgovor skrenuo s početne teme: kirurg je donekle odgovorio na pitanje a bilo bi nezgodno opet navraćati na problem što žene znače u životu.

Međutim taj lagani, veseli pogled, koji mu je uputio Lav Leonidovic, i njegovo neusiljeno držanje ohrabriše Kostogutova da postavi i treće, pripravljeno pitanje, koje također nije bilo beznačajno.

– Lave Leonidoviču, oprostite mi što ću biti tako drzak – on nakrivi glavu. – Ako sam se prevario, zaboravimo to. Jeste li... – i on spusti glas i zaškilji jednim okom – jeste li vi... bili ondje gdje vječno plešu i pjevaju? Lav Leonidovic živnu:

– Jesam.

– Ma nemojte – obradova se Kostogutov. Sad su već bili ravnopravni! – Po kojem paragrafu?

– Ja nisam bio suđen. Bio sam ondje na slobodi.

280

– Ah, na slobo-odi! – razočara se Kostogutov. Onda ipak nisu ravnopravni.

– Kako ste samo pogodili? – zanimalo je kirurga.

– Po jednoj jedinoj riječi: »odriješio se«. Ali čini mi se da ste jednom rekli i »šljaga«.

Lav Nikolajevič se nasmije:

– Te se riječi ne zaboravljaju.

Nije važno da li su bili posve ravnopravni, ali je činjenica da su bili bliži nego maloprije.

– Jeste li dugo bili ondje? – bez sustezanja pitao je Kostogutov. Čak se uspravio i više se nije činio onako klonuo.

– Pa, dobre tri godine. Uputili su me onamo poslije vojske – i nisam se više mogao izvući.

Mogao je to i ne dodati. Ali je dodao. Taj je posao čestit i plemenit, pa zašto onda pristojni ljudi osjećaju potrebu da se opravdavaju? Negdje u čovjeku ipak se skriva neuništivi indikator koji sve odaje.

– I šta ste bili?

– Šef saniteta.

Oho! Isto što i gospođa Dubinska – gospodar života i smrti. Ali ona ne bi osjetila potrebu da se opravdava. A Lav Leonidovič nije izdržao, otišao je.

– Onda ste vi još prije rata završili medicinski fakultet – hvatao se Kostogutov kao čičak za nova pitanja. Nije čak ni bilo važno da sazna odgovor,

nego je to bila obična robijaška navika: u nekoliko trenutaka, koliko treba da se otvori i zatvori prozor-čić na vratima, trebalo je upoznati cijeli život slučajnog prolaznika. – Koje je to bilo godine?

– Poslije četvrte godine sam se dobrovoljno javio kao liječnik – ustade Lav Leonidovič zaboravivši na neispisani papir i radoznalo pride Olegu te prstima počeo prelaziti po njegovoj brazgotini i opipavati je. – To vam je odande?

– Aha.

– Dobro su sašili... dobro. Je li to radio zatvorski liječnik?

– Aha.

– Ne sjećate se kako se zvao? Da nije Korjakov?

– Ne znam, bilo je to u usputnoj kaznionici. A po kojem je paragrafu sjedio Korjakov? – Oleg se sad već hvatao i Korja-kova, nastojeći i o njemu što više doznati.

– On je sjedio zbog toga što mu je otac bio pukovnik u carskoj vojsci.

U taj trenutak uđe sestra japanskih očiju s bijelom krunom na glavi i pozove Lava Leonidoviča u sobu za previjanje.

Kostogutov se opet pogrbi i odgega niz hodnik.

Još jedna skica za biografiju. Čak dvije. A sve ostalo se može zamisliti u mašti. Različiti su putevi koji vode onamo... Ali nešto je drugo važno: ležiš u sobi, ideš hodnikom, šetaš u vrtu a prema tebi odjednom dolazi čovjek nalik na sve druge, ni tebi ni njemu ne pada na pamet da zastaneš, da kažeš: »Dajder, okre-ni rever!« A s druge strane je znak, tajno odlikovanje! To će reći, bio je ondje, surađivao s tobom, sve zna! I koliko ima takvih? Ali svi poslije zanjeme! I izvana ne možeš ni po čemu pogoditi. Duboko je zakopano u njima! Kako je to glupo i besmisleno! Doživjeti trenutak da ti žene smetaju! Zar se može čovjek toliko zasititi? Teško je to i zamisliti.

Međutim, očito je da se nema čemu veseliti. Njegovu prvu sumnju nije Lav Leonidovič odbacio toliko sigurno da bi mu se moglo povjerovati.

Kao da su Kostogutovu smrtnu kaznu zamijenili za doživotnu robiju. Ostat će živ, samo ne zna – zašto.

Trebalo je jednom shvatiti da je sve izgubljeno.

Sve... Zaboravivši kamo ide, zastao je u donjem hodniku i besciljno stajao.

A iz nekih vrata nedaleko od njega pomolio se neobično bijeli mali ogrtač, silno stegnut u pasu, ogrtač koji tako dobro poznaje.

Vega!

Išla je ovamo! Bila bi posve blizu kad bi mogla ići ravno, ali je morala obići dvije postelje ispred zida. Oleg nije pošao u susret – prošla je jedna sekunda, druga, i još jedna sekunda – razmišljao' je.

Sve od one vizite već je treći dan hladna, poslovna, ni jednom ga nije prijateljski pogledala.

Isprva je mislio: neka ide k vragu, i on će se tako vladati. Objasniti se s njome i zauvijek pozdraviti...

Ali, bilo imu je teško! Teško mu je bilo da je uvrijedi. A i samoga sebe mu je bilo žao. Šta će sada biti: hoće li proći jedno mimo drugoga kao stranci?

Je li on kriv? Zapravo je ona kriva: prevarila ga je s onim injekcijama, željela mu je zlo. O n joj to ne može oprostiti.

Ne gledajući ga (ali videći ga!), našla se kraj njega, i Oleg je, iako nije namjeravao, zovnu glasom u kojem se osjećala tiha molba:

– Vera Korniljevna ...

(Besmislen ton, ali njemu je bio ugodan.) Ona podiže hladne oči i promotri ga. (Zašto on zapravo njoj oprašta?)

– ... Vera Korniljevna... Ne biste li vi... da mi još jednom date transfuziju? (Čini se da se ponižava, ali mu je ugodno.)

– Niste li vi bili protiv? – gledala ga je jednako strogo, ne opraštajući, ali joj se u očima ipak pomolila neka nesigurnost. U tim dragim očima kavene boje. (Neka, može se uzeti i da ona nije kriva. Ne mogu u istoj klinici živjeti kao stranci.)

– Ali mi se poslije svidjelo. Htio bih ponoviti. Smješkao se. Brazgotina mu se izvijala, ali je bila kraća. (Sad će joj oprostiti a, jednom, drugi put će se objasniti s njom.)

U njenim očima ipak je nešto zatitralo, nešto kao kajanje.

– Možda će sutra donijeti krv.

Cijelo vrijeme kao da se oslanjala na nekakav nevidljiv stolić a on se čas topio, čas savijao pod njenom rukom.

– Samo mi vi morate dati transfuziju! Svakako vi! – gorljivo je molio Oleg. – Inače ne pristajem.

282

Nastojeći izbjeći objašnjenje i ništa više ne vidjeti, ona zavr-tje glavom:

– To ćemo još vidjeti. I otišla je.

Tako je draga, ipak mu je tako draga.

Samo: šta je on tu zapravo tražio? Šta je tu tražio čovjek koji je doživotno osuđen?

Oleg je besciljno stajao u hodniku pokušavajući se sjetiti kamo je zapravo pošao.

Pa naravno, pošao je da posjeti Demku!

Demka je ležao u dvokrevetnoj sobici, ali su drugog bolesnika otpustili i čekali da sutra prenesu novoga iz operacione dvorane. Za sada je Demka bio sam.

Prošlo je već sedam dana – a bol u odrezanoj nozi jednako je plamtjela.

Operacija je već pripadala prošlosti, ali je noga svejedno živjela i patila, kao da i nije odsječena, i Demka je čak pojedinačno osjećao svaki prst amputirane noge.

Demka se obradovao Olegu kao i starijem bratu. Ti drugovi iz njegove bivše sobe i bili su mu zapravo kao rodaci. Na noćnom ormariću, ispod ubrusa, ležali su darovi koje su mu donosile žene. A izvana nitko nije mogao doći, ni bilo što mu donijeti, jer nikog nije ni imao.

Demka je ležao na leđima odmarajući nogu – ono što je ostalo od noge, ispod bedra, i cijelu tu gomilu velikih zavoja. Ali je glavom i rukama slobodno micao.

– Hej, zdravo, Oleg! – prihvati on Olegovu ruku. – De, sjedi, pričaj, što ima novo u sobi?

Gornja soba, koju je napustio, bijaše zapravo njegov pravi svijet. Ovdje dolje i stažistice i bolničarke bile su druge, a i kućni red bio je drugačiji.

Neprestano su se svadale oko toga kome što spada u dužnost.

– U sobi kao u sobi – Oleg je promatrao Demkino lice koje se oteglo i postalo nekako žalosni je. Obraze su mu izbrazdali žlje-bovi, čelo, nos i podbradak nekako se stanjili i ušiljili. – Kao i obično.

– Kadrovik je još ondje?

– Jest.

– A Vadim?

– Vadimu nije dobro. Zlato nikako da nabavi. Boji se metastaza.

Demka namršti čelo razmišljajući o Vadimu kao o mlađem od sebe:

– Jadnik!

– Prema tome, Demka, možeš biti sretan da su ti je na vrijeme odrezali.

– Još ja mogu dobiti metastaze.

– Bome teško.

Nitko nije vidio, ni znao, čak ni liječnici da li su te usamljene ćelije, ti desantni čamci krenuli i zaplivali kroz mrak da siju smrt? I gdje li su pristali?

– Je li te zrače?

– Voze me na kolicima.

283

– Tvoj posao je sad jasan, druškane, treba da ozdraviš, da se privikneš na štaku.

– Ne na jednu, dobit ću dvije. Dvije.

Sirotan je sve promislio. I prije bi se on namrštio poput odrasla čovjeka, ali sad je još nekako više odrastao.

- Gdje će ti ih izraditi? Ovdje.
  - U ortopedskom odjelu.
  - Valjda besplatno?
  - Napisao sam izjavu. A čime bi ih platio?
- Uzdahnuli su, pomalo vični da uzdišu kao svi ljudi koji dugo godina nisu doživjeli ništa veselo.
- Kako ćeš dogodne završiti deseti razred?
  - Završit ću ga, makar crkao.
  - A od čega ćeš živjeti? Svoj posao više nećeš moći raditi.
  - Obećali su mi invalidninu. Ne znam hoću li dobiti drugu ili treću grupu.
  - Kakva je ta treća? – Kostogutov nije znao koliko ima tih invalidnina, kao što uopće nije poznao građanske zakone.
  - Toliko da imaš za kruh, ali za šećer nemaš.

Sila je, baš je sve promislio taj Demka. Tumor ga je utapao, utapao, a on je svejedno držao kormilo.

- I onda na fakultet?
  - Pokušat ću.
  - Na filozofski? Književnost?
  - Aha.
  - Slušaj, Demka, ozbiljno ti kažem da ćeš se upropastiti. Prihvati se ti radio-aparata, živjet ćeš mirno i zarađivat ćeš.
  - Fućka se meni za radio-aparate – obrecnu se Demka. – Ja volim istinu.
  - Pa ti možeš popravljati radio-aparate i govoriti istinu, budalo jedna!
- Nisu se mogli nagoditi. Razgovarali su još o koječemu. Govorili su i o Olegovoj sudbini. Demka je imao i tu osobinu, koja nije bila nimalo dječaka, da ga zanimaju drugi. Mladost se inače bavi sama sobom. I Oleg mu je, kao odraslu čovjeku, razložio svoj položaj.
- Oh, zagu-uljeno... – zakuka Demka.
  - Mislim da se ne bi mijenjao sa mnom, je li?
  - Đ-đavo bi ga znao ...

Sve u svemu, Demka će se ovdje još natezati sa zračenjem i štakama oko mjesec i pol dana, a uoči Prvog maja će ga pustiti.

- Kamo ćeš prvo poći?
- Ravno u zoološki vrt! – obveseli se Demka. O tom zoološkom vrtu on je Olegu već mnogo puta pričao. Stajali bi jedan pored drugoga na ulazu u dispanzer, i Demka je sasvim određeno pokazivao kako se negdje tamo, iza rijeke i gusta drveća, nalazi zoološki vrt. Toliko godina Demka je već čitao o različitim životinjama i slušao o njima na radiju a nikada na svoje oči nije vidio ni lisice, ni medvjeda, a kamoli, recimo, tigra ili slona. On je živio u kraju gdje nije bilo ni zvjerinjaka, ni cirkusa, pa ni šume. I najradije je zamišljao u mašti kako će jednom upoznati sve te životinje; kako je rastao, ta želja nije slabila. Od susreta sa životinjama očekivao je nešto naročito. Onoga dana kad je radi

284

bolesne noge doputovao ovamo da legne u bolnicu, najprije je krenuo u zoološki vrt, ali je vrt toga dana bio zatvoren. – Ali tebe će, Oleg, sigurno još prije pustiti? Oleg je sjedio pogrbljeno.

- Vjerojatno. Krv mi propada. Mučnina me izjeda.
- Ne bi li ti pošao u zoološki vrt? – Demka mu ne bi oprostio i mislio bi mnogo gore o njemu kad Oleg ne bi onamo otišao.
- Možda i odem.
- Ti svakako moraš otići! Molim te, otiđi! Znaš šta: poslije ćeš mi napisati dopisnicu, hoćeš li? Šta te to košta?... A mene će to tako veseliti! Napiši mi koje su sad životinje ondje, koja je najzanimljivija... Ha? Tako ću znati mjesec dana unaprijed! Hoćeš li mi pisati? Kažu da tamo ima i krokodila, i lavova...

Oleg obeća.

On ode (da i sam legne), a Demka, ležeći sam samcat u sobičku, iza zatvorenih vrata, još dugo nije uzimao knjigu u ruku, piljio je u strop, gledao kroz prozor

i razmišljao. Kroz prozor nije mogao ništa vidjeti: bio je prekriven rešetkom a gledao je u uzani prolaz između zgrade i zida bolničkog naselja. Na zidu čak sada nije bilo jarke sunčane trake, ali nije bila ni posve prigušena nego nekako magličasta – sunce je, prema tome, bilo u oblacima, ali ne sasvim prekriveno. Zacijelo je vani bio onaj mlaki proljetni dan koji nije topao ni odviše vedar, ali se osjeća kako proljeće polako i tiho osvaja.

Demka je nepomično ležao i razmišljao o koječem ugodnom: kako odrezanu nogu malo-pomalo više neće osjećati; kako će se naučiti da brzo i spretno hoda na štakama; kako će onaj dan uoči Prvog maja biti pravi ljetni dan i kako će on od jutra pa do polaska večernjeg vlaka bazati po zoološkom vrtu; kako će od sada imati mnogo vremena i kako će brzo i dobro svladati svu srednjoškolsku građu i pročitati još mnogo važnih knjiga, koje je dosada propustio. Više neće znati za one izgubljene večeri kada dečki odlaze na ples a on se muči, ne znajući da li da pođe ili ne, jer ne zna plesati. Toga više neće biti. Upalit će svjetiljku. I učiti.

Netko zakuca na vrata.

– Naprijed! – reče Demka. (Riječ »naprijed« zadovoljno je izgovarao. Nikada on još nije doživio da bi tko kucao na njegova vrata.)

Vrata se naglo otvoriše i pomoli se Asja.

Asja je više uletjela nego što je ušla, kao da se žuri, kao da je tko progoni, ali kad je povukla za sobom vrata, ostala je stajati uz dovrtak držeći jednom rukom kvaku a drugom revere ogrtača.

To više nije bila ona Asja koja je svratila »na tri dana radi pretraga« i koju su čekali tih dana da se vrati na pistu zimskog stadiona. Uvela je, izbljedjela i čak joj je plava kosa, koja se nije mogla tako brzo promijeniti, sada nekako žalosno padala.

Ogrtač je bio onaj isti, neugledan, bez dugmadi, koji je bio na mnogim ramenima i koji se kuhao tko zna u kakvim kotlovima. Sad joj je bolje pristajao nego prije.

Asja je promatrala Demku a obrve su joj lagano drhturile: je li došla na pravo mjesto? Nije li bolje da otrči nekamo dalje?

285

Ali ovako iznurena više nije bila starija od Demke za cijeli razred, za ona tri daleka putovanja i za cijelo životno iskustvo, pa mu se činila sasvim bliska.

Obveselio joj se:

– Asja! Sjedni! ... šta ti je?

U međuvremenu su više puta ćeretali i raspravljali o njegovoj nozi (Asja ga je uporno nagovarala da je ne da odrezati), a poslije operacije dvaput je svratila i donijela jabuka i kolača. Premda su već one prve večeri bili posve otvoreni jedno prema drugome, sad su bili još otvoreniji. I ona mu je, ne odmah, ali malo-pomalo priznala kakva je njena bolest: boli je desna dojka, pronašli su u njoj nekakve grudice, liječe je zračenjem i još joj daju neke pilule koje stavlja pod jezik.

– Sjedi, Asja! Sjedi.

Pustila je kvaku i, povlačeći za sobom ruku preko vrata i zida kao da se oslanja ili pipa, prišla stoličici kraj Demkina uzglavlja.

Sjela je.

Sjela je i zagledala se ne Demki u oči nego nekako mimo, u pokrivač. Nije se okrenula prema njemu, a on se nije mogao prevrnuti.

– Ama što je tebi? – baš mu treba da još igra starijega! On ipak okrenu prema njoj glavu, koja je ležala na visoku jastuku, ali samo glavu, jer se inače nije mogao pomaknuti.

Usnica joj je zadrhtala i kapci su zatreperili.

– A-asenka! – protisnu Demka (bilo mu je jako žao nje, inače se ne bi usudio da je nazove Asenkom), a ona pade na njegov jastuk, glavom do njegove glave, i snopić kose zaškaklja ga u uhu.

– Nemoj, Asenka! – zaklinjao je i počeo pipati po ogrtaču tražeći njenu ruku, ali je nije mogao naći jer je nije vidio.

A ona je plakala u jastuk.

– Ama šta ti je? Reci: šta ti je? Ali je gotovo i sam pogadao.

– Od-re-zat će mi! ...

I plakala je, plakala. A zatim jeknu:

– O-o-oj!

Demka nikada nije čuo takav otegnuti glas žalosti kao ovo strašno »o-o-oj«.

– Možda ipak neće? – tješio ju je on. – Možda će moći •drugačije...

Ali je osjećao da joj to »o-o-oj« nitko ne bi mogao olakšati. I plakala je, plakala u njegov jastuk. Već je osjećao vlagu kraj sebe.

Demka joj napipa ruku i počeo je milovati:

– Asenka! Možda neće trebati...

– Ho-o-oće ... Sve je spremno za petak ... I ječala je tako da se Demki kidala duša.

Demka nije vidio njeno mokro lice, samo su mu mekane vlasi ulazile pravo u oči i škakljale ga.

Demka je pokušavao štogod smisliti ali mu nije uspijevalo. Zato joj je samo čvrsto, čvrsto stezao ruku da bi prestala plakati. Žalio ju je više nego sama sebe.

286

– Za-što da ži-vim? – jecala je ona. – Za-što?

Na to pitanje bi Denika možda i pronašao neki odgovor iz svog dosadašnjeg, maglovitog iskustva, ali ga ne bi mogao tačno uobličiti. A kad bi i znao, po Asjinu plaču shvaćao je da ni on, ni bilo tko drugi, ni bilo što drugo ne bi moglo djevojku utješiti. Njeno iskustvo joj je govorilo da sada više nema smisla živjeti.

– Ko-me ću ja sa-da bi-ti po-treb-na? – ridala je ona i nije se mogla nikako smiriti. – Ko-me?

I opet je zarila glavu u jastuk i već je smočila Demkin obraz.

– De, nemoj – upinjao se on stišćući joj sve jače i jače ruku. – Ti znaš kako se ljudi ožene... zbog istih pogleda... slične naravi...

– Ka-kva budala će te voljeti zbog tvoje naravi? – zaurla ona srdito propinjući se kao konj; istrgnu ruku i sada tek Demka ugleda njeno mokro, crveno, pjegavo, jadno i ljutito lice. – Kome treba žena bez pola grudi? Kome? I to kad joj je tek sedamnaest godina! – vikala je ona na njega kao da je on za sve kriv.

Nikako nije mogao naći prave riječi da je umiri.

– Kako ću samo doći na plažu? – uzviknu ona kad je ujede nova misao. – Na plažu! Kako ću se kupati?! ... – I ona se nekako uvinu, ukruti a njeno tijelo i glava, koju je obuhvatila rukama, svališe se nekamo u prazninu, prema podu, izvan Dem-kina dohvata.

Asji je bilo nepodnošljivo zamišljati kupaće kostime svih vrsti – s naramenicama i bez naramenica, jednodijelne i dvodijelne, one koji su danas u modi i koji će sutra biti, narandžaste i plave, crvene kao malina ili modre kao more, jednoboje ili prugaste, ili porubljene, još neisprobane, one koje nije vidjela u zrcalu, sve one koje nikada neće kupiti, ni obući! I upravo taj dio njenog budućeg života, okolnost da se više nikad neće moći pojaviti na plaži, učinio joj se najgroznijim i najsramočnijim. Baš zbog toga više nije imalo nikakva smisla živjeti...

A Demka je sa svog visokog jastuka mrmonjio nešto nespretno, nešto što nije odgovaralo trenutku:

– Da znaš, ako te nitko neće ... Dobro, ja shvaćam, naravno, kakav sam ja sad... Ali ja ću se uvijek rado tobom oženiti, da znaš...

– Slušaj, Demka – nju odjednom osinu nova misao te ustade, okrenu se prema njemu i zagleda se u nj otvoreno, bez suza u očima. – Čuj: ti si posljednji, ti si posljednji koji je još može vidjeti i poljubiti! Nitko je nikada više neće poljubiti! Demka! Daj, bar je ti poljubi, bar ti!

Ona razdrliji ogrtač, a ionako su mu se skutovi jedva preklapali, i, čini se, ponovo plaćući i ridajući, odmaknu raskopčanu majicu iz koje ispadne njena osuđena, desna dojka.

Zablistala je kao sunce koje je sinulo u sobi! Cijela prostorija je blistala od sjaja i svjetla! A ružičasta bradavica, krupnija nego što ju je Demka zamišljao, izroni pred njim, tako da su mu oči jedva podnosile njenu ružičastu boju.

Asja se sasvim nadnese nad njega i ostane u tom položaju.

– Ljubi je! Ljubi! – čekala je ona, zapovijedala.

287

. I, udišući tu prisnu toplinu koja mu je bila darovana, on poče cmakati kao prašćić, zahvalno i ushićeno, brzo upijajući usnama cijelu tu oblu izlivenu površinu koja je bila zadržala svoj stalni oblik i koja je bila skladnija i ljepša nego što bi se ikada moglo naslikati ili isklesati.

– Hoćeš li je pamtiti? – Hoćeš li pamtiti da je postojala... i kakva je bila?

...

Asjine suze kapale su na njegovu ošišanu glavu.

Nije uzimala, nije ga odbijala, i on se ponovo upijao u onu ružičastu boju i nježno je sisao usnama onako kao što neko njeno buduće dijete nikada više neće moći sisati. Nitko nije ulazio, i on je cjelivao tu ljepotu što je visila nad njim.

Danas je još ljepota, a sutra će završiti u kanti.

288

29

\

GRUBA I NJEŽNA RIJEČ

Čim se Jura vratio sa službenog puta, odmah je svratio ocu da s njim provede sat-dva. Prije toga je Pavel Nikolajevič telefonski potražio da mu Jura donese tople cipele, ogrtač i šešir: dodijala mu je odvratna bolnička soba s tim bukvanima po krevetima, glupavim razgovorima, a i predvorje mu se jednako gadilo, tako da je Pavel Nikolajevič, ma koliko da je bio slab, jedva čekao da izađe na svježiji zrak.

To su i učinili. Tumor su oprezno omotali šalom: iako ga je osjećao kad bi okretao glavu, sad je bio mnogo manji. Na stazama u vrtu medicinskog naselja nitko neće sresti Rusanova, a ako ga i sretne u ovoj čudnoj odjeći, neće ga poznati, tako da se Pavel Nikolajevič šetao bez straha. Jura je vodio oca ispod ruke. Pavel Nikolajevič se potpuno na njega oslanjao. Bilo je vrlo ugodno koračati po čistom, suhom asfaltu, i, što je najvažnije, uz put osjećati da će se uskoro vratiti u svijet – najprije, da se odmori, u svoj voljeni stan, a zatim svome voljenom poslu. Pavela Niko-lajeviča nije izmučilo samo liječenje, nego i ta tupa, bolnička dokolica, činjenica da više nije bio prijeko potrebni i važni kotačić u velikom i važnom mehanizmu nego se osjećao kao da je izgubio svu snagu i svako značenje. Želio je da se što prije vrati onamo gdje ga vole i gdje ne mogu bez njega.

U posljednjih sedam dana bilo je i hladnoće i kiše, ali od danas je opet otoplilo. U sjeni zgrade bilo je svježije a zemlja je ondje još bila vlažna, ali na suncu je bilo tako toplo da je Pavelu Nikolajeviču bilo vruće čak u proljetnom ogrtaču, pa ga je, dugme po dugme, otkopčavao.

Osobito mu je bilo drago što će moći razložno porazgovoriti sa sinom: današnja subota je zapravo posljednji dan njegova službena puta, a njemu se nije žurilo na posao. Pavelu Nikolajeviču se pogotovo ovdje nije nikamo žurilo. Osim toga, očinsko srce je osjećalo da sa sinom nije sve kako treba, da mu čak prijete opasnost. I sada, kad je došao ovamo, sinu savjest kao da nije bila čista, neprestano je skretao pogled i nije gledao ocu u oči. U djetinjstvu se Jura nije tako vladao, bio je otvoren dječak; tu je naviku stekao istom u doba studija, i to osobito u odnosu

19 Odjel za rak

289

prema ocu. Pavela Nikolajeviča je silno ljutilo što ga sin izbjegava ili ga se stidi, ali je ponekad naprosto zaurlao: »Hajde, gore glavu!«

Danas je, međutim, odlučio da ne bude grub i da razgovara posve oprezno. Zamolio je Juru da potanko ispriča kako je uspio u poslu i da li se proslavio kao predstavnik republičkog tužilaštva u tim dalekim mjestima kamo su ga poslali.

Jura poče pričati, ali prilično nevoljko. Ispriča jedan slučaj, pa drugi, svejednako izbjegavajući očev pogled.

– Samo ti pričaj, pričaj!

Sjeli su na suhu klupu, na sunce. Jura je bio u kožnatu kapu-tiću i toploj vunenoj kapi (nitko ga nije mogao natjerati da zavoli šešir), naoko se činilo da je već ozbiljan muškarac, ali iznutra ga je izjedala slaboća.

– Još se dogodio onaj slučaj sa šoferom... – reče Jura piljeći u zemlju.

– šta je bilo sa šoferom?

– Vozio šofer zimi namirnice u kamionu. Trebalo je da prevali sedamdeset kilometara a nasred puta ga uhvati mećava.

Snijeg je sve zatrpao, kotači ne hvataju, hladno je i nigdje nema nikoga. Dan i noć bjesnjela je mećava. Više nije izdržao u kabini, napustio je i kamion i namirnice i otišao da potraži prenoćište. Ujutro je mećava jenjala, on se vratio na traktor i – u kamionu je nedostajao jedan sanduk s tjesteninom.

– A pratilac?

– Slučajno je šofer sam krenuo na put, bez pratioca.

– Kakva nedisciplina!

– Istina.

– Dakle, on se pomogao.

– Tata, previše bi ga stajao taj sanduk! – Jura ipak podiže pogled. Nekakav zao i tvrdoglav izraz pojavi mu se na licu. – Za taj sanduk zaradio je pet godina. A ne zaboravi da je ondje bilo i sanduka s pićem, a nitko ih nije dirnuo.

– Ne smiješ, Jura, biti tako naivan i toliko vjerovati ljudima. Tko bi drugi mogao uzeti po takvoj mećavi?

– Pa, možda je tko naišao s konjima, što znaš! Do jutra se svaki trag zamete.

– Pa da i nije ukrao, napustio je radno mjesto! Zar se smije samo tako ostaviti državnu imovinu i otići?

Slučaj je bio jasan kao sunce i osuda čista kao suza – još su mu malo odrapili!

– ali Pavela Nikolajeviča je uzrujalo, što to sinu nije jasno, nego mu treba tumačiti. Inače je mekušac, a kad se uhvati za neku glupost, postane tvrdoglav kao magarac.

– Ali, tata, zamisli: mećava je, deset stupnjeva ispod nule, pa kako da prespava u kamionu? To ti je sigurna smrt!

– Što znači: smrt? Što znači smrt?! A kako je stražaru na straži?

– Stražara smijene za dva sata.

– A ako ga ne smijene? Na fronti? Ljudi su, bez obzira na nevrijeme, ostajali na straži i umirali, nisu se maknuli – Pavel Nikolajevič čak pokaza prstom na onu stranu gdje su ostajali na

290

straži i nisu se micali. – Promisli malko što govoriš! Kad bi tome tvome oprostili, svi bi šoferi počeli napuštati svoja mjesta i cijelu bi državu razvukli, kako ti to nije jasno?

Ne, Juri nije bilo jasno! Njegova tupa šutnja pokazivala je da mu nije jasno.

– Hajde, dobro, vidi se da je to tvoje dječjačko mišljenje, mladost, možeš to još nekome i reći, ali se nadam da to nisi pismeno saopćio?

Sin poče micati ispucanim usnama.

– Ja... napisao sam žalbu. Zaustavio sam pravomoćnost presude.

– Zaustavio si? I ponovit će raspravu? Aj-aj-aj! Aj-aj-aj! – Pavel Niko laj evič prekrije polovicu lica. Toga se i bojao! Jurka je škodio i pravu, i sebi, i na oca je bacao ljagu. Pavela Nikolaje-viča spopadao je onaj nemoćni očinski bijes kad ne možeš nikako utuviti svome sinu, mamlazu, ni svoju pamet, ni svoju umješnost.

Ustao je a Jura za njim, i opet prohodaše. Jura je i opet pokušavao držati oca ispod ruke, ali su Pavelu Nikolajeviču bile premalo i dvije ruke da bi dokazao sinu kakvu je pogrešku učinio.

Isprva mu je protumačio što je to zakon, zakonitost, nepokolebivi temelji koje se ne smije lakoumno poljuljati, osobito ako kaniš raditi u tužilaštvu. Uzgred

je tvrdio da je svaka istina konkretna i da je, prema tome, zakon zakon, ali da isto tako treba uzeti u obzir i konkretni trenutak, okolnosti — ono što je u danom, konkretnom trenutku prijeko potrebno učiniti. Osobito mu je nastojao objasniti da postoji organska veza između svih ustanova i svih ogranaka državnog aparata; i da se, prema tome, čak i u najzabačenijem kraju, u koji dolazi s republičkom punomoći, ne smije napuhavati, nego, naprotiv, mora biti vrlo obazriv prema tamošnjim uvjetima i ne smije se bez potrebe protiviti mjesnim praktičarima, koji poznaju te uvjete i koji bolje od njega znaju što je ondje korisno; prema tome, ako su šofera osudili na pet godina, to znači da je to ondje bilo nužno učiniti.

I oni su tako ulazili i izlazili u sjene i iz sjena koje su bacale bolničke zgrade, šetali ravnim i zavojitim stazama i duž rijeke. Jura je slušao oca, ali je sam jedino upitao:

— Jesi li se umorio, tata? Kako bi bilo da opet sjednemo? Drvo jedno bukovo! Od svega toga on je zapamtio samo da je bilo deset stupnjeva ispod nule u kabini kamiona.

Pavel Nikolajevič se, naravno, umorio i bilo mu je vruće u ogrtaču, pa obadvojica sjedoše na klupicu u gustom grmlju —| gusto je bilo zapravo samo šiblje, ali je sunce prodiralo kroz njega jer su se tek prvi vršci listića pomaljali iz pupoljaka. Sunce je prilično grijalo. Pavel Nikolajevič se šetao bez naočala, odmaralo mu se lice, odmarale su mu se i oči. Žmirio je i šutke sjedio na suncu. Dolje, podno padine, šumila je rijeka kao gorska brzica. Pavel Nikolajevič je osluškiavao, grijao se i mislio: kako je ugodno vraćati se u život, znati pouzdano da će se sve zazelenjeti, da ćeš i ti doživjeti i iduće proljeće.

Ali trebalo je ovo s Jurom izvesti načistac. Treba ga pritegnuti, ali ne ljutiti se da ga ne bi zaplašio. Odmorivši se, otac ga zamoli da mu ispriča još koji slučaj iz prakse.

291

Ma koliko da je Jura bio skučen, dobro je shvaćao zbog čega će ga otac pohvaliti, a zbog čega izgrditi. Zato je sada ispričao jedan slučaj koji se Pavlu Nikolajeviču morao svidjeti. Međutim ga nije gledao u oči jer nije znao lagati, i otac je shvatio da postoji još neki slučaj koji je sin zatajio.

— Reci mi sve, sve mi reci! Pa ja ti samo mogu pametno savjetovati, ništa drugo ... Pa ja ti želim dobro. Stalo mi je da ne griješiš.

Jura uzdahnu i ispriča novu pripovijest. Po dužnosti je morao često pregledavati stare sudske knjige i dokumente, čak i one koji su bili stari i po pet godina. Tako je zamijetio da na mnogim spisima gdje bi trebali stajati državni bilježi — od rublja ili od tri — njih naprosto nema. Vidjeli su se tragovi, ali ih je netko očito — skinuo. Tko je to mogao učiniti? Jura se zamislio, prekopao spise i primijetio da na novijim dokumentima bilježi postoje, samo da su malko ozlijeđeni ili poderani. I tada je shvatio da jedna od dvije djevojke, Kaca ili Nina, kojima su ti arhivi dostupni, lijepi stare biljege mjesto novih a od stranaka uzima novac.

— Pazi, molim te! — samo zastenja i pljesnu rukama Pavel Nikolajevič. — Koliko ima tih trikova! Na koliko se načina potkrada država! Ne bi ti ni na pamet palo! A Jura je proveo istragu u tišini, ne obavijestivši nikoga. Htio je prvo utvrditi koja od njih dvije krade i, da bi se uvjerio, isprva je počeo udvarati Kaci, a onda Nini. I jednu i drugu je vodio u kino i svaku je posjetio kod kuće: kod koje vidi raskošan namještaj i sagove — ona krade.

— Dobro si to smislio! — pljesnu Pavel Nikolajevič dlanovima i nasmiješi se. — Vrlo pametno! I zabavljaš se, i radiš svoj posao. Sjajno!

Međutim je Jura utvrdio da jedna i druga — jedna je živjela s roditeljima, druga s malom sestrom — žive vrlo skromno: ne samo što nije bilo sagova, nego nije bilo ni mnogo toga bez čega, po Jurinom shvaćanju, teško da se uopće može živjeti. Porazmislio je i sve ispričao sucu a u isto vrijeme ga zamolio da ne pokrene službeni postupak, nego da opomene djevojke. Sudac je bio vrlo zahvalan što je Jura odlučio da se stvar zataška: da pukne bruka, i njemu bi škodilo. Pozvaše njih dvojica prvo jednu, a zatim drugu djevojku. Ispitivali su ih

nekoliko sati. Jedna i druga su priznale. Svaka je mjesečno uspijevala skupiti stotinjak rubalja.

– Trebalo im je suditi, ah, trebalo im je suditi! – žalio je Pavel Nikolajevič kao da je on sam pogriješio. Iako je dobro što Jura nije umiješao suca, u toj prilici je zbilja bio taktičan. – Ali su bar morale nadoknaditi štetu.

Potkraj je Jura pričao sve polakše. Nikako nije mogao shvatiti smisao onoga što se dogodilo. Kad je sucu predložio da se stvar zataška, znao je i osjećao da postupa velikodušno i sam se pred sobom ponosio svojom odlukom. Zamišljao je kako će se obje djevojke, poslije tog mučnog priznanja, silno obradovati kad saznaju da nisu kažnjene, nego da im je oprosteno. Zato su on i sudac naizmjenice nastojali da ih posrame, tumačili im da se moraju stidjeti svojega podlog djela. Uzgred je, strogo podižući glas, navodio primjere iz svog dvadeset i

trogodišnjeg života, pri-
mjere njemu poznatih, poštenih ljudi kojima se daju sve prilike da krađu, ali oni ne krađu. Jura je šibao djevojke okrutnim riječima, znajući da će te riječi biti na kraju ublažene kad im oprostite. Međutim, oprostite im, djevojke otidoše, a idućih dana nisu nimalo veselo susretale Juru i ne samo što nisu došle da mu se zahvale na njegovu plemenitu postupku nego ga čak nisu namjerno ni primjećivale. To ga je zaprepastilo, naprosto nije mogao shvatiti! Teško je bilo zamisliti da one nisu shvatile kakvu su kaznu izbjegle – ta radile su na sudu i sve im je bilo dobro poznato. Nije izdržao nego je sam pristupio Nini i upitao je da li joj je drago. Nina mu je odgovorila: »Zašto bi mi bilo drago? Moram naći novi posao. Od mjesečne plaće se ne može živjeti.« A Kaci, koja je bila zgodnija, predložio je da još jednom zajedno pođu u kino. Kaca je odgovorila: »Hvala, kad se zabavljam, zabavljam se pošteno, drugačije ne znam!«

Vrativši se sa službenog puta, on je ponio u sebi tu zagonetku i sada je razmišljao o njoj. Duboko ga se kosnula nezahvalnost djevojaka. Znao je da je život složeniji nego što ga shvaća pravo-linijski i otvoreni, naivni otac – ali je morao priznati da je složeniji nego što je i on mislio, što je trebalo da Jura učini? Da ih kazni? Ili da ništa ne kaže, da ne primijeti one upotrijebljene biljege? Ali kakva smisla onda uopće ima njegovo zanimanje? Otac više nije zapitkivao, a Jura je bio sretan da šuti.

I tako je otac iz ove nove priče, koju su zapetljale nespretne ruke, definitivno zaključio da čovjek, ako već u djetinjstvu nema kičme – nema je ni poslije. Teško se ljutiti na rođenog sina, ali ga je žalio i grizao se. Čini se da su predugo sjedili. Pavela Nikolajeviča su zebile noge, a i krevet ga je sve jače privlačio. Poturio je Juri obraz da ga poljubi i vratio se u sobu. A u bolničkoj sobi se rasplamsao veliki razgovor. Glavni govornik je, istina, bio bez glasa: onaj dobro upućeni filozof, docent, koji im je bio navraćao koji put u sobu, u međuvremenu je bio na operaciji grla i upravo je prešao iz kirurškog odjela u radiološki. U prednji dio grla, na vrlo vidljivo mjesto, stavili su mu neku napravu od metala, nalik na kopču na pionirskoj marami. Taj je docent bio vrlo obrazovan i prijazan čovjek, pa je Pavel Nikolajevič nastojao da ga nipošto ne povrijedi, da ne pokaže kako je mučno gledati tu cijev što viri iz grla. Da bi mogao što izreći prigušenim glasom, filozof je svakog časa morao na nju stavljati prst. Ali je govoriti volio i govoru je bio vičan, pa je sad, poslije operacije, htio iskoristiti priliku koja mu se ponovo ukazala. Stajao je sad nasred sobe i potmulo, malne šapatom, pričao:

– I čega sve ondje samo nema! U jednoj sobi je najozbiljnije rasporedio garnituru od blijedozlačana drveta, dok su nasloni, sjedala i priručja presvučeni svijetloljubičastim baršunom: četiri naslonjača i otoman. Tko zna odakle mu to, možda iz Louvra, tko zna? – od srca se smijao filozof. – U istoj sobi je još jedna garnitura: tvrda, visokih, crnih naslona. Pijanino je iz Beča. Jedan stolić s koštanim inkrustacijama baš kao da je iz Goetheova Wei-mara, samo što ga je on pokrio stolnjakom do poda, i to zlatno--plavim. Na drugom stolu drži brončani kip: izvijena, gola dje-

'ojka s pregršti zublji u ruci – ali zublje ne gore. U sobi je i jedan veliki kip, gotovo siže do stropa, trebalo bi ga možda staviti u vrt... A satova koliko ima: zidnih, stolnih, podnih, od ormarića do stropa, i uglavnom ne rade. Tu je i neka ogromna muzejska vaza a u njoj svega jedna naranča. Bio sam samo u dvije sobe, ali sam nabrojao pet ogledala – neki u izrezbarenom okviru od hrastovine, neki s mramornim podnožjem. I onda sve same slike: pogledi na more, brda, talijanske ulice... – smijao se filozof.

– A otkuda mu sve to? – čudio se Sigbatov držeći se, kao i uvijek, objema rukama za pas.

– Dijelom su to trofeji, a dijelom iz komisijone radnje. Ondje se upoznao s prodavačicom, koju je pozvao da mu dođe procijeniti pokušstvo – i oženio se njome. Poslije toga su njih dvoje zadržali sve vrijedno što bi došlo u radnju.

– A gdje on radi? – zanimalo je Ahmadžana.

– Nigdje. Umirovljen je s četrdeset i dvije godine. Inače bi glavom mogao drva cijepati! S njim živi i snaha, unuka, i da čujete kako s njima razgovara: ja naređujem, ovdje sam ja gazda! Ovu sam kuću ja gradio! Ruku zavuču pod kabanicu i hoda kao feldmaršal. Prema legitimaciji zove se Jemeljan, ali, tko zna zašto, zahtijeva da ga ukućani zovu samo S a š i k. I mislite li da je zadovoljan životom? Nije, nezadovoljan je: muči ga što u Kislovodsku jedan njegov bivši komandant ima stan od deset soba, i ložača, i dva automobila, a Sašik to nije postigao.

Smijali su se.

Ali Pavelu Nikolajeviču ta priča nije bila smiješna, nego neumjesna.

I Šulubin se nije smijao. Promatrao je sve nazočne kao da mu ne daju spavati.

– Da je smiješno, jest – javio se Kostogutov sa svoga niskog položaja – samo ipak ...

– A nedavno je bio članak u lokalnim novinama – sjeti se netko u sobi – kako je jedan sagradio vilu za državne pare, ali su ga otkrili. I šta je bilo? Priznao je svoju pogrešku, dao ju je za neku dječju ustanovu – i dobio je opomenu. Nisu ga ni iz partije isključili.

– Jest! – sjeti se i Sibgatov. – Zašto opomenu? Zašto mu nisu sudili? Filozof nije čitao taj članak, pa nije ništa pokušao tumačiti, ali Rusanov objasni:

– Drugovi! Ako se on pokajao, priznao i još dao kuću za dječji vrtić, zašto da se onda prema njemu postupa rigorozno? Humanost je osnovna crta našega ...

– Da je smiješno, smiješno je – tjerao je svoje Kostogutov. – A kako ćete vi sve to filozofski objasniti: i Sašika, i vilu?

Docent ispruži jednu ruku (drugu je držao na grlu).

– To su, na žalost, ostaci buržoaske svijesti.

– A zašto buržoaske? – progunda Kostogutov.

– A koje druge? – napne uši i Vadim. Baš je danas dobio volju da čita, a ovi su digli takvu dreku u sobi.

Kostogutov se pridigne iz svog visećeg položaja, uspuže na jastuk da bi bolje vidio Vadima i sve ostale.

294

– To je vječna ljudska pohlepa, a ne buržoaska svijest. I prije buržoazije bilo je gramzljivaca, a bit će ih i poslije.

Rusanov još nije legao. Preko kreveta, svisoka strogo reče Kostogutovu:

– Kad se u svim takvim slučajevima malo zagrebe ispod kože, utvrdi se da je čovjek buržoaskog socijalnog porijekla.

Kostogutov odmahnu glavom kao da će pljunuti:

– To socijalno porijeklo je isto obična glupost.

– Kako to mislite: obična glupost? – Pavel Nikolajevič se uhvati za slabine, gdje ga je nešto bocnulo. Nije očekivao čak ni od Muktoždera ovako drzak ispad.

– Kako to mislite: glupost? – podiže i Vadim crne obrve u nedoumici.

– Jednostavno – promrmlja Kostogutov i još se malo pridigne tako da je sad već gotovo sjedio. – Napunili su vam glavu.

– Šta to znači: napunili? Jeste li vi svjesni svojih riječi? – prodorno viknu Rusanov, koliko god mu je snaga dopuštala.

– I kome to nama? – Vadim se ispravljao u krevetu ali je i dalje držao knjigu na nozi.

– Vama.

– Mi nismo roboti! – ozbiljno zavrtje glavom Vadim. – Ne vjerujemo mi ništa na riječ.

– Tko ste to vi? – zarezni Kostogutov. čuperak mu pade na čelo.

– Mi! Naša generacija!

– A zašto ste prihvatili tu priču o socijalnom podrijetlu? Pa to nije marksizam, nego rasizam!

– Šta-a kažete?! – gotovo zaurla Rusanov od bolova.

– To što sam rekao-o! – zaurla i Kostogutov odgovarajući mu.

– Slušajte, slušajte vi ovo – čak zatetura Rusanov pozivajući pokretima ruku cijelu sobu da vidi šta se ovdje događa. –• Tražim svjedoke! Tražim svjedoke! Ovo je ideološka diverzija!

Dotle Kostogutov hitro spusti noge s kreveta, uperi oba lakta prema Rusanovu i, zanjihavši ih, učini vrlo nepristojnu gestu, opsovavši još najsočnijom riječju, koja piše na svakom plotu:

– Vi se sa svojom ideološkom diverzijom.....! Navikli su se, mater im....., da spomenu tu ideološku diverziju čim se čovjek s njima malo ne slaže!

Zapanjen i uvrijeđen ovakvom banditskom drskošću, prljavom gestom i psokama, Rusanov je jedva disao i popravljao naočale koje su mu spadale. A Kostogutov je urlao tako da je odjekivala cijela soba, pa čak i hodnik (i Zoja je provirila kroz vrata):

– Šta krešete kao vrač: »socijalno podrijetlo, socijalno podrijetlo«? Znete kako se govorilo dvadesetih godina? Pokažite svoje žuljeve! Zašto su vam ručice tako bijele i punašne? To je bio pravi marksizam.

– Ja sam radio, ja sam radio! – vikao je Rusanov, ali je jedva vidio svoga sugovornika jer nikako nije uspijevao namjestiti naočale.

295

– Vje-erujem! – užasno je rikao Kostogutov. – Vje-eru-jem! Vi ste na jednoj subotnjoj akciji čak balvan podizali, samo što ste stajali u sredini! A ja sam možda čak trgovački sin iz treće gilde, a cijelog života dirinčim, i pogledajte kakve ja imam žuljeve! Šta kažete, jesam li ja buržuj? Jesam li dobio od tate neke posebne eritrocite ili leukocite? Ponovo vam kažem da vaši pogledi nisu klasni, nego rasni. Vi ste rasist!

– Tko?? Šta sam ja?!

– Vi ste ra-asist! –• kresao mu je Kostogutov skočivši na noge i posve se uspravivši.

Prodorno je kričao nepravedno povrijeđeni Rusanov, brzo i uzbuđeno govorio Vadim, ali on nije ustajao, njega nisu čuli, dok je filozof prijekorno vrtio krupnom velikom i brižno začesljanom glavom – tko bi čuo njegov slabašni, bolesni glas!

Međutim je filozof ipak prišao Kostogutovu, posve blizu, i dok je Kostogutov udisao zrak, uspio mu je prošaptati:

– Jeste li čuli za izraz »nasljedni proleter«?

– Ama, ako su mu i deset djedova bili proleter, a on sad ne radi – onda nije proleter! – grmio je Kostogutov. – On je gramzljivac, a ne proleter! Samo strepi hoće li dobiti izvanrednu penziju ili neće, čuo sam ja! – I primijetivši da Rusanov otvara usta, on mu opet nastavi kresati u lice: – Vi ne volite domovinu, nego samo penziju! I to da vam je što prije, s četrdeset pet godina! A ja sam, eto, ranjen kod Voroneža i brus imam od toga, pokrpane čizme – ali volim svoju domovinu! Meni osiguranje za ova dva mjeseca neće ništa platiti, ali svejedno volim domovinu!

I toliko je mahao dugačkim rukama da je skoro dohvatio Rusanova. Oleg se bio silno raspalio i upustio se u kreševu ove rasprave, kao što se desetak puta upuštao u kreševa zatvorskih rasprava, iz kojih su mu sada i padale na pamet

pojedine riječi i argumenti, što ih upotrijebiše ljudi koji možda više i nisu na životu. U žestini mu se možda čak i pričinjalo da ova tijesna, zatvorena sobica, krcata krevetima i ljudima nije ništa drugo nego ćelija, pa je zato tako lako psovao i čak bio spreman da se potuče ako ustreba.

A Rusanov, osjetivši da bi ga Kostogutov kao od šale mogao udariti u lice, ušuti i ustukne pred njegovim bijesom i drskošću. Ali oči su mu plamtjele od zlobe.

– Meni ne treba penzija – mirno je sad uzvikivao Kostogutov. – Nemam ni prebijene pare, i ponosim se tim! Ne nastojim ništa steći! Ne treba mi velika plaća – ja je prezirem!

– Pst, pst! – obuzdavao ga je filozof. – Socijalizam predviđa diferencirani platni sistem.

– Idite do đavola sa svojim diferenciranim sistemom! – zagalami Kostogutov, tvrdoglav kao mazga. – To će reći da će se na putu u komunizam privilegije jednih, na račun drugih, neprestano povećavati, je li tako? Je li to dijalektika?

Vikao je, ali od vike ga je boljelo u gornjem dijelu želuca, i glas mu je drhtao.

Vadim se nekoliko puta pokušao umiješati, ali je Kostogutov tako brzo odnekud izvlačio i izvikivao nove argumente da im Vadim nije uspijevao izmaći baš kao da ga gađa keglama.

296

– Oleg! – pokušao ga je ušutkati. – Oleg! Najlakše je kritizirati društvo koje tek nastaje. Treba se sjetiti da je njemu jedva četrdeset godina.

– Nije ni meni više! – brzo uzvratil Kostogutov. – I uvijek će mi biti manje nego društvu! Moram li zbog toga cijeloga života šutjeti?

Obuzdavajući ga rukom, zaklinjući ga da ima obzira prema njegovu bolesnom grlu, filozof je šaputao umirujuće rečenice-o različitim priložima pojedinaca društvenoj stvari, onih koji peru pod u klinici i onih koji upravljaju sanitetskom službom.

I na tu bi napomenu Kostogutov uzvratil bezobrazno da se nije, odjednom, prema njima uputio Šulubin, koji je dotle stajao u svom kutu, kraj vrata. Na njega su svi bili zaboravili. Nespretno prebirući nogama, teturao je prema njima, onako razbarušen i neuredan, raskopčana ogrtača, kao da je naglo noću ustao iz kreveta. Svi ga primijetiše i začudiše se. A on stade pred filozofa, podiže prst i u općem muku zapita:

– Poznajete li vi Lenjinove »Travanjske teze«?

– Pa tko ih ne poznaje? – nasmiješi se filozof.

– I možete li navesti sve tačke? – potmulo priupita Šulubin.

– Ne treba ih navoditi, dragi moj. Travanjske teze govore o< pitanjima prelaza buržoasko-demokratske revolucije u socijalističku. I u tom smislu ...

– Dakle, ondje ima jedno mjesto – Šulubin pomaknu guste-obrve nad okruglim velikim umornim crveno-duhanskim očima: – »Plaća činovnika ne smije biti viša od prosjeka plaće dobrog, radnika«! Na takvim osnovama smo počeli revoluciju.

– Zbilja? – začudi se docent. – Ne sjećam se.

– Kad dođete kući, provjerite. Prema tome, načelnik za zdravstvo ne bi smio primiti veću plaću od naše Nele.

I on filozofu pred licem prijeteći zamaše prstom. Zatim odšepa u svoj kut.

– Ha-ha! Ha-ha! – obveselio se Kostogutov neočekivanoj podršci. Upravo mu je još nedostajao ovakav argument, spasio-ga je starac! – Jeste li čuli?

Filozof popravi cijev u grlu ne snalazeći se.

– E baš ta Nela nešto vrijedi, molim vas lijepo.

– Pa onda uzmimo onu bolničarku s naočalima. I jedna i druga imaju istu plaću. Rusanov napokon sjedne i okrene glavu: Kostogutova više nije mogao živa vidjeti, tresao se od mržnje (ali zbog njegovih dugačkih ručeta nije se usudio upotrijebiti administrativni put), a što se tiče onog odvratnog ćuka u kutu, Pavel Nikolajevič je imao pravo kad mu se nije svidio: ništa pametnije nije mogao smisliti nego da usporedi načelnika zdravstva s čistačicom! Tu je zbilja suvišno raspravljati!

Svi se nekako raspršiše, i Kostogutov nije znao s kime bi se više prepirao. A zapravo se i izgalamio, rekao je što je htio.. Od te vike boljela ga je iznutrica i teško mu je bilo govoriti.

Međutim ga Vadim, ne ustavši iz kreveta, zovnu k sebi, ponudi da sjedne i poče mu mirno tumačiti: ••':

297

– Vi krivo uspoređujete, Oleg. U tome je vaša greška: vi sve uspoređujete s budućim idealnim društvom, mjesto da uspoređujete s onim čirevima i gnojem koji su ispunjali cijelu nekadašnju povijest Rusije, sve do sedamnaeste godine.

– Ja nisam onda živio, ne znam ništa o tome – odvraći Kostogutov i zijevnu.

– Niste morali živjeti, lako je to saznati. Pročitajte Saltiko-va-Ščedrina, drugo vam ništa ne treba. Ili usporedite s tobožnjim zapadnim demokracijama, gdje nikada ne možete ostvariti svoja prava, gdje se ne zna što je pravednost, ni ljudski život.

Kostogutov još jednom iznureno zijevnu. Kao što je u njemu planula bijesna želja da se svađa, tako se sad i ugasila. Naglim pokretima pluća pritisnuo je ili želudac ili tumor, što znači da on ne smije glasno govoriti.

– Jeste li bili u vojsci, Vadime?

– Nisam, zašto?

– Kako da niste?

– Mi smo na fakultetu imali posebnu izvanvojničku obuku.

– Aha-a... A ja sam odslužio sedam godina. Kao narednik. Tada se naša armija zvala »radničko-seljačka«. Desetar je dobivao dvadeset rubalja, a komandir voda šest stotina, je li vam jasno? Na frontu su oficiri dobivali dodatnu ishranu: kolače, maslac, konzerve i skrivali su se od nas kad su jeli, shvaćate li? Jer ih je bilo stid. A zaklone smo prvo za njih gradili, a onda za sebe. Još sam ja bio narednik, ponavljam.

Vadim se namrštio. Takve podatke on nije znao, ali i njih je sigurno bilo moguće racionalno objasniti.

– Zašto vi to meni govorite?

– Zato da vas upitam gdje je tu buržoaska svijest? Tko je ima?

Oleg je ionako već izgovorio danas mnogo toga što nije trebalo reći, ali ga je ispunjavao nekakav osjećaj gorke lagodnosti zbog toga što više ne može mnogo toga izgubiti u životu.

Opet je glasno zijevnuo i pošao prema svome krevetu. Zijevnuo je još jednom. Pa još jednom.

Je li to od umora? Zijeva li mu se od bolesti? Ili od toga što mu se sve te svađe, prepirke, taj rječnik, srdžba i ljutiti pogledi odjednom učiniše kao šljapkanje po blatu koje se ne može nikako usporediti s njihovom bolešću, sa smrću kojoj gledaju u oči?

Želio je da može dodirnuti i osjetiti nešto posve drugačije. Čisto. Neditruto. Ali Oleg nije znao gdje tako nešto postoji.

Jutros je primio pismo od Kadminovih. Doktor Nikolaj Iva-novič odgovorio mu je, između ostaloga, odakle dolazi izreka »nježna riječ kosti lomi«. U Rusiji je još u petnaestom stoljeću postojala takozvana »Tolkovaja paleja« – neka vrst rukom pisane knjige, tako nešto. Ondje se priča o Kitovrasu. (Nikolaj Iva-novič je odlično poznao staru povijest.) Živio Kitovras u nekoj dalekoj pustinji a hodao je jedino ravno. Car Solomun pozva Kitovrasa k sebi, na prijevaru ga strpa u lance i povede da mu kleše kamen. A Kitovras je išao samo ravno i kad bi ga vodili kroz Jeruzalem, rušili bi pred njim kuće da mu prokrče put.

298

Jednom se tako na njegovu putu našla kućica neke udovice. Udovica se rasplakala i uzela zaklinjati Kitovrasa da ne sruši njenu siromašnu nastambu – i uspjela ga je namoliti. Kitovras se stade izvijati ne bi li se smanjio i tako slomi sebi rebro. A kuću nije porušio. I zato reče: »Nježna riječ kosti lomi a opora srdžbu jari.«

Razmišljao je sad Oleg: taj Kitovras i ti pisci petnaestog stoljeća – to su bili pravi ljudi, a mi smo prema njima – vuci.

Tko bi danas sebi dao slomiti rebro zbog nečije nježne riječi?

Ali nije to bilo najvažnije u pismu Kadminovih (Oleg ga napipa na noćnom ormariću). Drugačije je počinjalo:

»Dragi Oleg!

Velika nas je tuga zadesila.

Ubili su Žuka.

Seoski sovjet je unajmio dva lovca da hodaju po selu i ubijaju pse. Išli su ulicama i pucali. Tobika smo sakrili, ali se žuk istrgnuo i razlajao na njih. Znao kako se uvijek bojavao čak i foto-aparata, mora biti da je nešto predosjećao! Pogodili su ga u oko, pao je na rub kanala i objesio glavu unutra. Kad smo mu prišli, još se trzao jer je imao snažno tijelo. Strašno je bilo gledati kako se trza.

Znajete da je sad nekako prazno u kući. A i osjećamo se krivi zbog Žuka: zašto ga nismo zaustavili, zašto ga nismo sakrili.

Sahranili smo ga u onom kutku vrta kraj sjenice ...«

Oleg je ležao i prisjećao se Žuka, pokušavajući ga zamisliti, ne mrtvoga, onako raskrvavljena oka, glave koja je visila na kanalu – sjećao se onih šapa i ogromne mile dobroćudne glave, medvjedih ušiju, koja bi ispunila cijeli prozorčić Olegove kolibice kad bi pas došao i tražio da ga pusti unutra.

Ubili su, dakle, i psa.

Zašto?

30

STARI LIJEČNIK

Doktor Oreščenkov u svojim sedamdeset i pet godina života i pola stoljeća liječničke prakse nije zaradio kamenu palaču, ali je ipak kupio drvenu prizemnicu s vrtom, i to još dvadesetih godina. Onda je ovdje živio. Kućica se nalazila u jednoj mirnoj ulici ne samo široka kolnika nego i prostranog pločnika koji je bio širok toliko da su kuće bile punih petnaestak metara daleko od ulice. Na pločnicima su još u prošlom vijeku posadili krupno drveće čije bi se vrške ljeti posve spojile u zeleni krov i koje je u dnu bilo opkopano, oplijevljeno i ograđeno željeznom rešetkom. Za omare ljudi bi ovuda prolazili ne osjećajući sunčevu jaru, a osim toga kraj pločnika protjecala je, oploćenim kanalom, svježa, hladna voda. Ta zelena ulica prolazila je kroz najljepši dio grada a i sama je bila jedan od najljepših gradskih ukrasa. (Inače su u gradskom sovjetu gundali kako su te prizemnice previše razmaknute jedna od druge, kako su kuće predaleko, kako su komunikacije zbog toga preskupe i kako bi sve to trebalo porušiti i sagraditi četverokatnice.)

Autobusna stanica nije bila blizu kuće Oreščenkova, pa se Ljudmila Afanasjevna uputila pješice. Bijaše vrlo toplo, suho veče, još nije pao mrak i dobro se vidjelo kako se drveće, posuto prvim nježnim pupoljcima – neko više, neko manje – priprema na počinak, dok jedino topole, nalik na visoke svijeće, nisu još bile nimalo zelene. Ali Doncova nije gledala uvis, nego pod noge. Ovo proljeće nije za Ljudmilu Afanasjevu bilo veselo, niti je obećavalo išta dobro, i ona nije znala što će biti s njom kad se to drveće zazeleni, kad lišće požuti i opadne. A i prije je bila uvijek toliko zaokupljena poslom da se nije mogla nikada zaustaviti, podići glavu i pogledati oko sebe.

Na kući Oreščenkova uporedo su se nalazili kapija i glavni ulaz s mjedenom kvakom i teškim, piramidalnim, starinskim vijencima. U takvim kućama starinska vrata najčešće su zakovana, pa se ulazi kroz kapiju. Ovdje, međutim, trava i mahovina nisu prekrile dvije kamene stepenice što vode prema vratima a ba-

300

krena pločica bila je kao i nekoć usjajana i na njoj je kaligrafskim slovima pisalo: »Doktor D. T. Oreščenkov«. A i kutijica električnog zvonca nije bila stara.

Ljudmila Afanasjevna pritisne zvonce. Začuše se koraci i vrata otvori sam Oreščenkov u pohabanom, nekoć lijepom, smeđem odijelu i u raskopčanoj košulji. – Aha, Ljudočka – on je jedva pomicao kutovima usnica, ali je to već značilo da se široko osmjehuje. – čekam vas, čekam vas, udite, mило mi je. Mило mi je, a opet mi i nije drago. Po dobru vi ne biste posjećivali starca.

Bila mu je telefonirala i zamolila ga da je primi. Mogla je i telefonski saopćiti svoju molbu, ali to ne bi bilo uljudno. Sad ga je, osjećajući se krivom, uvjeravala da bi ga posjetila i da nije zlo posrijedi, a on joj nije dopustio da sama skine ogrtač.

– Molim vas, molim vas – nisam ja još takva ruševina!

Objesio je njen ogrtač o klin dugačke polirane tamne vješalice, koja je bila spremna da primi ogrtače mnogih posjetilaca ili gostiju, te je povede po glatkim, obojenim, drvenim podnicama. Hodnikom su prošli kraj najbolje, najsvjetlije sobe u kući gdje se nalazio klavir s podignutim poklopcem koji se, onako raširenih nogu, doimao vrlo veselo – tu je stanovala najstarija unuka Oreščenkova; prošli su i blagovaonicu čiji su prozori, prekriveni sada još suhom lozom, gledali u dvorište i u kojoj se nalazio veliki, skupi radio s gramofonom; tada su napokon stigli do ordinacije, koja je po svim zidovima imala krcate police knjiga i u kojoj stajahu teški pisaći stol, stari divan i udobni naslonjači.

– Čujte, Dormidonte Tihonoviču – Doncova stisnu oči i pogleda ukolo po zidovima – pa meni se čini da vi sada imate još više knjiga ...

– Ni govora – lagano zavrti Oreščenkov svojom velikom kao izlivenom glavom: uostalom sve su njegove kretnje bile vrlo lagane i kratke. – Istina, dvadesetak sam ih kupio baš nedavno, i to, znate li od koga – i on je pogleda prilično veselo, ali opet sasvim suzdržano; trebalo je da ga čovjek pozna kako bi mogao primijetiti sve te sitne nijanse u njegovim izrazima. – Od Azna-čejeva. Otišao je u mirovinu, sad mu je šezdeset godina. Istoga dana je postalo jasno da on zapravo nije nikakav rendgenolog, da više ne želi ni čuti za medicinu, da je on zapravo rođeni – pčelar i da će se od sada baviti samo pčelama. Ama kako je to moguće, je l' te? Ako već jesi pčelar, zašto si onda izgubio svoje najbolje godine? Onda, gdje ćete sjesti, Ljudočka? – on se obraćao prosijedoj ženi kao da razgovara s djevojčicom. I odlučio je umjesto nje: – U ovom naslonjaču će vam biti ugodno.

– Ne mislim dugo sjedjeti, Dormidonte Tihonoviču. Svratila sam samo načasak – branila se Doncova, ali se zavalila u naslonjač i odjednom osjetila smirenost i gotovo sigurnost da će ovdje zacijelo sada pasti najbolja moguća odluka. Teret neprestane odgovornosti, teret uprave i teret ove odluke s kojom se sad suočavala u svome životu – sve je sad to palo sa srca, još kraj vješalice u hodniku a posve je iščezlo čim se zavalila u naslonjač. S olakšanjem je blago prešla pogledom ordinaciju koju je, uostalom, poznavala i ganuto uočila stari, mramorni umivaonik

301

u kutu – ne neki moderni lavabo, nego umivaonik s kabličem ali koji je bio pokriven i vrlo čist. Zagledala se pravo u Oreščenkova, radujući se što je on živ, što postoji i što će cijelo njeno uzbuđenje preuzeti na sebe. On je još stajao. Stajao je ravno, nije bio nimalo pogrbljen, ramena su mu bila još čvrsta a glavu je držao uspravno. Uvijek se doimao tako krepko kao da, liječeći druge, on sam ne može oboljeti. Sa sredine podbratka kao da mu je kapao uski srebrni mlaz potkresane bradice. Nije bio ćelav, čak ni posve zaglađena, razdijeljena kosa nije se, kako se činilo, mnogo promijenila za te godine. Kao u nekih ljudi, crte njegova lica nisu mogli pokrenuti nikakvi osjećaji – uvijek su bile jednake, mirne. I samo visoko nadsvođene obrve lagano su se pomicala ovamo-onamo, odražavajući sve što je on proživljavao.

– Oprostite ćete, Ljudočka – ali ja ću za stol. Nemojte to shvatiti službeno. Naprosto sam ovdje pustio korijenje.

Kako i ne bi pustio korijenje! Nekoć često, gotovo svakog dana, a kasnije nešto rjeđe, ali još i danas, u tu su ordinaciju svraćali bolesnici i ponekad ovdje provodili sate u mučnom razgovoru od kojega je zavisila cijela njihova budućnost. Kroz labirint tog razgovora zauvijek bi se, tko zna zašto, usjeklo u pamet zeleno sukno na stolu, obrubljeno tamnosmedim rubom od hrastovine, ili starinski drveni nož za rezanje papira, niklovan liječnički štapić (za pregled grla), stolni kalendar, tintarnica bakrena poklopca ili vrlo jaki tamnogramizni hladni čaj u čaši. Doktor bi sjedio za svojim štalom a

povremeno bi ustajao i odlazio do umivaonika ili police za knjige, kad je želio da bolesnik malo odahne od njegova pogleda i da porazmisli. Mirne i pažljive oči doktora Oreščenkov nikada bez potrebe ne bi skre-tale ustranu, gledale kroz prozor, ne bi se obarale na stol i papire, jer one nisu gubile ni časka koji je bio određen za pregled bolesnika ili razgovor sa subesjednikom. Te su oči bile najvažnije sredstvo kojim se doktor Oreščenkov služio da bi kontaktirao s bolesnicima ili učenicima i saopćavao im svoje zaključke ili odredbe.

Od svih iskušenja i progona koje je doživio Dormidont Tiho-novič u svome životu (godine je tisuću devet stotina i druge zbog revolucionarnih ideja sjedio sedam dana u zatvoru s drugim studentima; kasnije zbog toga što je njegov pokojni otac bio svećenik; napokon zbog toga što je on sam u prvom imperijalističkom ratu bio vojni liječnik u carskoj vojsci, i ne samo što je bio vojni liječnik nego je, što su potvrdili svjedoci, u trenutku kad je pukovnija u panici uzmicala, skočio na konja, okrenuo puk i poveo ga ponovo u imperijalistički pokolj protiv njemačkih radnika) najuporniji i najoštriji progoni snašli su ga zbog toga što se tvrdoglavo držao svoga prava da vodi privatnu liječničku praksu, iako su nju posvuda bezobzirno zabranjivali smatrajući je izvorom privatne inicijative i bogaćenja, neradnič-kom djelatnošću koja svugdje i svagda može stvoriti buržoaziju. Na nekoliko godina morao je skinuti liječničku tablicu i s praga vraćati sve bolesnike ma koliko ga oni moljakali ili ma kako im loše bilo – jer u susjedstvu je bilo dobrovoljnih i plaćenih

302

špijuna iz odjela za financije a i sami bolesnici nisu se mogli savladati da ne pričaju – što je sve prijetilo liječniku da izgubi i posao i stan.

A upravo njemu je najviše bilo stalo do toga prava da obavlja privatnu praksu. Bez te gravirane pločice na vratima činilo tnu se da živi u ilegalnosti i kao da ima nečije tuđe ime. Iz principa nije htio obraniti ni doktorsku, ni profesorsku disertaciju, govoreći da disertacije nemaju veze s uspjesima svakodnevnne prakse, da je bolesniku čak nekako nelagodno, ako mu je liječnik profesor, a vrijeme koje bi upotrijebio da napiše disertaciju bit će bolje ako upotrijebi da savlada još jednu drugu granu medicine. Samo u ovdašnjem fakultetu Oreščenkov je pred trideset godina radio i u terapijskom odjelu i u dječjem, i u kirurškom, i u zaraznom i u urološkom, pa čak i u očnom, prije nego što je postao rendgenolog i kancerolog. Milimetarskim pomakom usnica pokazivao bi šta misli o takozvanim »zaslužnim naučnim radnicima«. Ako čovjeka već za života prozovu zaslužnim radnikom, rekao je jednom, to znači da mu je odzvonilo; slava već smeta liječniku u praksi, kao što odviše raskošno odijelo smeta u kretanju, a »zaslužni naučni radnik« kreće se sa cijelom svitom kao neki novi Krist koga prate apostoli – on više nema prava da pogriješi, nema prava da nešto ne zna, nema prava čak ni da se nad nečim zamisli; on može biti i prezasićen, klonuo ili zaostao, a da to skriva – i svi će svejedno od njega očekivati čudesa.

Oreščenkov nije ništa takva želio, nego mu je samo bilo stalo do one pločice i zvonca koje može pritisnuti svaki prolaznik. Srećom, jednom prilikom Oreščenkov je spasio od sigurne smrti sina ovdašnjeg visokog rukovodioca. Drugom prilikom izliječio je čak i jednog rukovodioca, ne toga istoga, ali jednako visokog. U nekliko navrata liječio je članove pojedinih uglednih obitelji, i to sve u ovom gradu iz kojega nikamo nije odlazio. Tako je doktor Oreščenkov postao slavan u utjecajnim krugovima i oko njega se stvorila nekakva zaštitna aureola. Možda mu u nekom posve ruskom gradu ne bi ni to pomoglo, ali u ovome popustljivijem, istočnjačkom mjestu znali su nekako zažmiriti na njegovu tablicu, koju je ponovo izvjesio, i kao da nisu primjećivali da prima pacijente. Poslije rata nije bio nigdje stalno zaposlen, nego je djelovao kao savjetnik u nekoliko klinika i obilazio skupštine naučnih društava. Od šezdeset i pete godine života nesmetano je provodio onakav život kakav je smatrao da jedino odgovara liječniku.

– Dakle, Dormidonte Tihonoviču, došla sam vas zamoliti da, ako možete, dodete jednom prilikom da mi pregledate probavni sustav ... Koji god vam dan odgovara

...

Lije joj bijaše sivo, glas slab. Oreščenkov ju je motrio jednoličnim, upornim pogledom, a njegove nadsvođene obrve nisu ni jednim milimetrom pokazale da se čudi.

– Svakako, Ljudmila Afanasjevna. Odredit ćemo jedan dan. Ali mi svejedno recite simptome koje imate. I što vi o tome mislite.

– Ja vam mogu reći sve simptome, ali kako da vam kažem što mislim? Da znate da nastojim ne misliti. Naime, ja o

303

tome odviše mislim, noću već ne spavam, a najlakše bi mi bilo kad sama ne bih znala! Ozbiljno vam kažem. Vi ćete donijeti odluku: ako treba u krevet, ja ću u krevet. Ali neću ništa da znam. Ako treba na operaciju, bolje da ne znam dijagnozu, da za vrijeme operacije ne razmišljam: što li sad to oni rade, što mi sad režu? Shvaćate li me?

Da li zbog toga što je sjedila u duboku naslonjaču ili zato što su joj ramena klonula, više se nije činila onako visoka i krupna. Nekako se smanjila.

– Shvatiti još mogu, Ljudočka, ali se ne slažem. Zašto vam odmah pada na pamet operacija?

– Pa, treba biti na sve ...

– Zašto onda niste prije došli? Bar v i to znate.

– šta možete, Dormidonte Tihonoviču – uzdahnu Doncova. – Takav je život. Juriš ovamo, juriš onamo. Naravno, trebalo je doći prije... Ali, opet, nemojte misliti da sam to toliko zapustila... – žustro je ona proturječila samoj sebi. Vraća joj se njen brzi i poslovni ton. – Zašto je to tako nepravedno: zašto da baš mene kancerologa, pogodi upravo kancerозна bolest, kad ih sve tako poznajem, kad mogu zamisliti sve oblike, posljedice, komplikacije?...

– Nije to nimalo nepravedno – uvjeravao ju je njegov dubok i odmjeren glas. – Naprotiv, to je čak vrlo pravedno. To je najpouzdanije iskúšenje za liječnika: razboljeti se od bolesti za koju si sam specijalist.

(Što je tu bilo pravedno? Kakvo pouzdano iskúšenje? On to tako govori zato što se nije on razbolio.)

– Sjećate li se sestre Panje Fjodorovne? Ona je govorila: »Oh, vrlo sam nekako neljubezna postala prema bolesnicima! Vrijeme je da opet i ja legnem u bolnicu...«

– Nikada nisam mislila da ću to tako proživljavati! – puc-nu Doncova prstima. I, usprkos svemu, sada nije bila toliko iscrpljena koliko u posljednje vrijeme.

– Onda, kakve ste simptome primijetili?

Počela je pričati, isprva općenito, ali je on tražio i pojedinosti.

– Čujte, Dormidonte Tihonoviču, nisam vam kanila oduzeti subotnje večer! Ako ćete me ionako rendgenski pregledati...

– Kao da ne znate kakav sam ja heretik? Nisam li ja radio dvadeset godina prije rengdena? I kako smo imali tačne dijagnoze, draga moja! To je isto kao sa svjetlomjerom ili sa satom: kad ga imaš, sasvim se odvikneš da eksponažu određuješ odoka i da vrijeme određuješ po osjećaju. A kad ih nemaš, brzo se privikneš.

I Doncova poče pričati izdvajajući i grupirajući simptome i prisiljavajući samu sebe da ne ispusti one pojedinosti koje su mogle upozoriti na tešku dijagnozu (iako je nehotice priželjkivala da što god ispusti i da čuje: »To kod vas, Ljudočka, nije ništa, baš ništa...«) Navela je i sastav krvi: krvna slika bila je vrlo loša, a sedimentacija povišena. Mirno ju je saslušao i onda poče zapitkivati. Ponekad bi kimao glavom kao da je riječ o posve jasnoj i laganoj bolesti, koju često susrećemo, ali ono

304

»ništa« ipak nije rekao. Doncovoju je sinulo da je on zacijelo već odredio osnovnu dijagnozu i da bi ga mogla odmah upitati i ne čekajući rendgenski pregled. Ali bilo bi i te kako strašno tako naglo i odjednom upitati i doznati neku pretpostavku istoga časa, makar ona bila tačna ili netačna. Presudu je trebalo poš-to-poto odgoditi i ublažiti nekolikim danima iščekivanja!

Kako su samo prijateljski razgovarali kad bi se sreli na naučnim sastancima! A sad je, eto, došla da mu saopći kako je bolesna – baš kao da priznaje zločin – i

među njima je odmah pukla ona žica ravnopravnosti! Zapravo to i nije bila ravnopravnost, jer ravnopravnosti s učiteljem i ne može biti, ali ono što se dogodilo bilo je gore: priznavši da je bolesna, isključila je samu sebe iz plemenitaške klase liječnika i prebacila se u podaničku, sužanjsku klasu bolesnika. Istina, Oreščenkov nije insistirao na tome da odmah opipa bolesno mjesto. I dalje je razgovarao s njom kao s gošćom. Čini se da joj je nudio da ostane istovremeno u obje klase – ali je ona bila pokolebana i nije se više mogla držati kao prije.

– Zapravo je i Veročka Ganhart postala tako dobar dijag-nostičar da bih joj se mogla potpuno povjeriti – brzala je Don-cova iz navike koju je stekla u napornim, punim radnim danima – ali kad ste vi već tu, Dormidonte Tihonoviču, odlučila sam...

– Kakav bih ja bio čovjek kad bih se odrekao svojih učenika – Oreščenkov ju je netremice promatrao. Sad Doncova nije dobro vidjela, ali još prije dvije godine opazila je kako su se u njegovu upornom pogledu počeli pojavljivati trajni tragovi rezignacije. Pojavili su se poslije ženine smrti. – A ako ipak bude trebalo... idemo na bolovanje? Hoće li vas Veročka zamijeniti? (Bolovanje! Izabrao je vrlo obazrivu riječ. Ali to znači, to znači da s njom ipak nešto jest...)

– Tako je. Potpuno je dozrela i može voditi odjel. Oreščenkov zakima glavom i prihvati bradicu u obliku mlaza:

– Vjerujem da je dozrela, a je li se udala? Doncova zavrta glavom.

– Baš kao ni moja unuka. – Bez ikakve potrebe Oreščenkov je počeo šaptati.

– Ne može nikoga da nađe. Nije to jednostavno.

Kutovi obrva malko su mu zatreperili, što je kazivalo da je zabrinut.

Insistirao je na tome da nimalo ne odlažu, nego da već u ponedjeljak pregleda Doncovu.

(Toliko se žuri?)

Čini se da je uslijedila ona stanka kada je zgodna prilika da se ustane, zahvali i ode. I Doncova ustade. Ali Oreščenkov počeo navaljivati da popije s njim šalicu čaja.

– Ni govora! – odbijala je Ljudmila Afanasjevna.

– Ali ja hoću! Meni je baš sad vrijeme da pijem čaj. Svom silom izvlačio ju je iz sloja osuđenih bolesnika u redove beznadno zdravih!

– A jesu li mladi kod kuće?

»Mladi« su bili jednako stari kao i Ljudmila Afanasjevna.

20 Odjel za rak

– Nisu. Nema. ni unuke. Ja sam sam.

(A ipak ju je poslovno primio u kabinetu – zato što je samo ondje mogao djelovati značajno i dojmljivo.)

– Još da me i dvorite? Ni govora!

– Neću vas ja dvoriti. Termosica je puna. A vi ćete sami izvaditi kekse i hranu iz kredenca.

Prešli su u blagovaonicu i počeli piti čaj sjedeći na dnu četvrtastog, hrastovog stola na kojemu bi mogao mirne duše plesati slon i kojeg se odavde ne bi moglo iznijeti ni kroz jedna vrata. Zidni sat, isto ne baš osobito nov, pokazivao je da još nije kasno.

Dormidont se raspriča o unuci, svojoj ljubimici. Nedavno je završila konzervatorij i odlično svira, zgodna je, ali je toliko pametna da se ne druži s glazbenicima. Pokazao joj je i njenu novu sliku, ali nije odviše trošio riječi, ne nastojeći unukom zaokupiti cijelu pažnju Ljudmile Afanasjevne. Ona, uostalom, više i nije mogla cijelu pažnju posvetiti bilo čemu, jer se njena pažnja raspadala na komadiće i više je ništa ne bi moglo okupiti. Bilo je čudno sjediti i bezbrižno piti čaj s čovjekom koji već sluti kakva ti opasnost prijeti, koji već možda predviđa dalji razvoj bolesti, a o tome ne govori ni riječi, nego te samo nutka kolačićima.

Sad je bila prilika da i ona priča o djeci, ali ne o rastavljenoj kćeri, što bi je odviše peklo, nego o sinu. Sin je dogurao do osmog razreda i onda svjesno izjavio da on ne vidi nikakva smisla u tome da nastavi školovanje. Ni otac ni

majka nisu ga mogli nagovoriti nikakvim argumentima, jer su se svi odbijali od njegove tvrde glave. – Treba biti kulturan čovjek. – »Zašto?« – Kultura je najvažnija! – »Najvažnije je veselo živjeti.« – Ali bez obrazovanja nećeš imati ni dobro zanimanje! – »I ne treba mi.« – Hoćeš li dakle da budeš običan radnik? – »Ne, teglit neću.« – Od čega ćeš onda živjeti? – »Snaći ću se već. Treba biti spretni.« Kretao se u sumnjivu društvu, i Ljudmila Afanasjevna je strepila za njega.

Oreščenkovu bijaše takav izraz na licu kao da je već odavno čuo tu pripovijest, premda mu je nije nitko ispričao.

– Znaite, osim mnogih drugih odgojitelja omladine, izgubili smo jednoga vrlo važnoga – reče on – kućnog liječnika! Četrnaestogodišnje djevojčice i šesnaestogodišnji dječaci svakako moraju razgovarati s liječnikom. I to ne iz klupa, po četrdeset odjednom (a i tako ne razgovaraju), ne u školsko-medicinskom kabinetu, gdje na svakog učenika otpadaju po tri minute. To mora biti onaj isti striček doktor kome su još u djetinjstvu pokazivali grlo i koji je k njima svraćao na čaj. Šta se događa ako se taj isti nepristrani striček doktor, dobar i strog, koga ne možeš prevariti kao što to možeš roditelje, jednog dana zatvori u sobu s djevojčicom ili dječakom? I malo-pomalo upusti se u neobičan razgovor, kojeg se pomalo stidiš i koji je vrlo zanimljiv i za kojega nije potrebno da mladi čovjek liječniku postavlja pitanja, jer ih on pogađa sam i sam odgovara na sve ono što je u njima najvažnije i najteže. I možda te pozove na još jedan takav razgovor? Ne samo da će ih odvratiti od grešaka, od lažnih nagona, od tjelesne propasti nego će se i cijela slika svijeta

306

u njihovim očima očistiti i uskladiti. Kad ih netko shvati u njihovoj najvažnijoj brizi, u njihovom najvažnijem traganju, neće im se činiti da su tako beznadno neshvatljivi i u svojim ostalim porivima. Od toga trenutka bit će im prihvatljiviji i ostali roditeljski argumenti.

Na ovakvo razmatranje navela ga je Ljudmila Afanasjevna svojom pričom o sinu. I kako odnos sa sinom nije bio riješen, činilo joj se da je sad najbolje slušati Oreščenkova i razmišljati kako da sve to primijeni na svoga sina. Oreščenkov je govorio zvonko, ugodno i u glasu mu još nije bilo traga starosti, gledao ju je vedrim očima, nastojeći je uvjeriti i njihovim živim sjajem, ali Doncova je osjećala da je svakog časa sve više napušta blagotvorni mir koji ju je bio okrijepio u naslonjaču ordinacije i da se u prsima sve jače javlja neka otužna prljavština, osjećaj da je nešto izgubila ili da gubi upravo u ovom trenutku dok sluša ovu razložnu besjedu, a trebalo bi ustati, otići, požuriti – iako nije znala kamo, ni zašto.

– To je istina – složila se Doncova. – Seksualni odgoj je kod nas zanemaren.

– Kod nas se smatra da djeca, kao i životinje, moraju sve sama saznati. Zato i saznaju... kao životinje. Kod nas se smatra da nije potrebno predusresti izopačenost zato što je unaprijed utvrđeno da u zdravom društvu sva djeca moraju biti normalna. I njima ne preostaje ništa drugo nego da saznaju jedno od drugoga, mutno i u izvrnutom smislu. Smatramo da je djecu potrebno odgajati u svim ostalim životnim oblastima, osim u toj: ona je »sramotna«. I zato ponekad susrećemo odraslu ženu koja nije osjetila sve što je mogla, samo zato što o n nije znao kako s njom treba postupati prve noći.

– M-da – reče Doncova.

– Tako je! – uvjereni će Oreščenkovi. Spazio je taj letimični nemir, nestrpljenje i rastresenost na licu Doncove, ali je bilo važno, za nju, da u ponedjeljak ne stane iza rendgena znajući šta je posrijedi, jer ona nije željela znati, pa stoga nije bilo potrebno da ove subotnje večeri iznova raspravljaju o simptomima, nego je bilo bolje da skrenu razgovor – a koju bi bolju temu liječnici i pronašli? – Kućni liječnik je zapravo vrlo prijatna ličnost bez koje u naprednom društvu ne bi smjelo biti ni jedne obitelji. Kao što majka zna što tko želi u obitelji, tako on zna kome što treba. Nije sramota obratiti se kućnom liječniku i pritužiti se na najbeznačajniju sitnicu, zbog koje nikada nećeš otići u ambulantu, gdje se treba predbilježiti i čekati i gdje se prima po devet bolesnika svakog sata. A baš zbog tih beznačajnih sitnica i

nastaju sve zapuštene bolesti. I koliko se odraslih ljudi, ovoga časa, ovog trenutka vrte u krugu, kao njemaci, ne znajući gdje bi našli takva liječnika i takvu dušu kojoj bi mogli saopćiti svoje najskrivenije, pa čak i sramotne sumnje? Naći takva liječnika koga ti često ni prijatelji ne mogu preporučiti i koga ne možeš tražiti preko novina, jednako je delikatno kao naći muža, odnosno ženu! Ali čak je danas lakše naći dobru ženu nego takva liječnika koji bi bio spreman da se bavi tobom koliko treba i koji te razumije temeljito, i to – upravo tebe.

307

1 II

Ljudmila Afanasjevna se nasmiješi. To su bile apstrakcije. A njoj je bila puna glava simptoma, simptoma koji su nastojali da se postroje i pretvore u najgori mogući zaključak.

– Dobro, ali koliko bi trebalo takvih kućnih liječnika? To se nikako ne slaže s našim sistemom općeg besplatnog narodnog liječenja ...

– S općim i narodnim se slaže. S besplatnim se ne slaže – odlučno je Oreščenkov tvrdio svoje.

– Besplatno liječenje je naš glavni uspjeh.

– A je li to uopće uspjeh? Što znači »besplatno«? Ta liječnici ne rade besplatno. Jedino što im ne plaća pacijent nego državni budžet, ali on potječe od tih istih pacijenata. Takvo liječenje nije besplatno, nego – bezlično. A kad bi taj novac bio u pacijentovim rukama, on bi ga tri puta prevrnuo. Kad bi mu, međutim, zaista bilo potrebno, otišao bi liječniku i po pet puta.

– Ali to ne bi mogao platiti!

– Pa čovjek se odrekne i novih zavjesa i drugih cipela ako nema zdravlja. Ne bi li to bilo bolje, jer koliko bi čovjek danas platio za ljudski odnos koga nema: postoje samo grafikoni, obavezne norme, »idući«! U poliklinici gdje se plaća, posao se još brže odvija. Uostalom, zašto onamo odlaze? Po potvrdu, po bolovanje ili na kontrolu – a liječnik treba svakoga raskrinkati. Bolesnik i liječnik su kao neprijatelji – zar je to medicina? Isto je i s lijekovima. Dvadeset godina su svi lijekovi bili besplatni. Sjećate li se?

– Zbilja? Jest, čini mi se da je tako. Čovjek zaboravi.

– Nije moguće da ste zaboravili? Svi su lijekovi bili besplatni. Ali smo od toga odustali. Zašto?

– Zato što je bilo preskupo za državu? – s naporom izgovori Doncova i polako zatrepće.

– Ne samo zato. Bilo je besmisleno. Bolesnik je naravno uzimao sve lijekove, jer su bili besplatni, a kasnije bi polovicu bacio. Uostalom, ne tvrdim da bi trebalo plaćati sve slučajeve liječenja. Ali opće preglede – svakako. Jednom kad bolesnika smjeste u kliniku, kad su potrebni aparati, onda je u redu da to ne plaća. Eto, uzmite kako je u vašoj klinici: zašto dva kirurga operiraju a troje prodaje zjake? Zato što im plaća teče i čemu da se uzrujavaju? A kad bi dobivali novce od pacijenata i kad im ni jedan pacijent ne bi došao – kako bi se onda koprcao onaj vaš Halmuhamedov! Ili Patehina. Kako bilo da bilo, Ljudoč-ka, ali liječnik mora ovisiti o dojmu koji on čini na bolesnike. Ovisiti o svojoj popularnosti. Kod nas nitko o tome ne ovisi.

– Ne daj bože da ovisimo o svima! Od takve svadalice kao što je Polina Zavodčikova ...

– Pa i od nje.

– To bi bilo poniženje.

– Kao da je bolje ovisiti o primarijusu? I zar je časnije primati plaću na blagajni kao činovnik?

– A kad te muče teoretskim pitanjima takvi nemogući ljudi, kao što su Rabinovič ili Kostogutov, treba li i njima svima odgovarati?

308

Na neravnu čelu Oreščenkova ne zatitra nijedna brazda. On je dobro znao dokle sižu sposobnosti Ljudmile Doncove i znao je da one sižu vrlo daleko; ona je mogla samostalno ocijeniti i obraditi najteže slučajeve. Oko dvije stotine

primjera, dijagnostički vrlo kompliciranih, zabilježila je u skromnim malim bilješkama po revijama. A upravo je dijagnoza ono najteže u medicini. Čemu onda očekivati od nje još više?

– Tako je, treba na sve odgovarati – spokojno je on kim-nuo glavom.

– Samo kako na sve stići? – uzrujala se i živnula Doncova. Iako se njemu u kućnim papučama šetati po stanu. – Znete li vi kakav je danas tempo u zdravstvenim ustanovama. Tako nije bilo u vaše vrijeme. Koliko sad bolesnika otpada na svakog liječnika!

– Kad bi sistem opće medicine bio kako treba – odgovori Oreščenkov – bilo bi ih manje, i bolesti ne bi bile zapuštene. Liječnik opće prakse mora imati toliko pacijenata koliko mu dopušta njegova memorija i znanje. Onda će ih on liječiti kompleksno. A pojedinačno liječiti bolesti, to je – bolničarski nivo.

– O-ho – uzdahnu Doncova umorno. Kao da je njihov privatni razgovor mogao što izmijeniti ili popraviti u uhodanom toku stvari!

– Strašno je reći – kompleksno liječiti bolesnika!

I Oreščenkov je shvatio da bi trebalo tu prekinuti, ali je u starosti bio stekao manu da mnogo govori.

– Bolesnikov organizam ne zna da je naše znanje rasparča-no! Organizam naime nije rasparčan! Kao što je Voltaire rekao: liječnici propisuju lijekove koje ne poznaju za bolesnikov organizam, koji poznaju još manje. A kako ćemo mi kompleksno shvatiti bolesnika ako anatom samo secira leševe, a živi nisu njegova struka? Ako rendgenolog stekne slavu na lomovima kostiju, a probavni sustav ne spada u njegovu struku? Zato oni prebacuju bolesnika, kao loptu u košarci, od jednog »specijalista« do drugog »specijalista«. I povrh svega neki liječnik strasno voli pčelarstvo. A ako želiš kompleksno shvatiti bolesnika, onda u tebi ne smije biti mjesta ni za kakvu drugu strast. Tako je! I sam liječnik morao bi biti kompleksniji! Čak i liječnik.

– Čak i liječnik! – jeknu ona gotovo žalosno. Da je bistre glave i dobrog raspoloženja, ovo neiscrpno razlaganje bilo bi joj naravno zanimljivo, ali sad ju je samo još više utuklo, jer joj je bilo teško da se sabere.

– Pa i vi ste takvi, Ljudočka, nemojte samu sebe potcje-njivati. I nije to ništa novo. Mi, seoski liječnici, svi smo bili takvi – praktičari, a ne činovnici. A sada šef oblasne bolnice treba deset specijalista, inače nema ništa od liječenja...

Odlučio je i sam da završi videći po umornu, utučenu licu Ljudmile Afanasjevne da joj nije ništa koristilo što je razgovor skrenuo na drugu temu. Tada se otvoriše vrata verande i u sobu uđe pas ali tako krupan, mio i neobičan da je bio posve nalik na čovjeka koji je, tko zna zašto, koračao četveronoške. Ljudmila Afanasjevna bi se možda uplašila da će je ugristi, ali ovako, nije se mogla plašiti psa koji je nalik na pametna čovjeka tužnih očiju.

309

Koračao je kroz sobu "šutke, čak nekako zamišljeno ne sluteći da bi se ovdje itko mogao njemu čuditi. Samo je jednom, mjesto uvoda, podigao gustu bijelu metlu repa, mahnuo njome po zraku i spustio je. Osim što su mu obješene uši bile crne, bio je inače riđ i bijel: na leđa kao da mu je netko stavio bijeli pokrivač, a slabine mu bijahu svijetloriđe, dok je odostrag bio čak narandžaste boje. Istina, pristupio je Ljudmili Afanasjevni i onjušio joj koljena, ali je to učinio posve nenametljivo. I nije sjeo pokraj stola na svoju narandžastu zadnjicu, kao što bi priličilo svakom psu, i nije pokazao da ga imalo zanima jelo na stolu, što je bio tek nešto viši od njegove glave, nego je ostao onako stajati na četiri noge i okruglim sočnosmedim krupnim očima gledao je preko stola s izrazom transcendentadne rezignacije.

– Ama kakva je to pasmina? – čudila se Ljudmila Afanas-jevna i prvi put je te večeri posve zaboravila na sebe i na svoju bolest.

– Bernardinac – Oreščenkov je zadovoljno promatrao psa. – Sve bi bilo u redu da mu uši nisu predugačke. Manja, kad ga hrani, uvijek se ljuti: »Trebalo bi ih privezati uzicama, padaju ti u zdjelu!«

Ljudmila Afanasjevna je bila ushićena psom. Takvu psu nije bilo mjesto u uličnoj gužvi, a zacijelo nije bilo dopušteno prevoziti ga u bilo kojem prometnom sredstvu. Kao što je snježnom čovjeku kao jedino prebivalište još preostala Himalaja, tako je ovakav pas mogao živjeti jedino u prizemnici s vrtom. Oreščenkov je odrezao komadić kolača i ponudio ga psu – nisu mu ga bacio kao što iz samilosti ili da se zabave ljudi dobacuju hranu drugim psima a oni se osove na stražnje noge, poskakuju i udaraju zubima o zube – a pas se uspravio na stražnje šape ne da prosi, nego da čovjeku prijateljski prednje šape položi na ramena. Oreščenkov ga je zapravo nudio kao sebi ravnog i pas je, kao ravnopravno biće, polako zubima uzeo komadić kolača s dlana-tanjura, više iz ućivosti, jer možda i nije bio gladan.

Mirni, zamišljeni pas je nekako razvedrio i razveselio Ljudmilu Afanasjevu i, ustavši od stola, pomislila je da s njom možda i nije tako loše – sve ako je i operiraju; jedva da je čula Dormidonta Tihonoviča, te se sjetila upitati:

– Baš sam neobazriva! Došla sam da vas gnjavim sa svojom bolesti i nisam vas upitala kako je vaše zdravlje? Kako ste vi?

Stajao je pred njom – uspravan, čak snažan, oči mu nisu suzile, sluh mu nije slabio – i teško bi bilo povjerovati da je od nje stariji punih dvadeset i pet godina.

– Za sada je u redu – osmjehnu se on, ne baš srdačno ali dobroćudno. – Odlučio sam da prije smrti ne bolujem. Umrijet ću, kako se to kaže, naprasno.

Ispratio ju je, vratio se u blagovaonicu i zavalio u stolicu za ljuljanje – savijenu, crnu, žuto premrežanu, pohabana naslona od dugogodišnje upotrebe. Sjeo je lagano se zanjihavši i, čim se stolica umirila, više se nije njihao. U tom posebnom položaju, zavaljen i opušten, kako se može samo sjedjeti u stolici za ljuljanje, umirio se i dugo se nije uopće pomicao.

310

Sad se sve češće morao tako odmarati. I ništa manj'e nego što je tijelu bila potrebna takva okrepa njegovo unutrašnje stanje, osobito poslije ženine smrti, zahtijevalo je ovakvu šutljivu sabranost, oslobođenu vanjskih zvukova, razgovora, poslovnih misli, čak i svega onoga po čemu je on bio liječnik. Kao da mu se ponutrica željela isprati i izvjetriti. Ovakva šutljiva nepomičnost bez određenih, pa čak i bez slučajnih misli davala mu je osjećaj čistoće i punine. U takvim trenucima cijeli smisao postojanja – njegova postojanja u dugačkoj prošlosti i u kratkoj budućnosti, njegove pokojne žene, mlade unuke i svih ljudi uopće – nije bio, kako mu se činilo, u njihovoj glavnoj djelatnosti, kojom su se neprestano bavili, koja ih je jedino zanimala i po kojoj su svijetu bili poznati. Naprotiv, smisao je bio samo u tome da uspiju sačuvati neokaljanu, nedernutu, neosakaćenu sliku vječnosti koju je svatko dobio u zavjet.

Nalik na srebrni mjesec u tihom jezeru.

311

31

TRŽNI IDOLI

Javila se i trajala u njemu neka unutrašnja napetost koja ga nije mučila, nego veselila. Čak je jasno osjećao na kojem mjestu se ta napetost nalazi – u prednjem dijelu grudi iznad rebara. Ta se napetost polako širila, kao zagrijani zrak; pritiskala 'ga je ugodno; i čak se, čini se, glasala – ali ne (zemaljskim zvukovima, ne takvim zvukovima koje bi uho razabiralo i primalo.

Bio je to novi osjećaj, nimalo nalik na onaj što ga je prošlih sedmica noću privlačio Zoji – onaj nije bio u grudima.

Tu je napetost nosio u sebi i čuvao je, neprestano je osluškivao. Sada se prisjetio da ju je poznavao i u mladosti, ali ju je poslije posve zaboravio. Kakav je to osjećaj? Koliko je trajan, da nije varljiv? Ovisi li on jedino o ženi koja izaziva taj osjećaj ili i o zagonetki – o tome što ti ta žena još nije poznata i bliska – i neće li poslije izbljedjeti?

Uostalom, onaj izraz bliska sad za nj nije više imao nikakva smisla.

Ili je možda ipak imao? Taj osjećaj u grudima bio mu je jedina nada, i zato ga je Oleg tako tetošio. On je postao najvažniji smisao i najljepši ukras njegova života. Čudio se kako je to uopće doživio: Vegina nazočnost pretvarala je cijeli

Odjel za rak u zanimljivo, veselo mjesto i da nje nema, cijeli bi se taj odjel srušio u prah, da nema nje i da ne... prijateljuju. Međutim, Oleg ju je vidao rijetko, ponekad samo načas. Još mu je jednom dala transfuziju krvi. Opet su razgovarali srdačno iako ne onako otvoreno, a osim toga u sobi je bila i sestra. Isprva je pošto-poto nastojao otputovati odavle a sada, kad se približavalo vrijeme izlaska, gotovo da mu je bilo žao otići. U Uš-Tereku više neće vidati Vegu. šta će onda?

Danas je nedjelja, i nije se nadao da će je vidjeti. A dan bijaše topao, sunčan, zrak nepomičan, spreman da se ugrije i pregrije – i Oleg iziđe da se prošetata po vrtu te udišući zrak i osjećajući sve jaču toplinu, pokušavaše zamisliti kako ona provodi tu nedjelju? čime se bavi?

312

Sad se već teško kretao, ne onako brzo kao prije; više nije čvrsto koračao u određenom pravcu i nije se na kraju tog pravca naglo okretao. Koračao je shrvano, oprezno; sjedao bi na usputnu klupu, a ako na njoj nikoga nije bilo, izvalio bi se i legao.

Tako je i danas u prigrnutu, nezakopčanu ogrtaču tumarao pogrbljenih leđa svakog časa zastajkujući i dižući glavu da bi vidio drveće. Jedno je već bilo napola zeleno, drugo samo jednom četvrtinom, a lišće na hrastovima nije ni propupalo. Sve je bilo tako lijepo.

Trava je nečujno i neprimjetno izrasla i zazelenjela vrt i bila tako visoka da bi se moglo pomisliti – da nije tako zelena – da je još prošlogodišnja.

Na jednoj stazi, na suncu, Oleg ugleda Šulubina. Sjedio je na jednoj, uzanoj klupici bez naslona, nekako pobočke, malco nagnut unazad, malco opet naprijed, a njegovu ruku, izduženu i spojene, počivale su među stisnutim koljenima. Onako oborene glave, na usamljenoj klupi, napola na svjetlu, napola u sjeni, bio je nalik na pravi spomenik očaja.

Oleg ne bi imao ništa protiv toga da sjedne kraj šulubina: još nijednom nije uspio s njime pošteno porazgovoriti a silno je želio jer je pamtio još iz logora da najviše imaju reći upravo oni koji najviše šute. Osim toga, kad se onomad Šulubin umiješao u prepirku i podupro ga, osvojio je Olega i dojmio ga se. A ipak je odlučio proći mimo njega: jer u logoru je isto tako shvatio da svakome čovjeku treba priznati pravo na samoću. I nipošto je ne bi oskvrnuo.

Prolazio je, ali polako, vukući noge po šljunku, dopuštajući sjedaču da ga zaustavi ako hoće. Šulubin primijeti cipele i diže glavu da vidi tko je u njima. Pogledao ga je ravnodušno kao da veli: »jest, čini mi se da ležimo u istoj sobi«. Oleg još dva puta zakorači prije nego što ga Šulubin napola upita:

– Da sjednete?

Ni Šulubin nije imao na nogama obične bolničke, nego prave kućne papuče, koje su bile toliko visoke i ugodne da je u njima mogao šetati i ovdje sjedjeti. Na glavi nije imao ništa tako da su mu se vidjeli čuperci sive kose.

Oleg se vrati i sjede kao da mu je bilo svejedno hoće li otići dalje ili će sjesti; a zapravo bilo je ugodnije sjedjeti.

Ma odakle počeo, mogao bi postaviti jedno suštinsko pitanje Šulubinu – pitanje u koje se čovjek, kad odgovara, mora cijeli unijeti. Ali mjesto toga, on upita:

– Onda, prekosutra, Alekseje Filipoviču?

I ne sačekavši odgovora, on je već znao, kao i cijela bolnička soba, da Šulubin prekosutra ide na operaciju. Najvažnije je bilo što ga je oslovio s »Alekseje Filipoviču«, kako još nitko u sobi nije nazvao šutljivoga Šulubina. Rekao je to kao što bi veteran rekao veteranu.

– Da se posljednji put ogrijem na suncu – kimnu šulubin.

– Neće biti posljednji put – potmulo će Kostogutov. Motreći ispod oka Šulubina, mislio je da to možda i jest

posljednji put. Šulubinovu snagu načelo je i to što je vrlo malo

313

jeo, manje nego što je to zahtijevao njegov tek: savladavao se da bi kasnije manje osjećao bolove. Kostogutov je znao od čega boluje Šulubin, pa zato upita:

– Onda su odlučili? Sa strane će vam staviti cijev. Skupivši usne kao da će cmoknuti, Šulubin ponovo zakima

glavom.

Neko su vrijeme šutjeli.

– Ipak, postoji ovakav i onakav rak – reče Šulubin gledajući pravo preda se a ne u Olega. – I iznad raka ima rak. Ma koliko da je loše, uvijek može biti i gore. Moj slučaj je takav da o njemu ne mogu ni s kim razgovarati, ni posavjetovati se.

– Ja mislim da je moj isto takav.

– Pustite vi to, moj je sigurno gori! Moja je bolest nekako posebno ponižavajuća. Posebno gadna. Posljedice su strašne. Ako i ostanem živ – a to je još jedan veliki »ako« – bit će neugodno stajati kraj mene, sjedjeti ovako kao što vi sada sjedite. Svi će nastojati da se odmaknu bar dva koraka. A ako tko i stane bliže, ja ću morati pomisliti: pazi, jedva podnosi i proklinje me. Drugim riječima, uopće neću biti s ljudima.

Kostogutov se zamisli tiho zviždučući – ne kroz usne, nego kroz zube, rastreseno protiskujući zrak kroz njih.

– Teško je, naime, znati kome je gore. To je još teže nego natjecati se u uspjesima. Svatko misli da je njegova nevolja gora. Ja sam, na primjer, siguran da sam proživio neobično nesretan život. Ali, šta znam, možda je vama bilo još teže? Kako mogu tvrditi, ovako sa strane, da vam nije bilo?

– I nemojte, jer biste se prevarili. – Šulubin napokon okrenu glavu i izbliza pogleda Olega neobično izražajnim okruglim očima zakrvavljenih bjeloočnica. – Nije najteži život onih koji tonu u more, koji kopaju pod zemljom ili traže vodu u pustinji. Najteži je život onome tko svakog dana, kad izlazi iz kuće, udari glavom o dovrtak – jer su vrata preniska... Vi ste, koliko sam shvatio, bili u ratu a poslije na robiji, je li tako?

– Osim toga nisu me primili na fakultet. Nisu me primili u oficire. I, osuđen sam na vječno progonstvo. – Oleg je sve to odmjereno nizao, kao da se ne žali. – Osim toga, imam rak.

– Dobro, što se tiče raka tu smo jednaki. Za ostalo, još ste mlad.

– Vraga sam mlad! Valjda hoćete reći da mi je glava na ramenu? Da mi kožu još nisu ogulili?

– što se tiče ostaloga, mogu vam reći da ste vi bar manje lagali, shvaćate li? Vi ste bar manje sagibali šiju, to vam mora biti drago! Vas su hapsili, a nas su gonili na sastanke: da vas proradujemo. Vas su slali u smrt, a nas su prisiljavali da stojimo i plješćemo unaprijed određenim osudama. I ne samo da plješćemo nego da zahtijevamo likvidaciju, zahtijevamo! Sjećate li se kako je pisalo u novinama: »Kao jedan čovjek zatalasao se cijeli sovjetski narod saznajući za nečuveno podla zločinstva ...« Vidite, znate li koliko nas košta ono »kao jedan čovjek«? Svi smo mi posve različiti ljudi i sad odjednom »kao jedan čovjek«! Kad se plješće, treba ruke što više dignuti tako da i drugi vide, i predsjedništvo da vidi. A kome nije do života? Tko se zauzeo za vas? Tko se usprotivio? Gdje su sad takvi?... Eto,

314

Dima Olicki je bio takav – suzdržao se, nije bio protiv, ma kakvi! Suzdržao se kad se glasalo za likvidaciju industrijskog komiteta. »Neka to objasni!«, vikali su. »Neka objasni!« Ustao je i presahla grla rekao: »Mislim da dvanaest godina poslije revolucije možemo naći drugačiji način da prekinemo ... « Ah, zločinac jedan! Prodana duša! Agent! ... Idućeg jutra – poziv na GPU. I – doživotna robija.

I šulubin onako neobično, spiralno i kružno zavrti glavom. Njišući se na klupi naprijed i nazad, sjedio je kao što na sjedalu sjedi krupna i nemirna ptica.

Kostogutov se gradio kao da mu ovo što je rečeno nimalo ne laska:

– Alekseje Filipoviču, sve je to kako se kome zalomi. Vi biste na našem mjestu bili isto takvi mučenici, mi bismo na vašem bili isto takvi oportunisti. Ali što se dogodilo: grizli su se i jedili oni koji su kao i vi shvatili. Koji su rano shvatili. A onima koji su vjerovali bilo je lakše. Ruke su im bile okrvavljene, a nisu shvaćali da su im okrvavljene.

Starac ga pogleda sumnjičavo i prodorno.

– A tko je to vjerovao?

– Eto, i ja sam vjerovao. Sve do Finskog rata.
– A kako dugo ste vjerovali? Kako dugo niste shvaćali? Od mladog momka se ne može drugo ni očekivati... Ali ja ne mogu priznati da je odjednom cijeli naš jadni narod poblesavio, ne mogu! Neću! Nekoć davno gospodar bi s vrata nešto mlatio i mlatio, a mužići su se oprezno smijuljili sebi u bradu: vidio je to i gospodar, i nadstojnik imanja, sa strane. Kad dođe vrijeme da se poklone – svi su bili »kao jedan čovjek« ... Znači li to da su mužići vjerovali vlastelinu, je li? Pa kakav bi čovjek morao biti da vjeruje? – raspalio se odjednom šulubin. U njega je takvo lice koje se neprestano mijenja i krivi pri svakom snažnijem osjećaju i nijedna crta na njemu ne bi ostala mirna. – Zar se može povjerovati da su svi profesori i svi inženjeri odjednom postali štetočine? Zar da su najbolji komandanti iz građanskog rata njemačko-japanski špijuni? Da je cijela Lenjinova garda paklenski izrod? Zar da povjeruješ da su svi tvoji prijatelji i znanci narodni neprijatelji? Da su milijuni ruskih vojnika izdali domovinu? Cijeli narod, od staraca do dojenčadi bili su istrijebljeni – i tko onda da vjeruje? Osim ako nije, da oprostite, budala! Ali zar se cijeli naš narod sastoji od budala? Oprostit ćete, narod je pametan i želi živjeti. Veliki narodi znaju samo za jedan zakon: preživjeti i trajati! I kad za svakoga od nas povijest, nad grobom, upita tko je bio i šta je bio, preostat će jedino da se odgovori kao u Puškina:

Ovo je odvratan vijek

Kad u svakoj je prilici čovjek

Tiranin, izdajnik ili robijaš!

Oleg se trgnu. Nije poznavao tu pjesmu, ali je bila toliko stvarna da su mu se pred očima u isto vrijeme pojavili i pjesnik i istina kao da su od krvi i mesa. A Šulubin mu priprijeti krupnim prstom:

315

Il'

– Vidite da u pjesmi nije spomenuo budalu. Iako je znao da ima i budala. Ne, izbor je samo trostruk... I kad se sjetim da u zatvoru i na robiji nisam bio, kad pouzdano znam da tiranin nisam bio, onda ... – Šulubin se nasmjehnu i nakašlja – onda ...

Kašljao je i pobočke se njihao naprijed i natrag.

– Mislite li da je ovakav život lakši od vašega, je li? Cijeli život sam strahovao i sad bih se mijenjao s nekim...

Kostogutov je, zgrbivši se i, nalik na Šulubina, presamitivši se i naprijed i natrag, sjedio na uzanoj klupici kao kukmasta ptica na prečki.

Na zemlji pred njima crnjele su se njihove ukočene sjene podavijenih nogu.

– Nemojte, Alekseje Filipoviču, vi naprečac sudite. To je odviše okrutno. Ja smatram za izdajice one koji su pisali prijave, koji su nastupali kao svjedoci. I takvih ima na milijune. Na dva zatvorenika, ili bar na tri, sigurno otpada jedan denuncijant, je li tako? To su već milijuni. Ali nepromišljeno je sve odreda smatrati za izdajnike. Tu je i Puškin bio nepromišljen. Bura lomi drveće a ako se uz put i trava savija, znači li to da je trava izdala drveće? Svatko ima svoj život. I sami ste maloprije rekli: preživjeti je zakon naroda.

Šulubin je tako skupio lice da su mu se jedva vidjela usta a oči posve nestale. Njegove su bar oči bile okrugle i velike –• a nestale su, ostala je samo slijepa, zbaburana koža.

Razvukao je lice. Pojavile su se one iste duhanske šarenice uokvirene zakrvavljenim bjeloočnicama, ali se činilo kao da su sad oči oprane:

–• To vam je plemeniti zakon stada. Strah da ćeš ostati sam. Izvan kolektiva. To inače nije ništa novo. Francis Bacon je još u šesnaestom stoljeću iznio svoju teoriju o idolima. Tvrdio je da ljudi nisu spremni da žive samo po svome iskustvu, nego da im je lakše ako ga uprljaju predrasudama. Te predrasude nazvao je idolima. Postoje, kako je rekao Bacon, plemenski idoli, zatim spiljski idoli...

Rekao je: »spiljski idoli«, i Oleg je odmah zamislio spilju: u sredini vatra, sve je puno dima, divljaci peku meso, a duboko unutra, jedva vidljiv, plavičasti idol.

– ... zatim kazališni idoli...

Gdje su ti idoli? U foajeu? Na zastoru? Ne, sigurno su nasred kazališnog trga.

– Što su to kazališni idoli?

– Kazališni idoli su tužna autoritativna mišljenja na koja se čovjek rado oslanja kad pokušava protumačiti ono što nije sam proživio.

– Oh, kako je to čest slučaj!

– A neki put je i doživio, ali je ugodnije ne vjerovati samome sebi.

– I to mi je poznato ...

– Kazališni idoli su i pretjerano prihvaćanje naučnih tvrdnji. Jednom riječju, to je dobrovoljno preuzimanje tuđih zabluda.

– Odlično! – ovo se jako svidjelo Olegu. – Dobrovoljno preuzimanje tuđih zabluda! Tako je!

– I, napokon, tu su još trži idoli.

316

– Vidite da u pjesmi nije spomenuo budalu. Iako je znao da ima i budala. Ne, izbor je samo trostruk... I kad se sjetim da u zatvoru i na robiji nisam bio, kad pouzdano znam da tiranin nisam bio, onda ... – Šulubin se nasmjehnu i nakašlja – onda...

Kašljao je i pobočke se njihao naprijed i natrag.

– Mislite li da je ovakav život lakši od vašega, je li? Cijeli život sam strahovao i sad bih se mijenjao s nekim...

Kostogutov je, zgrbivši se i, nalik na Šulubina, presamitivši se i naprijed i natrag, sjedio na uzanoj klupici kao kukmasta ptica na prečki.

Na zemlji pred njima crn jele su se njihove ukočene sjene podavijenih nogu.

– Nemojte, Alekseje Filipoviču, vi naprečac sudite. To je odviše okrutno. Ja smatram za izdajice one koji su pisali prijave, koji su nastupali kao svjedoci. I takvih ima na milijune. Na dva zatvorenika, ili bar na tri, sigurno otpada jedan denuncijant, je li tako? To su već milijuni. Ali nepromišljeno je sve odreda smatrati za izdajnike. Tu je i Puškin bio nepromišljen. Bura lomi drveće a ako se uz put i trava savija, znači li to da je trava izdala drveće? Svatko ima svoj život. I sami ste maloprije rekli: preživjeti je zakon naroda.

Šulubin je tako skupio lice da su mu se jedva vidjela usta a oči posve nestale. Njegove su bar oči bile okrugle i velike – a nestale su, ostala je samo slijepa, zbaburana koža.

Razvukao je lice. Pojavile su se one iste duhanske šarenice uokvirene zakrvavljenim bjeloočnicama, ali se činilo kao da su sad oči oprane:

– To vam je plemeniti zakon stada. Strah da ćeš ostati sam. Izvan kolektiva. To inače nije ništa novo. Francis Bacon je još u šesnaestom stoljeću iznio svoju teoriju o idolima. Tvrdio je da ljudi nisu spremni da žive samo po svome iskustvu, nego da im je lakše ako ga uprljaju predrasudama. Te predrasude nazvao je idolima. Postoje, kako je rekao Bacon, plemenski idoli, zatim spiljski idoli...

Rekao je: »spiljski idoli«, i Oleg je odmah zamislio spilju: u sredini vatra, sve je puno dima, divljaci peku meso, a duboko unutra, jedva vidljiv, plavičasti idol.

– ... zatim kazališni idoli...

Gdje su ti idoli? U foajeu? Na zastoru? Ne, sigurno su nasred kazališnog trga.

– Što su to kazališni idoli?

– Kazališni idoli su tužna autoritativna mišljenja na koja se čovjek rado oslanja kad pokušava protumačiti ono što nije sam proživio.

– Oh, kako je to čest slučaj!

– A neki put je i doživio, ali je ugodnije ne vjerovati samome sebi.

– I to mi je poznato ...

– Kazališni idoli su i pretjerano prihvaćanje naučnih tvrdnji. Jednom riječju, to je dobrovoljno preuzimanje tuđih zabluda.

– Odlično! – ovo se jako svidjelo Olegu. – Dobrovoljno preuzimanje tuđih zabluda! Tako je!

– I, napokon, tu su još tržni idoli.

O, njih je najlakše bilo zamisliti! Vašarski ljudski trpanac i iznad njega visoki alabastreni idol.

– Tržni idoli su zabluda koje izaziva uzajamna povezanost i zajednički život ljudi. To su greške koje čovjek čini zato što po navici upotrebljava formule što se protive zdravom razumu. Kao, na primjer: neprijatelj naroda! otpadnik! izdajica! – i svi odmah ustuknu.

Nervozno zabacujući čas jednu čas drugu ruku, Šulubin je popratio svaku svoju glasnu napomenu – i to je opet bilo nalik na neprestane i čudovišne pokušaje ptice koja ne može uzletjeti jer su joj krila podsjekli razglavljenim škarama. U leđa ih je peklo sunce koje je bilo toplije nego što je obično proljetno sunce. Grane se još nisu spajale, svaka se posebno ze-lenjela i nije bacala sjenu. Nebo još nije bilo usijano, kao što to biva na jugu, nego je zadržalo blago plavetnilo što se vidjelo između bijelih, pamučnih oblaka koji su po danu plovili u visini. Ali kao da to ne vidi ili kao da ne vjeruje, Šulubin je digao prst nad glavom i mahao njime:

– A nad svim tim idolima prostire se nebo straha! Nisko nebo straha prekriveno mračnim oblacima. Sjećate se kako navečer, iako nema oluje, ponekad naiđu takvi mrki, gusti, niski oblaci, smrkne se prije vremena, pada mrak, cijeli svijet doima se neugodno i čovjek bi se najradije zavukao u kamenu kuću, pod krov, što bliže vatri i obitelji. Dvadeset i pet godina sam proživio pod takvim nebom i spasio sam se samo zato što sam savijao šiju i šutio, šutio sam dvadeset pet godina ili možda dvadeset i osam, izračunajte sami, čas sam šutio zbog žene, čas zbog djece, čas sam šutio zbog svog grešnog tijela. Ali žena mi je umrla. A tijelo je moje vreća izmeta u kome će sa strane probušiti rupu. I, što je neobjašnjivo, moja su djeca izrasla u tvrdokorne ljude! Kćerka mi se odjednom počela javljati i poslala mi je već treće pismo (u posljednje dvije godine, i to ne ovamo nego još kući), ali kako sam utvrdio, zato što je partijska organizacija od nje zahtijevala da normalizira odnose s ocem, je li vam jasno? A od sina nisu ni to tražili... Mičući čupavim obrvama, cijelim svojim razbarušenim obličjem, Šulubin se okrenu prema Olegu. Ah, sad mu je jasno tko je on! On je onaj ludi mlinar iz »Rusalke«.

– »Kakav sam ja mlinar? Ja sam gavran!«

– Sad više i ne znam, možda sam sanjao tu djecu? Možda ih nije ni bilo? Recite, zar je čovjek klada? Kladi je svejedno da li leži sama ili je među drugim kladama. A ja, eto, živim tako da ću ako se onesvijestim, padnem na pod i izdahnem ostati tako ležati nekoliko dana prije nego me susjedi pronađu. A ipak – slušajte ovo, slušajte – on uhvati Olega za rame kao da se boji da on možda neće čuti – ja se isto kao i prije bojim i ogledavam! Vidite, ono što sam se onda usudio reći u našoj sobi, u Kokandi se ne bih usudio reći! Ni na poslu ne bih rekao! I ovo što vam govorim, govorim vam samo zato što mi se već primiče operacioni stol. A i sada, da je tu netko treći, ne bih govorio! Ne bih! Tako je to. Vidite dokle su me dotjerali... Inače sam završio agronomski fakultet. Završio sam i višu školu dijalektičkog materijalizma. Držao sam predavanja s više područja – i to

317

u Moskvi. A tada su se počeli rušiti hrastovi. U agronomskom fakultetu je pao Muralov. Pomeli su desetak profesora. Nije li trebalo priznati greške? Ja sam ih priznao! Nije li trebalo opovrći samoga sebe? Ja sam i to učinio! Valjda će se jedan postotak ljudi ipak izvući? Ja sam bio u tom postotku! Posvetio sam se čistoj biologiji – našao sam mirnu luku! ... Ali je i ondje počela čistka, i to kakva! Češljali su katedre bioloških fakulteta. Nije li došlo vrijeme da prestanem predavati? Dobro, prestao sam. Prešao sam u asistente. Pristao sam da budem sitan!

Kako je lako govorio, a u bolničkoj sobi je onako šutio! Riječi su iz njega tekle kao da nijednu vještinu nije znao bolje od govorničke.

– Uništavali su stručne knjige velikih učenjaka, mijenjali programe – dobro, ja sam se slagao – učit ćemo iz novih. Predložili su da se anatomija, mikrobiologija, nervne bolesti proučavaju na osnovu knjiga jednog neobrazovanog agronoma i na osnovu vrtlarske prakse. Bravo, i ja sam za to! Nije dosta, odreknete se i asi-stentskog položaja! Dobro, ne bunim se ja, mogu biti i demonstrant. Ne, žrtva nije prihvaćena, neću biti ni demonstrant – dobro, slažem se, bit ću knjižničar, knjižničar u dalekom Kokandu. Koliko sam popuštao! Ipak sam, eto, živ, a djeca su završila škole. Knjižničari dobivaju često tajne upute: uništiti sve knjige iz pseudonauke genetike! Uništiti sve knjige tih i tih pisaca! Nisam li se priviknuo i na to? Nisam li baš ja s katedre dijalektičkog materijalizma prije četvrt stoljeća proglašavao teoriju relativnosti za kontrarevolucionarno mračnjaštvo? I sad opet sastavljam dopis, potpisuje mi ga partijska organizacija i odjel unutrašnjih

– i mi lijepo u peć i genetiku, i lijevu estetiku, i etiku, i kiber-netiku, i aritmetiku ...

Opet se smijao. Taj ljudi gavran!

– ... Zašto da na ulicama ložimo vatre, čemu dramtizirati? Možemo mi to u zakutku, pa lijepo u peć, još ćemo se ogrijati! ... Eto dokle su me dotjerali – do te peći... Ali sam digao obitelj... I moja kćerka, urednik oblasnih novina, napisala je ovakvu lirsku pjesmicu:

Ne, ja baš ne želim uzmaci, Oproštenja meni ne treba. U borbi ću se uvijek naći! A otac? I njega ću u rebra!

Ogrtač mu je visio poput nemoćnih krila.

– Da-a-a-a... – bilo je sve što je uspio uzvratiti Kostogutov. |– Priznajem, nije vam bilo lakše.

– Naravno. – Šulubin predahnu, umiri se i mirnije nastavi:

– Recite, u čemu se sastoji zagonetka po kojoj se smjenjuju razdoblja u povijesti? Jedan te isti narod, u nepunih deset godina, potpuno izgubi društvenu energiju i impulsi junaštva, pošto se promijenili barjak, postaju impulsi kukavičluka. Ja sam vam boljševik od sedamnaeste godine. Da znate kako sam hrabro rastjerao u Tambovu ondašnju esersko-menjševičku dumu, iako se nama zapravo fućkalo. Sudjelovao sam u građanskom ratu. Pa mi nismo uopće čuvali svoje glave! Bili smo naprosto sretni da je damo za svjetsku revoluciju! I šta nam se dogodilo? Kako smo mogli

318

tako klonuti? I pred čime? Od straha? Pred tržnim idolima? Kazališnim idolima? Dobro, ja sam još mali čovjek, ali Nadežda. Konstantinovna Krupska? Zar ona nije shvaćala, zar nije vidjela? Zašto ona nije digla glas? šta bi za sve nas značilo da je ona samo jednom progovorila, čak kad bi je to stajalo života? Možda, bismo se svi promijenili, možda bismo se oduprli – i ne bi sve-otišlo nizbrdo? A Ordžonikidze? On je bar bio orao! Ni Šliselburg,, ni robija nisu ga mogli slomiti – i što je njega sprečavalo da bar jednom, samo jednom javno istupi protiv Staljina? Ali svi su oni radije tajanstveno umirali ili sami sebe ubijali – samo,-je li to junaštvo, pitam vas ja?

– Vi mene pitate, Alekseje Filipoviču? Ne mogu ja vama objasniti ... Samo vi možete meni...

Šulubin uzdahnu i pokuša se premjestiti na klupi. Ali boljelo, ga je kako je god sjedio.

– Mene nešto drugo zanima. Eto, vi ste se rodili poslije revolucije. Ali ste bili na robiji. Recite, jeste li se razočarali u. socijalizam ili niste? Kostogutov se neodređeno osmjehnu.

– Ne znam. Nekad bi mi ondje tako prigustilo da bi čovjek: od bijesa svašta učinio.

Šulubin ispruži jednu ruku kojom se dotada oslanjao na klupu i tu bolesnu, već slabu ruku stavi Olegu na rame:

– Mladiću, samo nemojte u tome pogriješiti. Nemojte zbog: svojih patnji i zbog ovih surovih godina zaključiti da je svemu kriv socijalizam. Naime, ma šta vi o tome mislili, kapitalizam je jednom zauvijek pregazila povijest.

– Mi smo ondje – mi smo smatrali da je u privatnoj inicijativi mnogo toga dobro. Lakše se živi, razumijete li? Uvijek ima svega. Uvijek znaš gdje ćeš što naći.

– Čujte, to je malograđansko shvaćanje. Privatna inicijativa je vrlo elastična, ali ona je dobra samo ako je vrlo ograničena. Ako privatnu inicijativu ne stegneš željeznim kliještima, iz nje izrastu ljudi-zvijeri, ljudi-vukovi, čijim prohtjevima i pohlepi nema granica. Prije nego što je ekonomski osuđen na propast, kapitalizam je već bio osuđen etički! I to odavno!

– Ali – maknu Oleg čelom – ja, istini za volju, znam i kod nas ljudi čijim prohtjevima i pohlepi nema granica. I nisu to nikakvi privatni obrtnici. Uzmimo toga Jemeljana, Sašika ...

– Tako je! – sve je teže pritiskao Šulubin rukom Olegovo rame. – Postavlja se, naime, pitanje: socijalizam, ali kakav? Mi smo se hitro okrenuli misleći: dosta je izmijeniti način proizvodnje – i odmah će se izmijeniti ljudi. Ali vražju mater! Nimalo se nisu izmijenili. Čovjek je biološko biće! Treba nekoliko tisućljeća da se promijeni!

– Dobro, kakav onda socijalizam?

– To i jest ono: kakav? U tome je zagonetka. Neki kažu— »demokratski«, ali to je samo površna forma koja ne sadržava suštinu socijalizma, nego se odnosi na način kako ga uvodimo, na vrst državnog uređenja. To je samo garancija da se neće odsijecati glave, ali se isto tako ne zna na kakvim temeljima će se graditi taj socijalizam. Socijalizam se ne može sagraditi na višku robe, jer će ljudi, ako žive kao bivoli, zgaziti u prah tu robu.

Isto tako nije socijalizam onaj socijalizam koji neumorno propovijeda mržnju – jer se društveni život ne može zasnivati na mržnji. A onaj tko je godine i godine plamtio od mržnje ne može naprosto jednog dana reći: dosta! – od danas prestajem mrziti i samo ću voljeti. Međutim, on će i dalje mrziti, naći će već u svojoj blizini nekoga koga će mrziti. Znaate li onu Herweghovu pjesmu.'

•Oleg prihvati:

Wir haben lang genug geliebt...

Wir wollen endlich hassen!

Kako ne bih znao! Učili smo to u školi.

– Tako je, tako je, vi ste to učili u školi! Ala je to strašno! To su vas učili u školi mjesto da vas uče nečemu sasvim suprotnom:

Wir haben lang genug gehasst, Wir wollen endlich lieben.

U vražju mater vi i vaša mržnja. Mi napokon želimo voljeti! Eto, takav bi trebalo da bude socijalizam.

– Znači – kršćanski, je li tako? – nagađao je Oleg.

– Kršćanski je pretjerano reći. One partije koje su se tako nazivale u društvima što su nastala pod vladavinom Hitlera ili Mussolinija ne znam od koga i s kime bi mogle graditi takav socijalizam. Kad je Tolstoj potkraj prošlog stoljeća odlučio da praktički usadi kršćanstvo u društvo, njegova odjeća se čak učinila smiješna suvremenima, a njegova propovijed nije imala nikakve veze sa stvarnošću. Zato ja kažem: baš za Rusiju, za Rusiju u kojoj se mi toliko kajemo, ispovijedamo i bunimo, gdje imamo Dostojevskoga, Tolstoj a i Kropotkina, jedini pravi socijalizam je – moralni. To je jedino realno.

Kostogutov se namršti:

– Kako bi trebalo shvatiti i zamisliti taj – »moralni socijalizam«?

– Nije ga teško zamisliti! – opet živnu Šulubin, ali sad više nije imao na licu usplahireni izraz mlinara-gavrana. Nekako se razvedrio i očito mu je bilo stalo da uvjeri Kostogutova. Govorio je odjelito, kao da predaje. – Treba objaviti svijetu takvo društvo u kome će svi odnosi, načela i zakoni proisticati iz morala – samo iz morala! Sve čega se prihvatimo; odgoj djece, pripremanje djece za budući život, usmjeravanje djelatnosti odraslih i ispunjavanje njihovog slobodnog vremena, sve to mora proisticati samo iz moralnih načela. A naučna istraživanja? Treba prihvatiti samo ona koja neće biti na štetu morala – i, u prvom redu, samih istraživača. Isto tako i u

vanjskoj politici! Isto tako i u pitanjima granica; ne treba misliti koliko ćemo se obogatiti jednim pedljom zemlje, koliko ćemo time ojačati ili povećati naš prestiž, nego jedino o tome koliko je naš potez moralan.

– Sumnjam da se to može ostvariti! Trebat će još dvije stotine godina! Samo čekajte – namršti se Kostogutov. – Nešto mi nije jasno. Gdje vam je materijalna baza? Treba se oslanjati na ekonomiju... Ne treba li prvo nju urediti?

320

– Prvo ekonomiju? Različita su mišljenja. Na primjer, Vladimir Solovjov prilično sigurno tvrdi da i ekonomiju treba zasnivati na moralnim temeljima.

– Kako to? Prvo moral, pa tek onda ekonomija? – nije se mogao načuditi Kostogutov.

– Tako je! Čujte, ruski čovječe, vi zacijelo niste pročitali ni jedan redak Vladimira Solovjova? Kostogutov zaniječe usnama.

– Ali ste mu bar čuli ime?

– U ćuzL

– A jeste li bar pročitali koju stranicu Kropotkina? »Uzajamno pomaganje ljudi«?

Kostogutov jednako odgovori.

– Ma da, on nema pravo, zašto biste ga čitali? ... A Mihaj-lovskog? Niste, naravno, njega su odbacili, a zatim zabranili i povukli iz knjižnice.

– A kad bih ja i čitao? Kad bih. čitao? – uzruja se Kostogutov. – Cijeli život dirinčim, a sa svih strana me gnjave: jesi li čitao ovo, jesi li čitao ono? U vojsci nisam ispuštao lopatu iz ruku baš kao ni u logoru a sad, u progonstvu, ne ispuštam motiku. Kad bih onda čitao?

Na licu šulubina koje se isticalo krupnim očima i čupavim obrvama pojavi se uzbuđen i slavodobitan izraz:

– Reći ću vam što je moralni socijalizam! Njegova svrha nije da ljude ustremi prema sreći, jer to je zapravo i tržni idol – ta »sreća«! On ih usmjerava prema uzajamnoj toleranciji. Sretna je i zvijer kad proždire plijen, a uzajamno tolerantni mogu biti samo ljudi! I to je najviše do čega se oni mogu dovinuti!

– Ali ja hoću da mi date tu sreću! – uporno će Oleg. – Dajte mi tu sreću bar tih nekoliko mjeseci prije smrti! Koga će mi đavola inače?

– Sreća je privid! – posljednjom je snagom Šulubin tvrdio svoje. Bio je već blijed. – Eto, ja sam odgajao djecu i bio sam sretan. A ona su me popljuvala. U ime te iste sreće palio sam u peći knjige pune istine. Još je gora takozvana »sreća budućih pokoljenja«. Tko je može naslutiti? Tko je razgovarao s tim budućim pokoljenjima da bi znao kakvim će se idolima ona klanjati? Odviše se mijenjala predodžba o sreći u toku stoljeća da bismo se usudili unaprijed je prirediti. Budemo li gazili po bijelim zemičkama i lijevali mlijeko u sebe, svejedno nećemo biti sretni. A ako -podijelimo svoju neimaštinu međusobno, bit ćemo već danas! Ako se budemo brinuli samo o »sreći« i o množenju, idiotski ćemo napučiti cijelu zemlju i stvoriti grozno društvo ... Nekako mi je loše, znate ... Moram u krevet...

Oleg nije do sada ni primijetio kako je Šulubinovo lice, koje je i dosad bilo snuždeno, postalo beskrvno i samrtničko.

– Dodite, dodite, Alekseju Filipoviču, ja ću vas držati ispod ruke! ...

Šulubin je jedva ustao iz položaja u kojem je sjedio. Uputili su se sasvim polako. Proljetna lakoća ispunjala je sve oko njih, ali su oni bili pritisnuti velikim teretom, i njihove kosti, i meso koje je još bilo cijelo, i odjeća, i obuća, pa čak i sunčana bujica koja ih je obasipala – sve ih je to pritiskalo i gnječilo.

21 Odjel za rak

321

Koračali su šutke, odviše umorni da dalje razgovaraju.

Tek pred stepenicama na ulazu u bolnicu, kad su stajali u sjeni Odjela za rak, Šulubin, oslanjajući se na Olega, podiže glavu te se zagleda u topole i prugu veselog neba i reče:

– Samo da ne završim pod nožem. Strah me je... Makar živio posve kratko, makar živio kao pas, ipak čovjek želi živjeti...

Napokon udoše u predvorje – odjednom je bilo zagušljivo, smrdljivo. I polako, stepenicu po stepenicu, savladavali su dugačko stepenište.

Oleg upita:

– Čujte, zar ste vi to sve smislili za tih dvadeset i pet godina kad ste savijali šiju i odricali se svega i svakoga... ?

– Tako je, odricao sam se i razmišljao sam – šuplje, bez ikakva izražaja na licu odgovori Šulubin već posve slabim glasom. – Bacao sam knjige u peć – i razmišljao sam. Pa zar nisam radi svojih patnji, radi izdajstva, zar nisam zaslužio da bar malko smijem razmišljati? ...

322

32

POGLED S DRUGE STRANE

Doncova ipak nije ni slutila da bi ono što ti je bilo tako savršeno poznato, što si u više navrata, uzduž i poprijeko provjeravao, da bi se sad to odjednom moglo iskrenuti i postati posve nepoznato i strano. Već trideset godina bavila se bolestima drugih ljudi, već dobrih dvadeset godina sjedjela je pred rendgenskim aparatom, pregledavala pacijente i snimke, promatrala izopačene moleće poglede u očima, uspoređivala analize, čitala knjige, pisala članke, prepirala se s kolegama, prepirala s bolesnicima – i njeno iskustvo i njeno izgrađeno stanovište postajalo je sve čvršće, a medicinska teorija – sve osmišljenija. Tu su bili i etio-logija, i patogeneza, simptomi, dijagnoze, tok bolesti, liječenje, profilaksa i prognoza, a tvrdoglavost, sumnjičavost i strah bolesnika, premda bijahu shvatljive ljudske slabosti i premda su izazivale liječnikovu sućut, ali u trenutku kad je trebalo izabrati ovu ili onu metodu bile su ravne nuli, u kvadratima logike za njih nije bilo mjesta.

Do sada su sva ljudska tijela bila za nju jednako građena: tu je građu opisivao jedan jedini anatomski atlas. Jednake su bile i fiziologija životnih procesa i fiziologija osjećaja u svim ljudima. Sve što je normalno ili što odstupa od normalnoga razumno su objašnjavale autoritativne medicinske upute.

I odjednom, u svega nekoliko dana, njeno tijelo ispalo je iz tog usklađenog, velikog sistema, udarilo o tvrdu zemlju i sad joj se činilo nalik na bespomoćnu vreću punu organa, organa od kojih se svaki svakog trenutka može razboljeti i javiti.

U nekoliko dana sve se glavačke preokrenulo i ono što je prije bilo sastavljeno od poznatih elemenata, sad je odjednom postalo nepoznato i mučno.

Dok joj je sin još bio mali dječak, zajedno s njim gledala je neke slike: najobičniji kućni predmeti, kao što su čajnik, žlica ili stolica, kad bi bili nacrtani iz nekog čudnog ugla postajali bi strani, neprepoznatljivi.

Tako joj je i sada bio neprepoznatljiv tok njezine bolesti i njen novi položaj u liječničkoj praksi. Sad više nije mogla biti u toku liječenja ona razumna i sigurna snaga, nego se pretvarala

323

u izdvojenu bespametnu grudicu. Prva spoznaja bolesti zgnječila ju je kao žabu. Isprva je bilo nemoguće saživjeti se s tom bolešću: rušio se svijet, rušio se opći red u svijetu. Iako još nije umrla, već se morala odreći i muža, i sina, i kćerke, i unuka, i posla – iako će baš sada taj isti posao protutnjati preko nje i kroz nju. U jedan jedini dan trebala se odreći svega što je sačinjavalo život i onda se, poput blijedozelene sjenke, još neko vrijeme mučiti ne znajući hoće li zaista zauvijek iščeznuti ili će se vratiti životu.

Čini se da u tom njenom životu nije bilo nikakvih ljepota, radosti i blagdana – postojao je samo posao i nemir, posao i nemir – ali, eto, sad odjednom postaje jasno kako je taj život divan i kako se bolno i teško od njega rastati!

Nedjelja sad više nije bila za nju nedjelja, jer se taj cijeli dan psihički pripremala za sutrašnji rendgenski pregled.

U ponedjeljak, kako je bilo dogovoreno, u devet i četvrt su Dormidont Tihonovič, Vera Ganhart i još jedna liječnica ugasili svjetlo i počeli se privikavati na tamu u rendgenskom kabinetu. Ljudmila Afanasjevna se svukla i zašla za rendgensku ploču. Kad je uzela od bolničarke prvu čašu barijeve kaše, nespretno ju je malko prolila: njena ruka, koja je u ovoj istoj sobi, u gumenim rukavicama, toliko puta čvrsto pritiskala tuđi trbuh – sada se tresla. Sve ono što je tako dobro znala, sad je osobno proživljavala: pipali su je, pritiskali, okretali, dizala je ruke i udisala. Onda bi dizali i spuštali ploču, plegli je i snimali u različitim projekcijama. Napokon, trebalo je pričekati da se kontrast raširi po cijelom probavnom sustavu – a rendgenski aparat nije mogao stajati bez posla, tako da je rendgenolog dotle pregledavao i druge bolesnike. Ljudmila Afanasjevna je čak sjela da joj pomogne, ali nije ništa shvaćala, pa nije ni mogla pomoći. Ponovno je došlo vrijeme da stane iza ploče, da pije barijevu kašu, da legne radi snimanja.

Sam pregled nije protjecao u uobičajenom, poslovnom muku kad samo padaju kratke zapovijesti, nego se Oreščenkov neprestano šalio, čas na račun mladih pomoćnica, čas na račun Ljud-mile Afanasjevne, čas na svoj: pričao je kako su ga, dok je još bio student, izbacili zbog nepristojna vladanja iz ondašnjeg Hudo-žestvenog teatra, koji je tada bio tek osnovan – bila je premijera drame »Vlast tame« a Akim se tako prirodno ušmrkivao i tako zavijao obojke da su Dormidont i njegov prijatelj počeli zviždati. I od tada, kaže, svaki put bi se u Hudožestvenom teatru bojao da ga neće poznati i opet izbaciti.

Svi su nastojali što više govoriti da ne bi bilo onih mučnih stanki između pojedinih dijelova pregleda za kojih se ništa nije govorilo. Međutim, Doncova je dobro shvaćala da Ganhartova govori na silu i stisnuta grla; dobro ju je ona poznavala!

Ali sama Ljudmila Afanasjevna htjela je da bude sve baš ovako! Brišući usta, pošto je popila barijevu kašu, ona još jednom napomenu:

– Ne, bolesnik ne smije sve znati! Uvijek sam to tvrdila, pa i sada to tvrdim. Kad budete raspravljali o mom slučaju, iziđi ću iz sobe.

Složili su se,** Ljudmila Afanasjevna je više puta izlazila, nastojala se zabaviti nekim poslom u laboratoriju, udubiti se u povijesti bolesti – jer posla je bilo mnogo – ali ništa nije mogla dokraja shvatiti. Tada bi je ponovno pozvali, i ona bi ušla usplahirena srca nadajući se da će je dočekati veselim riječima. Veročka Ganhart će je s olakšanjem zagrliti i čestitati joj – ali od toga nije bilo ništa, iznova bi je plegli, prevrtali i pregledavali.

Pokoravajući se svakoj takvoj zapovijesti, Ljudmila Afanasjevna se ipak morala nad njima zamisliti, pokušavajući ih sebi objasniti.

– Iz vaših postupaka mi je jasno da nešto tražite! – ipak joj se otelo.

Shvatila je da ne sumnjaju u tumor želuca ili na izlazu iz želuca, nego na ulazu – a to je upravo najteži slučaj jer pri operaciji treba djelomično otvoriti prsni koš.

– E, Lju-udočka – otegnuo je Oreščenkov iz mraka – pa vi želite da mi sve otkrijemo na vrijeme, zato i moramo tako postupati! Hoćete li da pričekamo tri mjeseca? Tada bismo vam brže rekli!

– Ni govora, hvala vam za ta vaša tri mjeseca!

Nije htjela pogledati ni glavnu, veliku rendgensku snimku, koja je predvečer bila razvijena. Izgubivši one svoje uobičajene, odlučne, muške kretnje, srvano je sjedjela na stolici pod snažnom svjetiljkom i čekala završne riječi Oreščenkova – bez riječi, ne zaključak i ne dijagnozu.

– Dakle, poštovana kolegice – dobroćudno je razvlačio Oreščenkov – mišljenja slavnih ličnosti se ne podudaraju.

A ispod uglastih obrva pažljivo je promatrao zbunjenu Don-covu. Činilo se da se nadao kako će u ovim trenucima iskušenja odlučna i nepokolebiva liječnica imati nešto više snage. Njena iznenadna klonulost još je jednom potvrdila mišljenje Oreščenkova da je suvremeni čovjek nemoćan pred pojavom smrti, da nije ničim naoružan čime bi joj se mogao usprotiviti.

– I tko misli da je gore? – na silu se smješkala Doncova. (željela je da to ne bude on!)

Oreščenkov raširi prste:

— Gore misle vaše kćerke. Tako set ih vi odgojili. Ja mislim da je vaše stanje bolje — sitan, ali vrlo dobroćudan drhtaj pojavi se u kutovima njegovih usnica.

Ganhartova je bila blijeda kao da očekuje svoju presudu.

— E pa hvala vam — malo odlane Doncovoj. — Dakle... šta je onda?

Koliko su puta, progutavši zrak, čekali bolesnici da ona u ovakvom trenutku izreče presudu, i ta njena presuda uvijek se zasnivala na razumu, na brojkama, bio je to logički izveden i višestruko provjeren zaključak. Ali sad je osjetila kolika se bačva strave skriva u tom posljednjem, malom udisaju zraka.

— Znete, Ljudočka — umirujuće je brujaio Oreščenkov. — U svijetu vlada nepravda. Da vi niste naša, odmah bismo vas, s podvojenim dijagnozama, predali kirurzima, a oni bi već nešto rastvorili i uzgred štogod izrezali. Ima takvih lopova koji nikada ne izvuku ruku iz trbušne šupljine a da nešto ne uzmu za uspomenu. Otvorili bi i ustanovili tko je od nas imao pravo. Ali vi

325

ste, reko, naša. U moskovskom rendgensko-radiološkom institutu rade naša Lenočka i Serjoža. I eto što smo odlučili: ne biste li vi onamo otputovali? Ha? Pročitat će našu dijagnozu i sami će vas pogledati. Broj mišljenja će se povećati. Ako treba rezati, bolje da vas ondje režu. Uopće je ondje bolje, je li tako?

(Rekao je: »Ako bude trebalo rezati.« Možda je htio istaći kako, ipo svoj prilici, neće trebati rezati? Ili možda nije tako ... Ne, sigurno je gore ...)

— Naime — domišljala se Doncova — operacija je toliko komplicirana da je se vi ne usudite ovdje obaviti?

— Ma nije, nema govora! — namršti se i podviknu Oreščenkov. — Nemojte tražiti u mojim riječima ništa više od onoga što sam rekao. Mi samo ... kako se ono kaže ... iskorištavamo naše veze. A ako mi ne vjerujete, evo — on kimnu glavom prema stolu — uzmite film i sami pogledajte.

Da, to je bilo tako jednostavno! Trebalo je samo pružiti ruku i sama analizirati sliku.

— Ne, ne — usprotivi se Doncova — neću.

Odluka je pala. Porazgovorili su i s primarijusom. Doncova je otišla i u republičko ministarstvo zdravlja. Ondje, začudo, nisu nimalo zatezali nego su joj dali dozvolu i uputnicu. Ubrzo je shvatila da je zapravo više ništa ne veže za grad u kojem je proživjela dvadeset godina.

Doncova je dobro predviđala i zato je svima tajila svoju bolest: čim saopćiš jednome čovjeku, sve će nezadrživo krenuti svojim tokom i više ništa neće o tebi ovisiti. Najtrajnije životne veze, čvrste i vječne veze — kidale su se i nestajale ne u nekoliko dana, nego u nekoliko sati.

Bila je jedina i nezamjenjiva u dispanzeru i kod kuće — a već se za nju našla zamjena.

Eto, ma koliko da smo vezani uz zemlju, mi se jedva držimo na njoj! ...

Čemu sada otezati? Već iste srijede ona se uputila u svoju posljednju vizitu zajedno s Ganhartovom koja će je zamijeniti na položaju šefa odjela.

Sobe su počeli obilaziti već izjutra i zadržali su se gotovo do ručka. Doncova je silno vjerovala u Veročku Ganhartovu, i Ganhartova je jednako dobro, kao i Doncova, poznavala sve te pacijente; i sada, kad je Ljudmila Afanasjevna počela prolaziti mimo bolesničkih kreveta shvaćajući da će možda proći i više od mjesec dana prije nego se ponovo vrati, ako se uopće vrati — ona je prvi put u ovih nekoliko dana očvrstnula i razvedrila se. Ponovo su je bolesnici zanimali i opet je bila sposobna da razmišlja o njihovim slučajevima. Ubrzo je odbacila jutrošnju namjeru da što prije preda posao, da što prije uredi posljednje formalnosti i ode kući da se spremi za put. Bila je toliko navikla da obavlja sve samouvjereno i sama, da ni danas nije mogla napustiti ni jednog bolesnika a da bar ne zamisli njegovu jednomjesečnu prognozu: kako će teći bolest, kakva će sredstva trebati upotrijebiti u liječenju, kakve će izuzetne mjere možda trebati poduzeti. Gotovo isto kao i prije hodala je kroz sve sobe — i to su bili prvi lagodniji trenuci u buri proteklih dana.

Već se privikla na svoju nesreću.

326

A u isto vrijeme kao da su joj bila oduzeta liječnička prava, kao da je bila diskvalificirana zbog neke neoprostive greške koju, srećom, još nisu saopćili bolesnicima. Saslušala ih je, prepisivala lijekove, zapovijedala, promatrala razboritim pogledom bolesnicu a hladna jeza podilazila ju je po leđima pri pomisli da ona više ne može utjecati na život i smrt drugih, da će već za nekoliko dana i ona biti isto tako nemoćna i da će tupo ležati u bolničkom krevetu, ne brinući se za svoju vanjštinu – i čekati što će reći stariji i iskusniji. I bojati se bolova. I uzrujavati se možda zbog toga što nije u najboljoj klinici. I možda sumnjati da je ne liječe kako treba i kao o najvećoj sreći misliti o svom svakidašnjem pravu da hoda bez bolesničke pidžame i da se navečer vraća svojoj kući.

Sve ju je to iznova obuzimalo i smetalo je da razmišlja onako uporno kao što je bila navikla.

A Vera Korniljevna je neveselo prihvaćala breme koje nije htjela nipošto preuzeti uz ovakvu cijenu. Niti ga je inače uopće htjela.

»Mama«, kako su zvali Doncovu, za Veru Korniljevnu nije bio običan nadimak. Ona je postavila najtežu dijagnozu od svih, slutila je da će Ljudmila Afanasjevna biti podvrgnuta užasno teškoj operaciji koju ona, načeta kroničnim rendgenskim rakom, neće moći podnijeti. Hodala je jutros pokraj nje i pomišljala kako možda ovako hodaju posljednji put – i kako će ona još mnogo godina hodati među tim krevetima i svakog se dana turobno prisjećati one koja je od nje napravila liječnika.

Krišom je brisala suzne oči.

Vera je, osim toga, morala danas kao još nikada sve vrlo tačno predvidjeti i ne propustiti ni jedno važno pitanje – zato što svih tih pedesetak života prvi put u potpunosti pripada njoj, a kasnije više neće imati nikoga, koga bi upitala za savjet.

Tako su one dvije, uzbuđene i rastresene, pola dana obilazile sobe. Isprva su prešle u ženske sobe. Zatim su obišle bolesnike u predvorju i hodniku. Naravno da su zastale i kod Sibgatova.

Koliko su tog uložile u život ovog mirnog Tatarina! A uspjele su samo da mu poklone nekoliko mjeseci, i to kakvih mjeseci – kukavnog životarenja u neosvijetljenu, zagušljivu kutu predvorja. Sibgatovu je već posve popustila križna kost tako da je morao držati na leđima obje svoje snažne ruke kako bi ostao u uspravnom položaju; micao bi se samo kad bi svratio u susjednu sobu da čuje što se ondje razgovara; udisao bi samo ono malo zraka što je dopiralo iz dalekog prozorčića; cijelo nebo bilo mu je – strop.

Ali i na tom kukavnom životu od kojega nije preostalo ništa osim bolničke^ svakidašnjice, svađa bolničarki, bolničke hrane i igre domina, čak na tome životu s rupom u leđima zahvaljivale su, pri svakoj viziti, njegove svijetle i bolne oči.

A Doncova je pomislila kako je ona, ako odbaci svoje stanovište i prihvati stanovište Sibgatova, zapravo – sretna.

Međutim Sibgatov je odnekud već dočuo da je ovo posljednji dan Ljudmile Afanasjevne u bolnici.

Šutke su promatrali jedno drugo, potučeni, ali vjerni saveznici, čekajući kad će ih pobjednički bič otjerati na različite strane.

327

»Znaš, Šarafe«, govornice su oči Doncove, »učinila sam što sam mogla. Ali i ja sam ranjena, i ja se rušim.«

»Znam, majko«, odgovarale su Tatarinove oči, »ni ona koja me rodila ne bi za me više učinila. Ali ja tebe ne mogu spašavati.«

Slučaj Ahmadžana izvršno se okončao: njegov rak nije bio zapušten, sve je učinjeno teoretski vrlo dobro i cijeli razvoj se poklapao s teoretskim predviđanjima. Izbrojili su koliko puta je bio zračen, i Ljudmila Afanasjevna mu reče:

– Otpuštamo te!

Trebat će to obaviti rano izjutra, kako bi obavijestio glavnu sestru i kako bi mu donijeli njegovu uniformu iz magazina – ali Ahmadžan je svejedno odmah, sad već bez štake, odjurio dolje k sestri Miti. Sad više ovdje ne bi izdržao ni jedno nepotrebno veče – prijatelji su ga već čekali navečer u starome gradu. I Vadim je znao da Doncova predaje odjel i da putuje u Moskvu. A evo kako je doznao: sinoć je stigao telegram od majke adresiran na dvije osobe – na njega i na Ljudmilu Afanasjevnu; u njemu je stajalo da je koloidno zlato poslano u dispanzer. Vadim je odmah odbatrgao u prizemlje; Doncova je bila u ministarstvu zdravlja, ali je Vera Korniljevna već vidjela telegram, čestitala mu i odmah ga upoznala s Elom Rafailovnom, njihovim radiologom, koja će ga odsad liječiti zračenjem, čim spomenuto zlato stigne u njihov radiološki kabinet. Napokon je stigla i utučena Doncova, također pročitala telegram i, onako izgubljena izraza na licu, također je nastojala veselo zakimati glavom Vadimu.

Sinoć se Vadim neopisivo radovao, nije mogao zaspiti, ali se već jutros opet zamislio: kad će stići zlato? Da su ga uručili majci, već bi danas bilo ovdje. Hoće li putovati tri dana? Ili sedam dana? Tim pitanjem je Vadim sada i dočekao liječnice koje su pristupile njegovu krevetu.

– Uskoro! Svakako uskoro! – rekla mu je Ljudmila Afanasjevna.

(Ali je ona dobro znala šta znači to uskoro. Sjećala se slučaja kada je moskovski institut poslao neki drugi preparat u Rjazanski dispanzer, ali je djevojka na uputnici napisala: »Kazan-ski«, a u ministarstvu su – bez ministarstva se nikako ne može – pročitali »Kazahski« i poslali ga u Alma-Atu.) Što može učiniti od čovjeka jedna ovako radosna vijest? One iste crne oči koje bijahu tako mračne u posljednje vrijeme, sad su sijale od nade, one iste otekle usnice koje su se nepopravljivo bile iskrivile, opet su se izravnale i pomladile se, a sam Vadim, obrijan čist, uredan i uljudan, sjao je kao svečar koga već od jutra obasipaju darovima.

Kako je mogao tako klonuti duhom, tako izgubiti volju u ove posljednje dvije sedmice! Ta u volji je spas, u volji je sve! Sada počinje trka! Samo je jedno važno: da zlato brže prevali tri tisuće kilometara nego što će metastaze preći svojih trideset centimetara! I zlato će očistiti njegove prepone. Sačuvati će ostali dio tijela. A nogu – nogu čak može i žrtvovati. Ili će možda čak svojim retrogradnim djelovanjem – kakva nam nauka, na kraju krajeva, može zabraniti da vjerujemo – radioaktivno zlato izliječiti i nogu?

328

Bilo je pravedno i pametno što je upravo on ostao na životu!" Misao da se pomiriš sa smrću, da dopustiš crnoj panteri da te raskida – bila je glupa, nemoćna, sramotna. Cijelom svojom naučnom nadarenošću krijevio je sad u sebi pomisao da će – preživjeti, preživjeti, preživjeti! Pola noći nije spavao, osjećajući kako u njemu raste radosno uzbuđenje, zamišljajući gdje li je sada ona olovna škrinjica u kojoj putuje zlato: je li u teretnom vagonu? Ili je nose na aerodrom? Ili je već u avionu? U mislima se prenosio onamo i zamišljao te tri tisuće kilometara mračnih, noćnih prostora i požurivao je, požurivao zlato, i čak bi anđele-pozvao u pomoć kad bi anđeli postojali.

Danas na viziti sumnjičavo je promatrao što rade liječnice. Ništa loše nisu govorile i nastojale su da se čak ni licem ne odaju, ali su ga – prepipavale. Istina, nisu pipale samo jetru, nego-i mnoga druga mjesta i izmijenile su nekoliko beznačajnih napomena. Vadim je pokušavao ocijeniti da li su jetru pipale više od' svega ostaloga.

(Uočile su kako je bolesnik napet i na oprezu, pa su zato bez ikakve potrebe prelazile prstima čak i preko slezene iako im je jedini cilj bio da vještima prstima provjere koliko se promijenila jetra.)

Ni Rusanova nisu mogli brzo proći: on je očekivao svoj specijalni obrok pažnje. U posljednje vrijeme bio je mnogo pristojniji prema liječnicima: iako nisu »zaslužni«, iako nisu docenti, činjenica je da su ga ipak izliječili. Oteklina na vratu sad je slobodno visila, posve plosnata i mala. Sigurno ni u početku nije bilo tako opasno, kao što su to napuhali.

– Vidite, drugarice – obrati se on liječnicama – mislim da sam se umorio od tih injekcija. Primio sam ih više od dvadeset. Možda će biti dosta, je li? Ili da ih primam dalje kod kuće?

A krv mu je zapravo bila vrlo loša iako je dobio četiri transfuzije. Lice mu bijaše žuto, uvelo, zgužvano. Kao da se i kapica na glavi nekako povećala.

– U svakom slučaju, doktorice, hvala vam! Ono u početku nisam imao pravo – pošteno prizna Rusanov Doncovoj. On je rado priznavao svoje greške. – Izliječili ste me, i ja sam vam zahvalan.

Doncova je neodređeno kimnula glavom. Ne zato što bi bila. skromna ili zbunjena, nego zato što on ništa nije razumio od onoga što govori. Uskoro će mu se tumori pojaviti na mnogim žlijezdama. A od brzine procesa zavisi hoće li poživjeti još godinu dana.

Uostalom, baš kao i ona.

Ona i Ganhartova su mu opipavale pazuha i područje iznad ključne kosti.

– Nema tu ništa! – uvjeravao ih je on. Sad mu je bilo-jasno da su ga samo plašile tom bolešću. Ali on je otporan čovjek i sve je lako podnio. Osobito se ponosio tom otpornošću koju je sad otkrio u sebi.

– To bolje. Ali treba da sad i vi sami dobro pripazite, družo Rusanove – savjetovala mu je Doncova. – Dat ćemo vam još

329-

jednu-dvije injekcije i lijepo vas pustiti kući. Ali ćete svakog mjeseca dolaziti na pregled. A ako i sami štogod negdje primijetite, onda i prije ... Međutim, veseli Rusanov znao je iz iskustva da su ti pozivi na obaveznu kontrolu – obično cjepidlačenje, tek da se grafikoni ispune. Odmah je požurio da kući telefonski javi radosnu vijest.

Došao je red i na Kostogutova. On ih je čekao dvoumeći se u svojim osjećajima: one su ga i spasile i uništile. Med je pomiješan s istom količinom smole, pa sad više nije bio ni za jelo, niti si njime mogao podmazati kotače.

Kad bi mu Vera Korniljevna prilazila sama, postajala bi Vega i ma što bi ga službeno pitala, što god bi mu propisala, on bi je gledao veseleći joj se. Posljednje sedmice nekako joj je posve oprostio zbog toga što mu tako uporno unakazuje tijelo. Kao da joj je počeo priznavati da ima pravo na njegovo tijelo, i to mu je bilo ugodno. Kad bi mu prilazila na viziti, uvijek bi poželio da je pomiluje po ručicama ili da se očese njuškom o nju, kao pas.

Sada su mu njih dvije, međutim, pristupile kao liječnici sputani svojim obavezama, i Oleg se nikako nije mogao otresti osjećaja da ga ne shvaćaju i da ga vrijeđaju.

– Onda? – upita Doncova i sjedne na njegov krevet. Vega joj je stajala iza leđa i lagano mu se osmjehivala. Opet

je osjećala onu želju ili čak potrebu da mu se osmjehne svaki put kad bi ga srela. Ali danas se smješkala nekako kao kroz koprenu.

– Nije dobro – umorno jeknu Kostogutov, premjestivši glavu iz visećeg položaja na jastuk. – Od ovih nespretnih pokreta još me je počelo nešto stezati, evo ovdje... u prsima. Uopće mislim da ste pretjerali s liječenjem. Molio bih vas da prekinete.

Više to nije zahtijevao onako gorljivo kao prije, nego je govorio ravnodušno kao da je riječ o nečijoj tuđoj i toliko očitoj nevolji da i ne treba uporno navaljivati.

A i Doncova nekako nije bila uporna, kao da se i ona umorila:

– Vi odlučujete o svojoj glavi. Ali liječenje nije završeno. Pregledala mu je kožu na ozračenim mjestima. Što se tiče kože, zaista je već trebalo prekinuti zračenje. Površinska reakcija možda će se još i pojačati kad ga prestanu zračiti.

– Valjda ga više ne zrače dvaput dnevno? – upita Doncova.

– Samo jednom – odgovori Ganhartova.

(Izgovorila je vrlo jednostavne riječi »samo jednom« i samo je malo istegla tanki vrat, a učinilo se kao da je izrekla nešto neobično nježno, što se mora kosnuti ljudske duše!)

Neobične žive niti, nalik na dugu žensku kosu, splele su se i vezale je uz toga bolesnika. I samo je ona osjetila bol kad bi se napele i pokidale, a njega nije ništa boljelo, niti je bilo tko drugi što primijetio. Onoga dana kad je Vera saznala za njegove noćne sastanke sa Zojom, osjećala se kao da su joj iščupali cijeli pramen tih niti. Pomislila je da bi najbolje bilo sve prekinuti.. Ta povreda ju je podsjetila na zakon prema kojemu muškarcima nisu potrebne vršnjakinje, nego uvijek mlađe žene. Nije smjela zaboraviti da njena godišta pripadaju prošlosti, prošlosti.

330

Ali poslije ju je on počeo tako napadno presretati, hvatati njene riječi i tako lijepo razgovarati i gledati je da su one tanke vlasi ponovo, jedna po jedna izrasle i splele se.

Kakve su to bile niti? To je neobjašnjivo i nedokučivo. Ta on će otputovati i čvrsta šapa će ga zadržati u onom selu. Vratit će se tek onda kad mu bude vrlo loše, kad ga smrt pritisne. A dok je zdrav – rijetko će dolaziti, ili nikada.

– Koliko smo mu dali svnoestroluma? – pitala je Ljudmila Afanasjevna.

– Više nego što treba – odgovori Kostogutov mjesto Vere Korniljevne i tupo se zagleda. – Toliko da će mi biti dosta za cio život.

Ljudmila Afanasjevna inače ne bi dopustila da on ovako grubo odgovara i oštro bi ga prekorila. Ali sad je u njoj splasnula sva volja i jedva je privodila kraju vizitu. A kako je sad već bila izvan svog posla, kako se opraštala od njega, ona zapravo nije mogla proturječiti Kostogutovu. Imao je pravo, barbarski su ga liječili.

– Nešto ću vam savjetovati – reče ona pomirljivo i tako tiho da drugi u sobi ne čuju – nemojte vi težiti za obiteljskom srećom. Još ćete vi mnogo godina morati proživjeti bez prave obitelji.

Vera Korniljevna obori pogled.

– Jer, nemojte zaboraviti da je vaša bolest bila vrlo zapuštena. Došli ste kasno.

Kostogutov je znao da bolest ne sluti na dobro, ali kad je čuo kako Doncova otvoreno govori, razjapio je usta:

– M-da-a-a – promrsi on. Ali se uhvati za jednu pomisao. – Samo se nadam da će se i uprava za mene pobrinuti...

– Vera Korniljevna, i dalje ćete mu davati tesan i pentaksil. Ali bi ga zapravo trebalo pustiti iz bolnice da se odmori. Znaete što ćemo učiniti, Kostogutove, dat ćemo vam recept za tromjesečnu kuru svnoestroluma, sad ga ima u apotekama, i možete ga kupiti – ali se svakako morate i dalje liječiti kod kuće. Ako vam ondje nema tko davati injekcije, uzmite tablete ...

Kostogutov maknu usnama, kako bi je podsjetio da on, prvo i prvo, nema nikakve kuće, zatim da nema novaca i, napokon, da nije takva budala te da sam sebe polako ubija.

Ali liječnica je bila tako sivozelena, iznurena, da se predomislio i ništa nije rekao.

Tako se završila vizita.

Dotrčao je Ahmadžan: sve je u redu, otišli su i po njegovu uniformu. Danas će već pijuckati s prijateljima! A sutra će dobiti potvrdu i ostale papire. Bio je toliko uzbuđen i tako brzo i glasno govorio, kao još nikada do sada. Kretao se tako žustro i sigurno kao da nije dva mjeseca ovdje s njima odbolovao. Pod crnim gustim grmom kose, pod obrvama crnima kao mazut, oči su mu plamtjele kao u pijanca, a leđa su mu podrhtavala osjećajući život koji ga čeka ondje napolju, nedaleko. Brzo se spremao, ali se i toga okanio i odjurio ponovo van, zamolivši da mu dadnu ručak zajedno s onima u prizemlju.

A Kostogutova su povelili na zračenje. Čekao je, zatim je legao pod aparat, a onda izišao na ulaz da vidi od čega se tako smračilo.

331

Nebo su posve prekrili brzi sivi oblaci, a iza njih je plazio jedan veliki, "ljubičasti, prijeteci prolomom oblaka. Ali je bilo vrlo toplo i kiša, koja će pasti, bit će prava proljetna.

Ipak to nije bilo vrijeme za šetnju, i on se vrati u sobu. Još je iz hodnika čuo kako izbezumljeni Ahmadžan galami:

– Hrane ih, proklet bio ako lažem, bolje nego vojnike! Ili bar ne gore! Svaki obrok – kilo i dvjesta. A trebalo bi ih hraniti govnama! Kad treba raditi, onda ne rade! Čim ih uvedemo u krug, odmah se rastrče, posakrivaju i spavaju cijeli dan.

Kostogutov mirno zastade na vratima. Kraj kreveta na kojem više nije bilo plahte ni pokrivača, Ahmadžan je stajao s pripremljenim zavežljajem i mašući rukom pokazivao blistave bijele zube i zanosno iznosio cijeloj sobi svoju posljednju priču.

Sastav bolesnika se posve izmijenio – više nije bilo ni Fede-raua, ni filozofa, ni Šulubina. Oleg je shvatio da Ahmadžan, dok su oni bili u sobi, nešto ovakvo ne bi pričao.

– I ništa ne grade? – tiho reče Kostogutov. – Baš ništa da se ondje ne podiže?

– Pa, grade – zbuni se malo Ahmadžan. – Ali slabo grade ...

– Mogli biste im pomoći... – još tiše doda Kostogutov kao da mu ponestaje snage.

– Mi treba da držimo puške, a oni lopate – spremno odvrati Ahmadžan.

^ Oleg promotri lice sobnog druga kao da ga prvi put vidi, ili, baš obratno, kao da ga je već godine i godine gledao u ovratniku kožuha na kojem visi automat.

Taj Ahmadžan, koji je bio tek toliko pametan da nauči igrati domino, bio je iskren i prosto-dušan.

Ako ti desetljeće za desetljećem nitko ne smije ispričati istinu, onda ljudski mozak zauvijek zahiri i teže shvatiš svoga sunarodnjaka negoli Marsijanca.

– Ama kako ti to sebi zamišljaš? – nije se pometao Kostogutov. – Da ljude hrane govnama? Ti si se valjda šalio?

– Nisam se šalio! Oni nisu ljudi! Oni nisu ljudi! – odlučno i gorljivo tvrdio je Ahmadžan.

Nadao se da će uvjeriti i Kostogutova kao što je uvjerio i ostale slušaoce. On je, istina, znao da je Oleg u progonstvu, ali nije imao pojma da je prije bio na robiji.

Kostogutov ispod oka pogleda prema ležaju Rusanova ne shvaćajući zašto se on ne zauzima za Ahmadžana, ali njega nije bilo u sobi.

– A ja sam mislio da si ti vojnik. A sad vidim u kakvo-oj si ti vojsci – otegnu Kostogutov. – Dakle, Beriji si služio?

– Ne poznaj ja nikakvu Beriju! – razljuti se i pocrvenje Ahmadžan. – Tko je tamo gore –| nije moja stvar. Ja sam se zakleo i služio sam. I ti bi služio da su te natjerali...

332

i

I

33

SRETAN ZAVRŠETAK

Istoga dana pljusnu kiša. Lijevala je cijelu noć, puhao je sve hladniji vjetar, a izjutra u četvrtak padala je već susnježica, i svi oni koji su u klinici proricali pravo proljeće i otvarali dvostruke prozore – kao i Kostogutov – ušutjeli su. Ali u četvrtak o ručku prestade sniježiti, zaustavi se kiša, utihne vjetar, a vrijeme ostade tmurno, hladno i mirno.

O sunčevu zalasku se na zapadu pojavi tanka svijetla, zlatna pruga na rubu neba.

U petak ujutro, kada je odlazio Rusanov, nebo je bilo bez oblačka i jutarnje sunce već je sušilo velike lokve na asfaltu i zemljane stazice koje su presijecale travnjake.

Svi su osjetili da sad zbilja počinje pravo pravcato i neopozivo proljeće.

Odrezali su papir na prozorima, pootvarali zavorni-ce, dvostruke prozore, a suhi kit padao je po podu da bi sestre imale što mesti.

Pavel Nikolajevič nije svoje stvari dao u magazin, bolničke nije ni uzimao, pa je mogao napustiti bolnicu u bilo koje doba dana. Došli su po njega već ujutro, odmah nakon doručka.

1 to tko je došao! Auto je dovezao Lavrik, koji je baš jučer dobio vozačku dozvolu! I jučer su baš počeli školski praznici – što znači – žurevi za Lavrika a šetnje za Majku, pa su se djeca, naravno, veselila. Kapitalina Matvejevna došla je s njih dvoje, bez starije djece. Lavrik je rekao da će iza toga otići prijateljima da se s njima provoza – morao im je pokazati kako je siguran u vožnji, i to bez Jurke u kolima.

I kao na vrpci, koja se okreće unatrag, sve je krenulo u obratnom smjeru – samo mnogo veselije! Pavel Nikolajevič je svratio u pidžami glavnoj sestri i izišao iz njene sobe u sivom odijelu. Veseli Lavrik, žustar lijep momak u novom plavom odijelu, već odrastao, da se u predvorju ne bi natezao s Majkom, neprestano je ponosno vrtio oko prsta automobilski ključ na remenčiću.

– Jesi li zatvorio sve kvake? – pitala je Majka.

– Jesam.

– I sve si prozore podigao?

– Hajde pogledaj pa ćeš vidjeti.

333

Majka otrči vijoreći za sobom tamne uvojke, i brzo se vrati:

– Sve je u redu. – A onda bi se opet tobože uplašila. – A jesi li prtljažnik zatvorio?

– Hajde pogledaj. I opet je otrčala.

Kroz predvorje su jednako onako nosili žutu tekućinu u bocama i odlazili u laboratorij. Jednako su sjedjeli malaksali ljudi umornih lica čekajući neko slobodno mjesto, a neki su se izvalili na klupu. Ali je Pavel Nikolajevič na sve to sada gledao čak nekako visoka; on je pokazao da je hrabar čovjek i da je jači od okolnosti.

Lavrik je ponio tatin kovčeg. Kapitalina u proljetnom ogrtaču pješčane boje, bakrene kose, pomladena od radosti, prezirno je kimala glavom glavnoj sestri i krenula s mužem ispod ruke. S druge strane se ocu objesila o ruku Majka.

– Pazi, molim te, kakav ima šeširić? Pazi, gledaj – novi šeširić, na pruge!

– Paša, Paša! – zovnu ga netko odostraga.

Okrenuli su se. Iz hodnika kirurškog odjela dolazio je Čali. Odlično se doimao, čak više nije bio žut u licu. Jedino bolesničko na njemu bijahu pidžama i papuče.

Pavel Nikolajevič mu veselo stegnu ruku i reče:

– To ti je, Kapa, heroj bolničkog fronta, da te upoznam... Išćupali su mu želudac, a on se samo smije.

Upoznajući se s Kapitalinom Matvejevnom, Čali nekako otmjeno kvrcnu potpeticama a glavu malko nakrivi – koje iz poštovanja, koje u šali.

– Telefon, Paša! Daj mi broj telefona! – zahtijevao je Čali.

Pavel Nikolajevič se pretvarao kao da je nešto zapeo na vratima i kao da nije dobro čuo. Čali je bio dobar čovjek, ali ipak iz drugog kruga i drugačije je nazore imao, pa možda ne bi bilo mudro da se druži s njim. Rusanov se pokušao prisjetiti kako bi se što pristojnije izvukao.

Izidoše na ulaz i Čali odmah primijeti moskviča, kojega je Lavrik već pripremio za polazak. Samo je pogledao, čak i nije upitao čiji je, nego je odmah tresnuo:

– Koliko je prošao?

– Nije još ni petnaest tisuća.

– A zašto su ti gume tako slabe?

– Takve sam dobio ... Takve izrađuju, fušeri...

– Hoćeš da ti ja druge nabavim?

– A zar možeš? Je li, Maksime?!

– Sunce mu ljubim, kao od šale! Zapisi i ti moj telefon,

piši! – on upre Rusanovu prst u grudi. – Čim izidem odavle, garantiram ti da ćeš ih imati za sedam dana.

Sad Pavel Nikolajevič više nije morao pronalaziti povod kako da se izvuče!

Istrgnuo je papirić iz notesa i napisao Maksimu svoj kućni broj i broj u poduzeću.

– U redu, stvar hoda! Telefonirat ćemo jedan drugome! – oprostila se Maksim.

Majka skoči na prednje sjedalo, a roditelji sjedoše odostrag.

– Sastajat ćemo se! – htio ih je Maksim obveseliti na rastanku.

334

Zalupiše vrata,

– Živjet ćemo! – vikao je Maksim salutirajući.

– Dakle? – ispitivao je Lavrik Majku. – što ćemo sada? Da ga zapalimo?

– Ne, prvo treba provjeriti da nije u brzini! – brzo će Majka.

Krenuli su a ispod kotača su još ponegdje prskale lokvice. Zamakli su za ugao ortopedskog odjela. Ondje je, u sivom ogrtaču i cipelama, polako, kao da se seta, koraćao neki krakati bolesnik: tačno po sredini asfaltnog kolnika.

– Daj, zaturbi mu kako treba! – reče Pavel Nikolajevič kad ga je poznao.

Lavrik kratko ali snažno zaturbi. Dugonja naglo skrenu i okrene se za njima.

Lavrik dade gas i projuri svega desetak centimetara daleko od njega.

– Njega sam zvao Muktožder. Da znate kako je to neugodan i zavidan tip. Pa ti si ga vidjela, Kapa.

– Pa šta se čudiš, Paška! – uzdahnu Kapa. – Uz sreću uvijek ide i zavist. Ako hoćeš biti sretan, imat ćeš na vratu zavidne.

– On je klasni neprijatelj – gundao je Rusanov. – U drugim bih okolnostima ...

– Onda ga je trebalo pregaziti, šta si mi rekao da trubim?' – nasmije se Lavrik i na trenutak se okrenu.

– Da se nisi okretao! – uplaši se Kapitalina Matvejevna.. I zaista, kola su zaplesala na cesti.

– Da se nisi okretao! – ponovi Majka i zvonko se nasmije..

– Ali ja se smijem okretati, je li, mama? – i stade okretati glavu čas lijevo, čas desno.

– Neću ga pustiti da vozi djevojke, pa će već pripaziti. Kad su izlazili iz bolničkog naselja. Kapa spusti staklo i,,

izbacivši nešto sitno kroz prozor, reče:

– E, nikad se više ne vratili ovamo, prokleta da je ta bolnica! Da se nitko nije okrenuo!

A Kostogutov za njima sočno, kočijaški opsova.

Zaključio je, međutim, da je najbolje ujutro napustiti bolnicu. Mnogo je nezgodnije u toku dana, kad većina odlazi, onda mnogo-vremena izgubiš.

Obećali su mu da će sutra dobiti otpusnicu.

Svanuo je sunčan i ugodan dan. Sve u prirodi brzo se zagri-jalo i osušilo. U Uš-Tereku također već zacijelo okapaju vrtove i čiste kanale.

^ Šetao je i razmišljao, maštao. Baš je sretan: po cičoj zimi otišao je odande da umre, a sad će se vratiti u cik proljeća – i stići će da u svom vrtu posadi povrće. Veliko je veselje nešto pobosti u zemlju i onda gledati kako raste.

Samo, u svim povrtnjacima bili su parovi, jedino je on bio sam.

Dugo je šetao, sve dok mu nije palo na um da ode glavnoj bolničarki. Prošlo je ono vrijeme kad ga je Mita tjerala tvrdeći da u klinici »nema mjesta«. Od onda su se već i te kako zbližili.

335

Mita je sjedilau svome sobičku ispod stepenička, uz električno svjetlo, jer prozora nije bilo, i beskrajno dugo prebacivala kartone s jedne hrpe na drugu. Kostogutov se prignuo i ušao kroz vrata, koja kao da su bila usječena ispod stepenica.

– Mita! Nešto bih vas zamolio, nešto vrlo važno ...

Mita odiže dugačko, grubo lice. To je neugledno lice dobila djevojčica na rođenju i kasnije više nitko, punih četrdeset godina, nije poželio da ga poljubi, pogladi – i sva ona nježnost, koja ju je mogla prenuti u životu, nikad nije izbila na vidjelo. JVIita je postala tegleći konj.

– Što to?

– Sutra me puštaju iz bolnice.

– Vrlo mi je drago, zbog vas! – dobra je bila ta Mita, samo se na prvi pogled doimala strogo.

– Nije to ono glavno. Preko dana bih još morao obaviti mnoge poslove a navečer otputovati. Ali odjeću iz magazina donose vrlo kasno. Biste li, Mitočka, mogli pomoći: donesite još danas moje stvari ovamo, sakrijte ih gdje god, a ja ću se ujutro xano presvući i otići.

– Ni govora – uzdahnu Mita. – Kad bi Nizamutdin doznao ...

– Pa neće saznati! Shvaćam da je to protupropisno, ali čovjek zato i živi da bi kršio propise!

– A ako vas sutra ne pustite?

– Vera Korniljevna mi je pouzdano rekla.

– Svejedno, ona me mora obavijestiti.

– U redu, idem odmah k njoj.

– Zna li što je novo?

– Ne znam, što?

– Kažu da će nas sve pustiti do kraja godine! Tvrde se da je to posve sigurno!

– Njeno ružno lice odmah se proljepšalo čim je počela govoriti o tome što se govorka.

– Koga: nas? Vas?

– Navodno i nas i vas! Ne vjerujete li? – plašljivo je čekala što će on odgovoriti.

Oleg se počeo po tjemenu, skupi lice i gotovo zažmiri jednim okom:

– M-možda. Nije nimalo nevjerovatno. Ali koliko sam ja doživio tih lažnih uzbuna – pune su mi ih uši.

– Ali sada tvrde posve, posve pouzdano!

Toliko je željela da vjeruje da joj nije mogao uskratiti tu ielju!

Oleg je donju usnicu podvukao pod gornju i zamislio se. Istina je da nešto dozrijeva. Pao je Vrhovni sud. Samo sve ide polako, mjesec dana se već ništa ne događa, pa čovjek više ne vjeruje. Povijest je prespora za naš život i za naša srca.

– E pa, dao bog – reče on više radi nje. – što ćete vi onda? Otići odavde?

– Ne zna-am – gotovo bezglasno odvratila Mita raširivši prste krupnih noktiju na pohabanim kartonima koji su joj bili toliko dosadili.

– Niste li vi od Saljska? 336

– Jesam.

– Pa zar je ondje bolje?

– Slo-bo-da! – prošapta ona.

A najvjerojatnije je da je pomišljala kako će se u svom kraju možda još ipak udati!

Oleg ode da potraži Veru Korniljevnu. Nije to bilo lako: čas je bila u rendgenskom kabinetu, čas kod kirurga. Napokon je ugleda kako hoda hodnikom s Lavom Leonidovičem – i požuri za njom.

– Vera Korniljevna! Trebao bih vas samo na jednu minutu. Uživao je da joj se obraća, da govori nešto samo za nju i zamijetio da mu se glas, kad je s njom razgovarao, razlikovao od njegova uobičajenog.

Ona se okrenu. Poslena inercija jasno je izbijala iz nagnutog tijela, položaja ruku i zabrinuta lica. Ali ipak, pažljivo, kako se uvijek prema svima podjednako vladala, ona zastade.

– Da?

Nije dodala »Kostogutove«. Samo kad bi ga spominjala trećim osobama, liječnicima ili bolničarkama, nazivala ga je po prezimenu. A u četiri oka – nikako ...

– Vera Korniljevna, nešto bih vas usrdno zamolio... Ne biste li poručili Miti da ja zbilja sutra napuštam bolnicu.

– Ama zašto?

– Vrlo je važno. Zna li, sutra bih navečer morao otputovati, a da bih uspio ...

– Lave, ti samo hajde... odmah ću i ja doći.

Lav Leonidovič krenu dalje pogrbljeno se njišući, ruku duboko zavučenih u prednje džepove na ogrtaču, dok su mu za leđima skutovi vijorili. A Vera Korniljevna reče Olegu:

-- Dođite sa mnom.

I uđe ispred njega. Kako je bila gipka, gipkih zglobova.

Uvela ga je u laboratorij, gdje se on jednom onako dugo prepirao s Doncovom. Sjela je za onaj isti neobrađeni stol i pokazala mu onu istu stolicu. Ali je on ostao stajati.

Nikoga drugog nije bilo u sobi. U kosom zlatnom stupu sunčeva svjetla igrala su zrnca prašine i ogledali se niklovani dijelovi aparata. Sve je tako blistalo, sve je bilo tako veselo da je čovjek morao zažmiriti.

– Ako vas ne stignem sutra otpustiti? Znete valjda da moram pisati epikrizu. Nije je shvaćao: nije mu bilo jasno da li govori posve službeno ili se malko šali.

– Ipi... što to?

– Epikriza su izvaci iz toka bolesti i liječenja. Dok ne završim epikrizu ne mogu vas pustiti.

Koliko je breme poslova ležalo na ovim malim ramenima! Svuda su je očekivali i zvali, a sad je još on navalio, pa će mu morati napisati epikrizu.

Sjedila je i naprosto sjala. Ne samo osobno ona, ne samo njen umilni, čak prijazni pogled – nego je odraz snažnog svjetla obuhvatio cijeli njen lik i zavio u više koprena.

– Zar biste odmah otputovali?

22 Odjel za rak

337

j meni do puta, ja bih i ostao. Ali nemam gdje prenoćiti. Neću više na stanici.

– Da, vi ne smijete ni u hotel! – kimnu ona i namršti se.

– Nesreća je u tome što je ona bolničarka kod koje obično prenoće bolesnici upravo sada na bolovanju, šta da izmislimo?

– otezala je ona, dotičući se gornje usnice donjim redom zuba i crtajući na papiru nekakav perec. – Znete ... zapravo ... mogli biste vi prenoćiti i... kod mene.

Štoo? Ona da je to rekla? Sigurno je krivo čuo? Kad bi bar ponovila.

Obrazi joj se vidljivo zarumenješe. Još je izbjegavala da ga pogleda. A izrekla je to posve obično, kao da je riječ o nečemu svakidašnjem, kao da bolesnik obično prespava kod liječnika.

– Sutra je baš moj dan nekako poseban: u klinici ću provesti svega dva sata, zatim ću biti cijeli dan kod kuće, a poslije ručka ću opet otići... Meni neće biti teško da prespavam kod poznatih....

I pogledala ga je! Obrazi su joj se crvenjeli, oči nevino svijetlile. Je li on shvatio kako treba? Je li dostojan takve ponude?

A Oleg naprosto nije mogao razumjeti. Tko bi shvatio kad ti se može tako obratiti jedna žena? Možda to znači vrlo mnogo a možda sasvim malo. Ali nije zapravo razmišljao, jer nije imao kada: promatrala ga je umilno i čekala.

– Hva-ala – izgovori on. – To je... naravno ... divno. – Posve je bio zaboravio, kao da su ga tome podučavali prije stotinu godina, još u djetinjstvu, kako se treba pristojno vladati i učtivo odgovarati. – To je... sjajno ... Ali kako mogu pristati da vi zbog mene ... neugodno mi je.

– Ne brinite – odlučno se nasmiješi Vega. – Ako budete morali ostati i dva-tri dana, već ćemo nešto smisliti. Pa vama je, čini mi se, žao što odlazite iz grada?

– Naravno da mi je žao... Samo u tom slučaju potvrdu o odlasku iz bolnice morat ćete mi izdati ne sutra nego prekosutra! Inače će me uprava pozvati na odgovornost – zašto nisam odmah otputovao. Mogli bi me opet strpati.

– Dobro, dobro, već ćemo nešto smisliti. Onda, da kažemo Miti: otpuštamo vas sutra, a potvrdu vam dajemo prekosutra? Kako ste vi kompliciran čovjek.

Ali po očima, koje su se smijale, bilo je očito da je ne smeta što je kompliciran.

– Kao da sam ja kompliciran, Vera Korniljevna! Sistem je kompliciran! Osim toga, meni čak nije ni dovoljna jedna potvrda – nego odmah dvije.

– Zašto?

– Jedna ostaje Ispostavi kao opravdanje za moj put, a druga ostaje – meni.

(Možda je neće ni predati u Ispostavu, trubit će da ima samo jednu, jer, nije li dobro imati jednu u rezervi? Nije uzalud toliko propatio zbog takve potvrde!)

– Treba mi i treća – radi vozne karte.

Ona na komadiću papira pribilježi nekoliko riječi.

– Evo, to je moja adresa. Da li da vam protumačim kako ćete onamo doći?

– Naći ću Vera Korniljevna!

(Zar je uistinu ozbiljno mislila? Zar ga je zaista pozvala u svoj stan?)

– I... – ona uz adresu stavi već pripravljenih nekoliko dugačkih listića. – To su oni recepti koje je spomenula Ljudmila Afanasjevna. Ima ih nekoliko jednakih da biste rasporedili kuru...

O n i recepti!

Spomenula je to kao uzgred, kao beznačajno. Kao nevažni dodatak uz adresu. Ova dva mjeseca što ga je liječila stekla je vještinu da ono nijednom ne spominje. Očito je tu bila taktičnost.

Ustala je, pošla prema vratima.

Čekao ju je posao. Čekao ju je Lav...

I odjednom ju je ugledao onako bijelu, laganu, opasanu, ugledao ju je u raspršenim lepezama svjetla koje je ispunjalo cijelu sobu – ugledao ju je onakvu kakvu je još nikad nije vidio, punu razumijevanja, naklonjenu i – potrebnu! Nikad je još nije vidio takvu.

Obveselio se i postao otvoren. Zapitao je:

– Vera Korniljevna! Zašto ste se onako dugo na mene ljutili?

Iz snopa svjetla promatrala ga je nekako se pametno smiješeći:

– A zar baš ništa niste bili krivi?

– Nisam.

– Baš ništa?

– Baš ništa!

– Dobro promislite.

– Ne mogu se sjetiti. Bar da me podsjetite...

Ključ je već držala u ruci. Trebalo je zaključati vrata. I otići. A bilo je tako ugodno uz nju, dan i noć bi stajao.

Ona je otišla niz hodnik, onako sitna, a on je stajao i gledao za njom.

I ponovo je izišao da se prošetata. Proljeće je bilo u punom naletu – nije se mogao uživati zraka. Dva sata je besciljno tumarao i upijao zrak i toplinu. Bilo mu je žao što će napustiti ovo dvorište u kojem je bio zarobljen. Bilo mu je žao što će bez njega procvasti japanske akacije, što će prvo, zakašnjelo hrastovo lišće propupati kad njega više ovdje ne bude.

Danas mu nekako čak nije bilo ni mučno, niti je osjećao slabost. Tako bi rado malo kopao po zemlji. Nešto je silno želio, nešto je želio – ne znajući ni sam što. Primijetio je da njegov palac sam od sebe plazi po kažiprstu tražeći cigaretu. Ali ni govora, ni u snu, s tim je gotovo!

Pošto se našetao, svrati Miti. Mita je bila divna: Olegova torba već je bila skrivena u kupaonici a ključ od kupaonice nalaziti će se kod stare bolničarke koja će navečer preuzeti dežurstvo. A potkraj radnog dana treba da ode u ambulantu i da dobije sve dokumente.

Odlazak iz bolnice poprimao je oblik neminovnosti.

Uspeo se uza stepenice, ako ne baš posljednji put, a onda gotovo posljednji put.

339

Gore je sreo Zoju:

– Onda, kako ste Oleg? – upita Zoja neusiljeno.

Ona je nevjerojatno neposredno, posve prostodušno u razgovoru upotrebljavala takav ton. Kao da među njima nikada ništa nije bilo: ni onih zgodnih nadimaka, ni plesa iz »Skitnice«, ni onog kisika.

Možda je imala pravo. Čemu se neprestano podsjećati? Pajiv titi? Joguniti se? Jedne večeri, kad je dežurala, nije otišao da je obide i da joj udvara, nego je legao spavati. Isto tako jedne večeri ona je, kao da se ništa nije dogodilo, došla i donijela injekciju; okrenuo se i ipustio je da mu ubrizga injekciju. I ono što je počelo (rasti među njima, čvrsto i napeto, kao ona posuda s kisikom

koju su onomadne nosili među sobom, odjednom je polako splasnulo. Pretvorilo se ni u što. Preostao je samo prijateljski pozdrav:

– Onda, kako ste, Oleg?

Oslonio se na stolicu pravim, dugačkim rukama a na čelo mu je pao crni čuperak.

– Leukocita imam dvije tisuće i ostam stotina. Već drugi dan me ne zrače.

Sutra odlazim.

– Već sutra? – zatreperi ona zlaćanim trepavicama. – E pa, sjajno! Čestitam vam.

– A imate i na čemu?

– Baš ste nezahvalni! – zavrtje Zoja glavom. – Sjetite se dobro kako ste ovdje proveli prvi dan, na stepeništu! Jeste li se nadali da ćete živjeti dulje od sedam dana?

I to je istina.

Zbilja je Zoja bila divna djevojka: vesela, marljiva, iskrena, što je mislila to je i govorila. Ako izbrišu onaj nesporazum u kojem su zapravo jedno drugo prevarili, ako počnu od neokaljana početka – što im smeta da budu prijatelji?

– Tako dakle – smiješio se on.

– Tako dakle! – smiješila se ona. Muline više nije spominjala.

Gotovo je. Četiri puta na sedmicu ona će i dalje ovdje dežurati. Bubat će gradivo. Rijetko će vesti. A ondje, u gradu, poslije plesa stajat će s nekim u mraku.

Tko bi se ljutio na nju zbog toga što ima dvadeset i dvije godine i što je svaka ćelijica i žilica u njoj posve zdrava.

– Sretno! – reče on posve iskreno.

I već pođe. A ona ga, onako lako i jednostavno, opet zovnu:

– Oleg, Oleg! Okrenuo se.

– Možda nemate gdje prenoćiti? Zapišite moju adresu. (Što? Zar i ona?)

Oleg je gledao u nedoumici. Svojim razumom to nikada ne bi mogao objasniti.

– Vrlo je spretno, na samoj tramvajskoj stanici. Stanujem s bakom, ali imamo dvije sobice:

– Velika vam hvala – on rastreseno prihvati komadić papira. – Ali teško da ću ... Pa sad, kako ispadne ...

– Ali ako ispadne? – smiješila se ona.

340

Zapravo bi se o»; lakše snašao u tajgi nego među tim ženama.

Još je dvaput zakoračio i ugledao Sibgatova kako tužno leži na leđima, na tvrdu ležaju, u svom zagušljivom kutu predsoblja. Čak i danas, kad je dan bio tako vedar i sunčan, ovamo su dopirali tek daleki odbljesci sunca.

Sibgatov je piljio i piljio u strop.

U ova dva mjeseca je i omršavio.

Kostogutov sjedne na rub njegova ležaja.

– Šarafe! Pouzdano se priča da će vratiti sve prognanike. I one specijalne, i administrativne.

Šaraf nije okrenuo glave prema Olegu, nego samo oči. I kao da ništa nije doprlo do njega, osim Olegova glasa.

– čuješ li? I vas, i nas. Znam što govorim. Ali Sibgatov nije shvaćao.

– Ne vjeruješ? ... Hoćeš li se vratiti kući?

Sibgatov opet svrnu pogled na strop. Otvori ravnodušno usta:

– To mi je trebalo prije.

Oleg položi svoju ruku na njegovu, koja je počivala na prsima, kao u mrtvaca.

Kraj njih hitro jurnu u sobu Nela.

– Da nije ostao koji tanjur? – ogleda se i primijeti Olega. – Ej ti, čupavi! Zašto ti nisi ručao? Hajde, da odnesem tanjure, neću te valjda čekati?

Tako je! Kostogutov nije ručao, a skoro to nije ni primijetio. Sasvim se izgubio! Nešto mu tu nije bilo jasno.

– A što se ti brineš za to?

– Kako: što se brinem? Ja sad raznosim obroke! – ponosno mu protumači Nela. – Pogledaj kako imam čist ogrtač!

Oleg ustade da bi pokušao svoj posljednji bolnički ručak. Rendgenske zrake prodrone, nevidljive i bezvučne potpuno su u njemu spalile tek. Ali, po kažnjeničkim propisima, ništa se nije smjelo ostaviti u zdjelici.

– Hajde, hajde, požuri malo! – zapovijedala je Nela. Nije samo ogrtač na njoj bio nov, i kosa je bila drugačije ukovršana.

– Kako sad to izgledaš! – začudi se Kostogutov.

– Naravno! Nisam luda da za tristo pedest rubalja ližem podove! A nikad repete

...

341

34

MALO GORE

Kao što zacijelo starca, koji je nadživio svoje vršnjake, obuzima mučan osjećaj praznine – »vrijeme je, vrijeme je da i ja odem« – tako se i Kostogutovu te večeri više nije ostajalo u sobi, iako su svi ležajevi opet bili puni, i to puni ljudi, iako su ponovo nicala ista ona pitanja: je li rak ili nije rak? Hoće li ga izliječiti ili neće? Koja druga sredstva pomažu?

Predvečer posljednji otiđe i Vadim: zlato je stiglo, pa su ga prebacili u radiološki odjel.

Olegu nije preostalo ništa drugo nego da gleda krevete i prisjeća se tko je na njima u početku ležao i koliko je bolesnika umrlo. Shvatio je da ih zapravo nije mnogo umrlo.

U sobi je bilo tako zagušljivo a napolju tako toplo, da je Kostogutov odlučio spavati pokraj otvorena prozora. Kroz prozor ga je zapuhivao proljetni zrak. Proljetni nemir dopirao je i iz malenih dvorišta starih kućeraka koji su se bili naslonili, s vanjske strane, na zidove bolničkog naselja. Nije vidio život po tim dvorištima iza zida od opeke, ali je sad dobro čuo lupu vratima, dječju dernjavu, pijani tulež, unjkav glas s gramofonske ploče, a već mnogo kasnije, poslije zvona, dopro je dubok i snažan ženski glas koji je otegnuto, pomalo očajnički, pomalo zadovoljno, pjevao:

I ruda-ara mlado-oga U stan je dovelaa ...

Sve su pjesme pjevale samo o tome. Svi su ljudi mislili samo – na to. A Oleg je morao razmišljati o nečemu drugome.

Baš te noći, pred jutro, kad je morao rano ustati, Oleg nikako nije mogao zaspati. Kroz njegovu glavu prolazilo je mnoštvo slika: sjećao se kako nije završio svađu s Rusanovom; kako nije završio razgovor sa Šulubinom; kako je još trebalo da Vadimu spomene neke argumente; vidio je glavu ubijenog Žuka; uzbuđena lica Kadminovih u žutom svjetlu petrolejke i u trenutku dok im on iznosi neke od milijuna svojih utisaka iz grada, a oni njemu prepričavaju seoske novosti i spominju muzičke emisije koje su za to vrijeme slušali – i ta kolibica, priljubljena uz zemlju

342

činit će im se prostrana kao svemir; zatim rastreseno, oholo lice sedamnaestogodišnje Ine Štrem, kojoj sada Oleg više neće smjeti ni pristupiti; i ta dva poziva, poziv dviju žena da prenoći kod njih – i zbog toga je još morao razbijati glavu: kako da to protumači?

U onome ledenom svijetu, koji je uobličio i obilježio Olegovu dušu, nije bilo pojave niti pojma: »nesebična dobrota«. Oleg je naprosto zaboravio da to postoji. Zato sada ovakav poziv nije mogao protumačiti kao izraz nesebičnosti. Šta su one zapravo htjele? I kako da se vlada? Nikako to nije mogao dokučiti. Prevrtao se s boka na bok, s boka na bok, a prsti su vrtjeli nevidljivu cigaretu

...

Oleg ustade da bi se prošetao.

U sumračnom predvorju, tik kraj vrata sjedio je Sibgatov na onom svome sudu boreći se za svoju križnu kost – ali ta borba bila je tupa i beznadna, a ne kao nekoć puna strpljenja i nade.

Za stolom dežurne bolničarke, ledima okrenuta Sibgatovu, nagnula se ispod svjetiljke malena žena uskih ramena u bijelu ogrtaču. Ali to nije bila jedna od dežurnih stažistica, jer je danas dežurao Turgun i zacijelo već spavao u sobi za

sastanke. Bila je to ona neobična, obrazovana bolničarka s naočalima – Jelizaveta Anatoljevna. Ona je već navečer obavila sve poslove i sad je sjedjela i čitala.

U ova dva mjeseca, koliko je Oleg proboravio u bolnici, ta marljiva bolničarka, bistra i pametna lica, više puta se zavlačila pod krevete i prala pod dok su bolesnici ležali; ondje duboko, ispod kreveta, pomicala je i utajene cipele Kostogutova a da ni jednom nije opsovala; i zidove je brisala krpom, praznila pljuvačnice i čistila ih tako dugo dok se ne bi sjajile; bolesnicima je donosila boce s naljepnicama; sve što je god bilo teško, gadno ili prljavo, što god stažistice nisu morale uzeti u ruke, ona je donosila i iznosila. I što je skrušenije radila, to su je manje primjećivali u Odjelu za rak. Već je prije dvije tisuće godina rečeno da –| imati oči, još ne znači i vidjeti.

Ali težak život pojačava vidne sposobnosti. Bilo je ovdje ljudi na odjelu koji bi odmah poznali jedno drugo. Iako se od ostalih nisu isticali ni epoletama, ni posebnom uniformom, ni izvezenim znakom na rukavu – oni bi odmah uočili jedan drugoga: kao da im je na čelu svijetlio nekakav znak; kao da su im kosti dlanova i gležanj a bile obilježene. (Zapravo bilo je mnogo znakova raspoznavanja: jedna jedina riječ; ton kojim je ta riječ izgovorena; pokret usta između dvije riječi; smiješak u trenutku dok su ostali ozbiljni; ozbiljnost – kad se drugi smiju.) Kao što su Uzbeci ili Karakalpaci bez muke odmah poznavali svoje u klinici, tako su, jedni druge, poznavali i oni na koje je svega jednom pala sjena bodljikave žice.

Tako su i Kostogutov i Jelizaveta Anatoljevna odavno poznali jedno drugo, odavno se značajno pozdravljali. Samo nisu imali prilike da porazgovaraju.

Oleg je sad prilazio njenu stolu glasno lupajući papučama da je ne uplaši.

343

– Dobar večer, Jelizaveta Anatoljevna!

Čitala je bez naočala. Okrenu glavu – i već se taj slobodni pokret razlikovao od onoga drugoga, kad je bila spremna da skoči na službeni poziv.

– Dobar večer – osmjehnu se ona dostojanstveno poput postarije gospode koja pod svojim čvrstim krovom prozdravlja miloga gosta.

Bez žurbe, dobroćudno, pogledaše jedno drugo. Taj pogled je pokazivao da su uvijek spremni jedno drugome pomoći. Ali da pomoći – ne mogu.

Oleg naheri kosmatu glavu da bi bolje vidio knjigu.

– Opet francuska? Od kojeg pisca?

Neobična bolničarka odgovori mekano izgovarajući slovo »L«: Claude Farrere.

– A odakle vam te francuske knjige?

– Postoji u gradu biblioteka s inozemnim knjigama. A dobivam ih od jedne starice.

Kostogutov je nepovjerljivo zirkao na knjigu, kao pas na ptičje strašilo:

– A zašto samo francuske?

Zrakaste bore kraj njenih očiju i usnica odavale su i da je stara, i da je umorna, i da je pametna.

– Bezbolnije je – odgovori ona. Glas joj je uvijek bio tih a izgovor mekan.

– Ali zašto da se čovjek boji bolova? – proturječio joj je Oleg.

Njemu je bilo teško dugo stajati. Primijetila je i primakla mu stolicu.

– Mislim da kod nas u Rusiji već dvije godine svi navaljuju i galame: Pariz, Pariz! Uši su mi probili – gundao je Kostogutov – Moramo znati svaku ulicu i svaku krčmu u Parizu. A ja baš zato namjerno nipošto neću u Pariz.

– Zbilja nećete? – nasmija se ona a zatim i on. – Bolje u progonstvo?

I smijali su se jednako: počeli bi, a onda bi im smijeh naglo presahnuo.

– Ozbiljno govorim – prezirno je nastavljao Kostogutov. – Klopoću, napušu se i brzo raspale, čak drugima lakoumno svašta dobacuju. Zato im ja skrešem: stanite, drugovi, a tko će od vas potegnuti? Tko će crnog kruha bez ičega, a?

– To je nepravedno. Ako su zaboravili na goli crni kruh, onda im tako i treba.

– Možda. A možda ja govorim iz zavisti. Ipak bih im želio skresati u lice.

Sjedajući na stolicu, Kostogutov se njihao lijevo-desno kao da mu smeta previsok trup. Bez ikakva uvoda upita je prirodno i otvoreno:

– Jeste li zbog muža sjedili? Ili u svoje ime?

Ona mu je isto tako brzo i spremno odgovorila kao da ju je pitao za dežurstvo:

– Cijela obitelj. Tko bi znao tko je zbog koga sjedio?

– I sada ste svi zajedno?

344

– Ma kakvi! Kćerka je u progonstvu umrla. Poslije rata smo se preselili ovamđ. Odavde su muža po drugi put odveli. II logor.

– I sad ste sami?

– Imam sinčića. Osam godina.

Oleg je promatrao njeno lice: ni jednim trzajem nije tražio* sućuti. Jasno, njih dvoje su poslovno razgovarali.

– A drugi put su ga – četrdeset i devete?

– Da.

– Jasno. U koji logor?

– Stanica je Tajšet. Oleg opet kimnu glavom:

– Pa da, Ozerlag. Može biti on čak i na Leni, ali je zadnja;, pošta uvijek – Tajšet.

– I vi ste bili ondje? – ipak se nije mogla suzdržati da ne pokaže nadu!

– Nisam. Naprosto znam. Svi se putovi križaju.

– Da niste sreli negdje Duzarskoga?

Ipak se nadala? Sreo ga je... Sad će joj ispričati...

– Puzarski? – pucnu Oleg usnama. – Ne, nisam ga susreo-Ne možeš se naći sa svakim.

– Samo dva pisma godišnje! – potuži se ona. Oleg kimnu glavom. I to je bilo normalno.

– A prošle godine sam dobila samo jedno. U svibnju. Od onda ništa ... Sad je već drhtala viseći na jednoj jedinoj niti. Ipak je bila žena!

– Ne obazirite se na to – uvjerljivo će Kostogutov. – Zamislite, ako svaki pošalje dva pisma godišnje, koliko je to tisuća? A cenzura je lijena. U Spaskom logoru neki pećar, politički, ljeti je pregledavao peći – i u sobi gdje je cenzura našao je u peći oko dvije stotine neupućenih pisama. Zaboravili su ih zapaliti.

Ma koliko da joj je oprezno objašnjavao i ma koliko da je ona zacijelo sama već bila na to naviknuta, sad ga je ipak promatrala čudno i uplašeno.

Zar je čovjek tako građen da ga je nemoguće odviknuti od; čuđenja?

– Onda se sinčić rodio u progonstvu? Ona kimnu glavom.

– I sad ga morate odgajati samo od vaše zarade? A na bolji posao vas nigdje neće uzeti? Svagdje vas progone zbog muža? Živite u nekakvoj štali?

On Ju Je zaPravo ispitivao ali njegove riječi nisu zvučale kao pitanje. Sve je bilo zapravo tako jasno da se čovjeku gorčina skupljala u ustima.

Na debeloj neuvezanoj knjizi podesnog uskog formata, otisnutoj na stranom papiru, lagano nazubljenih rubova – davno su stranice bile razrezane – Jelizaveta Anatoljevna držala je svoje male ruke izrovašene od pranja rublja, krpa za pod, vrele vode i još pune modrica i ožiljaka.

j– Nije najgore što je štala! – rekla je ona. – Mene drugo muči: dečko raste, pametan je, zapitkuje ovo i ono – i kako da

345

ga odgojim? Da ga šopam istinom! Kad odraste, utopit će se! Rebra će mu polomiti! Da mu zatajim istinu, da ga prilagodim životu? Je li to u redu? šta bi rekao otac? A pitanje je da li bi mi i uspjelo? Dječak, uostalom, i sam vidi, gleda oko sebe.

– Treba ga šopati istinom! – Oleg čvrsto pritisnu dlanom staklo na stolu. Rekao je to tako pouzdano kao da je u životu odgojio bar deset dječaka i to bez ikakve greške.

Ona je savijenim zapešćima poduprla sljepoočice ispod rupca i zabrinuto se zagledala u Olega. Je li je pogodio u živac?

– Teško je odgajati sina bez oca! Za tako nešto potrebna je stalna životna osovina, kompas – a gdje da ga nađem? Ja vječno lutam ovamo-onamo ...

Oleg je šutio. I prije je čuo da je to tako, ali nije mogao shvatiti.

– I zato čitam stare francuske romane, ali samo kad noću dežuram. Ne znam jesu li oni prešutjeli nešto važno ili nisu, je li i onda život između četiri zida bio ovako surov ili nije – ne znam i zato mirno čitam.

– Nešto kao narkoza?

– Smiruje – odmahnu ona glavom koja je bila nalik na glavu bijele duvne. – Kod nas ne znam knjigu koja me ne bi razjedila. U jednim smatraju čitaoca za budalu. U drugim opet nema ništa važno, i autori su zbog toga neobično ponosni. Oni dubokoumno istražuju kako li se ono veliki pjesnik provezao seoskim putem godine tisuću osam stotina i neke, koju damu spominje na kojoj stranici svog djela. Možda to oni nisu baš lako otkrili, ali posao im je bio bezopasan! Izabrali su oni dobru sudbinu! A za žive, za one koji danas pate – baš ih briga.

Možda su je u mladosti zvali Lija. Nos joj je prerano obilježen tragom od naočala. Djevojka je obijesno, zirkala oko sebe, puhala, smijala se, život joj je bio ispunjen jorgovanom, čipkama i pjesmama simbolista – i nijedna ciganka nije joj prorekla da će završiti život kao čistačica negdje u Aziji.

– Sve su književne tragedije, čini mi se, smiješne u usporedbi s onim što mi ovdje proživljavamo – tvrdila je dalje Je-lizaveta Anatoljevna. – Aidi su bar dopustili da siđe svome voljenom čovjeku i da zajedno s njim umre ... A nama ne dopuštaju ni da saznamo gdje se nalazi. I kad bih i otišla u Ozerlag...

– Nemojte! Sve će biti uzalud!

– Djeca u školi sastavljaju zadaće o nesretnoj, tragičnoj, uništenoj i šta ja znam još kakvoj sve sudbini Ane Karenjine. Ali zar je Ana bila nesretna? Ona se odlučila za strast i platila je za tu strast –! a to je sreća! Bila je slobodna i ponosna! A što ćete vi danas kad vam, u kuću u kojoj ste se rodili i u kojoj •od rođenja živite, u mirno vrijeme upadnu ljudi u vojničkim kabanicama i kapama i zapovijede cijeloj obitelji da u roku od dvadeset i četiri sata napusti kuću i grad i da ponese sa sobom samo ono što se u slabim rukama može ponijeti.

Sve ono što su te oči mogle oplakati, već su odavno oplakale i teško da je iz njih još mogla kapnuti suza. I taj zapretani, hladni plamičak mogao je možda još samo jednom planuti – da objavi konačno prokletstvo.

346

– ... Što ćete ako morate otvoriti vrata i pozvati prolaznike s ulice da bi možda nešto kupili od vas, odnosno da bi vam bacili koji novčić za kruh! A tada ulaze prokušani trgovci, koji 'znaju sve na svijetu osim što ne slute da će i njih pogoditi munja – i za klavir, za majčin klavir sramotno ti nude stoti dio njegove vrijednosti, i tvoja curica s vrpcom u kosi posljednji put sjeda za taj klavir da odsvira Mozarta, ali se rasplače i pobjegne. Zašto bi ona čitala »Anu Karenjinu?« Nije li dosta ono što si sam doživio?... Gdje da pročitamo nešto o nama, o nama? Treba li pričekati sto godina?

Iako je već gotovo počela vikati, uvriježeni strah koji ju je pratio već tolike godine, obuzdao ju je: nije zavikala, nije ispustila krik. Cuo ju je jedino – Kostogutov.

Možda i Sigbatov na onom svom sudu.

U njenoj pripovijesti nije bilo mnogo podataka, ali ih nije bilo ni malo.

– Lenjingrad? – provjeravao je Oleg. – Trideset peta?

– Pogadate li?

– U kojoj ste ulici stanovali?

– U Furšadskoj – žalosno ali i pomalo radosno otegnu Jelizaveta Anatoljevna. – A vi?

– Zaharjevskoj. Blizu.

– Jest blizu... I koliko vam je onda bilo godina?

– Četrnaest.

– I ništa se ne sjećate?

– Malo.

– Kako da se ne sjećate? Kao da je bio potres – stanovi su bili širom otvoreni, u njih je svatko upadao, uzimao, odnosio, nitko nikoga nije pitao. Pa jednu četvrtinu grada su iselili... Kako da se ne sjećate?

– Sjećam se, ali sramota je da mi se to nije činilo tako važ-.no. U školi su nam tumačili zašto je to potrebno i kome je korisno. Poput kobile koju steže uzda, bolničarka što je sve više star-jela, trgnu glavom gore-dolje:

– O blokadi svi znaju pričati! O blokadi se pišu pjesme! To je dopušteno. A prije blokade kao da se ništa nije dogodilo.

Da, tako je. Evo, na tom istom sudu Sigbatov je grijao svoja leđa, ovdje je sjedjela Zoja, a ovdje on, Oleg, i za ovim stolom, ispod ove svjetiljke oni su isto tako razgovarali – o blokadi, aio čemu bi?

Prije blokade u tom se gradu tobože ništa nije dogodilo. Oleg uzdahnu, nagnutu glavu podupre laktom i utučeno se zagleda u Jelizavetu Anatoljevnu.

– Sramota je – reče on tiho – što smo mi svi mirni dok ne udare po nama i našim najbližima. Zašto je ljudska priroda takva?

A i stidio se još zbog toga što je svoje iskušenje uzdigao do iznad planinskih vrhunaca Pamira: što žena traži od muškarca? Ništa manje nego ... šta? Kao da je o svemu tome ovisio život. Kao da bez toga u njegovoj domovini ne bi bilo ni patnji, ni sreće.

347

li !

Sramota je i stidiš se, ali si mnogo mirniji. Kao da tuđa nevolja odnosi i'ispire tvoju.

– A još prije nekoliko godina – sjeti se Jelizaveta Anato-Ijevna – iseljavali su iz Lenjingrada plemiće. Isto tako stotinjak tisuća, sigurno – i jesmo li mi to primijetili? Kakvi su onda plemići preostali? Samo stari i posve mali, nemoćni. Mi smo znali, gledali smo i ništa nismo poduzimali: glavno da nas nisu dirali.

– I onda su već kupovali klavire.

– Vjerojatno. Sigurno su ih kupovali.

Sad je Oleg jasno zapazio da ova žena nije imala ni pedeset godina. A u licu je već bila nalik na staricu. Ispod bijelog rupca visila joj je starački ravna, nemoćna kosa, koja se više ne da ukovrčati.

– A kad su vas selili – kakav je bio povod? Što su naveli?

– Zna se što: društveno nepoželjni. Ili pak – društveno opasni elementi. Po posebnoj odredbi, bez suda, tako je najlakše ...

– A šta je bio vaš muž?

– Ništa naročito. Svirao je flautu u filharmoniji. Kad bi se napio, volio je diskutirati.

Oleg se sjetio svoje pokojne majke – i ona je tako mlada ostarjela, i ona je bila ovakva šepRTLjava intelektualka, bespomoćna bez muža.

Da živi u istom gradu s ovom ženom, mogao bi joj već nekako pomoći. Odgojiti joj sina.

Ali oni su kao pribodeni i odvojeni kukci imali svako svoju kutijicu.

– Naši znanci – duša koja je tako dugo šutjela sad se otvorila i pričala, pričala – imali su odraslu djecu, sina i kćerku, oboje su bili vatreni komsomolci. Odjednom je zaključeno da se cijela obitelj iseli. Djeca su odjurila u rajonski komsomolski komitet: »Zaštitite nas!« »Zaštitit ćemo vas«, rekli su im ondje. »Evo vam papir, pišite: Molim da me od današnjeg datuma ne smatrate sinom, odnosno kćerkom tih i tih, odričem ih se kao društveno štetnih elemenata i obećavam da u budućnosti neću imati nikakvih odnosa s njima, niti ću održavati veze.«

Oleg se pogrbio, ispala mu koščata ramena, glava mu klonula.

– I mnogi su potpisali...

– Jesu. Ali ovaj brat i sestra su rekli: razmislit ćemo. Vratili su se kući, bacili u peć komsomolske iskaznice i počeli se spremati za progonstvo.

Sigbatov se počeo micati. Ustajao je sa svoje posude držeći se za krevet. Bolničarka priskoči da iznese posudu.

I Oleg ustade, ali prije nego će poći na počinak side dolje niz ono neizbježno stepenište.

U prizemnom hodniku morao je proći mimo vrata Demki-ne sobe, u koju su nakon operacije doveli jednog pacijenta, ali je on već u ponedjeljak umro. Na njegovo mjesto, također nakon operacije, stavili su sada Šulubina.

348

ft

Ta su se vrata inače dobro zatvarala, sad su bila odškrinuta. Unutra je bilo tamno. Iz mraka se čulo kako netko teško stenja. Nijedne sestre nije bilo u blizini: ili su kod drugih bolesnika, ili spavaju.

Oleg još šire otvori vrata i zaviri.

Demka je spavao, a Šulubin je stenjao.

Oleg uđe. Odškrinuta vrata propuštala su iz hodnika nešto svjetla.

– Alekseje Filipoviču! Prestao je stenjati.

– Alekseje Filipoviču! Je li vam zlo?

– A? – proštenje on.

– Je li vam zlo? Trebate li što? Da upalim svjetlo?

– Tko je to? – glas uplašeno prijede u kašalj a zatim bolesnik ponovo zastenja, jer mu je kašalj sigurno smetao.

– Kostogotov. Oleg. – Stao je sasvim uz krevet, nagnuo se i na jastuku već polako počeo razabirati veliku Šulubinovu glavu. – Što želite? Da zovnem sestru?

– Ni-išta – dahnu šulubin.

Više nije ni kašljao ni stenjao. Oleg je sve jasnije vidio u mraku, čak je primjećivao uvojke na jastuku.

– Neću cijeli umrijeti – šaptao je Šulubin. – Neću cijeli umrijeti.

Očito je buncao.

Kostogotov napipa vrelu ruku na pokrivaču i lagano je stisnu...

– Alekseje Filipoviču, preživjet ćete! Ne dajte se, Alekseje Filipoviču.

– Mrvica, je li? ... Mrvica? – šaptao je i dalje bolesnik. Tada Olegu sinu da Šulubin ne bunca, da ga je poznao i da

ga čak podsjeća na njihov posljednji razgovor prije operacije. Tom prilikom je rekao: »Neki put tako jasno osjetim da ovo što je u meni – nisam samo ja. Ima tu i nešto neuništivo, nešto uzvišeno! Mrvica svjetskoga duha. Vi to ne osjećate?«

349

35

PRVI DAN SVIJETA

Rano ujutro, dok su još svi spavali, Oleg je tiho ustao, uredno namjestio krevet četiri puta preklopivši gornju plahtu i, hodajući na prstima u teškim cipelama, izišao iz sobe.

Za stolom dežurne bolničarke sjedečki je spavao Turgun položivši crnu, gusto obraslu glavu na prekrižene ruke koje su počivale na otvorenom udžbeniku.

Stara bolničarka iz prizemlja otključala je Olegu kupaonicu, i ondje se on presvukao u svoje odijelo, koje mu se poslije ova dva mjeseca činilo nekako tuđe: stare vojničke hlače, napuhnu-te kao jahaće, poluvunena bluza, kabanica.

Dok je bio u logoru, sve je to ležalo po skladištima i tako se sačuvalo te nije bilo posve iznošeno. Zimska kapa je bila civilna, i nju je kupio već u UŠ-Tereku; samo je bila malena i tijesna. Činilo se da će biti topao dan. Oleg je odlučio da uopće ne stavlja kapu na glavu jer je u njoj bio nalik na strašilo.

Remenom nije stegnuo kabanicu, nego bluzu ispod kabanice tako da je na ulici bio nalik na slobodnjaka ili vojnika koji je pobjegao s policijske stanice. Kapu strpa u telećak – stari umašćeni telećak koji je progorio na vatri i na kojem je bila jedna zakrpana rupa od krhotine metka, telećak koji je tetka bila donijela Olegu u zatvor – on,, naime, nije u logor htio ponijeti ništa vrijedno.

Ali poslije bolničke pidžame, čak se i u ovakvoj odjeći doimao naročito, bodro i gotovo zdravo.

Kostogutov požuri da izide, da ga što ne bi zadržalo. Stara bolničarka otkračuni zasun ulaznih vrata i pusti ga.

Zastao je na ulaznom stepeništu. Udahnio je: bio je to svjež: zrak koji ništa još nije poremetilo, ni zagadilo! Pogledao je oko sebe: mladi svijet koji se počinje zelenjeti! Zadigao je glavu nešto više: ružičasta boja osvajala je nebo jer se negdje pomaljalo sunce. Zadigao je glavu još više: vretenasti i paperjasti oblaci, precizno izrađeni u toku tolikih vjekova, ispunjali su cijelo nebo – zadržat će se možda tek nekoliko trenutaka da bi ih vidjeli samo oni koji su podigli glavu, da bi ih vidio možda jedino, od svih ljudi u gradu, Oleg Kostogutov.

350

A u prorezu, između čipki, paperja i pjene tih oblaka još se jasno vidio svijetli, izdjelani lik mjesечеve lađe u njenoj posljednjoj mijeni. Bijaše to jutro stvaranja! Svijet se ponovo stvarao samo zato da bi Oleg ponovo ušao u njega: dođi! živi!

Samo zrcalno čist mjesec nije bio mlad, niti onakav kakav treba zaljubljenima. I dok mu se lice rastapalo od sreće, i dok se neodređeno' smješalo nebu i drveću, ispunjen tom radošću ranog proljeća i ranog jutra, koja obuzima i starce i bolesnike, Oleg se uputi poznatim stazama i nikoga ne sretne osim staroga čistača.

Osvrnu se prema Odjelu za rak. Djelomično skrivena iza dugačkih metli piramidalnih topola, zgrada Odjela za rak izdizala se, izgrađena od svijetlosive opeke, naslagane jedna do druge, i činilo se da u ovih sedamdeset godina nije postala starija.

Oleg je koraćao i opraštao se od drveća u bolničkom naselju. S klenova su već visile kitnjaste naušnice i šljiva je već procvatila bijelim cvijetom, ali se od zelenog lišća činilo da je blije-dozelena.

Međutim, nije bilo ni jedne marelice. A rekli su mu da one već cvatu. Mogao bi ih pogledati u starom gradu.

Tko bi se mogao razumno vladati na prvi dan stvaranja svijeta: odbacivši sve prijašnje planove, Oleg smisli nešto ludo: sad će odmah, u rano jutro, krenuti u stari grad da pogleda kako cvatu marelice.

Prošao je kroz kapiju, kroz koju prije nije smio prolaziti i ugledao poluprazan trg s tramvajskim okretištem, trg s kojega je moker od siječanjske kiše, klonuo i obeshrabren, ušao na ovu kapiju da umre u bolnici.

Nije li ovaj izlazak kroz vrata bolnice bio posve jednak izlasku iz zatvora? U siječnju, kad je Oleg pokušavao stići do bolnice, dotukao ga je upravo ovaj cvilež tramvaja, truskavica i gužva. A sad, sjedeći kraj prozora, čak mu je i tandrkanje tramvaja bilo ugodno. Voziti se u tramvaju – i to je značilo živjeti, biti slobodan.

Tramvaj su uputio na most i prešao rijeku. Dolje, u dubini, povijale su se vrbe na svojim slabašnim nogama i njihove grane, što su se spuštale sve do žućkasto-smeđe brze vode, bile su već ugodno zelene.

Zelenjelo se već i drveće po pločnicima, ali tek toliko da nije skrivalo kuće – čvrste kamene prizemnice koje su bez žurbe gradili ljudi koji nisu znali za žurbu. Oleg je promatrao zavidno: ima dakle i takvih sretnika koji stanuju u tim kućama. Zatim su došle one čudesne četvrti: ogromni pločnici i ogromni bulevari. Nema grada koji ti se neće svidjeti ako ga promatraš u rano, ružičasto jutro! Malo-pomalo četvrti su se mijenjale: nestali bulevari, ulice se suzile, sve češće nailazile kuće sagrađene na brzinu, koje ni po čemu nisu bile lijepo ni trajne i koje su, očito, podignute negdje uoči rata. Oleg pročita ime ulice i učini mu se poznato.

Sad zna odakle mu je poznato: u toj je ulici stanovala Zoja!

Izvadio je šuštavi papirić iz notesa i pročitao broj kuće. Ponovo se zagledao kroz prozor i, kad je tramvaj usporio, ugle-

351

čiao je i kuću: bila je to jednokatnica različitih prozora, na kojoj su vrata bila širom otvorena ili su možda zauvijek iščupana; vidjelo se da je jedan dio zgrade i u dvorištu.

Negdje ovdje bi mogao sići.

U ovom gradu on više nije bez krova nad glavom. Pozvali ^su ga ovamo, jedna djevojka ga je pozvala!

Ali je i dalje sjedio, gotovo zadovoljno primajući udarce i truckanje. Tramvaj je još bio poluprazan. Sučelice Olegu sjede neki stari Uzbek s naočalima, koji očito nije bio seljak, jer mu je obličje bilo kao u drvena mudraca. A kad mu kondukter ka daje kartu, mudrac je smota u cjevčicu i zatakne za uho. I sad mu je smotak ružičasta papira stršao iza uha. Upravo je taj slobodni postupak pomogao Olegu da se, na ulazu u stari grad, osjeća još veselije i lagodnije. Ulice su se ponovo suzile, nailazile su kućice što su se doticale jedna druge, a zatim je posve nestalo prozora, jer su izronili visoki zemljani, slijepi zidovi; kad bi se iznad njih i pojavile kuće, vidjeli bi se samo isto tako slijepi glatki zidovi premazani ilovačom. U zidovima su ovdje-ondje bili prolazi, ali tako niski da bi se on morao sagnuti kad bi ulazio. S tramvajske papuče moglo se jednim skokom naći na pločniku a sami pločnici bili su široki svega jedan korak. Ulica se spuštala pod tramvaj.

To je zacijelo bio taj stari grad kamo se Oleg uputio. Ali tu ne samo što nije bilo marelica u cvatu nego po golim ulicama nije bilo uopće nikakva drveća. Nije trebalo dulje odgađati. Oleg side.

I ovako je mogao sve razgledati, ali polako, korakom. Kad je već odrndao dalje, on začuje nekakav željezni zvuk. Oleg ugleda Uzbeka u crno-bijeloj kapici, u crnom prošivenom pamučnom ogrtaču s ružičastim rupcem oko pasa. čučnuvši nasred ulice, Uzbek je na tramvajskoj tračnici jednosmjerne pruge čekićem brusio motiku s držalom.

Oleg je, ganut, zastao: to ti je atomsko stoljeće! Ovdje je, očito, kao i u Uš-Tereku, metal toliko rijedak u kućanstvu da Uzbek nije našao boljeg mjesta za svoj posao od tramvajske pruge. I nije mu se nimalo žurilo, pažljivo je kuckao, a kada je naišao tramvaj i zazvonio, maknuo se ustranu za pola koračaja, pričekao i ponovo čučnuo.

Oleg je promatrao strpljiva leđa Uzbeka, njegov ružičasti rubac (u koji je sad prešla ružičasta boja neba što je postajalo sve plavlje). S tim Uzbekom ne bi on mogao izmijeniti ni dvije riječi, ali ga je prihvaćao kao brata-kulučara. Oštriti motiku u rano jutro? – nije li to bilo isto kao i vratiti se u život? – Kako je lijepo ...

Koraćao je polako čudeći se zašto nema prozora na kućama. Poželio je da zaviri s druge strane zida, unutra. Ali kapije su bile zatvorene pa bi bilo neugodno ulaziti. Odjednom pred njim sinu jedan svijetao prolaz. Oleg se sagnu i kroz vlažan tunel uđe u dvorište. U dvorištu se još nisu probudili, ali je bilo jasno da se odvija cijeli život. Ispod drveta je bila ukopana klupa, stol, razbacane dječje igračke, i to potpuno suvremene. I sisaljka

352

za vodu koja je napajala taj život. I korito za pranje rublja. Svi prozori uokolo, s ove strane ih je bilo mnogo, gledali su u dvorište, a na ulicu – nijedan.

Krenuo je malo dalje i svratio u još jedno dvorište kroz isti ovakav tunelčić. I ondje je bilo sve isto kao i u prvome, osim što se neka mlada Uzbekinja u ljubačastu šalu i s dugačkim tankim crnim pletenicama, koje su joj padale sve do bokova, natezala s dječurlijom. Olega je primijetila – ali kao da ga nije vidjela. On izide.

Ovo je posve odudaralo od ruskih običaja. Po ruskim selima i gradovima svi prozori dnevnih soba okrenuti su uvijek prema ulici i kroz cvijeće na prozoru i zastore, kao s lovačke čeke, pogledavaju domaćice da vide tko nailazi ulicom, tko kome dolazi i zašto. Ali je Oleg sad odmah shvatio i prihvatio istočnjačku mudrost: nije me briga kako ti živiš, a i ti ne zaviruj u moju kuću!

Poslije logoraških dana i godina kada je uvijek bio pod paskom, kad su ga vječito pipali, pregledavali i uhodili – kakav bi način života sada taj bivši zatvorenik mogao smatrati da je bolji od ovoga?

Sve mu se više sviđalo u starom gradu. Već prije je zapazio, u prolazu između dvije kuće, jednu praznu čajanu u kojoj se čajdžija upravo budio. Sad je naišao

na jednu sličnu na verandi iznad ulice. Oleg se uspne onamo. Već je sjedjelo na okupu nekoliko muškaraca u šarenim, crvenim i plavim kapicama, i jedan starac u bijelu turbanu s raznobojnim vezom. Nije bilo ni jedne žene. Oleg se sjeti da i nikada prije po čajanima nije vidao žene. Nije bilo natpisa da je ženama zabranjen ulaz, ali ih, isto tako, nitko nije pozivao.

Oleg se zamisli. Ovaj prvi dan njegova novog života bio je pun novosti i sve je to trebalo razumjeti. Kad se muškarci sami sastaju, nastoje li time istaći da najvažniji dio života provode bez žena.

Sjeo je uz ogradu. Odavde je mogao lijepo promatrati ulicu. Promet je oživio, ali nije bilo one vrtoglave gradske jurnjave. Prolaznici su se kretali prilično odmjereno. Gosti u čajani sjedje-li su mirno i beskrajno dugo.

Moglo bi se reći da je narednik Kostogutov, robijaš Kostogu-tov, koji je odslužio i odgulio ono što su od njega zahtijevali ljudi, koji je otpatio ono što je od njega tražila bolest – umro još u siječnju. A sada, njišući se na nesigurnim nogama, izišao je iz klinike neki novi Kostogutov, »krhak, zvonak i proziran«, kao što se govorilo u logoru, izišao ne u cjeloviti potpuni život, nego u neki dodatni život koji je, poput dodatnog obroka kruha bio priboden uz osnovni hljeb borovom grančicom: kao da pripada istom obroku, a ipak je poseban komad.

Otpočinjući taj mali dodatni, udvostručeni život današnjim danom, Oleg je želio da on ne bude nimalo nalik na onaj obični koji je dosad proživio. Htio je i želio da od sada prestane griješiti.

Ali je pogriješio čim je izabrao čajnik: nije smio mudrovati nego je naprosto morao uzeti obični, crni, provjereni čaj, a on

23 Odjel za rak

353

je, egzotike radi, uzeo zeleni. Nije ga ni krijepio, ni veselio, u njegovu okusu nije bilo ništa od čaja a trunke čajeva lišća, koje su se skupile u zdjelici, najradije bi izbacio, mjesto da ih guta. U međuvremenu je dan sve više osvajao, sunce se dizalo. Oleg bi sad čak i nešto pojeo – ali u ovoj čajani nije bilo ničega osim dvije vrste vrućeg čaja, i to bez šećera.

Međutim, prihvaćajući ovdašnje beskrajno spore navike, nije ustao, nije izišao da potraži hranu nego je ostao sjedjeti, pre-mjestivši samo stolicu. Sada je s balkona čajane ugledao iznad susjednog natkrivenog dvorišta neku vrstu prozirnog ružičastog maslačka, samo što mu je promjer imao najmanje šest metara – bila je to kao neka bestežinska, zračna ružičasta kugla. Tako veliku i ružičastu nije još nikada vidio! To je dakle ta marelica?!

Olegu postane jasno da je tako nagrađen zbog toga što mu se nije žurilo. Prema tome, nikada ne treba nekamo dalje juriti prije nego se ogledaš oko sebe. Prišao je tik do ograde i odande se, odozgo, zagledao u prozirno ružičasto čudo. Poklonio ga je sam sebi na dan stvaranja svijeta.

Kao što na sjeveru u kući stoji okićena jela osvijetljena svijećama, tako je u ovom dvorištu, koje je bilo okruženo glinenim zidovima i jedino otvoreno prema nebu i u kojem se živjelo kao u sobi, kao jedino drvo stajala ta rascvala marelica a ispod nje su bauljala djeca i kopala žena u crnoj marami sa zelenim cvjetovima.

Oleg je promatrao. Ružičasta boja bila je samo opći dojam onoga što je vidio. Inače su se na marelici nalazili i tamnocrveni pupoljci, nalik na svijeće, dok su cvjetovi bili samo odozgo ružičasti, a tek što bi se otvorili posve bi se zabijeljen, kao na jabuci ili višnji. Opći dojam ipak davala je ta nevjerojatna nježna ružičasta boja – i Oleg je nastojao da je se dobro nagleda kako bi poslije pričao Kadminovima.

Nadao se čudu – i čudo se dogodilo.

Još ga je mnogo različitih radosti čekalo danas u ovome svijetu koji se tek rodio!

Mjesečeve lađe više nije bilo na nebu.

Oleg je sišao niza stepenice na ulicu. Po goljoj glavi već ga je peklo sunce. Trebalo bi da kupi četrdeset dekagrama crnog kruha i da ga proguta onako samoga,

bez ičega, da bi zatim krenuo u centar. Nije znao da li se tako dobro osjeća zbog slobodnjačke odjeće, ali mučnina ga nije mučila i on je hodao posve lako. Odjednom Oleg ugleda malu prodavaonicu koja se bila sklonila u otvor na zidu tako da nije remetila liniju ulice. Platnjeni krov bio je podignut kao štit na kapi i poduprt dvjema kosim šipkama. Ispod štita izvijao se plavičasti dim. Oleg je morao prlično sagnuti glavu da bi ušao pod štit i ondje je stajao ne ispravivši vrata.

Cijelu prostoriju ispunjao je dugački željezni roštilj. Na jednom mjestu gorjela je vatra a sve uokolo bilo je puno bijelog

354

1

– Braćo, istupite mi jedan štapić! Braćo – samo jedan štapić. Jedan od šofera, preplanuli momak kose plave kao lan, klim- nu glavom:

– De, uzmi.

Oni još nisu bili platili, a zelenu novčanicu koju je Oleg izvadio iz džepa, što je bio učvršćen pribadačom, prodavač čak ne uze u ruke nego strese s tezege u ladicu kao kakvu mrvicu ili smeće.

Ali se Oleg domogao štapića! Odloživši vojnički telećak na prašno tlo, on objema rukama uze aluminijsku šipku i, prebro-javši komadiće mesa – bilo ih je pet većih i jedan manji – počeo ih otkidati zubima sa štapića, ali ne odjednom cijele komade, nego malo-pomalo. Jeo je pažljivo kao pas koji svoj plijen skloni u sigurni kutak i razmišljao o traie kako je lako raspiriti ljudsku želju, a kako ju je teško utažiti. Koliko je godina koricu crnog kruha smatrao za najvelicanstveniji zemaljski dar! Još malo prije kanio je da kupi za doručak komadić tog istoga crnog kruha, ali ga je, eto, privukao plavičasti dim pečenja, i tek što je Oleg glodao ovaj štapić, već ga je obuzimao prezir prema kruhu. Šoferi su smazali cijeli šašlik, upalili kamion i odvezli se – a Oleg je još sisao svoje komadiće mesa. Svaki je ispitivao usnama i jezikom: kako je tečno nježno meso, kako miriše, kako je dobro ispečeno i nimalo nije zagorjelo, koliko još sadrži svog prirodnog soka koji se zadržao u svakom komadiću. I što se više bavio šašlikom i što je jače u njemu uživao, to se hladnije uobličavala spoznaja da neće otići Zoji. Sad će ga tramvaj pro-Vesti mimo njene kuće, a on neće sići. Upravo uz ovaj štapić šašlika mu je to postalo posve jasno.

Tramvaj ga je odvezao istim putom natrag u središte grada, samo što je sad bio već prepun. Oleg je poznao Zojinu stanicu, ali se odvezao još dvije stanice dalje. Nije znao na kojoj je stanici najbolje sići, a na kojoj ne bi trebalo sići. Međutim, odjednom ugleda kroz tramvajski prozor ženu koja je vani prodavala novine i Oleg htjede da je pogleda – od djetinjstva naime nije vidio kolportera (sjetio se kad ga je vidio posljednji put: kada se ustrijelio Majakovski i kada su dječaci raznosili po ulicama posebno izdanje). Bila je to postarija Ruskinja, nimalo spretna, koja je teško pronalazila sitniš, a ipak se dobro dosjetila da stoji ovdje jer bi joj svaki novi tramvaj donio nekoliko kupaca. Oleg je stajao i gledao kako to ona prodaje.

– A milicija vas ne tjera? – upita on.

– Nisu se sjetili – ušmrknu se ona.

On nije mogao vidjeti samoga sebe, pa je zaboravio kako se doima. Da je zapeo milicionerima za oko, prije bi od njega tražili dokumente nego od kolporterke. Ulični električni sat pokazivao je da je tek devet sati, ali je dan već bio tako topao da je Oleg otkopčao gornje kopče kabanice. Nije se žurio tako da su ga prolaznici preticali i gurali; koračao je sunčanom stranom ulice, žmirkao i smješкао se suncu.

Još ga je mnogo radosti očekivalo toga dana.

356

Ovo je sunce pripadalo proljeću za koje je mislio da ga neće doživjeti. I premda se nitko oko njega nije veselio Olegovu povratku u život, jer ga nitko čak nije ni poznavao – sunce je znalo da se vratio, i zato mu se Oleg osmjehivao. Makar i ne bude idućeg proljeća, makar ovo bude njegovo posljednje proljeće, ali i ono je prekobrojno! Zahvalan je što ga je doživio!

Ni jedan prolaznik nije se veselio Olegu, a on se radovao svima! Bio je sretan što im se vratio! što se vratio svemu ovome na ulici! U ovom novom svijetu koji je danas stvoren ništa mu se nije moglo učiniti nezanimljivim, ružnim ili besmislenim. Cijeli mjeseci, cijele godine života nisu se mogle usporediti s jednim jedinim, današnjim, uzvišenim danom.

Prodavali su i sladoled u papirnatim čašicama. Oleg je već zaboravio kada je posljednji put vidio takve čašice. Još rubalj i pol, neka ga! S progorjelim i prostrijeljenim telećakom na leđima, objema slobodnim rukama Oleg je držao sladoled i, skidajući ledene slojeve žličicom, kretao se još sporije. Naišao je u sjeni na fotografsku radnju s izlogom. Oleg se nalaktio na željeznu ogradu i dugo se zadržao promatrajući taj pročišćeni život i uljepšana lica koja su stajala u izlogu – ponajviše, naravno, djevojačka. Prvo i prvo, svaka bi djevojka obukla svoju najbolju haljinu, zatim bi joj fotograf vrtio glavu ovamo-onamo i deset puta premještao svjetlo, tada bi je nekoliko puta snimio i izabrao najbolji snimak, retuširao ga i, napokon, od deset takvih djevojaka odabrao samo jednu: tako bi ispunio taj izlog, i to je Oleg dobro znao, ali ipak mu je bilo ugodno gledati i vjerovati da je cijeli život ispunjen upravo takvim djevojkama. Za sve svoje propuštene godine i za sve one koje neće doživjeti, za sve ono čega je zauvijek lišen – on je besramno i dugo pario oči.

Pojeo je sladoled i trebalo je da odbaci čašicu, ali je ona bila tako čista i glatka da se Oleg dosjetio kako će putem moći iz nje piti vodu. I spremio ju je u telećak. Spremio je i žličicu, može mu i ona dobro doći.

Tada je naišao na ljekarnu. Ljekarna je također vrlo zanimljiva ustanova. Kostogutov odmah svrati u nju. Te njene čiste, četverouglaste tezge mogao bi, jednu po jednu, razgledavati cijeli dan. Svi predmeti koji su ovdje bili poredani bijahu prava čudesa za logoraševo oko, cijela desetljeća nitko ih nije vidio u onome svijetu, a i one, koje je Oleg vidio nekoć na slobodi, zaboravio je i sad se mučio da se sjeti kako se zovu ili čemu služe. Pun strahopoštovanja, kao neki divljak, promatrao je niklovene, staklene i plastične oblike. Tu su još bile različite trave u paketićima na kojima je pisalo zašto se upotrebljavaju. U trave je Oleg silno vjerovao – ali koja je od njih ona prava, koja?... Uz njih su se protezale police s tabletama i bilo je neobično mnogo imena, novih imena, za koja nikada u životu nije čuo. Uopće već i ta ljekarna bila je sad za Olega cijeli svemir koji se može dugo promatrati i o kojem se može razmišljati. Ali on uzdahom prođe mimo sve te lijekove i samo upita, prema narudžbi Kad-minovih, za toplomjer, sodu i hipermangan. Toplomjera nisu imali, sode nisu imali, a što se tiče hipermangana poslaše ga da za nj uplati tri kopjejkke na blagajni.

357

Zatim Kostogutov stade u rep receptnog odjela i pričeka dvadesetak minuta, skinuvši telećak s leđa i teško predišući. Ipak se još kolebao – kako bi bilo da možda uzme onaj lijek? Doda kroz prozorčić jedan od tri posve jednaka recepta koje mu je jučer bila uručila Vega. Nadao se da lijeka neće imati i da će tako riješiti problem. Ali su lijek imali. Nešto su u prozorčiću izračunavali i napisali mu cijenu: pedeset osam rubalja i nešto kopjejkki.

Oleg se čak nasmija, kako mu je bilo odlanulo – i izide. Nije se više čudio što ga na svakom trenutku u životu progoni brojka »pedeset i osam«. Ali da za tri recepta dadne stotinu sedamdeset i pet rubalja – to je bilo previše. Za te pare mogao bi se hraniti mjesec dana.

Htio je odmah poderati recepte i baciti ih u pljuvačnicu, ali se prisjetio da bi ih Vega mogla zatražiti, pa ih je strpao u džep.

Bilo mu je žao što napušta blistave predmete u ljekarni. Ali dan je svitao i mamio ga, dan njegovih radosti!

Još ga je mnogo radosti čekalo danas!

Koraćao je polako. Išao je od izloga do izloga hvatajući se kao čičak za sve što mu se našlo na putu. Znao je da ga iznenađenja čekaju na svakom koraku.

I, uistinu, našao se pred poštom gdje je na prozoru bila ispisana reklama:

»Šaljite foto-telegrame!« Fantastično! Ono o čemu su prije deset godina pisali samo u fantastičnim romanima sad je već bilo dostupno svakom prolazniku. Oleg uđe. Unutra je visio spisak: tridesetak gradova kamo se moglo poslati foto-

telegram. Oleg uze razmišljati kome bi ga i kamo poslao. Ali u svim tim velikim gradovima, što su razbacani po šestini našeg globusa, nije imao ni jednog jedinog čovjeka koji bi se obradovao njegovu rukopisu.

Ali ipak, da bi se raspitao pobliže, pride prozorčiću i zamoli da mu pokažu uputnicu i objasne kako velika moraju biti slova.

– Pokvario se – odgovori mu žena. – Ne radi.

Ah, ne radi! Đavo da ga nosi. Bolje tako. čovjek je nekako mirniji.

Pošao je dalje i čitao plakate. U gradu je bio cirkus i nekoliko kinematografa. U svakome su i po danu davali poneku predstavu, ali on nije mogao na to gubiti vrijeme, koje mu je darovano da bi razgledao cijeli svemir. Kad bi odista ostao neko vrijeme u gradu, ne bi bilo grehota poći i u cirkus, jer on je sad kao i dijete, tek što se rodio.

Već je bilo toliko sati da sad više ne bi bilo nezgodno svratiti Vegi.

Ako uopće kani otići...

A zar bi mogao da ne ode? Ona mu je prijateljica. Iskreno ga je pozvala. I zbunjeno. Ona mu je jedina bliska duša u cijelom gradu – i kako da joj onda ne ode?

U potaji je zapravo jedino želio – otići k njoj. Čak i da ne pregleda cijeli gradski svemir – glavno je da ode k njoj.

Ali nešto ga je zadržavalo, navodilo razloge zašto ne može otići: da nije još prerano? Možda se još nije vratila ili se nije pripravila.

Kasnije će...

358

Na svakom raskršću je zastajao i razmišljao: kako da pogodi koji je put najbolji? Nikoga ništa nije pitao i nasumce je izabirao ulice.

Natrapao je tako na vinariju – ne na trgovinu s bocama nego na pravi podrum s bačvama: polumračan, prilično vlažan, s onim naročitim kiselkastim mirisom. Neobične li krčme! Vino su nalijevali iz bačava – u čaše. Jedna čaša je stajala dva rublja, što je bilo jeftino. Poslije šašlika to mu se činilo kao da je badava! I Kostogutov duboko iz džepa izvuče još jednu desetnicu da je promijeni. Na jeziku nije osjetio nikakav osobiti okus, ali mu se u njegovoj slaboj glavi počelo vrtjeti još dok je pio. A kad je izišao iz vinarije i krenuo dalje, život mu se učinio još veselijim, iako je već od jutros bio naklonjen prema njemu. Osjećao se tako lagodno i ugodno da ga čini se ništa više nije moglo oneraspoložiti. Jer sve loše u životu već je jednom oćutio, preturio – i moglo ga je čekati samo nešto bolje.

Danas je on očekivao još mnoge radosti.

Da je naišao na još jednu vinariju, možda bi popio još jednu čašicu.

Ali vinarije nije nigdje bilo.

Mjesto toga je mnoštvo ljudi zakrčilo cijeli pločnik tako da ih je trebalo obići po kolniku. Oleg je shvatio da se nešto dogodilo na ulici. Ali nije bilo tako: ljudi su stajali okrenuta lica prema stepenicama i velikom ulazu i nešto čekali. Kostogutov podiže glavu i pročita: »Glavni magazin«. Sad mu je bilo posve jasno: zacijelo se nešto vrijedno dijeli. Ali što? Zapitao je jednog, drugog, trećeg, ali su se svi samo gurali, nitko mu ništa razumljivo nije odgovorio. Oleg je jedino saznao da će se magazin uskoro otvoriti. Pa kad je već tako, ugura se i Oleg u gomilu.

Za nekoliko minuta dva muškarca otvoriše široka vrata i uplašenim pokretima pokušaje zadržati i obuzdati prvi red, ali skočiše u stranu kao da je na njih navalila konjica. Muškarci i žene koji su čekali vani, a osobito oni mladi iz prvog reda, tako usrdno navališe na vrata i jurnuše na prvi kat kao da bježe iz te iste zgrade koju je uhvatio plamen. Progura se i drugi val mnoštva, i svi, već prema godinama i svojoj snazi, uštrcaše uza stepenice. Jedan dio struje skrenuo je i u prizemlje, ali glavnina je pokuljala na prvi kat. U tom jurišu bilo je nemoguće polako se kretati i crni, kuštravi Oleg, s telećakom na ledima, također potrča (u gužvi su ga psovali i nazivali »vojnikom«).

Gore se bujica dijelila: trčalo se na tri strane, a trkači su oprezno skretali na skliskome parketu. Oleg se morao odlučiti u tren oka. Ali šta je on znao? On pojuri nasumce za najrevnijim trkačima. I nađe se u sve duljem repu pred odjelom

trikotaže. Međutim, prodavačice u plavim kutama tako su mirno hodale i zijevale kao da uopće ne primjećuju gužve i kao da ih očekuje dosadan dan bez mušterija. Pošto je malko predahnuo, Oleg sazna da će se prodavati nekakve ženske haljine ili veste. Tiho opsuje i ode.

Nije mogao utvrditi kamo su otekale one druge dvije struje, nikako ih više nije mogao naći. Posvuda je bio metež, pred svakom tezgom kupci: pred jednom je bila malo veća gužva, i on

359

zaključio da možda treba onamo svratiti. Ovdje su ljudi očekivali da će se prodavati jeftini duboki tanjuri. Već su otvarali sanduke pune takvih tanjura. To je vrijedilo uzeti! U Uš-Tereku nije bilo dubokih tanjura, a Kadminovi su jeli već iz okrnjenih. Vrijedilo bi odnijeti u Uš-Terek tuce takvih tanjura! Samo što ništa ne bi donio, osim krhotina.

Oleg se sada slobodno prošeta kroz prizemlje i prvi kat magazina. Svрати i u odjel s foto-aparatima. Prije rata bilo je nemoguće nabaviti aparat, a sad su ih, zajedno sa svim potrepštinama, bile pune police – izazovno su mamili novac. Da se bavi fotografijom, bijaše još jedna djetinja i neostvarena Olegova želja. Vrlo su mu se svidjeli muški ogrtači. Poslije rata je maštao o tome kako će kupiti civilni ogrtač i činilo mu se da je to najljepši ukras na muškarcu. Ali sad bi trebalo za nj dati trista i pedeset rubalja, što znači cijelu mjesečnu plaću. Oleg krenu dalje.

Nigdje ništa nije kupio a vladao se kao da mu je džep pun puncat novaca i da mu zapravo ništa ne treba. A vino mu se još uvijek veselo isparavalo iz glave. Tu su prodavali i najlonske košulje. Riječ »najlon« bila je poznata Olegu: sve bi žene u Uš-Tereku, tek što bi čule tu riječ, pohitale u rajonski magazin. Oleg pogleda košulje, opipa ih, svidjele su mu se. Jednu od njih, zelenu s bijelim prugama, kupio je u mislima. (Stajala je šezdeset rubalja i on ne bi mogao toliko dati.)

Dok se on zamislio nad košuljama, pristupi muškarac u lijepom ogrtaču i, ne zanimajući se za ove košulje, nego za svilene, ljubezno upita prodavačicu: – Recite, molim vas, imate li broj pedeset, ali s ovratnikom od trideset sedam? Olega nešto štregnu! Još i gore, kao da mu je tko prošao pilom po rebrima s obje strane! Naglo se okrenu i promotri toga svježeg obrijanog muškarca, bez ikakva životna ožiljka, u divnom mekanom šeširu, s kravatom na bijeloj košulji, promotri ga kao da ga je on maloprije udario po uhu i da je sad neminovno da jedan od njih dvojice odleti niz stepenice.

Zar tako? Ljudi su kisnuli u rovovima, ljude su bacali u velike zajedničke grobove, u malene jame na polarnoj studeni, ljude su odvodili prvi put, drugi ili treći put u logor, ljudi su obamirali na putu iz logora u logor, ljudi su mukotrpno kopali pijukom zarađujući jedva toliko da su mogli kupiti pokrpanu bluzu, a ovaj gizdelin ne samo što je znao koji broj košulje nosi nego je čak znao i broj ovratnika!

I upravo taj broj ovratnika dotukao je Olega! Ne bi mu bilo ni na kraj pameti da i ovratnik ima svoj posebni broj! Zatimivši u sebi ranjenički jauk, on napusti odjel s košuljama. Taj broj ovratnika! Zašto je život tako složen? Čemu da se vrati u takav život? Ako čovjek pamti broj ovratnika, nešto drugo mora zaboraviti! Nešto važnije od ovratnika!

Taj broj ovratnika naprosto ga je skršio ...

U domaćinskom odjelu Oleg se sjeti da je Jelena Aleksandrov-na maštala o laganom parnom glačalu iako ga nije zamolila da joj ga donese. Oleg se nadao da ga neće biti u trgovini kao što nikad

360

nema ono što ti treba, a s ramena i sa srca bi mu bar pao teret odgovornosti. Ali prodavačica mu pokaza na polici onakvo glačalo kakvo je tražio.

– A je li zbilja lagano, djevojko? – Kostogutov je nepovjerljivo odmjeravao glačalo u ruci.

– A zašto bih vam lagala? – prodavačica izvi usta. Uopće je gledala nekako metafizički, zaokupljena nečim dalekim, kao da se ovdje pred njom ne motaju stvarni kupci nego kao da samo promiču njihove neuhvatljive sjene.

– Pa ne kažem da lažete, ali možete pogriješiti? – raspravljao je Oleg. Vraćajući se preko volje ovozemaljskom životu i nevjerojatno se naprežući da bi donijela jedan stvarni, materijalni predmet, prodavačica stavi pred njega i drugo glačalo. A sad više nije imala snage da mu bilo što objašnjava. Opet se vratila u predjele metafizike.

Usporedbom čovjek doznaje istinu. Lakše glačalo bilo je zaista lakše za cijeli kilogram. Bila mu je dužnost da ga kupi.

Djevojka, koju je iscrpilo što je morala donijeti glačalo, sad je još umornim prstima morala ispisati račun i jedva čujno izustiti: »Na kontrolu« (kakva sad još kontrola? šta kontroliraju? Oleg je sve zaboravio; oh, kako je teško vraćati se u ovaj svijet!) – i još će morati, dodirujući pod nogama, odnijeti to lagano glačalo i na kontrolu. Oleg se upravo osjećao krivim što je prodavačicu istrgnuo iz njena snena razmišljanja.

Kad je stavio glačalo u telećak, težinu je odmah osjetio na ramenima. U kabanici mu je već bilo vruće i trebalo je da što prije izide iz magazina.

Ali tada se ugleda u ogromnom zrcalu koje se protezalo od poda do stropa. Iako nije zgodno da muškarac sebe promatra u ogledalu, takva velikog ogledala nije bilo u cijelom Uš-Tereku. Deset godina nije on sebe vidio u takvu ogledalu. I ne mareći mnogo što će o njemu pomisliti, počeo sebe promatrati isprva izdaleka, zatim bliže, pa još bliže.

Ničega vojničkog – što je on prije sebi pripisivao – nije više bilo u njemu. Ta kabanica jedva da je bila nalik na kabanicu, a cokule na cipele. Osim toga, ramena su mu se već davno pograbila i nije uspijevao da se drži uspravno. A bez kape i bez opasača nije mogao biti vojnik, nego prije odbjegli kažnjenik ili seoski momak koji je doputovao u grad da što god kupi ili proda. Ali i za seljačića bi trebalo biti malo krepčiji, a Kostogutov se doimao iscrpljeno, zahireno, zapušteno.

Bolje bi bilo da nije sebe ni vidio. Dok se nije gledao činilo mu se da je krepak, snažan, prolaznike je promatrao prezirno a žene ravnopravno. A sada bi mu, s ovim strašnim telećakom na leđima koji također već odavno nije bio vojnički nego, prije – prosjački, kad bi stao na ulici i pružio ruku, zacijelo udijelili koju koppejku.

A trebalo je da ide Vegi... Kako da ide ovakav?

Podi ipak dalje i nađe se u odjelu galanterije i suvenira, gdje se, uglavnom, prodavao ženski nakit.

361

I taj čovjek s dugačkom brazgotinom na dnu obraza, napola vojnik, napola prosjak, stade među žene, koje su ćeretale, uzimale robu, birale i vraćale, i ostade nepomično i tupo stajati gledajući preda se.

Prodavačica se nasmiješila: nije li nešto želio kupiti svojoj seoskoj odabranici? I samo je pazila da što god ne spremi u džep.

Ali on nije tražio da mu bilo što pokaže, ništa nije doticao. Stajao je i tupo gledao.

Taj odjel koji se blistao od stakla, kamenja, metala i plastike spustio se pred njegovo oboreno bikovsko čelo kao brklja premazana fosforom. Tu brklju Kostogutov nije mogao slomiti.

Sve je shvatio. Shvatio je da je divno kupiti ženi nakit' i pričvrstiti joj ga na grudi, prebaciti oko vrata. Nije bio kriv što je na to zaboravio. Ali sada je to tako jasno shvatio da od toga trenutka, činilo mu se, nije mogao otići Vegi a da joj ne donese neki dar.

A zapravo joj nije mogao, nije smio ništa darovati. Skupe stvari samo je uzalud mogao gledati. A šta je znao o ovima jeftinima? Na primjer, ti broševi i nisu bili broševi nego šarene kopče s čiodama i kao da je bila, recimo, lijepa ova šesterokutna, posuta mnogobrojnim svjetlucavim stakalcima?

Tko zna, možda je posve bezvrijedna, neukusna, vašarska? Možda bi se žena koja ima ukusa stidjela da je čak uzme u ruku? Možda se takve već odavno ne nose, možda su izišle iz mode?... Otkuda bi on znao što se nosi a što se ne nosi?

A, uostalom, kako bi bilo kad bi i došao da prenoći i pružio, zamirujući i crveneći se od stida, nekakav bezvrijedni broš?

Kao kad se ruše kegle, pogađala su ga pitanja na koja nije znao odgovor. I pred njim se ispriječio cijeli ovaj složeni svijet u kome treba poznavati žensku modu, u kome treba znati izabrati ženski nakit, u kome se treba pristojno doimati u ogledalu i pamtiti broj svoga ovratnika... A Vega je živjela upravo u takvom svijetu, i sve je to znala, i dobro se u njemu osjećala. Zbunio se i klonuo. Ako uopće kani otići k njoj, onda je sada upravo bilo pravo vrijeme, sada!

A nije mogao. Izgubio je pouzdanje. Bojao se.

Od nje ga je sada dijelio – ovaj robni magazin...

I iz ovog prokletog poganskog hrama u koji je malo prije onako glupo i pohlepno utrčao, pokoravajući se tržišnim idolima, Oleg se išuljao posve utučen, satrven, kao da je nakupovao robe za tisuću rubalja, kao da je u svakom odjelu nešto izabrao, kao da su mu svagdje ponešto zamotali, pa je sad na pogrbljenim plećima iznosio brda kovčega i zamotaka.

A kupio je samo glačalo.

Tako se umorio kao da je već nekoliko sati kupovao i kupovao, i to sve same nevažne stvari. Gdje je sad ono čisto ružičasto jutro koje mu je obećavalo iposve novi, divni život? Gdje su oni paperjasti oblaci koji su bili izrađeni u toku nekoliko vjekova? Gdje je mjesečeva lađa koja je nekamo ronila?

Gdje je ostavio onu svoju cjelovitu, jutarnju dušu? U robnom magazinu? ... Još prije ju je zapio u vinu. Još prije ju je progutao sa šašlikom.

362

Trebalo je da samo pogleda rascvjetanu marelicu i da odmah pojuri Vegi...

Olegu se smučilo i ne samo da mu se više nije dalo piljiti ti izloge i firme, nego mu se nije dalo ni gurati po ulicama među sve većim brojem zabrinutih ili veselih ljudi. Želio je leći u neki hlad pokraj rijeke i ležati dok se ne očisti. A u gradu više nije imao nikamo otići osim u zoološki vrt, kao što ga je Demka 1 zamolio.

Životinjski svijet činio se Olegu, vjerojatno, nekako shvatiji-viji. Bliži njegovu životu.

Olega je mučilo i to što mu je u kabanici bilo vruće, a nije htio da je skine i nosi preko ruke. Raspitao se kako se dolazi do zoološkog vrta. I krenuo je onamo lijepim ulicama – širokim mirnim ulicama s kamenim pločnicima i krošnjatim drvećem. Tu nije bilo ni magazina, ni fotografa, ni kinematografa, ni vinarija. I tramvaji su malo podalje tutnjeli. Ovdje je naprosto bio tih i sunčan dan i sunce je grijalo kroz drveće. Djevojčice na pločniku igrale su se »škole«. Po vrtovima su domaćice nešto sadile ili zabijale kolje za povijuše.

Pred ulazom u zoološki vrt pružalo se dječje carstvo: počeli su praznici i lijepi dani.

Kad je ušao u zoološki vrt, Oleg je prvo ugledao kozoroga. U njegovoj nastambi izdizala se stijena sa strmim obroncima na obje strane. I na samom rubu strmine, oslonivši se na prednje noge, nepomično i ponosno stajao je tankonogi ali snažni jarac neobičnih rogova: dugih, povijenih, koji kao da su bili viticu po viticu namotani od dugačke koštane vrpce. Nije imao bradicu, nego pravu gustu grivu koja mu je s obje strane glave visila do koljena kao vilinska kosa. Međutim, jarac bijaše tako dostojanstven da se zbog te kose nije doimao ni ženstveno, ni smiješno.

Poneki gledalac stajao je pred kozorogovim kavezom, izgubivši svaku nadu da će on ikada svoja čvrsta kopita pokrenuti po toj glatkoj stijeni. Stajao je tako dugo, posve nalik na kip, gotovo kao nastavak same stijene; i kad nije bilo vjetra i griva mu se nije pomicala, teško bi bilo ustvrditi da je živ i da nije samo varka.

Oleg je pričekao pet minuta i ushićeno krenuo dalje: jarac se nije ni pomaknuo!

Kad imaš takav karakter, lako je podnijeti život.

Ušavši u drugu aleju, Oleg uoči kako se pred jednim kavezom guraju gledaoci, osobito djeca. Unutra se nešto praćakalo, ali se praćakalo na jednom mjestu.

Razabrao je šta je to: bila je to vjeverica u kotaču. Ona ista vjeverica u kotaču iz ruske poslovice. Ali poslovice se mutno sjećao jer je teško bilo utvrditi: zašto baš vjeverica i zašto u kotaču? A sad je to vidio u stvarnosti.

Vjeverica je u kavezu imala i deblo, i razgranate grane krošnje, ali kraj drveta netko je podmuklo objesio i kotač: bio je to zapravo bubanj, otvoren prema gledaocima a s nutarnje strane, uokolo, bile su prikucane prečke, tako da je cijeli rub bio nalik na zatvoreno, beskrajno stepenište. I tako, zaboravivši na deblo i na krošnju, vjeverica se, tko zna zašto, zavukla u kotač iako je nitko nije onamo tjerao ni mamio hranom – privukla ju je onamo samo varljiva predodžba tobožnjeg rada i tobožnjeg kretanja. Za-

363

!i.

cijelo je isprva samo dodirnula prečke, iz radoznalosti, ne znajući kakva je surova i zarazna šala posrijedi (isprva nije znala a poslije je tisućostruko znala, ali joj je bilo svejedno!). I tako se sad pomamno vrtjela u kotaču! Cijelo vretenasto tijelo vjeverice i plavičasto-ridi rep vrtjeli su se uokolo ludom brzinom, prečke stepeništa u kotaču potpuno su se slivale ujedno, a vjeverica je radila svom snagom, makar joj srce puklo – ali njene prednje šape nisu uspijevale uznapredovati ni za jednu stepenicu.

Svi koji su stajali oko Olega vidjeli su kako se vjeverica muči, a Oleg je cijeli prizor, koji se nije mijenjao, promatrao nekoliko minuta. Nije bilo nikakve vanjske sile koja bi mogla zaustaviti kotač ili spasiti vjevericu, i nije bilo razborite pameti koja bi joj došapnula: »Prestani! To je besmisleno!« Postojao je samo jedan neizbježan i očit završetak – vjeveričina smrt. Ali to nije htio dočekati. I Oleg krenu dalje.

I tako su na ulazu u ovdašnji zoološki vrt maleni i veliki posjetioci mogli vidjeti ova dva značajna primjera, jedan s desne, drugi s lijeve strane ulaza, dva primjera kako se kroz život može krenuti različitim putovima.

Oleg je prošao kraj srebrnog fazana, kraj zlatnog fazana, kraj crveno-plavog fazana. Divio se neizrecivo lijepoj trikiznoj boji paunova vrata i njegovu raširenu repu s ružičastim i zlatnim po-rubom. Poslije jednoboje robije i jednoboje bolnice oči su naprosto uživale u bojama.

Ovdje nije bilo vruće: zoološki vrt bio je prostran, a drveće je već bacalo prvu sjenu. Sve lakše dišući, Oleg prođe kroz cijelu ptičju farmu – vidio je andaluzijske kokoši, tuluske guske, holmogorske guske i uspeo se na brežuljak gdje su držali ždra-love, jastrebove, kondore i gdje su, napokon, na stijeni što je bila prekrivena krletkom, kao šatorom, visoko iznad cijelog zoološkog vrta živjeli bjeloglavi supovi za koje bi čovjek pomislio, kad ne bi bilo pločice s natpisom, da su orlovi. Smjestili su ih što su mogli više, ali krov kaveza bio je tik iznad stijene, tako da su se te velike, turobne ptice zalud mučile, šireći krila i udarajući njima – ali nisu imale prostora za let.

Videći kako se sup muči, Oleg i sam pomaknu lopatice kao da širi krila. (A možda mu je glačalo pritiskalo leđa?)

Sve je on morao protumačiti na svoj način. Na kavezu je natpis: »Bijele sove teško podnose život u kavezu.« Oni to dakle znaju! A ipak ih stavljaju u kavez! Ima li takva izroda koji lako podnosi život u kavezu? Na drugoj pločici piše: »Dikobraz provodi noćni život.« I to nam je poznato. U devet i pol naveče te pozovu na preslušanje, a u četiri ujutro te puste.

A »jazavac živi u dubokim i nepristupačnim hodnicima«. Baš kao i mi! Bravo jazavče, šta ti drugo preostaje? I njuška mu je prugasta kao strunjača – pravi robijaš.

Oleg je tako i ovdje sve naopačke prihvaćao i zacijelo bi bilo bolje da nije ovamo svratio, baš kao ni u robnu kuću.

Vrijeme je brzo proticalo, a obećanih radosti nikako nema, pa nema. Oleg dođe do medvjeda. Jedan crni medvjed s bijelom kravatom oko vrata stajao je pred rešetkom i gurao nos među

364

šipke. Onda se odjednom uspravio i prednjim šapama objesio o rešetku. To zapravo nije ni bila bijela kravata nego, prije, svećenički lanac s velikim križem. Uspravio se i ostao visiti. A kako bi drugačije i mogao saopćiti svoj očaj? U susjednom kavezu nalazila se njegova medvjedica s medvjedićem.

U drugom kavezu patio se suri medvjed. Neprestano je uzbuđeno tapkao na mjestu hoteći se prošetati po kavezu, ali bi se jedva uspio okrenuti zato što od jedne do druge strane nije bilo prostora ni za tri njegove širine.

S obzirom na medvjedov obujam to i nije bio kavez, nego ćelija.

Djeca koju je taj prizor privlačio međusobno su govorila:

– Čuj, hajde da mu bacimo kamen, mislit će da su bomboni.

Oleg nije primjećivao kako djeca pilje i u njega. On je i sam bio ovdje kao jedna životinja više, za koju nije trebalo plaćati, ali on nije vidio samoga sebe.

Staza se spuštala prema rijeci i ondje su držali bijele medvjede – ali bar su bili po dvoje zajedno. Prema njihovoj nastambi vodilo je nekoliko kanala i slijevalo se u studeni bazen u koji su oni svakog časa skakali da bi se osvježili, a zatim izlazili na betonsku terasu, otresali šapama vodu s njuške i hodali, hodali i hodali po rubu terase, iznad vode. Kako je tim sjevernim medvjedima bilo ovdje po ljeti kad je temperatura četrdeset stupnjeva? Isto kao što je nama na Arktiku.

Najsloženije u ovoj životinjskoj robiji bilo je to što Oleg, kad bi se već opredijelio na njihovu stranu i kad bi imao toliko snage, ipak ne bi mogao razbiti te kaveze i osloboditi ih. Zato što su životinje, izgubivši domovinu, u isto vrijeme izgubile i predodžbu o razumnom životu na slobodi. I kad bi ih tko iznenada oslobodio, možda bi im bilo još teže.

Ovako besmisleno razmišljao je Kostogutov. Mozak mu već bijaše tako izopačen da ništa nije mogao prihvaćati naivno i izriječkom. Što god bi sad vidio u životu, sve bi za nj bilo popraćeno sivim prividenjima i podzemnom tutnjavom.

Oleg prođe kraj tužnog jelena kome je više nego i jednoj drugoj životinji nedostajao prostor da bi mogao potrčati, kraj svetog indijskog zebua, kraj zlatnog zeca i ponovo se uspne – ovaj put do majmuna.

Pred kavezima su se gurala djeca i odrasli hraneći majmune. Kostogutov je prolazio ne osmjehujući se. Neočešljani, kao da su svi šišani mašinom, tužni, obuzeti na svojim daskama osnovnim radostima i tugama, toliko su ga podsjećali na neke znance, pojedince je čak poznavao i neki su od njih još i danas sjedili na robiji.

U jednom usamljenom zamišljenom čimpanzi podbulih očiju, koji je bio objesio ruke između koljena, Oleg, čini se, prepozna Šulubina – majmun je sjedio upravo u njegovoj pozi.

A toga vedrog toplog dana Šulubin se na svom ležaju borio sa smrću.

Sluteći da kod majmuna neće vidjeti ništa zanimljivo, Kostogutov je brzao mimo njih i čak htio skrenuti poprijeko, kad na

365

jednom kavezu, malo podalje, primijeti neki posebni natpis pred kojim se skupilo nekoliko ljudi i čitalo ga. Pođe onamo. Kavez je bio prazan a na pločici je pisalo: »macacus irus«. A pokraj toga na papiru, što je bio pričvršćen na ploču, netko je na brzinu napisao:

»Majmun iz ovog kaveza oslijepio je zbog nevjerojatne surovosti jednoga posjetioca. Neki zlikovac bacio je makaki duhan u oči.«

Oleg se zapanjio! Dosad se on šetao osmjehujući se kao dobronamjerni sveznalica, a sad je odjednom poželio da zavice, da zaurla tako da ga čuju svi u zoološkom vrtu – baš kao da su to njemu bacili duhan u oči!

I zašto?! Naprosto tako? Zašto? ... Neshvatljivo je – zašto?

Najviše ga je smetalo što je ta bilješka bila sastavljena tako djetinje naivno. Za tog nepoznatog čovjeka koji je sretno umakao nisu rekli da je – nehuman. Nisu rekli da je agent američkog imperijalizma. Rekli su samo da je – zlikovac. A to ga je upravo i zapanjilo: zašto je on samo – zlikovac? Djeco! Ne smijete postati zlikovci kad odrastete! Djeco! Ne pakostite nemoćnima!

I odrasli i djeca već su više put pročitali natpis na papiru, a jednako su stajali i buljili u praznu krletku.

A Oleg ponese svoj umašćeni, progorjeli i prostrijeljeni tele-ćak s glačalom u carstvo gmazova, otrovnica i grabljivica.

Ljuskavci su ležali na pijesku kao kamenje u zmijastim kotlinama, naslonjeni jedan na drugoga. Zar su se na slobodi brže kretali?

Tu je ležao i ogromni kineski aligator, boje tamnog željeza i spljoštenih čeljusti, kome su noge bile iskrenute, kako se činilo, na krivu stranu. Kad je toplo, pisalo je, on ne jede svaki dan meso.

Možda je njemu i prijaov ovaj razumni red u zooološkom vrtu u kojem ga uvijek čeka spremna hrana?

Snažni piton privio se uz drvo kao debela mrtva grana. Nije se uopće micao i samo mu je palucaov oštri jezičac.

Otrovna kobra sklupčala se pod staklenim zvonom.

A običnih guja bilo je koliko hoćeš.

Ali nije nimalo želio da ih gleda. Nastojao je neprestano zamisliti lice slijepoga makaka.

Već se našao u stazi pred grabljičcima. Veličanstveno, razlikujući se jedan od drugoga raskošnim krznom, nalazili su se tu i ris, i pantera, i pepeljasto-smeđa puma i riđi jaguar s crnim pjegama. I oni su bili robijaši, i oni su patili za slobodom, ali se Oleg prema njima odnosio kao prema običnim kriminalcima. Ipak se u svijetu moglo ustanoviti tko je očito kriv. Tu je pisalo da jaguar za jedan dan pojede stotinu i četrdeset kilograma mesa. To je bilo naprosto nezamislivo – pa cijeli logor na robiji ne bi toliko dobio za punih sedam dana! A jaguar – za jedan dan!

Oleg se sjeti onih jahača, koji su se smjeli kretati bez čuvara i koji su potkradali svoje konje: jeli su njihovu zob i tako se prehranjivali.

Malo dalje je ugledao gospodina tigra. Krvožedni izraz usredotočio mu se u brkovima, upravo u brkovima! A oči su mu bile žute... Olegu nastade zbrka u glavi i on je stajao i s mržnjom piljio u tigra.

Jedan stari politički robijaš, koji se neko vrijeme nalazio u Turuhanu a poslije u logoru zajedno s Olegom, pričao mu je da te oči nisu baršunasto-crne – nego žute!

Obuzet mržnjom, Oleg je stajao pred tigrovim kavezom.

Naprosto tako, naprosto tako – ali ipak zašto? U glavi mu je bila zbrka. Bilo mu je dosta zooološkog vrta. Htio je pobjeći nekamo odavde. Neće više ni pogledati lavove. Nasumce je krenuo prema izlazu.

Uz put je ispod oka pogledao zebriu.

I tada, odjednom, zastade pred ...

Pred čudesnom duhovnom ljepotom koja je tako odudarala od krvožedne grabljivosti, pred ljepotom antilope: bila je svijetlo-smeđa, na vitkim laganim nogama, načuljenih ušiju, ali se nimalo nije plašila, nego je stajala tik iza mreže i gledala Olega krupnim, povjerljivim i – dragim, tako je, dragim očima! Bile su tako nalik na one druge oči, da više nije mogao izdržati! Nije skidala s njega taj dragi i prijekorni pogled. Pitala je: »Zašto ne dolaziš? Podne je već prošlo, a ti još ne dolaziš.«

Bilo je to kao halucinacija, kao telepatija – jer ona je naprosto tu stajala i čekala Olega i, tek što joj je pristupio, odmah ga je zapitala prijekornim pogledom, ali pogledom koji je ipak opraštao: »Nećeš doći? Zbilja nećeš doći? A ja sam te čekala...«

Zašto nije otišao? Zašto nije otišao?! ...

Oleg se strese i krenu prema izlazu.

Možda će je još zateći kod kuće.

367

36

I POSLJEDNJI DAN

Sada nije pomišljao na nju ni požudno, ni bijesno, nego je uživao pri pomisli da ode onamo i legne joj do nogu kao pas, kao pretučeni, nesretni pas. Da legne na pod i da dašće pred njenim nogama kao pas. I to bi bila najveća sreća od svih koje je mogao zamisliti.

Ali taj obični životinjski poriv – da ode i slobodno, ničice legne do njenih nogu – nije naravno mogao sebi dopustiti. Morat će se uljudno ispričavati, i ona

će se njemu isto tako uljudno ispričavati, jer je to sve tako utvrđeno u posljednjih tisuću i više godina.

Još je i sad jasno vidio ono nježno jučerašnje rumenilo u obrazima kad mu je bila rekla: »Znate, zapravo, mogli biste prenoćiti i kod mene!« To rumenilo trebalo je sada iskupiti, izbrisati, zataškati šalom, nikako ne bi smio dopustiti da se ona još jednom zbuni – i zato je sad morao smišljati prve rečenice, koje će biti dovoljno uljudne i dovoljno šaljive, koje će olakšati njihov neobični položaj: ta on je došao svome liječniku, mladoj i osamljenoj ženi kod koje će čak prenoćiti. A sad bi baš tako želio da ne mora izmišljati nikakve rečenice, nego naprosto stati na vrata i zagledati se u nju. I svakako je odmah nazvati Vegom: »Vega! Došao sam!«

Svejedno će to biti nezamisliva sreća – biti s njom, ali ne u bolesničkoj sobi, ne u liječničkom kabinetu nego u običnu stanu – i ondje, tko zna o čemu razgovarati. Zacijelo će griješiti, reći će mnogo što neumjesno, jer on je posve odvikao od života ljudskoga roda, ali će znati da joj očima priopći: »Smiluj mi se! Čuješ li, smiluj mi se, bez tebe mi je tako teško!«

Kako je samo mogao izgubiti toliko vremena! Kako da nije odmah, mnogo prije, krenuo Vegi! Sad je čvrsto koračao, ne oklijevajući, i bojeći se samo da je ne izgubi. Kako se već pola dana šetao gradom, znao je glavne smjerove ulica i znao je kamo treba poći. I pošao je.

Ako su oni jedno drugome simpatični, ako im je tako ugodno da budu zajedno i razgovaraju, ako je ponekad može uzeti za

368

ruke, zagrliti je i nježno, izbliza zagledati joj se u oči – zar je to zaista premalo? Zar bi i nešto više od toga, zar bi i mnogo više od toga – bilo premalo?

Sa Zojom bi, naravno, bilo premalo. Ali s Vegom? ... S antilopom?

Tek što je pomislio da može uhvatiti njene ruke i već su mu se u grudima napele neke žice i silno se uzbudio pri pomisli da će se to ostvariti.

I zar je ipak – premalo?

Približujući se njenoj kući, bio je sve nemirniji. Zapravo ga je obuzimao pravi pravcati strah! Ali strah od sreće, smiruju-ća radost. Sad je već bio sretan – već i od toga straha! Žurio je čitajući jedino imena ulica i više uopće nije primjećivao trgovine, izloge, tramvaje i ljude; odjednom na jednom uglu u gužvi nije uspio brzo obići neku staricu, prenuo se i vidio da ona prodaje kitice malog, plavog cvijeća.

Nigdje, pa čak ni u najdubljem kutku njegova progonjena, preinačena, prilagođena sjećanja nije se zadržala čak ni sjenka običaja da ženi, kad joj odlaziš u posjete, treba ponijeti cvijeće. Taj je običaj potpuno i temeljito zaboravio kao da nikada nije postojao na zemlji! Mirno je koračao noseći svoj umašćeni, uprljani i poteški telećak i nikakve sumnje, nikakve slutnje nisu ga pokolebale u njegovu hod.

I sad je odjednom ugledao neko cvijeće. I to je cvijeće netko nekome, tko zna zašto, prodavao. Nabrao je čelo. I, odupirući se, sjećanje mu se vraćalo u mozak, kao utopljenik koji izranja iz mutne vode. Tako je, jasno! U dalekom, nevjerojatnom svijetu iz njegove mladosti postojao je običaj da se ženama poklanja cvijeće! ...

– šta je to? – stidljivo on upita prodavačicu.

– Šta je – ljubičice! – uvrijedi se ona. – Kitica – rubalj. Ljubičice?... To su one pjesničke ljubičice?... Nekako ih

je drugačije zamišljao. Njihove stabljike bi morale biti vitkije, duže, a cvjetovi bi morali biti više nalik na zvončiće. Ali možda je on zaboravio. A možda je to nekakva ovdašnja vrst. U svakom slučaju, birati nije mogao. A kad je jednom shvatio da ne samo što ne može doći bez cvijeća nego da bi to bilo i sramotno – nije mogao shvatiti kako je maloprije uopće mogao krenuti bez njega. Ali koliko treba kupiti? Jednu kiticu? Činilo mu se da je premalo. Dvije? I to je bijedno. Tri? četiri? Bit će preskupo. Logorsko lukavstvo škljocnulo mu je negdje u glavi kao računski stroj: možda bi dvije kitice mogao pogoditi za

rubalj i po ili pet kitica za četiri rublja, ali to jasno škljocanje kao da se nije ticalo Olega. Izvukao je dva rublja i mirno ih dao.

I tako je uzeo dvije kitice. Cvijeće je mirisalo. Ali nije mirisalo onako kako su zacijelo mirisale ljubičice njegove mladosti, ljubičice pjesnika.

Ovako, dok ih je mirisao još ih je nekako mogao nositi, ali u spuštеноj ruci bilo je neobično smiješno: demobilizirani bolesni vojnik bez kape, s telećakom i s ljubičicama. Nikako nije znao kamo bi s njima pa je zaključio da ih je najbolje zavući u rukav i tako neprimjetno nositi.

24 Odjel za rak

369

Ali, evo i broja Vegine kuće!

Rekla mu je da se ulazi kroz dvorište. Ušao je u dvorište. Skrenuo ulijevo.

(A u grudima mu je romonilo i romonilo!)

Išao je dugačkom zajedničkom betonskom verandom koja je bila otvorena, ali ipak zaklonjena strehom i kosom rešetkom ispod ograde. Preko ograde bijahu prebačeni, da bi se »izvjetrili«, pokrivači, strunjače i jastuci, a na uzetima, od jednog do drugog stupa, sušilo se rublje.

Ne bi se reklo da ovdje stanuje Vega. Tako je nezgodan bio prilaz. Ali šta smeta, nije ona za to kriva. Tamo podalje, iza tog rublja, bit će njena vrata a iza tih vrata – Vegin svijet.

On zaroni pod plahte i dođe do vrata. Vrata kao vrata. Obojena svijetlosmedom bojom koja se ponegdje ljuštila. Zelena poštanska škrinjica.

Oleg izvuče ljubičice iz rukava kabanice. Popravi kosu. Bio je uzbuđen – i veselio se svome uzbuđenju.

Nikako nije mogao da je zamisli bez liječničkog ogrtača, u kućnim prilikama...

Ovih nekoliko blokova koje je prošao od zoološkog vrta dovde nije prevalio koračajući u svojim teškim cokulama – on je naprosto klizio po nepreglednim putovima zemlje, prevalivši odjednom dva puta po sedam godina – i sada, napokon, kao demobilizirani vojnik, našao se pred vratima iza kojih ga je punih četrnaest godina nijemo čekala jedna žena.

I on zglobov srednjaka lagano pokuca na vrata. Međutim, jedva da ih je i dodirnuo a vrata se počеше otvarati (ona ga je već vidjela? kroz prozor?), da bi se posve otvorila i na njima se pojavio rumen momak široka lica, zgnječena i plosnata nosa, koji je pravo na Olega gurao svijetlocrveni motocikl, što se u ovim uzanim vratima činio ogroman. Nije čak ni zapitao koga Oleg traži, nego je naprosto, nenaviknut da skreće, gurao motocikl ravno pred sobom, tako da je Oleg morao ustuknuti.

Oleg se skamenio i nikako nije mogao shvatiti šta je Vega, koja je živjela sama, taj momak i zašto on izlazi iz njena stana. Ta zar je on mogao, makar i za toliko godina, zaboraviti da ljudi ne stanuju sami, nego da stanuju u zajedničkim stanovima! Nije mogao zaboraviti ali nije imao razloga ni da pamti. Iz logoraške barake sloboda se čini kao nešto što je posve suprotno toj baraci i što nije nimalo nalik na zajednički stan. Pa čak i u Uš-Tereku ljudi su stanovali zasebno, nisu znali što su to zajednički stanovi.

– Recite – obrati se on momku. Ali momak je već bio odgurao motocikl ispod obješene plahte i spuštao ga je niza stepenice tako da se čulo kako kotači muklo udaraju.

Vrata nije ni zatvorio za sobom.

Oleg uđe neodlučno i polako. Duboko u neosvijetljenu hodniku primijetio je još jedna vrata, pa još jedna, pa još jedna – koja su njena? U polutami, ne zapalivši svjetlo, iskrсну žena i odmah neprijateljski upita:

– Koga tražite?

– Veru Korniljevnu – izgovori Kostogutov vrlo stidljivo, onako kako on nikada nije pitao.

– 'Nema je – odlučno i neprijazno odreže žena i ne zavirivši kroz Verina vrata. Krenula je ravno na Kostogutova tako da je morao uzmicati.

– Bar pokucajte – pribrao se Kostogutov. Tako se bio smek-šao, očekujući da će vidjeti Vegu da nije stigao uzvratiti njenoj susjedi istom mjerom. – Ona nije danas na poslu.

– Znam. Nema je. Bila je. Otišla je. – Ta žena oštirih jabučica napadno ga je promatrala.

Primijetila je već i ljubičice. Bilo je prekasno da ih sakrije.

Da nije imao te ljubičice u ruci, sad bi bio čovjek – mogao bi pokucati, odlučno razgovarati, biti uporan: je li dugo kako je otišla, hoće li se brzo vratiti, je li ostavila kakvo pisamce. (Možda ga je zbilja i ostavila? ...)

Ali te ljubičice pretvarale su ga u nekakva prosca, obožavatelja, zaljubljenu budalu ...

I on je uzmaknuo na verandu kamo ga je žena zapravo istjerala, a ona je, ustopice se pomičući za njim, i dalje motrila s bojnog polja. Već se sad od nečega nabubrio telećak toga skitnice, pa treba pripaziti da i ovdje nešto ne digne.

Iz dvorišta se, kao da pucaju puške, javljao motocikl bez prigušivača – gasio se, grmio i opet se gasio.

Oleg je oklijevao.

Žena ga je bijesno promatrala.

Kako da nema Vege kad mu je obećala? Ali ona ga je prije čekala – i sad je nekamo otišla. To ga je zapeklo! Ne da je bio nesretan ili bijesan, nego ga je naprosto peklo!

Ruku u kojoj je držao ljubičice Oleg je zataknuo u rukav kabanice, kao da mu je odrezana.

– Recite da li će se vratiti ili je već otišla na posao?

– Otišla je – odsiječe žena. Ali to nije bio pravi odgovor.

Besmisleno je bilo ovako stajati pred njom i čekati. A motocikl je treštao, kašljao, pucao – i gasio se. Na ogradi su ležali teški jastuci. Strunjače. Pokrivači u šlife-rima. Stavili su ih da se izvjetre na suncu.

– Šta još čekate, građanine?

Oleg se nije mogao sabrati baš zbog tih ogromnih utvrda od posteljine.

A žena oštirih jabučica napadno ga je promatrala i nije mu dopuštala da porazmisli.

Prokleti motocikl kidao je dušu na komadiće – nikako da proradi.

I uzmaknu Oleg pred utvrdom od jastuka i spusti se istim putom odakle je došao – kao odbijeni neprijatelj.

Da bar nije bilo tih jastuka – jedan ugao im je savijen, dva vise kao vime u krave a četvrti se diže u nebo kao obelisk – da bar nije bilo tih jastuka on bi se sabrao i na nešto odlučio. Nije smio samo tako naprečac otići. Vega će se sigurno vratiti! Brzo će se vratiti. I njoj će biti žao! Bit će joj žao.

Ali ti jastuci, strunjače, pokrivači u navlakama, ti barjaci od plahta skrivali su u sebi trajno, prokušano, vjekovno iskustvo koje on sad nije mogao odbaciti, jer nije imao snage. Nije imao prava.

371

Baš sada. I baš on ga nije imao.

Usamljeni muškarac može spavati na cjepanicama i na daskama dok ga grije srce, vjera ili taština. Na golim daskama spava i robijaš koji nema drugog izbora. I zatočenica koju su od njega silom odvojili. Ali kad su se žena i muškarac dogovorili da žive zajedno – dočekat će ih ove podbule, mekane njuške znajući da će pobijediti. Znajući da se neće prevariti.

I Oleg uzmaknu pred neosvojivom tvrđavom koja je bila jača od njega, i pritisnut glačalom na leđima, odsječene ruke, istetura kroz kapiju – a utvrde od jastuka veselo su ga obasipale mitraljeskom vatrom po leđima.

Nikako da se upali, prokleta mrcina!

Vani, pred kapijom, nije se toliko čula pucnjava motocikla, pa je Oleg zastao da još malko pričeka.

Još bi mogao dočekati Vegu. Ako se vrati, morat će ovuda proći. Nasmiješit će se jedno drugome i obveseliti: »Dobar dan! ...« »Da znate ...« »Kako je to smiješno ispalo ...«

I on će tada izvući iz rukava zgnječene i uvele ljubičice.

Mogao bi je dočekati i ponovo se vratiti u dvorište – ali svejedno neće uspjeti proći pokraj onih podbulih, samouvjerenih utvrda.

Neće ih pustiti udvoje.

Ako ne danas, onda zacijelo nekog drugog dana, i Vega, ta lakonoga, zanesena Vega svijetlih kavenih očiju, koja je tako daleka od ovozemaljske prašine, i ta će Vega iznijeti na verandu svoju prozračnu nježnu i divnu posteljinu – ali ipak posteljinu.

Ptica ne može živjeti bez gnijezda, a ni žena – bez postelje.

Bila ona trostruko nestvarna, bila trostruko uzvišena – ali što će učiniti kad navečer prođe onih neizbježnih osam sati?

Što će učiniti protiv sna?

Protiv buđenja?

Krenuo je, napokon je krenuo grimizni motocikl pucajući uz put po Kostogutovu, a momak spljoštena nosa slavodobitno je pojurio ulicom.

A Kostogutov je odlazio kao poraženi.

Izvadio je ljubičice iz rukava. Bili su to posljednji trenuci da ih se još nekome daruje.

U susret mu naiđoše dvije pionirke, Uzbekinje, s jednakim, crnim pletenicama što bijahu spletene čvršće od električne žice. Objema rukama Oleg im pruži dvije kitice cvijeća!

– Uzmite, curice.

Začudile su se. Pogledale jedna drugu. Pogledale njega. Nešto rekle jedna drugoj na uzbečkom. Shvatile su da nije pijan i da neće biti dosadan. Možda su čak i shvatile da im striček vojnik daje kite cvijeća zato što je u nevolji!

Jedna prihvati kiticu i kimnu glavom.

Prihvati i druga i kimnu.

I brzo odoše dalje, češući se jedna drugoj o rame i živahno razgovarajući.

A njemu je na plećima ostao umrljani, oznojeni telećak. Ponovo je trebalo razmisliti gdje da prespava. U hotelu ne može.

Kod Zoje ne može.

372

Kod Vege ne može.

Zapravo može, može. I bilo bi joj drago. I ne bi mu ništa zamjerila.

Ali to čak nije bilo nemoguće, nego nezamislivo.

Bez Vege cijeli ovaj divni, bogati, milijunski grad bio mu je kao teška vreća na ledima. I čudio se kako mu se još jutros grad toliko svidao da je u njemu želio dugo ostati.

Još je bilo čudno: čemu se on zapravo jutros onako radovao? Sad mu se odjednom učinilo da nije nikakva osobita sreća u tome što je prizdravio.

Ne odmaknuvši još ni za cijeli blok, Oleg osjeti da je gladan, da ga žuljaju noge, da mu je cijelo tijelo umorno i da se onaj neuništivi tumor prevrće u ponutrici. Poželi da što prije otputuje.

Ali i povratak u Uš-Terek, koji mu je sad jedini preostao, također ga više nije privlačio. Oleg je shvaćao da će ga ondje sada još više pritisnuti tuga.

Naprосто nije mogao zamisliti ni jedno mjesto, ni jednu stvar koja bi ga mogla razveseliti.

Osim da se vrati Vegi.

Pao bi joj pred noge i zavapio: »Ne tjeraj me, ne tjeraj me! Nisam ja kriv!«

Ali to nije bilo samo nemoguće, nego i nezamislivo.

Upita prvog namjernika koliko je sati. Tri sata. Treba nešto poduzeti.

Ugledao je tramvaj s onim brojem koji je vozio prema Ispostavi. Pripazio je da mu ne promakne stanica koja je najbliža Ispostavi.

Zvonko škripeći, osobito u zavojima, tramvaj ga je, kao da je i sam težak bolesnik, vozio kroz kamene uske ulice. Držeći se za kožnatu dršku, Oleg se sagibao da bi vidio kroz prozor. Ali vani su se beskrajno protezali ogoljeli kućerci i Kaldirma, bez zelenila i bez bulevara. Na trenutak ugleda plakat koji je pozivao na filmsku matineju pod otvorenim nebom. Bilo bi vrlo zanimljivo pogledati kako su to uredili, samo da se sad nekako nije ugasio njegov interes za novosti na ovome svijetu.

Bila je ponosna što je izdržala četrnaest godina u samoći. Ali ona i ne sluti koliko bi moglo stajati svega to pola godine kad bi bili zajedno i ne bi bili zajedno.

Poznao je stanicu i sišao je. Sad je još trebalo propješačiti kilometar i po po širokoj dosadnoj ulici industrijske četvrti. Po kaldrmi su u oba smjera tutnjali kamioni i traktori a pločnik se otegnuo kraj dugog kamenog zida, zatim prešao industrijski kolosijek, pa brdo ugljene prašine i nastavio mimo prekopane ledine, pa opet preko pruge, opet pokraj zida, sve tako do prizemnih drvenih baraka koje su se službeno vodile kao »privremene civilne građevine«, a već ovako stoje deset, dvadeset ili čak trideset godina.

Sad bar nije bilo onog blata, kao u siječnju kad je Kosto-gutov po kiši prvi put tražio tu Ispostavu. I svejedno je bilo mučno ovuda tako dugo koračati i nikako nije mogao vjerovati da je ova ulica u istom gradu gdje su i kružni, zeleni bulevari, neobuhvatni hrastovi, nedohvatne topole i čudesne ružičaste marelice.

373

Ma koliko ona uvjeravala samu sebe da treba tako postupiti, da je to u redu, da je to dobro – toliko će poslije bolnije patiti.

U koju svrhu su Ispostavu, što upravlja sudbinama svih prognanika u ovome gradu, smjestili u tako daleku i tajanstvenu četvrt? Ona se nalazila upravo ovdje, među barakama, prljavim prolazima, razbijenim prozorima, zabrtvljenim furnirom, obješenim rubljem, rubljem, rubljem ...

Oleg se sjećao odvratnog izraza na licu onoga načelnika koji čak u radni dan nije bio na poslu i koji ga je ovdje onako grubo primio, pa je sad i sam zastao u hodniku načelništva da bi mu lice poprimilo samostalnjiji i zatvoreniji izraz. Kostogutov nikada ne bi dopustio sebi da se smiješi svojim tamničarima, čak kad bi se oni njemu i osmjehivali. Smatrao je za svoju dužnost da im pokaže kako se svega sjeća.

Pokucao je i ušao. Prva soba bila je gola i prazna: svega dvije šepave klupice bez naslona i iza pregrade stol gdje se zacijelo dva puta mjesečno odvijao tajnoviti obred registracije mjesnih prognanika.

U sobi nije bilo nikoga, a druga vrata, s natpisom »načelnik«, bila su otvorena. Pomolivši se na vratima, Oleg ozbiljno upita:

– Slobodno?

– Izvolite, izvolite – pozva ga vrlo ugodan i srdačan glas. Što to znači?

Sličan ton nikada Oleg nije čuo u NKVD-u. Ušao

je. U sobi je jedino za stolom sjedio načelnik. Ali to nije bio onaj prijašnji načelnik, ona tajanstvena budala dubokoumna izraza na licu, nego Armenac blaga, čak inteligentna lica, nimalo nadmen i, mjesto u uniformi, u prikladnom civilnom odijelu koje je odudaralo od ovakve okoline. Armenac ga je gledao tako veselo kao da je njegov posao da raspoređuje kazališne karte, pa mu je drago što je Oleg došao s tako velikom narudžbom.

Nakon logoraškog iskustva, Oleg baš nije mogao biti odviše sklon Armencima: u logoru su se, premda ih nije bilo mnogo, zdušno pomagali nastojeći da se uvijek najbolje smjeste – ondje gdje se dijele odijela, kruh ili čak mast. Ali, istini za volju, nije bilo razloga da se na njih ljuti: nisu oni izmislili te logore, nisu oni izmislili Sibir – i u ime kakve ideje ne bi smjeli pomagati jedan drugome, u ime kakve ideje bi se morali odreći šverca i kopati zemlju pijukom?

A sada, kad je ugledao tog veselog Armenca, koji je bio, premda za državnim stolom, ljubezan prema njemu, Oleg je sa simpatijama porazmislio o tome kako su Armenci zapravo neslužbeni i okretni.

Kad je čuo kako se Oleg zove i kad je saznao da je on ovdje samo privremeno registriran, načelnik je spremno i lagano ustao, iako je bio punašan, i u jednom ormaru počeo prekapati po kartonima. U isto vrijeme, kao da nastoji razonoditi Olega, govorio je nešto naglas – bilo beznačajne uzvike, bilo prezimena koja prema strogim uputama nikako ne bi smio pred njim spominjati:

– Ta-a-ako ... Da vidimo ... Kalifotidi... Konstantinidi... Sjednite, molim vas ... Kulaev... Karanuriev. Oh, savio se vrh ...

J

Kazimagomaeu... Kostogutov! – i opet, mimo svih pravila u NKVD-u, mjesto da upita, on sam spomenu njegovo ime: – Oleg Filimonovič?

– Da.

– Ta-a-ako... Liječili ste se u Onkološkom dispanzeru od 23. siječnja... – I on odiže s papira žive, ljudske oči. – Pa kako vam je? Je li vam bolje?

Oleg je osjećao da je već naprosto ganut, da ga čak pomalo stišće u grlu. Kako malo toga treba: staviti za ovaj gadni stol humana čovjeka – i život ti je već sasvim drugačiji. Zato sad i on ne odgovori sputano, nego slobodno:

– Pa kako da vam kažem... U jednom smislu mi je bolje, u drugom gore... (Gore? Kako je čovjek nezahvalan! Šta je moglo biti gore nego ležati na podu dispanzera i željeti smrt?) Zapravo mi je bolje.

– E pa, odlično! – obradova se načelnik. – Ali zašto ne sjednete?

Ipak je trebalo nešto vremena da pripravi te kazališne karte! Ponegdje je trebalo udariti žig, upisati crnilom datum, zapisati u neku debelu knjigu, a iz druge nešto prepisati. Sve to Armenac uradi veselo, bez napora, izda Olegu dozvolu da može slobodno otputovati, pruži mu je i, značajno ga gledajući, reče sasvim neslužbeno i malo tiše:

– Ne tugujte ... Ubrzo će svemu doći kraj.

– šta je to sve? – začudi se Oleg.

– Kako: šta je? Registracija. Progonstvo. Na-čel-ni-ci! – on se bezbrižno osmjehivao. (Očito je u pričuvu već imao neko ugodnije mjesto.)

– Zbilja? Zar već postoji... odredba? – žurio se Oleg da sazna pouzdane vijesti.

– Postojala ili ne postojala – uzdahnu načelnik – ali to se već sluti. Pouzdano vam kažem. Bit će tako! Držite se junački i ozdravite – vratit ćete se među svijet.

Oleg se naceri:

– Vratio sam se ja već iz svijeta.

– Koje ste vi struke?

– Nikakve.

– Jeste li oženjeni?

– Nisam.

– Odlično – pouzdano ustvrđi načelnik. – Robijaši se kasnije obično rastave, i to traje bez kraja i konca. A vi ćete se, čim budete slobodni, vratiti u svoj zavičaj – i oženiti.

Oženiti...

– E pa, ako je tako, hvala vam – ustade Oleg. Isprativši ga dobronamjernom kretnjom glave, načelnik mu ipak nije pružio ruku.

Prolazeći kroz prvu i drugu sobu, Oleg je razmišljao: zašto je taj načelnik takav? Je li oduvijek takav ili je sad okrenuo kabanicu: je li odavno ovdje ili privremeno? Ili sad namjerno postavljaju takve? Bilo bi vrlo važno kad bi to mogao saznati, ali se sad više nije mogao vratiti.

Opet je prolazio mimo barake, prelazio prugu, ugalj, hodao onom drugom tvorničkom ulicom, samo što je sad koračao žus-

375

trije, brzo i odmjereno, ubrzo skinuvši kabanicu u kojoj mu je bilo vruće – postepeno ga je ispunjao onaj kablič radosti kojim ga je bio oblio načelnik. Postepeno je sve ovo dolazilo do svijesti.

Postepeno zato što se Oleg bio odlučio da vjeruje ljudima koji sjede za onakvim stolovima. Kako da se ne sjeća laži koju su namjerno širila službena lica, kapetani i majori, koji su u poslijeratnim godinama pričali kako se priprema velika amnestija za političke kažnjenike? Kako su im vjerovali! – »Rekao mi je osobno sam kapetan!« A oficirima su naprosto zapovjedili: treba ohrabriti one koji su klonuli duhom da bi izdržali, da bi ispunili normu, da bi bar zbog nečega željeli ostati na životu!

Ako se moglo što određenije reći o ovom Armencu, onda je to bila činjenica da je bio odviše obaviješten s obzirom na svoju funkciju. Međutim, zar i sam Oleg nije iz onoga što bi pročitao među novinskim recima isto tako nešto očekivao.

Bože moj, bilo je već i vrijeme! Pa naravno, već je odavno bilo vrijeme! Čovjek umire od tumora, pa kako onda može živjeti zemlja koja se raspada od logora i prognaničkih naselja?

Oleg je opet osjetio da je sretan. Napokon, on nije umro. Uskoro će, eto, moći uzeti voznu kartu do Lenjingrada. Do Lenjin-grada!... Zar će zaista moći ondje pomilovati stup na crkvi svetoga Isaakija? Srce će mu prepući! ...

Ma kakvoga Isaakija! Sad se njegov odnos s Vegom mijenja iz korijena!

Fantastično! Sada, ako zaista ... ako ozbiljno ... Ali to više nije bila fantazija! On će moći živjeti ovdje, uz nju!

Živjeti s Vegom! Živjeti! Zajedno! Grudi će mu prsnuti ako pokuša to tačno zamisliti.

Kako li će se ona obradovati ako sad ode k njoj i sve joj ispriča! Zašto joj ne bi ispričao? Zašto ne bi pošao? A kome će na ovome svijetu ispričati, ako ne njoj? Koga još drugoga zanima njegova sloboda?

Već se našao na tramvajskoj stanici. Trebalo je ući u broj koji vozi prema stanici? Ili prema Vegi? I trebalo se požuriti, jer će inače ona opet otići. Sunce je već bilo prilično nisko.

Opet se uzbudio. Opet ga je nešto silno vuklo Vegi! I ništa nije ostalo od onih čvrstih odluka koje je u sebi nosio kad je išao načelniku.

Zašto bi je on izbjegavao kao da je kriv, kao da je ukaljan? Uostalom, šta je ona mislila kada ga je liječila? Nije li šutjela, nije li izišla iz njegova vidokruga kad se ljutio, kad je tražio da ga prestane liječiti?

Zašto ne bi otišao k njoj? Zašto se oni ne bi mogli uzdići? Zašto ne bi mogli biti nešto više? Nisu li oni ljudi? Bar Vega, bar Vega je to sigurno bila!

I on se već probijao prema, ulazu u tramvaj. Koliko se ljudi skupilo na stanici – svi su navalili baš na ovaj broj! Svi su se baš onamo vozili! Oleg je u jednoj ruci držao kabanicu, u drugoj telečak i nije se mogao uhvatiti za ručke – tako su ga pritisli, zavrtjeli i ugurali prvo na platformu, a onda i u kola.

Gurali su ga tako sa svih strana dok se nije našao iza dvije djevojke koje su, vjerojatno, bile studentice. Obje – jedna je bila plava a druga crna – bile su mu sad tako blizu da su zacijelo osjećale njegov dah. Raširenim rukama obuhvatio je svaku po-

376

sebno tako da ne samo što nije mogao platiti kartu ljutitoj konduktoru ki, nego naprosto nije mogao izvući ni jednu ni drugu ruku. Ljevicom, kojom je držao kabanicu, kao da je zagrlio crnku. Na plavušu su ga pritisnuli svom snagom tako da ju je osjećao cijelim tijelom od koljena do brade, a i ona ga je zacijelo morala osjetiti. Naj snažnija strast ne bi ih mogla tako spojiti, kao što ih je spojila ova gomila. Njen vrat, uši, pramenovi kose bili su mu nezamislivo blizu. Kroz pohabano sukno strujala je njena toplina, i nježnost, i mladost. Crnka joj je nešto pričala o fakultetskim brigama, ali plavuša više nije odgovarala.

U Uš-Tereku nije bilo tramvaja. Tamo su se gurali nekoć jedino u crnim maricama. Ali onda nisu bili uvijek zajedno sa ženama. Ovaj osjećaj nije se obnavljao u njemu, nije se podgrijavao cijela desetljeća – i baš zato je bio tako nov, tako snažan.

Ali mu nije donosio sreću. Donosio je tugu. U tom osjećajii nazirala se granica koju on nikada neće, čak ni u mislima, moći prekoračiti.

Da, upozoravali su ga da će ostati libido. Samo libido! ...

Vozili su se tako dvije stanice. Još je bilo gužve, ali ga nisu više toliko pritiskali da se ne bi mogao malo odmaknuti. Ali on to nije učinio: nije imao snage da se odmakne i da prekine ovu blaženu muku. Toga trenutka nije tražio ništa više, samo da još ovako neko vrijeme ostane. Makar ga tramvaj odveo u stari grad! Makar izbezumljen cvokotao i bez prestanka kružio uokolo! Makar se odvažio da krene na put oko svijeta! Oleg nije želio da se prvi makne!

Produžujući tu sreću – već je nije više ni bio dostojan – Oleg je zahvalno pokušavao upamtiti uvojke na potiljku (a lica joj nije uopće ni vidio).

Plavuša se odvojila i krenula naprijed.

I, upravivši se na svojim klonulim, povijenim koljenima, Oleg shvati da ide k Vegi – u susret mukama i varci.

Ide da zatraži od nje veću žrtvu nego od samoga sebe.

Tako su se plemenito sporazumjeli, tvrdeći da je duhovni zavjet vredniji od bilo kojega drugoga, ali je primijetio da se taj visoki most, koji je nastao od njegovih i njenih ruku već njiše, jer se njegove ruke savijaju. Ide k njoj da je odlučno uvjerava u jedno, a da, u mukama, razmišlja o drugome. I kad ona ode, a on ostane u njenoj sobi sam, zavijati će nad njenom odjećom, nad svakom sitnicom, nad mirisavom maramicom.

Ne, on mora biti pametniji od djevojčice. Mora otići na željezničku stanicu. I on se probije, ali ne naprijed, ne mimo one studentice, nego prema zadnjoj platformi; iskočio je, i netko ga je uzgred opsovao.

A na tramvajskoj stanici žena je opet prodavala ljubičice__

Sunce je već tonulo. Oleg obuče kabanicu i pođe prema stanici. U tramvaju koji je vozio prema stanici nije bila onakva gužva.

Proguravši se preko staničnog trga, raspitujući se i slušajući neodređene odgovore, napokon nađe zgradu nalik na natkrivenu tržnicu gdje su prodavali karte za udaljena mjesta.

Bila su četiri šaltera i pred svakim je stajalo oko stotinu i pedeset do dvije stotine ljudi. A netko je još sigurno i otišao zadržavši svoje mjesto u repu. Taj prizor, stanični repovi koji se ne prekidaju po cijele dane i noći, Olegu je bio toliko poznat kao da ga neprestano gleda. Mnogo toga se promijenilo u svijetu – druga moda, druge svjetiljke, druge navike omladine, ali repovi na stanicama su bili oduvijek takvi, otkako je on znao za sebe: i četrdeset i šeste, i trideset i devete, pa i trideset i četvrte i tridesete godine. Još se sjećao, u vrijeme NEP-a da su izlozi bili puni robe, ali nije mogao čak ni zamisliti kolodvorsku blagajnu bez gužve: samo oni koji su imali specijalne knjižice ili specijalne izuzetne potvrde nisu znali kako je teško otputovati. Sad je i on imao takvu potvrdu, ne baš tako zvučnu ali ipak upotrebljivu. Bilo je zagušljivo i njega je oblijevao znoj, ali, usprkos tome, izvadi još i tijesnu krznenu kapu iz telećaka i nabije je na glavu, kao na kalup da bi se rastegla. Telećak objesi na jedno rame. Izraz na licu podesei kao da je još jedva prije dvije sedmice ležao na operacionom stolu pod nožem Lava Leonidoviča – i tako, naoko malaksao, samrtnička pogleda, progura se između redova pravo prema šalteru.

Bilo je tu još takvih glumaca, ali nisu se usudili probiti prema šalteru i potući se, zato što je ondje stajao milicioner.

Oleg, tobože na jedvite jade, slabašnom rukom izvuče potvrdu iz kosog džepa pod skutom kabanice i ozbiljno je pruži drugu milicioneru.

Milicioner, mladahan, brkat Uzbek, nalik na mladog generala, ozbiljno pročita dozvolu i saopći onima na vrhu repa:

– Ovoga ćemo uzeti. Iza operacije je.

I pokaže mu gdje će stati: bio je sad treći od blagajne.

Pogledavši umorno nove kolege u repu, Oleg se čak ne pokušava ugurati, nego ostade sa strane i ne odiže glave. Debeli postariji Uzbek kome je lice bilo zasjenjeno brončanim odsjajem od mrkog baršunastog šešira s velikim obodima, nalik na tanjur, sam ga ugura u rep.

Ugodno je stajati blizu blagajne: vidiš prste blagajnice koja dodaje karte, novce vlažne od znoja, stisnute u putnikovoj ruci, koje je izvukao iz dubokog džepa ili iz pojasa, gdje su bili ušive-ni, a da ih nije ni prebrojio, čuješ kako putnik plašljivo zapitkuje, kako blagajnica odrešito nijeće – i jasno ti je da posao teče polako ali sigurno.

Dode red i na Olega da se sagne pred blagajnom.

– Ja bih vas molio jednu do Han-Taua.

– Dokle? – priupita blagajnica.

– Do Han-Taua.

– Ne znam gdje je to – slegne ona ramenima i počne listati debeli željezničarski priručnik.

– A zašto, dušo, putuješ trećim razredom? – smilio se on nekoj ženi iz reda. – Poslije operacije si, a putuješ trećim razredom? Ako se popneš gore, rasparat će ti se šavovi. Bolje da uzmeš rezervaciju.

– Nemam novaca – uzdahnu Oleg. To je bila istina.

– Nema te stanice! – uzviknu blagajnica zalupivši knjigu.

– Uzmite kartu do neke druge.

– Ma ne može biti – blago se osmjehnu Oleg. – Već godinu dana postoji. S nje sam i krenuo ovamo. Da sam znao sačuvao bih kartu da vam pokažem.

– Ništa ja ne znam! Ako nema u priručniku, onda je nema!

– Ali vlakovi se ondje zaustavljaju! – poče se svadati Oleg vatreni je nego što bi priličilo pacijentu koga su tek nedavno operirali. – I blagajna je ondje.

– Građanine, ako nećete uzeti kartu, maknite se! Slijedeći!

– Tako je, zašto da gubimo vrijeme? – razložno su trubili odostrag. – Uzmi do koje ti dadnu! – Poslije operacije je, a još gnjavi...
Uh, kako bi se Oleg sad rado posvadao! Uh, kako bi rado potražio načelnika putničke službe i šefa stanice! Uh, kako je on volio udarati po tim tvrdim glavama i dokazivati da ima pravo

– bilo je to sitno, bijedno zadovoljstvo, ali ipak zadovoljstvo! Bar da u toj upornosti osjetiš kako si netko i nešto.

Ali je nemilosrdan bio zakon ponude i potražnje, nemilosrdan zakon planiranog prijevoza! Ona dobroćudna žena, koja ga je maloprije nagovarala da uzme kartu višeg razreda, već mu je, mimo ramena gurala ruku s novcem. Onaj isti milicioner, koji ga je maloprije uveo u red, već je podigao ruku da ga izvede.

– Od ove stanice imam još samo trideset kilometara, a od iduće sedamdeset – žalio se Oleg na šalteru, ali je njegova molba zvučala logoraški, kao molba u prazno. Stoga brže-bolje pristane. – Dobro, dajte mi do stanice Ču.

Tu je stanicu blagajnica znala i napamet, znala je i koliko stoji karta i bilo je još karata – preostalo je još samo da se čovjek veseli. Ne odmaknuvši se od šaltera, Oleg pregleda prema svjetlu rupu na karti, provjeri da li je u redu broj vagona i cijena, prebroji kusura – i polako se udalji.

Što se više udaljavao od onih koji su ga smatrali za tek operiranog pacijenta, polako se ispravljao i, pošto je skinuo tijesnu kapu, strpao je opet u telećak. Do odlaska vlaka preostala su mu još dva sata i bit će ih ugodno provesti znajući da ti je karta u džepu. Možda će se i pogostiti: pojesti sladoled koga u Uš-Te-reku neće biti, popiti kvas (koga također neće biti). I treba kupiti crnog kruha za put. Ne zaboraviti i šećer. Polako naliti vode u bocu (velika je prednost kad imaš vodu sa sobom!). A sleđa ne smije ni okusiti. O, koliko je ovako lagodnije, nego kad te prebacuju u logor pod stražom! Neće te pretražiti kad uđeš u vagon, neće te voziti u crnoj mariti, neće te posjesti na zemlju i okružiti stražarima i neće te dva dana i dvije noći mučiti že-dom! A ako još uspije da zauzme policu za prtljagu, da se na njoj protegne koliko je dug i širok, da je ne podijeli s drugom dvojicom ili trojicom, nego da bude sam! Ležat će i neće osjećati bol od tumora. Da, to je ipak bila sreća! On je sretan čovjek! Zar se smije na što potužiti?

A načelnik je u Ispostavi nešto spomenuo amnestiju...

Došla je napokon životna sreća za kojom je tako dugo hle-pio! A Oleg nekako kao da je nije mogao prepoznati.

Napokon tu joj je i onaj »Lav« s kojim se »tika«. I još će se netko naći. Koliko mogućnosti ima! ... U tren oka pojavi se neki čovjek u životu žene.

Kad je jutros gledao onaj mjesec, još je vjerovao! Ali i mjesec je već bio načet...

Sad je još trebalo izići na peron, izići mnogo prije nego što počne ukrcavanje u vlak: kad budu dovozili praznu kompoziciju, treba odmah uočiti vagon, potrčati i stati u rep. Oleg pođe da pogleda raspored vlakova. Uskoro će početi ukrcavanje u vlak broj sedamdeset i jedan, koji vozi u suprotnom smjeru. Tada, tobože se uspuhavši, poče se gurati pred vratima, zapitkujući svakoga od reda, pa i peronskog kontrolora (između prstiju izvirivala mu je putna karta):

– Je 1' već se'mdeset i pet, je 1' već se'mdeset i pet?... Silno se bojao da ne zakasni na brpj sedamdeset i pet i, kontrolor, primijetivši taj sti'ah, ne pogledavši karte, gurnu ga u otežali, nabrekli telećak na ledima. Po peronu se sad već Oleg mirno šetao da bi, napokon, stao i odložio telećak na kamenu stepenicu. Sjetio se još jedne takve smiješne zgode u Staljingradu, trideset i devete godine. Bili su to posljednji slobodni Olegovi dani: već je bio sklopljen ugovor s Ribbentropom, ali Molotov još nije održao onaj svoj govor pa, prema tome, ni devetnaestogodišnjaci nisu još bili mobilizirani. On i jedan njegov prijatelj su se ljeti spustili čamcem niz Volgu, u Staljingradu su čamac prodali, i trebalo se vlakom vratiti kući i nastaviti studije. A kako su putovali čamcem, imali su mnogo stvari i sad su ih jedva vukli i, osim toga, Olegov prijatelj je u nekom bijednom seoskom magazinu kupio zvučnik – u Lenjingradu ga tada nije bilo moguće dobiti. Zvučnik je bio velik a njegova široka opna bez navlake, tako da se prijatelj bojao da ga ne ulupi kad se budu ukrcavali. Ušli su u sta-Ijingradsku željezničku stanicu i našli se na kraju dugačkog reda, koji je ispunio cijelu dvoranu, i to ne samo ljudima, nego i drvenim kovčezima, vrećama, sanducima – bilo je nemoguće probiti se prije vremena, što znači da im je prijetila opasnost da dvije noći ostanu bez ležaja. A na peron tada nisu nipošto puštali. Olegu nešto padne na pamet: »Hoćeš li ti moći sam nekako dovući sve stvari do vagona, makar došao i posljednji?« A on uze zvučnik i lagano se uputi prema zatvorenom, službenom izlazu. Kroz staklo značajno mahnu zvučnikom dežurnoj službenici. Ona mu otvori. – »Samo da još ovaj postavim, pa sam gotov«, reče Oleg. žena kimnu glavom da shvaća, kao da je on cijeli dan postavljao zvučnike. Dovukli su kompoziciju, uskočio je prvi, prije svih, i zauzeo dvije police za prtljagu. U ovih šesnaest godina nije se ništa promijenilo. Oleg je hodao po peronu i primjećivao da ima jednako lukavih putnika kao što je i on: pošli su, tobože, na neki drugi vlak i sad su sa stvarima čekali. Bilo ih je dosta, ali svejedno na peronu nije bila takva gužva kao u staničnoj zgradi i na trgu pred stanicom. Ovdje su se bezbrižno gurali putnici iz vlaka broj sedamdeset i pet, koji su bili dobro obučeni i koji su imali nu-

380

merirana mjesta, pa im ih nitko nije mogao preoteti. Bilo je tu i žena, kojima su darivali bukete, muškaraca s pivskim boca-ma ponegdje su nekoga fotografirali – što je sve predstavljalo nepristupačan i gotovo neshvatljiv život. U ovoj toploj proljetnoj večeri dugački peron podsjećao ga je na neku južnu uspomenu iz djetinjstva – možda na toplice.

Oleg odjednom primijeti da na peron vode i vrata stamene pošte, pa da se čak na samom peronu nalazi četverostruki stolić za pisanje.

. xT

uji,

I – nešto ga zagolica. Mora to učiniti. Najbolje odmah dok se to u njemu ne rasprši, ne ugasi.

S telećakom na ledima ugura se u poštu, kupi kuvertu – ne jednu – nego dvije kuverte s dva lista papira – ne uzet će još i dopisnicu – i ponovo se progura na peron. Telećak s kruhom i glačalom položi među noge, nasloni se na kosi stol i poče od onoga što mu je bilo najlakše, od dopisnice:

»Zdravo, Demka!

Bio sam ti u zooškom vrtu! Mogu ti reći da to vrijedi! Tako nešto još nisam vidio. Svakako otiđi pogledati. Imaju i bijele medvjede, razumiješ? Krokodile, tigrove, lavove Računaj da ćeš razgledati cijeli dan, unutra prodaju i piroške. Ne propusti pogledati kozoroga. Zastani malo dulje kod njega – i porazmisli Isto tako ako vidiš antilopu... Majmuna je mnogo smijati ćeš im se. Ali jednog nema: makaku-irusu je neki zlikovac bacio duhan u oči, naprosto tako, bez razloga. I majmun je oslijepio.

Uskoro mi dolazi vlak, pa se žurim.

Ozdravi i budi čovjek! Uzdaj se u tebe!

Alekseju Filipoviču poželi sve najbolje u moje ime! Nadam se da će ozdraviti.

Srdačno,
Oleg.«

Pisao je lako, samo je držalo bilo prljavo, pera raskrečena ili slomljena, tako da su zapinjala za papir i kopala po njemu kao lopata, a u tintarnici je bilo otpadaka tako da je pismo, ma koliko pazio, ispadalo strašno:

»Pčelice, Zoenko!

Zahvalan sam Vam što ste mi dopustili da se ustima dotaknem pravoga života. Da nije bilo onih nekoliko večeri osjećao bih se kao da sam nekako prikraćen. Bili ste razumniji od mene, i zato sad mogu otputovati bez grižnje savjesti. Pozvali ste me u svoj stan, ah nisam došao. Hvala Vam! Mislio sam ovako: neka ostane među nama ono što je bilo, bolje da ništa ne pokvarimo. Sa zahvalnošću cu se uvijek sjećati što ste za mene učinili. Iskreno, od srca Vam želim da se sretno udate!

Oleg.«

Bilo je to baš kao u istražnom zatvoru: u dane kad je trebalo pisati izjave dali bi ti ovakvu svinjariju u tintarnici, pero

381

poput ovoga, a papirić manji od dopisnice, i crnilo bi se razlijevalo i probijalo kroz papir. A ti piši kome hoćeš i šta hoćeš. Oleg pročita, preklopi, htjede zalijepiti (iz djetinjstva se sjećao nekog kriminalnog romana gdje je sve počelo od neke zbrke s kuvertama), ali to nije bilo lako! Samo malo tamniji rub na poledini omotnice označavao je ono mjesto gdje bi, prema saveznom standardu moralo biti ljepilo koga, naravno, nije bilo. Izabravši ponajbolje pero i očistivši ga, Oleg se zamisli nad posljednjim pismom. Do sada je znao šta hoće i čak se smješкао. A sad mu se tlo zaljuljalo pod nogama. Bio je siguran da će napisati »Vera Korniljevna«, a napisao je:

»Draga Vega!

(Cijelo vrijeme sam želio da Vas tako nazovem, pa ću bar sada.)

Mislím da Vam mogu pisati posve otvoreno, jer, iako o ovome nismo glasno razgovarali, svejedno smo razmišljali, zar ne? Sigurno je, naime, da liječnik neće ponuditi svoju sobu i krevet bilo kojem bolesniku, je li tako?

Nekoliko puta sam u toku današnjeg dana pošao k Vama! Jednom sam i došao. Išao sam k Vama uzbuđen kao da mi je šesnaest godina, kako možda i ne dolikuje više čovjeku s mojim životopisom. Uzrujavao sam se, stidio se, radovao se, bojao se. Trebalo je prohujati toliko godina da bih mogao shvatiti: bog mi Vas je poslao. Znae, Vega, da sam Vas zatekao kod kuće možda bi među nama počelo nešto namješteno, nešto nasilno izmišljeno! Šetao sam kasnije i mislio: dobro je što Vas nisam zatekao. Sve ono što ste Vi do sada propatili i što sam ja do sada propatio bar se može spomenuti, saopćiti! Ali ono što bi započelo među nama, to čak ne bismo mogli nikome ni priznati! Vi, ja, i među nama ono – nekakva siva crknuta zmija koja ipak raste.

Stariji sam od Vas, ne toliko po godinama, koliko po životu. Zato mi vjerujte: Vi imate pravo, u svemu, u svemu, u svemu ste Vi imali pravo – što se tiče Vaše prošlosti i Vaše sadašnjosti, samo Vam nije dano da predvidite svoju budućnost. Možda se nećete složiti sa mnom, ali Vam svejedno proričem da ćete još prije nego što uplovite u ravnodušnu starost, blagoslivljati onaj dan kad se niste priključili mojoj sudbini. (Ne mislim tu na progonstvo, jer se čak priča da će ga ukinuti.) Pola svoga života priklali ste kao janje – sačuvajte drugu polovicu!

Sada, kad ipak odlazim (a ako se ukine progonstvo, neću doći k Vama na kontrolu i na liječenje, što znači – da se opraštamo), moram Vam reći da čak i onda kad smo govorili o najduhovnijim vrijednostima, kao što sam ja često mislio i u što sam vjerovao, ja cijelo to vrijeme, cijelo vrijeme nisam ništa drugo želio nego da Vas zagrlim i poljubim u usta! šta se može.

I sad ću ih bez pitanja, poljubiti.«

Isto je bilo i s drugom kuvertom: tamni rub bez ljepila. Oleg je uvijek nekako mislio da to nije slučajno.

A njemu iza leđa – oj-hoj, ode sav oprez i lukavstvo – već je stizala kompozicija i ljudi su trčali!

Zgrabio je telećak i kuverte te se progurao u poštu:

– Gdje je ljepilo? Djevojko, imate li ljepila? Dajte mi ljepilo!

– Krađu ga – glasno objasni djevojka. Promotri ga i neodlučno mu pruži zdjelicu.

– Zalijepite tu preda mnom! Ne mičite se.

Mali školski kist u crnom gustom ljepilu bio je već po cijelom svom vretenastom dršku odavno obložen sasušanim ili svježim komadićima ljepila. Gotovo nije bilo mjesta za koje bi ga uhvatio i trebalo je zapravo mazati cijelim držalom kao da piliš poledinu kuverte. Zatim prstima skinuti suvišno ljepilo. Zatvoriti kuvertu. A onda ponovo prstom skinuti istisnuti višak ljepila.

A ljudi su već trčali.

Sad da još dadne ljepilo djevojci, telećak zgrabi u ruke (cijelo vrijeme mu je među nogama, da mu ga ne dignu), pisma – u sandučić i – trkom!

Reklo bi se da je samrtnik, koji više nema ni trunka snage, a kad treba trčati – trčao je! I vukao teret na drugi kolosijek, jurio kroz glavni ulaz, sve dok se nije zaustavio pred prvim vagonom i stao u red negdje oko dvadesetog mjesta. Međutim, onima u repu pritrčali su članovi obitelji, pa je sad bio recimo, trideseti. Drugu policu neće više uhvatiti, ali i ne bi odgovarala njegovim dugim nogama, a policu za prtljagu bi morao uhvatiti. Ako je zatrpaju košarama, pomaknut će ih.

Svi su nosili podjednake košare, i čak nekakve kablice – nije li u njima bilo prvo povrće? Nisu li išli u Karagandu, kao što je pričao Čali, da isprave greške tamošnje opskrbe.

Sijedi, stari kondukter vikao je da svi stanu u red ispred vagona, da ne navaljuju, da će biti mjesta za sve. Ovo posljednje nije zvučalo osobito uvjerljivo jer je red iza Olega sve više rastao. Oleg odjednom primijeti potez koga se bojao: pokušaj da se netko ubaci preko reda. Prvi se pokušao probiti neki sumanut prenemagač koga bi nevješt čovjek smatrao za psihopata pa ga možda i propustio preko reda, ali je Oleg u psihopatu odmah poznao druškana i onaj njegov osobiti način kome je cilj da druge uplaši. A za tim bukačom gurali su se i obični, mirni ljudi: kad može on, zašto ne bismo i mi?

Naravno, i Oleg bi se isto tako mogao probiti i zauzeti gornju policu, ali mu je takav način dodijao proteklih godina, htio je da sad sve bude pošteno i u redu, kao što je želio i stari kondukter.

Starac svejedno nije puštao divljaka, a ovaj ga je već gurao u prsa i tako psovao kao da su riječi kojima se služi najobičnije. U repu se javiše s razumijevanjem:

– Ama pusti ga! Vidi se da je bolesnik!

Tada Oleg jurnu, u nekoliko dugačkih koračaja pride divljaku i u uho mu, ne štedeći opne, zaurla:

– He-e-ej! I ja sam odande! Divljak se odmaknu i protrlja uho:

– Odakle?

383

Oleg je znao da sad nema snage da se tuče, da se drži jedva na nogama, ali je za svaki slučaj oslobodio obje dugačke ruke, dok je divljak u jednoj imao košaru.

I, nagnuvši se nad njega, on sad za razliku, posve tiho izreče:

– Gdje devedeset i devet plaču, a jedan se smije.

Ljudi u redu nisu shvatili šta je obuzdalo divljaka, ali su vidjeli da se ohladio, trepnuo i rekao dugajliji u kabanici:

– Ništa ja ne kažem, nemam ništa protiv, penji se bar ti... Ali Oleg ostade uz divljaka i konduktera. Odavle će i on teško doći do pristojnog mjesta. U međuvremenu su se padobrancima već počeli smještati.

– Krasno! – prekoračio ga je divljak. – Samo mi čekajmo. Prolazili su ljudi s košarama i kacama. Ispod pokrivača za

vreće ponegdje bi izvirivala velika, duguljasta ljubičasto-ružičas-ta rotkva. Od tri putnika dvoje bi pokazalo kartu za Karagan-du. Eto za koga je Oleg zaveo red! Bilo je ipak i običnih putnika. Jedna pristojna žena u plavom kaputiću. Kad uđe Oleg, za njim se odlučno uzvera i divljak.

Oleg hitro prođe kroz vagon i primijeti poprečnu policu za prtljagu koja je još bila gotovo prazna.

– Evo ga! – saopći on. – Samo da pomaknemo ovu košaru.

– Kako? Zašto? – pobuni se neki zdravi šepavac.

– Tako, lijepo! – odgovori Kostogutov već odozgor. – Nemaju ljudi gdje leći. Brzo se smjestio na polici: telećak je zasad stavio pod glavu, izvadiвши iz njega glačalo; skinuo je kabanicu, razastro je, a svukao je i bluzu – ovdje gore, mogao se vladati kako je htio. I ispružio se da odahne. Njegove noge u cokulama broj četrdeset i četiri napola su stršile iznad prolaza, ali tako visoko da nikome nisu smetale.

Dolje su se putnici također smještali, odmarali, upoznavali. Druževni šepavac reče da je prije bio veterinar.

– I zašto više nisi? – čudili su se drugi.

– Mani ga! Zašto da zbog svake ovce sjednem na klupu čim krepa; bolje je biti invalid i voziti povrće! – glasno je tumačio šepavac.

– Pa jasno! – reče ona žena u plavom kaputiću. – U Be-rijino vrijeme još su progonili zbog voća i povrća. A danas samo zbog industrijske robe.

Sunce je već zacijelo bilo na zalasku, ali ga je zaklanjala stanična zgrada. U donjem dijelu vagona bilo je još prilično svijetlo, a gore već posve sumračno. Putnici iz boljih razreda šetali su po peronu, dok se ovdje nitko nije micao s mjesta koje je zauzeo, nego su svi razmještali stvari. A Oleg se ispružio koliko je dugačak. Ala je ugodno! Grozno je dva dana i dvije noći podvijenih nogu putovati u kažnjeničkom vagonu. De-vetnaestorici ljudi mučno je putovanje u takvom vagonu. Dvadeset i trojici još mučnije.

384

r. •

Drugi nisu doživjeli ovaj dan. A on ga je doživio. I nije umro od raka. I progonstvo se već raspucava, kao ljuska na jajetu.

Sjetio se načelnikova savjeta da se oženi. Uskoro će mu to svi savjetovati. Ugodno je ležati. Ugodno.

Tek kad se vlak zdrmao i krenuo, ondje gdje mu je srce, ili ondje gdje mu je duša, negdje u središnjem mjestu grudi, nešto ga je stegnulo. Prevrnuo se, ničice legao na kabanicu i, zažmirivši, zabio lice u kvrgav telećak pun kruha. Vlak se kretao, a cokule Kostogutova, kao na mrtvim nogama, njihale su se nad prolazom, dok su im vrhovi bili okrenuti nadolje.

Zlikovac je bacio duhan u oči makaki-irusu.

Naprосто tako ...

25 Odjel za rak

385